

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI**

**KURUMSAL BİR DEĞER OLARAK AHİLİĞİN SOSYO-KÜLTÜREL GERÇEKLİK
ALANINDA KURUMSALLAŞMASI VE ÜÇ BOYUTLU KÜLTÜRÜNÜN İNŞASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Savaş AYGENER**

**Tez Danışmanı
Doç.Dr.Suna BAŞAK**

ANKARA-2010

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

KURUMSAL BİR DEĞER OLARAK AHİLİĞİN SOSYO-KÜLTÜREL GERÇEKLİK
ALANINDA KURUMSALLAŞMASI VE ÜÇ BOYUTLU KÜLTÜRÜNÜN İNŞASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Savaş AYGENER

Tez Danışmanı
Doç.Dr.Suna BAŞAK

ANKARA-2010

ONAY

Savaş AYGENER tarafından hazırlanan “Kurumsal Bir Değer Olan Ahiliğin Sosyo-Kültürel Gerçeklik Alanında Kurumsallaşması ve Üç Boyutlu Kültürünün İnşası ” başlıklı bu tez 15/7/2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Bölümü Siyaset ve Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

.....
Prof.Dr. Vedat BİLGİN (Başkan)

.....
Doç.Dr.Suna BAŞAK

.....
Yrd.Doç.Dr.Belma TOKUROĞLU

ÖNSÖZ

Öteden beri genelde sosyal bilimlerin ve özelde sosyolojik ilginin üzerinde yoğunlaştığı konuların başında sosyo kültürel gerçekliğin nasıl inşa olduğu gelmektedir. Bu gerçekliğin mikro düzeyden makro düzeye doğru, kritik sosyal davranış eliyle kurumsal çizgide yapılandırıldığını ve bu süreçte uzun dönemli devamlılıkların ve kırılmaların belirleyici olduğunu düşünen çalışmamız, problematik bulduğu bu süreci üç boyutlu kültürle eklemlenmektedir. Sosyo-kültürel gerçekliğin üç boyutlu kurumsal inşasını teorik zemin olarak düşünen çalışmamız zaman mekan kenetlenmesini 13.yüzyıl Anadolu'sunda, araştırma nesnesini kurumsal bir değer olarak ahilikte bulmuştur. Kuşkusuz bu tarz bir ele alış çabası disiplinler arası incelemeyi ve geniş analiz ve sentez yeteneğini gerektirmektedir. Bendeniz sınırlı maddi manevi imkan ve potansiyelim doğrultusunda söz konusu konuya olabildiğince yaklaşılmaya çalıştım. Her çalışma gibi bu çalışma da eksiklik ve yetersizlikler taşımaktadır. Eksiklikler elbette bana aittir.

Çalışma süresince anlayış ve destekleri ve hak etmeye gayret edeceğim güvenini her zaman ve koşulda hissettiren tez danışmanım Doç.Dr.Suna Başak'a teşekkürlerimi sunarım. Akademik çalışma çıkarmam için bendenizi yüreklendiren ve düşünce ikliminden nefeslendiğim bu toprakların dünyaya sunduğu hikmet ve edep insanı Prof.Dr.Kenan Gürsoy'a, üniversitenin ilk yıllarından itibaren saygı ve hayranlıkla hem akademik hem ahlak modeli olarak yolunu takip etmeye çalıştığım Prof.Dr.Beylül Dikeçligil'e, elinizdeki çalışmaya tarihsel boyut kazandırmam yönünde ufuk açıcı yönlendirmelerde bulunan Prof.Dr.Rami Ayas'a ve değerli eşim Zeynep'e teşekkürlerimi borç bilirim.

Ankara 2010
Savaş AYGENER

KURUMSAL BİR DEĞER OLARAK AHİLİĞİN SOSYO-KÜLTÜREL GERÇEKLİK ALANINDA KURUMSALLAŞMASI VE ÜÇ BOYUTLU KÜLTÜRÜNÜN İNŞASI

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	iii
TABLolar DİZİNİ.....	iv
ŞEMALAR DİZİNİ.....	v
GİRİŞ (KAVRAMSAL ANALİZ).....	1
ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	2
ARAŞTIRMANIN AMACI.....	3
ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	4
ARAŞTIRMADA KULLANILAN TEMEL KAVRAMLAR.....	8
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ(Varsayım,Kapsam ve Sınırlılıklar).....	21
Bireye İlişkin Sayıltılar/Temel Kabuller.....	22
Topluma İlişkin Sayıltılar/Temel Kabuller.....	23
Sosyal Yapıya İlişkin Sayıltılar/Temel Kabuller.....	26

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYO-KÜLTÜREL GERÇEKLİĞİN MİKRO İNŞASINDAN TOPLUMSALA

1. SOSYO-KÜLTÜREL GERÇEKLİĞİN MİKRO İNŞASINDAN TOPLUMSALA	37
1.1 Kavramın Sosyolojisi ve Birey ve Toplum Kavramları.....	37
1.1.1. Bireye İlişkin Sayıltılardan Sosyo-Kültürel Gerçekliğe Bakmak.....	55
1.1.2 Topluma İlişkin Sayıltılar Sosyo-Kültürel Gerçekliğe Bakmak.....	62

1.2.Sosyo–Kültürel Gerçekliğin Mikro İnşası.....	69
1.2.1. Sosyal Gerçekliğin Mikro Düzeyde İnşa Edilişindeki Sosyal Psikolojik Panaroma.....	70
1.2.2. Değer ve Değerlerin Hiyerarşisi.....	73
1.2.3 İhtiyaç ve Ahlakilik Esaslı Kurumsallaşma Süreci.....	82
1.2.4 Kurumsallaşmada İktidar Olgusunun Yeri.....	91
1.3. Sosyo–Kültürel Gerçekliğin Kurumsallaşma Çizgisinin Kaçınılmaz Sonucu:Üç Boyutlu Kültür	97
1.3.1 Sosyal Gerçeklikten Kopuk İkili Kültür Kavramı.....	97
1.3.2 Sosyal ve ToplumsalGerçeklikten Üç Boyutlu Kültür Tanımına... ..	108
1.4. Metaforik Olarak Üç Boyutlu Kültürünün Sistem İçerisinde Yeri.....	111
1.5. Sosyo-Kültürel Gerçekliğin Mikro İnşasından Toplumsala: Yapıya İlişkin Özellikler.....	120
1.6. Mikrodan Makroya Kurumsallaşma Sürecinden Üç Boyutlu Sosyo-Kültürel Gerçekliğin İnşası.....	125

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYO–KÜLTÜREL GERÇEKLİĞİN TARİH VE MEKANDA KENETLENMESİ OLARAK AHİLİK KURUMU VE ÜSTLENDİĞİ FONKSİYONLAR

2.Sosyo-Kültürel Gerçekliğin Tarih ve Mekanda Kenetlenmesi Olarak Ahilik Kurumu ve Üstlendiği Fonksiyonlar.....	132
2.1. Fetadan Fütüvvet Kurumuna.....	132
2.1.1. Feta Kavramı ve Ortaya Çıkışı	133
2.1.2. Fityandan Fütüvvette.....	137
2.1.3 İslamiyet Işığında Fütüvvet	139
2.2. Fütüvvetçiliğin Gelişim Evreleri ve Tasavvuf İlişkisi.....	148

2 .2.1. Halife Nasır'ın Fütüvvete Girişi ve Teşkilatlanmış Fütüvvet.....	149
2.2.2. Fütüvvet ve Tasavvuf İlişkisi.....	150
2.3.Türk İslam Kurumu Olarak Ahilik.....	157
2.3.1.Türk İslam Kurumu Olarak Ahiliğin Ortaya Çıkmasını Hazırlayan Nedenler	158
2.3.1.1. Anadolu'daki Demografik Hareketlilik, Siyasi, Ekonomik Durum	159
2.3.1.2. İslam Coğrafyasındaki Fütüvvetçiliğin Rolü.....	164
2.3.1.3. Türkler'in İslam Öncesi Kùltürlerin Etkisi.....	165
2.3.1.4. Bizans Loncalarının Etkisi.....	168
2.3.1.5. Melamilik, Batınlık İle Taşınan Heteredoks Etki.....	172
2.3.2. Ahiliğin Düşünsel Kuruluşu.....	174
2.3.3. Ahiliğin Anlam ve Özellikleri.....	182
2.3.4. Ahi Evren'in Hayatı ve Menkıbevi Kişiliği.....	188
2.3.5. Ahiliğin Anadolu Selçukluları Dönemi'nde Üstlendiği Fonksiyonlar.....	192
2.3.5.1.Sosyo-Ekonomik Fonksiyonlar.....	192
2.3.5.2.Askeri ve Siyasi Fonksiyonlar.....	198
2.3.5.3.Dini ve Ahlaki Fonksiyonlar.....	199
2.3.5.4.Eğitimde Üstlendiği Fonksiyonlar.....	201
SONUÇ.....	203
KAYNAKÇA.....	209
EKLER.....	227
EK- 1: Ahi Evren'e ve Ahiliğe Nostaljik Bakışlar.....	228
EK -2: Tasavvufun ve Ahiliğin Hedeflediği Ahlaki İnsan Modeline Öğüt Formatında Ulaşma Çabası Olarak Ahmet Kayhan'ın Örnek Bir Metni: Yavrum Ümit'e Öğütler	232

EK -3: Ahi Fütüvvetnamelerine Referans Olarak Hz.Ali'nin Mısır Valisine Yazdığı Bir Mektup.....	273
EK- 4: Günümüz İnsanlığı İçin Geliştirilmiş Bir Fütüvvetname Örneği Ya Da Bir Ahlak Rehberi Denemesi.....	294
ÖZET	318
ABSTRACT	320

SİMGELER VE KISALTMALAR

AEÜ	:Ahi Evren Üniversitesi
AÜİFD.	:Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AÜSBF	:Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
AS	:Aleyhisselam
c.	:Cilt
Çev.	:Çeviren
Der.	:Derleyen
Ed	:Editör
Fak	:Fakülte
GÜ	:Gazi Üniversitesi
Haz.	:Hazırlayan
Hz.	:Hazreti
MEB	:Milli Eğitim Bakanlığı
TDVİA	:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTK	:Türk Tarih Kurumu
Vb.	:ve benzerleri
Yay.Haz.	:Yayıma Hazırlayan
s.	:Sayı
ss.	:Sayfa Sayısı

TABLOLAR DİZİNİ

Kavram Tablosu 1: Gerçekliğin Yapısından Kuruma Pozitivist ve Anlamacı Paradigma İle Bütüncü Paradigmanın Bakışlarının Karşılaştırılması	131
Kavram Tablosu 2: Fütüvvet ile Ahiliğin Farkları	165
Kavram Tablosu 3: Bizans Loncalarıyla Ahi Teşkilatlarının Karşılaştırılması.....	170
Kavram Tablosu 4: Anadolu'daki Ahi Birlikleri ile Avrupa'daki Batı Loncalarının Benzerlik ve Farklılıkları.....	176
Kavram Tablosu 5: Ahilikte Meslekler ve Meslek Pirleri	194

ŞEMALAR DİZİNİ

Kavram Şeması 1: Fiziksel Gerçekliğe Bakmak.....	39
Kavram Şeması 2: Fiziksel Gerçeklikten Sosyo-Kültürel Gerçekliğe	42
Kavram Şeması 3: Sosyo-Kültürel Gerçekliğin Doğasına, Değişmeyen ve Değişenlerine, Bakmak	47
Kavram Şeması 4: Kurumsallaşma Süreci ve Mantığı.....	95
Kavram Şeması 5: Bireysel ve Kollektif İhtiyaçtan Toplumsal Kurumlara.....	96
Kavram Şeması 6: Metaforik Olarak Sosyo-Kültürel Gerçekliğe Bakmak 1	118
Kavram Şeması 7: Metaforik Olarak Sosyo-Kültürel Gerçekliğe Bakmak 2	119
Kavram Şeması 8: Parça Bütün İlişkisine Metodolojik Olarak Bakmak.....	124
Kavram Şeması 9: Mikrodan Makroya Kurumsallaşma Süreci Işığında Üç Boyutlu Sosyo-Kültürel Gerçekliğin İnşası.....	127
Kavram Şeması 10: Mikrodan Makroya Üç Boyutlu Sosyo-Kültürel Gerçekliğin İnşa Süreci	129
Kavram Şeması 11: Uzun Dönemli ve Disiplinler Arası Bakış ve Coğrafya ve Tarihi Aşan Zihniyet Sıçramaları Işığında Sosyal Kurumlaşmanın Seyri	191

GİRİŞ

KAVRAMSAL ANALİZ

Sosyo-kültürel gerçekiğin zaman ve mekanla kenetlenmesiyle ve önceki yüzyılların çok çeşitli birikimleri sonucu 13.yüzyılda Anadolu'da ahilik kurumu oluşmuştur. Ahilik kurumu, kurumsallaşma sürecinden geçerek Anadolu'yu yurt edinen Türkler tarafından çeşitli ihtiyaçlarını karşılayamaya yönelik olmak üzere oluşturulmuştur.

Türkler, demografik malzemeyi kullanıp sosyo-ekonomik, siyasi koşulların üzerine oturarak ahilik kurumunu üretmişlerdir. Türkler, sosyal ve toplumsal bir kurum olarak ahiliği üretirken sentezci bir tutum sergilemişlerdir. Sentezci tutumun gereği olarak bir taraftan birbiriyle uyuşan ve benzerlik gösteren unsurları ilişkilendirmiş diğer taraftan birbiriyle uyuşmayan ve farklılık gösteren unsurları ihtiyacın ve koşulların seyrini dikkate alarak bağlamsal olarak uzlaştırmıştır. Böylelikle Türkler, Eski Türkler'in kültürel unsurlarını, Doğu Roma'nın loncalarını, İran ve Horasan'dan gelen heteredoks etkiyi İslam'la yoğurarak insan, toplum ve evren bütünlüğünü içinde barındıran bir zihniyeti üretmişlerdir.

İslam öncesi Arap toplumunda görülen fetadan fityana ve fütüvvete ve fütüvvetle ilişkisinde düşünmemiz gereken tasavvufa ve oradan Türk İslam medeniyetinin temel sosyo-ekonomik ve kültürel kurumlarından biri olan ahiliğe bizi taşıyan bu zihniyet, modern bilimin düalist kavram ve algılarını birleyen, insanın faaliyet alanlarını evrensel ve insani değerler zemininde işleten ekonomi, siyaset ve coğrafyayı iç içe kabul eden ve ahlaki şahsiyet idealine yönelen yapısıyla özellikle toplumumuz ve özellikle günümüz için önem arz etmektedir.

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu çalışmanın konusunu, fiziksel, fiziksel/biyolojik ve bunlarla beraber ve bunlardan farklı olarak sosyal bir varlık olan ve sosyo-kültürel gerçeklik alanının öznesi olma potansiyelini taşıyan insanın bireysel ve kollektif ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurumsallaşma sürecini izleyerek sosyal ve toplumsal kurumları inşa etmesi oluşturmaktadır. Bu konu bağlamında çalışmamızda sosyo-kültürel gerçekliğin 13.yüzyılda ve Anadolu'da somutlaşmasının bir örneği olarak ahilik hakkında sistematik bilgiye ulaşmak amaçlanmıştır.

Bir taraftan fiziksel/bedensel belirlenmişlik altında olan insan, diğer taraftan özne olma potansiyelini taşımaktadır. Bu özelliğinden dolayı insan sosyo-kültürel gerçeklik alanının hem işleticisi hem de değiştirici olarak öznesi olabilecek konumdadır. Birey için sosyo-kültürel alan, anlam ve değerler alanı ile ilişkisinde okunabilir ki bu okuyuş, sosyallikle ahlakiliğin aynı olgunun farklı yüzleri olduğuna bizi götürür. Bu noktada, bireyin sosyal tercihlerinin açık gizli, bilinen bilinmeyen olarak aynı zamanda anlam ve değer tercihleri olduğu söylenebilir.

Dile getirilen özellikleriyle insan, bireysel ve kollektif ihtiyaçlarını karşılamak üzere alternatifler üretir ve böylelikle kurumsallaşma süreci başlamış olur. Bu süreç zaman ve mekan koordinatlarıyla eklemlenince karşımıza çıkan sosyo-kültürel gerçeklik olur. İşte çalışmamızda değinmeye çalıştığımız teorik bakışın açtığı yolda daha önceki yüzyıllardan başlamak üzere 13.yüzyılda Anadolu'yu yurt edinmek isteyen Türkler'in kendilerine toplumsal yaşam kurabilmek amacıyla ihtiyaçlarını giderecek kurumsallaşma süreci ahilik üzerinden ele alınmıştır. Fütüvvet ve tasavvuf anlayışlarından etkilenen Türkler,

kendilerine özgü bir zihniyet inşa etmişler ve bu doğrultuda sosyal ve toplumsal kurumlar oluşturmuşlardır. Bu çalışmada, toplumsal bir kurum olarak ahiliğin üstlendiği fonksiyonlar, birbirleriyle ilişkisinde bütüncü bakışla ele alınıp incelenmeye çalışılmıştır.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Çalışmamızın amacı, teorik bakış açımız ve metodolojik sayıltılarımız ışığında toplumsal bir kurum olan ahiliği, sosyallikten toplumsala uzanan başka bir ifadeyle mikro boyuttan makro boyuta yönelen kurumsallaşma süreci içinde araştırmaktır.

Fiziksel ve fiziksel ve biyolojik dünyanın bir üyesi olarak fiziksel konumu ve bedensel ihtiyaçları gereği nesne olan insan, ihtiyaçlarını biçimlendirme gücü ve olasılığına sahiptir. Birey, akıl ve irade sahibi olarak değer ve anlama yönelir, söz konusu belirlenmişliğini biçimlendirerek özne olur ve tarihsel ve sosyolojik anlamda özne olmanın potansiyelini taşır. Bu haliyle insan, anlam ve değer alanının bir üyesi ve sosyo-kültürel gerçekliğin öznesidir. Onu öyle yapan toplumsalın basit üretiminden ziyade toplumsalın yeniden üretimini sağlayacak, değişen, dinamik yapısıdır.

İnsan, bireysel ve kolektif ihtiyaçlarını karşılamak üzere, anlam ve değerle örülü sayısız seçenekliliğin etkisi altındadır ve bu kurumsallaşma sürecinin kaotik, rizomik ve derinlikli, yani yatay ve/veya dikey hareketi izlemesi, anlamına gelir. Toplumsalın yeniden üretimini sağlama potansiyeline sahip, seçenekler arasında tercih edirliliği üst düzeyde olan, fonksiyonellik ve ahlakilik ölçütlerine göre çalışan operasyonel ve enstrümantel kritik davranış, diğer insanlar ve sosyal birliklerce desteklenerek toplumsal kurum halini alır. Bu toplumsal kurum, sosyo-kültürel yapının bir parçası olarak diğer toplumsal kurumlarla ve

bütünle semantik, organik, sibernetik, fonksiyonel ilişkiye girerek parça bütün ilişkisini örnekler. Çalışmamızda ahiliğin toplumsal kurum olarak ortaya çıkışını sözünü ettiğimiz kurumsallaşma süreci ve bu sürecin belirleyicileri ve etkileyicileri ile açıklamaya çalışacağız.

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Sosyo-kültürel gerçeğin zaman ve mekanla kenetlenmesi sonucu 13.yüzyılda Anadolu'da ahilik kurumu oluşmuştur. Ahilik kurumu kurumsallaşma sürecinden geçerek Anadolu'yu yurt edinen Türkler tarafından ihtiyaçlarının gereği olarak o zaman için etkili ve yerinde bir çözüm olmuştur. Bu dönem, Türkler'in Anadolu'ya göç ettiği ve Moğol istilalarının söz konusu olduğu yani demografik hareketliliğin üst seviyede olduğu bir dönemdir. Türkler, demografik dayatmanın, ayakta kalmanın zorunluluğunun bilincindeydiler. Bu durumda, süreklilik gösteren ihtiyaçlarıyla beraber zamanın özel ihtiyaçlarının da üstesinden gelinmeliydi. Bu üstesinden gelme durumu, bir tercih olmayıp Türkler'in bu coğrafyada kalıp kalmamalarını belirleyiciydi. Koşullar değiştiğinden, ihtiyaçlar farklılaştığından daha önceki çözümler yeterli olmamaktaydı. Yani sosyolojik olarak toplumsalın yeniden üretilmesinin ve bu üretimin yeni bir kurumsallaşmayı beraberinde getirmesinin koşulları oluşmuştu. Bu durumda, kendilerindeki fonksiyonel olan sosyo-kültürel malzemeyi kullanarak sosyo-ekonomik, siyasi koşulların üstesinden gelmeye çalışmak yerindeydi. Türkler, buradan hareketle Eski Türkler'in kültürel unsurlarını, Doğu Roma'nın loncalarını, İran ve Horasan'dan gelen heteredoks etkiyi İslam'la yoğurarak insan, toplum ve evren bütünlüğünü içinde barındıran bir zihniyeti üretmişlerdir. Bu üretilen zihniyet, bağlamına göre çeşitli şekillerde toplumsal örneklerini gördüğümüz kurucu bir zihniyet olmuştur.

Dile getirilen ihtiyaç, koşul ve dayatmaların sonucu olarak üretilen ve çok çeşitli toplumsal ürünler veren, kurucu olarak nitelendirdiğimiz bu zihniyet, kanaatimizce üzerinde durulmayı ve araştırılmayı hak etmektedir. Biz bu çalışmada kurucu zihniyetin somutlaşmış bir örneği olarak ahiliği ele aldık. Fakat bu zihniyet, kendini sosyal ve toplumsal alanların tümünde göstermektedir. Zira bireyin içsel kalıplarını oluşturan tutum, ideal, tercihlerden tutun da dışsal kalıplar arasında sayabileceğimiz norm ve değerler, ideoloji ve kamuoyuna kadar, tüm düzeylerde örülen çoraptan dokunan kilime, çağırılan türküden oynanan oyuna, oluşturulan vakıflardan ordunun örgütlenişine kadar, mikro düzeyden makroya yatay ve dikey olarak yayılmış ve kök salmış durumdadır. Fakat ülkemizde zihniyet araştırmaları yeterince yapılmamaktadır. Yapılan çalışmalar da, ilerleyen bölümlerde dile getireceğimiz üzere, zihniyeti ya ortaya çıkış koşullarına indirgemekte ya da bilişsel içeriğine gömmektedir. Her iki durumda zihniyet, bugünün koşulları ve ihtiyaçları altında yaşam süren insanlar, gruplar ve genel olarak toplumlar için anlam ifade edememektedir. Ortaya çıkış koşulları, bugünün koşullarıyla ilişkilendirilmemekte, zihniyetin bugün bizler için ne anlam ifade ettiği veya etmediği üzerinde durulmamaktadır ki bu haliyle artık zihniyet tarihe gömülmüştür. Bu haliyle zihniyeti koşulların içinde eritilmiş olarak bulabiliriz. Zihniyetin bilişsel içeriği ise sosyal dünyadan ve toplumsal yaşamın ihtiyaç ve beklentilerinden uzak olarak ele alınmamaktadır. Kısaca sosyal bağlamı ihmal edilmektedir. Bu haliyle de zihniyeti, birer övünç unsuru olarak dillendiren, içi boşaltılmış, anlam ve değeri önemsenmeyen, bir nesne durumuna indirgenerek kurucu niteliğini kaybetmiş ve üzerine mistik bir örtü atılmış olarak buluruz. Halbuki zihniyet, geçmişimizi, bugünümüzü ve yarınımızı anlama noktasında ne kadar işimize yarıyor, bundan yeterince yararlanabiliyor muyuz sorusu anlamlı görünmektedir. Tabii bu noktada çok önemli gördüğümüz şey, zihniyetin nasıl yaşama aktarılacağı sorunudur. Biz çalışmamızda, öncelikle teorik olarak zihniyetin kurumsallaşmasını ve kurumsallaşmanın zihniyeti doğurucu oluşunu anlamaya gayret ettik. Bu anlamayı kolaylaştırmak için öğüt

formatında bir metinden, mektup formatında tarihsel bir metinden ek biçiminde yararlandık. Yine aynı kaygıdan hareketle, zihniyetin bütüncü yapısını yansıtmaya gayreti de güderek ve sosyo-kültürel gerçekliğin günlük yaşam üzerinden kurulduğu bilgisinin farkındalığıyla zihniyetin bilişsel içeriğini arayan ve kurucu niteliğini ortaya çıkaran testi geliştirerek ekler bölümüne yerleştirdik. Bu tip çalışmaların sosyal bilimler için özellikle önem arz ettiği bir gerçektir.

Toplumsal süreklilik içinde fetadan fityana, fütüvvete, tasavvufa ve oradan ahiliğe bizi taşıyan kurucu zihniyet, modern bilimin düalist kavram ve algılarını “bir”leyen, insanın faaliyet alanlarını evrensel ve insani değerler zemininde işleten ve ahlaki şahsiyet idealine yönelen yapısıyla özellikle bizim ve günümüz için önem arz etmektedir.

Gerek toplumumuz gerek dünyanın entelektüel çevrelerinin sözü edilen kurucu zihniyete ve zihniyetin içeriğine ihtiyacının olduğunu düşünmekteyiz. Böyle bir ihtiyacın varlığı bile kendi başına, fiziki ve sosyal gerçekliği bütüncü bakış açısıyla kabul edip parçaları ilişkilendiren bir medeniyet kavrayışının gerekliliğine işaret etmektedir. Bu arayışın bizleri yönlendirdiği gayret ve söz konusu zihniyetin açtığı ufuk ve kavrayış, aslında aynı şeyin modern ve postmodern ifadesi olan kavram ve anlayışlardan bizleri kurtaracaktır. Bu farkındalığın önemli olduğu kanaatindeyiz.

Bugün gerek akademik dünyanın gerek kültürlerin bütüncü kavram ve anlayışa acil olarak ihtiyacı bulunmaktadır. Modern bilimin düalist kavram ve algılarının artık gerçekliğin bütüncü ve çok yönlü yapısını kavramaktan uzak olduğu anlaşılmıştır. Yeni(den) kavramlaştırma faaliyetine girişenler, gerçekliğin daha önce fark edilmeyen yönlerinin akademik dile aktarılması ihtiyacında olacaklardır, olmaktadırlar. Bunun başka bir yönü; sözde bilim, bilimsel kavram ve anlayış olarak entelektüel çevrelere adeta servis edilen ürünler karşısında

uyanıklılığı beslemesidir. Bu uyanıklılık, ulusal ve uluslararası düzeyde egemenlik ilişkilerinin sözde bilim ve bilimsel kavramlar üzerinden meşrulaştırılmasından kaygılananlar ve ekonomik ve sosyo-politik tuzaklarından kurtulmak isteyenler için anlamlı olacaktır.

Bu tarzda bir arayış için tarihte yer bulan ve fakat hem kendisinin hem kendisini de doğuran zihniyetin analizinin ve toplumsal yaşamda aşama aşama kurumsallaşmasının metodolojik bilgisini anlamlı bulduğumuz bir model olarak ahiliği çalışmamızın bölümleri içinde ele almak ufuk açıcı olacaktır.

Kanaatimizce her alanda, mikro düzeyden makro düzeye bozulma ve çözülmenin üst seviyede olduğu, zihinlerin sosyalizm kapitalizm, akıl gönül, madde mana, dünya-ahiret, aktör yapı gibi sayısız düalist kavram ve algılara sıkıştığı zamanda kendimizden hareketle evrensele yönelinmesi gerekmektedir. Doğu ve Batı'nın insani ve evrensel birikimini kompleksiz olarak elden geçirmenin zorunluluk olduğu ve bu çabanın yeni medeniyet arayışına gebelik anlamına geldiği açıktır. Yeni medeniyetin öncelikle entelektüel inşasında sosyolojiye düşen görev, gerçekliğin parça bütün arasındaki ahengini kurarak olması gereken değerler alanına insanlığı taşıyacak entelektüel malzemeyi hazırlamaktır. Çalışmayı yönlendiren temel problem budur.

Ahlaki modeli, yöneldiği değer ve idealleri, insanın bireysel ve kolektif ihtiyaçlarını giderme biçimi, insan, toplum ve evreni bütüncü kavrayışı ve dayandığı zihniyetin bileşke unsurlarıyla ahilik önem arz etmektedir. Sosyo-ekonomik kurum olarak ahilikte, zihinlerimizi açıp ezberlerimizi bozacak, toplumumuzun ve dünyanın eksikliğini çektiği paradigmal aşırı bulabileceğimiz birçok zenginleştirici unsurun olduğu bir gerçektir.

ARAŞTIRMADA KULLANILAN TEMEL KAVRAMLAR

Çalışmada temel kabullerimizden ve metodolojik yaklaşımımızdan hareketle sosyo-kültürel gerçeklik, kurumsallaşma, fütüvvet, ahilik kavramları kullanılmıştır.

İlk olarak sosyo-kültürel gerçekliğin üreticisi olarak insanı bütün içerisindeki yerine oturtmaya çalışalım.

“Fiziki gerçeklik”, insan zihninden ve zihnin bilinç, düşünce, algı gibi ürünlerinden bağımsız olarak zaman ve mekanla tanımlıdır. İşte insan, zihinde tasarlanandan bağımsız olarak varolan fiziksel gerçekliğin konusudur. Dolayısıyla insan, öncelikle galaksi sisteminin; güneşin, dünyanın, yıldızların ve bunların konum ve hareketlerinin etkisindedir. En, boy, derinlik gibi fiziksel bir varlık olma özelliklerini taşımakta ve itme, çekme, yerçekimi gibi fizik kural ve yasalarına tabi olan insan, diğerleri için etkileyici diğerleri açısından da etkilenen konumundadır. Dile getirdiklerimiz, varlıkların nicelik ve niteliklerini anlatmaktadır. Dikkat edilirse insanın nesneyle/eşyayla/varlıkla ortak özelliklerinin fiziksel kural ve yasalara tabi, zaman ve mekan koordinatlarıyla anlamlı olduğu ve bu nicelik ve niteliklerin dilde sayı, zaman ve yere/yöne ilişkin sıfatlarla karşılandığı görülecektir.

Bunların dışında insan, bitki ve hayvanlarla da ortak özelliklere sahiptir. İnsan, duylara, solunum, boşaltım gibi biyolojik sistemlere, belli bir harekete, DNA gibi genetik yazılıma sahiptir. Tüm canlılarla beraber insanın hayatta kalma güdüsünün bir sonucu olarak barınma, beslenme, korunma, neslin devamı gibi temel ihtiyaçları vardır. Bu temel ihtiyaçlar, bir organizma olarak insanın hayatta kalmasını ve yine insanın fiziksel ve biyolojik yaşamını sürdürmesine hizmet ederler. Kutuplarda yaşayan bir hayvanın ekvatorda

yaşayamayacağı örneğinde olduğu gibi daha çok koşulların belirleyiciliğinin olduğu, çevreyle tanımlı bu özellikler, “fiziksel ve biyolojik gerçeklik” e karşılık gelir.

Fakat insan, varlığa ve varlığa ilişkin özelliklere ve diğer canlılarla; hayvan ve bitkilerle, ortak olan güdü, fonksiyon ve özelliklerine indirgenemez. Bir varlık gibi neliği; ne olacağı, özellikleri ve amacı önceden belirlenmiş değildir. Bitki gibi sadece fiziksel ve biyolojik kavramlarla açıklanamaz. Hayvan gibi yaşamının başlangıcından sonuna dek gerekli olan içgüdüsel donanıma da sahip değildir.

Kendine ve çevreye ilişkin farkındalıkla kendini gösteren “bilinç”e, ayırtetme (seçme), genelleme, düşünme, dil üretme, alet kullanma ve üretme, anlama, çözümleme, değerlendirme, yorumlama gibi zihinsel etkinliklerle, vicdan, sevgi gibi duygusal süreçlerle kendini gösteren “akıl”a ve bunlarla çalışan temel bir mekanizma olarak “irade”ye sahiptir ve bu irade, insanın “öznelik potansiyeli”ni gösterir. Böylelikle insan, fiziksel ve biyolojik koşullarını erteleme, geciktirme olanağına kavuşarak zaman ve mekana gömülüp koşullarla, kendini kuşatan çevreyle açıklanamaz ve sosyo-kültürel gerçekliğin üreticisi ve devam ettiricisi olur. İşte sosyal bir varlık olan insan, bu haliyle sosyolojinin konusudur. Bu haliyle ve bundan ötürü yani sosyo-kültürel gerçekliğin üreticisi ve devam ettiricisi yani özneliği ve yapıyı devam ettiren, yapıdan etkilenen, yapıyla biçimlenen durumuyla insan, genel olarak anlam ve özel olarak değer yüklü haliyle “toplumsalın basit ve yeniden üreticisi”dir. Yine bu özellik ve niteliklerinin sonucu olarak bir tek insan, özgürlük ve sorumluluk gibi değerlerin muhatabı, üreticisi ve taşıyıcısı olarak dar anlamda ahlakın, geniş anlamda etiğin konusudur.

Yukarıda dile getirilenler; insanın fiziksel gerçekliğin bir parçası olmasına rağmen fiziksel ve biyolojik gerçeklikle insan arasında bir aşama/basamak/

derece, özellik olmayıp insanın kategorik farklılığını vurgulamaktadır. İnsan fiziksel ve biyolojik gerçekliğin bir parçası olma özelliklerini taşır ve fakat bundan ibaret olmayıp kategorik olarak diğerlerinden farklıdır. Bu kategorik farklılık, insanı sosyal dünyanın konusu yapmaktadır.

İkinci aşama olarak insanın ve sosyo-kültürel gerçekliğin doğasına, başka bir ifadeyle; değişmeyen ve değişenlerine bakmaya çalışalım. Bütüncü bakış açısıyla bakıldığında insanı parça olarak düşündüğümüzde sosyo-kültürel gerçekliği bütün olarak düşünülebiliriz. Aynı paradigmanın sayıtlılarıyla hareket ettiğimizde parçanın özelliklerini bütünün de taşıdığını kabul ederiz. O halde, parça ve bütün olarak insanın ve sosyo-kültürel gerçekliğin değişmeyenleri nelerdir?

Değişmeyenler, insanın fiziksel, biyolojik ve sosyo-kültürel bir varlık olmasından beslenmektedir. Zira insanın barınma, beslenme, neslini devam ettirme gibi temel ihtiyaçları, koşul ve çevre özelliklerini aşkın potansiyeli, anlam ve değer varlığı oluşu, güzele eğilimli estetik kaygılı bir varlık oluşu, insanın/toplumun/evrenin birbirini tamamlayan iyi kötü, çatışma uyum, karanlık aydınlık, erkek dişi, yeryüzü gökyüzü gibi zıtlıklarla donanık oluşu, bireysel düzlemde iyinin (ve buna ait değerlerin) ve kötünün (ve buna ait değerlerin) her daim varlığı ve insanın iyi ve kötü ve ilişkili değerler noktasında hep bir tercih noktasında oluşu, bunun bir yansıması olarak sosyal ve toplumsal düzeyde çatışma ve uyumun varlığı... insanın ve sosyo-kültürel gerçekliğin değişmezleri arasında sayılabilir.

Sosyolojik olarak baktığımızda dile getirdiğimiz değişmeyenlerin yapılaşmaya/kurumlaşmaya neden olduğu, eğilimli olduğu görülecektir. Bu durum toplumun kuşaklar boyunca aynı kalan statü, sınıf gibi yapısal unsurlarını, toplumu bir arada tutan ve düzenlilik gösteren karşılıklı örüntüleri ve nihayet bir

bütün olarak, örgütlenmiş, kalıcı, sürekli nitelikleriyle bileşke toplumu ifade etmektedir.

Peki parça ve bütün olarak insanın ve sosyo-kültürel gerçekliğin değişenleri nelerdir?

Zaman ve mekan farklılıkları, sahip olunan değerler hiyerarşisi, statü, rol ve etkileşim tipleri, anlam, düşünce ve davranış kalıpları, tutum, ideal ve tercihler, ideolojiler, teknoloji... insanın ve sosyo-kültürel gerçekliğin değişenleri olarak dile getirilebilir.

Sosyolojik olarak baktığımızda dile getirdiğimiz değişenlerin sosyal ve toplumsal değişmeye neden olduğu görülecektir. Bu durum devinimi, değişimi, kırılmayı, düzensizliği, bir durumdan başka bir duruma geçişi ifade etmektedir.

İnsanın ve sosyo-kültürel gerçekliğin doğasına değişenler ve değişmezler üzerinden bakıldığında kalıcı geçici, sürekli süreksiz, statik dinamik karakteri, başka bir ifadeyle, birbirini var kılıp tamamlayan zıt gerçekliği dikkat çekicidir.

Sosyo-kültürel gerçekliğin üreticisi, öznesi olan bireyin bütün içindeki yerini ve sosyo-kültürel dünyanın değişmeyen ve değişen parametrelerini dillendirdikten sonra “gerçekliğin kurumsal inşası” na bakalım.

Sosyal gerçekliğin ve sonra toplumsal kurumlaşmanın inşacısı olan birey, sosyal bir varlıktır ve yaşamı hep sosyal gruplar içerisinde geçer. Birey, toplumun bir parçasıdır, toplumunun, grubunun özelliklerini gösterir ve fakat kendine özgü nitelik ve özelliklere sahiptir. Her birey, öncelikle diğerlerinden farklı fiziksel özellikler, görünüş farklılıkları, kendine özgü duyuş, düşünüş ve davranış tercihleri, duygu durumları sergiler. Bu bireyin bireyselliğinin alt yapısını

oluşturur, buna bireyin yetiştiği sosyal çevrelerin farklı özellik ve olanakları eklendiğinde bireyin nasıl çok faktörden etkilendiği anlaşılacaktır. Fakat her ne kadar çok faktörden etkilense de bireyin farklılığının sınırları yok değildir. Sonuçta bireylerin belli bir durum, mekan ve zamanda sergiledikleri duyuş, düşünüş ve davranışları sınıflandırılmayacak ölçüde değildir. Bu “bireyselleşmenin sınırlılığı” demektir. Bireyselleşmenin sınırlılığı bireyi ve toplumu anlamının bir yönüdür, diğer bir yönü ise “sosyalleşmenin sınırlılığı”dır.

Birey içine doğup yaşadığı sosyal çevrenin gelenek, görenek, örf, adet ve alışkanlıklarından oluşan yaşam biçimini, kültürünü alır ki bu sürece sosyalleşme denilmektedir. Doğumdan ölüme dek farklı düzey ve yoğunlukta süren sosyalleşme, bireyi içinde yaşadığı sosyal çevrenin bir parçası yapar. Fakat birey, her ne kadar topluma benzese de toplumun, grubun, kültürün tüm değer ve ilkelerini eşit derece benimseyip yaşama geçiremez, kısaca tam anlamıyla kültürünün bir kopyası olamaz. O halde, sosyalleşmenin de sınırlılığı söz konusudur.

Bireyin öncülüğünde gerçekleşen bireyselleşme ve toplumu temsil eden araçlarla gerçekleşen sosyalleşme sosyal ve toplumsal gerçekliğin iki yüzünü anlatmaktadır. Birbirini tamamlayan mikro ve makro ölçekli iki süreç olarak bireyselleşme ve sosyalleşme ve sınırlılıkları, bir bütün olarak toplumu ve toplumun unsurlarını çalıştırmaktadır. Dile getirdiğimiz bu husus, sosyolojik olarak bizi şuraya taşıyacaktır: Bireyselleşmenin sınırlılığı düzen, kurum ve yapıyı, sosyalleşmenin sınırlılığı da hareketi, oluşu ve değişimi çağırır. Birey, bir taraftan “bireyselleşmenin sınırlılığı” gereği yapı ve düzen arayışının bir ifadesi olarak “toplumsalın basit üretimi”ni gerçekleştirirken diğer taraftan sosyalleşmenin sınırlılığı gereği yenilik ve değişim arayışının bir ifadesi olarak “toplumsalın yeniden üretimi”ni gerçekleştirmektedir.

Toplumsalın basit ve yeniden üretimi, sosyal düzeyde etkileşim seviyeleri

göz önünde bulundurulduğunda sosyal psikolojik süreçlerle karşımıza çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle, mikro ölçekten bakıldığında sosyal gerçeklik kendini bize sosyal psikolojik süreçler üzerinden gösterecektir. Bu aynı zamanda sosyal gerçekliğin günlük yaşam içinde ve günlük yaşam üzerinden kurulduğu anlamına gelmektedir. Bireylerin/toplumların yaşamı günlük yaşama dörülmüştür. Gerek bireysel gerek toplumsal düzeyde geçmişin birikimi demek olan hafıza/tarih ve geleceğin hedef, ideal ve amaçları ve bunun türlü ifade biçimleri, hep günlük yaşamda (ve ölçeğimizi daha küçülttüğümüzde “an” da) kendini göstermektedir. Kısaca, geçmişin ve geleceğin etkisi altında biçimlenen günlük yaşamdaki seyir, bir taraftan sosyal gerçekliği ve diğer taraftan toplumsal gerçekliği, öncelik ve sonralık söz konusu olmaksızın aynı anda, inşa etmektedir. Bu inşa süreci, doğal olarak, aynı gerçekliğin mikro düzeyine bakan örneğin bir sosyal psikolog ve makro düzeye bakan örneğin bir sosyolog için farklı kavramlarla anlatılan bir durum olacaktır.

Çalışmamızda kullandığımız temel kavramlardan sosyo-kültürel gerçekliği açıklamak üzere insanın fiziksel, fiziksel ve biyolojik ve sosyal gerçekliğin parçası olduğunu dile getirip bu gerçeklik alanlarının değişmezler ve değişenlere neden olduğunu belirttik. Gerçekliğin kurumsal inşasına yönelmek üzere toplumsalın basit ve yeniden üretiminin gerek mikro gerek makro düzeyde günlük yaşam içinde biçimlendiğini dile getirdik. Şimdi sosyo-kültürel gerçekliği ihtiyaç odaklı çalışan kurumsallaşma süreci ile ilişkilendirerek anlamaya çalışalım.

İhtiyacın bireysel ve/veya sosyal bir ihtiyaç olması, ihtiyacın niteliğinden kaynaklanabileceği gibi ihtiyaca bakış açımız, ihtiyaç tanımımız ve düzeyimiz tarafından belirlenmektedir. O halde, ihtiyacın herkesin kabul ettiği bir tarafının olduğu gibi görelî boyutu da vardır. Kurumsallaşma süreci, ihtiyaç odaklı başlar ve rizom mantığı ile işler. Başka bir deyişle, ihtiyacı gidermek için insanın

ürettiği alternatif seçenekler, rizom bitkisinin kök salınımına benzetilebilir. Bilindiği gibi, rizom bitkisi sağına soluna yatay yayılımı ile karakterizedir.

İhtiyaçları karşılamak üzere geliştirilen alternatif seçenekler rekabet içinde ve kaotiktir. Bu kaotik özellik, rizom bitkisinde olduğu gibi, seçeneklerin çok çeşitli olmasındadır, zira kökler öngörülemez bir biçimde her yöne ve farklı derinliklerde yayılım özelliğine sahiptir. İhtiyaç odaklı, “iş”e yönelimli alternatifler, her yön ve düzeyde kendini gösterebilir. Bu kökler, aynı zamanda yayılma hız, düzey ve yer açısından rekabet içerisindedir. Bireyin ihtiyacını karşılamak üzere geliştirdiği alternatif seçenekler de ihtiyacı en kestirme ve kesin giderme anlamında, kritik davranış düzeyine çıkma çabasındadır. Doğal olarak çok çeşitli seçenekler, kaotik ortam içinde, başka bir ifadeyle bilinenler, öngörülenler ve bilinmeyenler öngörülmeleyenler arasında, olasılıklar arimetiği altında, rekabet içerisindedir.

İhtiyacı giderilme durumunda olan birey/grup/toplum, aklını kullanır, düşünür. Amaç en kestirme yoldan kesin olarak ihtiyacını gidermektir. Aklını kullanmaktan ve düşünmekten kasıt, gerçekleştirmek istediğimiz eylemin ihtiyacımızı karşılaması ve karşılama düzeyi yani ihtiyaç giderme düzeyi yani tatminidir. Eğer eylemimizin ihtiyacı karşılaması olası değil ya da yeterli tatmin düzeyinde değilse birey, diğer seçeneklere yönelecektir. Bireysel anlamda hafızaya toplumsal anlamda tarihe sahip yani bireysel ve sosyal deneyimin bilgisine sahip olan birey, alternatif eylemlerin ne/neler olacağı ile ihtiyaçları arasında sürekli bir muhasebe içindedir. Birey, seçenekler arasından “eylemini seçerken ya da eylemini belirlerken” (bu aşamada toplumsalın basit üretimi ve yeniden üretimi kavramlarını hatırlamalıyız) diğer taraftan ikinci bir aşama olarak düşünebileceğimiz eylemin “nasıl” gerçekleştirileceği sorunu ile karşı karşıyadır.

Anlaşıyor ki alternatif seçeneklerden birisinin operasyonel ve araçsal kritik davranış seviyesine çıkması, ihtiyacı en kısa zamanda ve en tatminkar şekilde gidermesine bağlıdır. Yani en belirleyici ölçütlerden biri, alternatif davranışın, ihtiyacı karşılama düzeyi, hedefi en kısa yol ve zamanda bulması, oluşturduğu tatmin ve düzeyi yani fonksiyonelliğidir.

Bu aşamada insan davranışlarını anlamada gündeme getirilen kuramlara kısaca göz atalım. İnsanlar, ihtiyaçlarını karşılarken, çevreleriyle iletişime girerken kısaca davranırlarken neleri gözetiyorlar anlamaya çalışalım.

İnsan eylemlerini açıklamaya çalışan yaklaşımlar çok çeşitlidir. McDogall, Freud, Lorenz gibi genetik, fizyolojik kuramcılarının iddia ettiği gibi, davranışların doğuştan getirilen içsel özellikleri vardır ve bunlar genetik ve güdüsel olarak biçimlendirilmişlerdir. Pavlov ve Watson'ın çalışmalarıyla başlayan, Miller ve Dollard tarafından geliştirilen öğrenmecilere/davranışçılara göre, bireyin davranışlarında geçmiş yaşantıları ve öğrenmeleri etkilidir. Davranışçılar, açık, somut ve gözlemlenebilir davranışlara odaklanmaktadır. Algısal/bilişsel kuram, Koffka, Köhler ve Gestalt tarafından yapılandırılmış, Lewin, Heider, Festinger, Kelley tarafından geliştirilmiş ve farklı alanlara uygulanmıştır. Eklektik tutum sergileyen algısal bilişsel kurama göre, davranış öğrenilmekte ve gerçekleştirildiği anda bir değerlendirilmeye tabi tutulmaktadır. Uyarıcı çatışma kuramına göre, birey davranışları basit bir çıkar hesabına dayalı olarak, en fazla yarar gözetilerek, biçimlenir. Bu dört genel kuramdan yani fizyolojik, davranışçı, bilişselci ve uyarıcı çatışmacı kuramdan yola çıkılarak oldukça kapsamlı bir literatür oluşturulmuştur. Şimdi bu literatüre ana başlıklar halinde bakalım. Gestalt psikolojisi yaklaşımına göre insanlar, en göze batan algıyı gerçekleştirirler ve bilişlerinde grupta ve sınıflama yaparlar. Lewin'in dile getirdiği alan kuramına göre, birey kendi ve içinde bulunduğu alan çerçevesinde, bir taraftan harekete geçirici diğer taraftan sınırlayıcı güçlerin

etkisiyle en az çatışma durumuna yönelik olarak hareket eder. Heider'in dillendirdiği denge, Newcomb'un dillendirdiği nesnel denge, Osgood ve Tannenbaum'un dillendirdiği uygunluk ve Festinger'in dillendirdiği bilişsel çelişki kuramlarına ve genel olarak bilişsel tutarlılık kuramına göre, bireyin bilişi ile davranışları arasında tutarlılık olmalıdır, tutarlılık bozulduğu takdirde denge ve uygunluk bozulup yerini çelişkiye bırakacaktır. Birey, çelişkiyi ortadan kaldırıp bilişi dengelemek için savunma mekanizmalarına başvuracaktır. Brehm'in kuramı psikolojik tepkisellik kuramına göre, insanlar özgürlüklerinin engellendiği ve tehdit edildiğine inandıklarında özgürlüklerini korumak amacıyla tepki gösterirler. Homans'ın sosyal alışveriş modeline, Thibaut ve Kelly'nin kişiler arası bağımlılık kuramına, Waltser ve Berscheld'in hakçalık kuramına göre yani genel olarak sosyal alışveriş kuramına göre, birey ödül-bedel farkına göre davranır. Haz verici sonuç olan ödül ile kaygı, korku, sıkıntı gibi olumsuz sonuçlar olan bedel arasında ilişki kurulur ve ödülün bedelden fazla olması amaçlanır. Heider'in naive psikoloji kuramına, Jones ve Davis'in uyuşan vardamalar modeline, Kelly'nin birlikte değişme ve nedensel şemalar modeline, Weiner'in yükleme kuramına göre, genel olarak insanlar çevrelerini kontrol edebilmek için güdülenir ve fiziksel olaylar ile davranışları arasında nedensellik bağları kurarlar, nedenlerini bilmedikleri olayları ya da davranışı bir nedene bağlamalarına yükleme adı verilir. Birey nedensel yüklemelerini, niyet, tutarlılık, görüş birliği, belirginlik gibi boyutlarda değerlendirir. (Freedman 1993, Bilgin 1998, Taylor 2007, Arkonaç 1999).

Dile getirilen kuramların her biri insanın bir yönüne başka bir ifadeyle davranışlarını biçimlendirirken ölçüt olarak kabul ettiği bir faktöre dikkat çekmektedir. Bütüncü bakışla insan davranışları açıklanırken insanın fiziksel, fiziksel biyolojik ve sosyal gerçekliğin parçası olduğu unutulmaksızın, kendisini ve çevresini çevreleyen koşullar değerlendirilmelidir. Davranışın yöneldiği nesne/diğer bireyler/gruplar ve davranışın niyet, saik, tutum, idealler, inançlar

gibi iç dinamikleri hesaba katılmalı ve ihtiyaçlar gözetilmelidir. Tüm bunlarla beraber insanın toplumsal bağlamı ihmal edilmemelidir. Dile getirdiğimiz parametreler ve eklenebilecek birçok unsur, elbette insan davranışlarını açıklamakta önemlidir. Fakat davranışlar açıklanırken yapılan yanlış kanaatimizce özellikle önemli görünmektedir. Literatürde birçok kuramın insan davranışlarını fonksiyona, göreve, hazzı, yarara, sonuca, ihtiyaç gidericiliğe, uyum sağlamaya, genetik bir faktöre, hormon, salgı gibi biyokimyasal bir nedene indirgediğini görmekteyiz ve bu kuramlar hiç de azımsanacak gibi değildir. Bu tarz ele alış, insanı ve insan davranışlarını anlama ve açıklamada temel ve fakat insanın gerçekliğini yansıtmaktan uzak bir kabule dayanmaktadır. Elbette dile getirdiğimiz faktör/ neden/etki/fonksiyon, insanı anlama ve açıklamada önemlidir. Hatta öyle durumlar olur ki sözü edilen belirleyicilerden biri davranışı belirlemede başat rol üstlenir. Eleştirdiğimiz tek nedenli açıklamanın ötesinde insanı bir unsura/nedene/faktöre/fonksiyona indirgemektir ki bu durumda insan, salt fiziksel, fiziksel ve biyolojik bir varlık olarak kabul edilmiş demektir. Bu ise insanı nesne ve en iyi durumda biyolojik bir varlık olarak düşünmektir. Diğerleriyle insan arasındaki fark da bu noktadan itibaren aşama, basamak yani nicelik sorunu olmuştur. Oysa insan, sosyo-kültürel dünyanın ve ahlak alanının öznesidir ve diğerleriyle arasında sadece nicelik değil nitelik farkı vardır. Eleştirdiğimiz kuramlar, insanı ve dolayısıyla insan davranışlarını ele alış tarzı ve dayandığı kabulle, sosyo-kültürel dünyanın öznesi ve ahlakın tek muhatabı olan insanı anlam ve değerden soyutlamıştır.

İnsanları diğerlerinden ayıran özelliklerden biri de fonksiyonlarına indirgenemeyeceği gerçeği ve indirgenmemesine ilişkin etik kabuldür. Birey, fonksiyonlarına indirgenemeyeceğinden fonksiyonelliğinin dışında faktörler söz konusudur. İnsanın anlam, değer ve tercih varlığı olduğu hatırlanmalıdır. İnsan değerini fizikse ve fiziksel biyolojik dünyanın bir üyesi olmasından değil içinde bulunduğu koşullara indirgenemeyen niteliğiyle salt insan olmasından ve insan

olmasının beraberinde getirdiği anlam ve değer tercihli, özgür ve sorumlu bir varlık olarak sosyal ve toplumsal dünyanın öznesi olmasıyla bulur. Yani birey, fonksiyonu, çıkarı, hazzı, yararı, hormonları, sonuca götürücülüğü, ihtiyaç gidericiliği ne olursa olsun bunların dışında başka bir faktörü, örneğin dürüstlük değerini ve buna bağlı olarak çalmamayı tercih edebilir.

İhtiyaçla başlayan kurumsallaşma süreci, alternatif davranışlar arasından “operasyonel, araçsal kritik davranış”ı seçerken belirleyici ölçütlerden birinin işevurukluk, fonksiyonellik olduğunu dile getirmiştik. Bir diğer ölçüt ise yukarıdaki satırlarda eleştirdiğimiz kuramların analizlerinde ihmal ettikleri; genel olarak anlam özel olarak değer parametresi yani kısaca “ahlaki olanın gözetilmesi”dir. İnsan doğası gereği değere ve anlama yönelimlidir ve operasyonel kritik davranışı seçerken en fonksiyonel olmakla birlikte insanlar iradelerini kullanarak en doğru olanı da seçmeye çalışırlar.

Bu noktada tüm sürecin başında ve sonunda yer alan değerler üzerinde durmamız gerekecektir. “Operasyonel kritik davranış”ın ahlaki olanla buluşup onu seçme süreci ve eylemin kendisi doğrudan ilişkili olduğu “değerler hiyerarşisi” gözetilerek anlaşılabilir. Zira sosyo-kültürel gerçeklik alanında değerleri hep normatif olanla başka bir ifadeyle; “eylemlere sinmiş olarak” görürüz. Operasyonel kritik davranış, bu seçim, bireyin eylemine yüklediği olumlu olumsuz, değerli değersiz, iyi kötü, güzel çirkin, ahlaklı ahlak dışı...anlamın en üst ifadesidir. Söz konusu değerler hiyerarşisini gözeterek yaşama geçen kritik davranış, bireysel bir tercihten çıksa da başka bir ifadeyle, bireyin eyleminde taşınsa da altında toplumun ontolojik, epistemolojik, etik ve estetik altyapısını, zihniyet dünyasını barındırmaktadır.

Başka bir belirleyici de operasyonel kritik davranışın iktidarla olan ilişkisinde kendini göstermektedir. Mikro düzeyden makro düzeye geçişkenliğe

sahip olan iktidar, sosyal ve toplumsal gerçekliğin inşa süreci demek olan kurumlaşmada etkindir. Bu ifade, kurumsallaşmayı başlattığımız ihtiyacın tanımından dile, sembollere, diğer birey ve gruplarla girdiğimiz etkileşimlerde kendini gösteren sosyal psikolojik süreçlere ve ileri düzeyde organize olmuş kurumsal yapılara kadar tüm sosyal ve toplumsal alanlarda iktidarın, “sürekliliği ve kırılabilirliği” temelinde yaşam bulduğu anlamına gelmektedir. O halde, iktidarı her tür ilişkiye sinmiş, sembol, dil, anlam, değer gibi soyutluklara gizlenmiş olarak görebildiğimiz gibi bağlamına ve etkileşimin tipine göre apaçık biçimde de görebiliriz. Doğal olarak operasyonel kritik davranış ve alternatifleri, kaotik, rekabetçi ve rizotik yayılımında ve kökleşmesinde iktidardan ve iktidar ilişkilerinden etkilenmektedir.

Fonksiyonel olanla ahlaki olan aynı davranışı besleyebildiği gibi farklı davranışlara da bireyi yönlendirebilirler. Fakat sağlıklı, fonksiyonel anlamda bütünleşmiş sosyal organizasyonlarda ve toplumlarda en fonksiyonel olanla en ahlaki olanın, iktidarın filtresinden geçmek üzere, aynılaştırmış fakat sosyal bütünleşmesini görece olarak tamamlayamamış sosyal organizasyonlarda ve toplumlarda bozulma ve çözülmenin düzeyine bağlı olarak en fonksiyonel olanla en ahlaki olanın, yine iktidarın filtresinden geçmek üzere, arasının açıldığını sözlerimize ekleyelim. Bu aynı zamanda toplumsal kurumlar arası uyum ve işbirliğinin olup olmadığının da davranış düzeyindeki göstergesi olmaktadır.

Sosyo-kültürel gerçeklik, üreticisi/öznesi olan bireyin bireysel ve/veya toplumsal ihtiyaçlarını karşılamak üzere, kendine ve sosyal dünyaya ait değişen ve değişmeyen unsurları iç içe kavrayarak, zaman ve mekan koordinatlarında günlük yaşam üzerinden toplumsalın basit ve yeniden üretimiyle inşa edilmektedir. Bu inşa ediş, eylemliliği, organize olmamışlığı, yapılaşmamışlığı, süreci anlattığı gibi kurumsal olanı, kristalize olmuşluğu, yapılaşmışlığı da içermektedir. O halde sosyo-kültürel gerçeklik, en yapılaşmamışlıktan en

yapılaşmışlığı doğru, en alt düzeyde organize olmuşluktan en üst düzeyde organize olmuşluğa doğru kurumsallaşmayı ve aynı zamanda kültürün üretimini karşılamaktadır. Bu söylem, sosyo-kültürel gerçekliğin yapı ve değişme, “süreklilik ve kırılmalık”, notalarına işaret etmektedir.

Sosyo-kültürel gerçekliğin kurumsallaşma temelli inşasını dile getirdikten sonra çalışmamızın temel kavramlarından fütüvvet ve ahilik üzerinde duralım.

İslam’ın hedeflediği insan tipinin inşa edilmesinde önemli roller oynayan tasavvuf ve tasavvufla iç içe olan fütüvvet, sistematik bir ahlak görüşü oluşturmuştur. Evreni bir bütün olarak kavrayan ve sosyal yaşamı parçalamayan veya ilişkili alanlardan birine indirgemeyen ahlak görüşüyle fütüvvet, Anadolu topraklarında özgün şeklini almıştır. Ahlaki olanla iktisadi olanı bu bütüncü görüşüyle ahenkli bir şekilde ilişkilendiren ve siyaset, sanat, askeri alanlarla fonksiyonel, organik, semantik bağını kuran ahilik kurumu, bu haliyle salt bir esnaf teşkilatı olarak nitelendirilemez. Anadolu’nun eski şehir kültüründen de beslenen ahilik, bir yönüyle sufi karakter gösterirken diğer taraftan Türkler’in İslam öncesi kültürlerinin izlerini taşımaktadır. Bu haliyle, geçmişin o güne getirdiği toplumsal hafıza ve deneyimle eklemlenerek kendine özgü biçimini alan fütüvvet ve tasavvuf, sosyo-kültürel gerçekliğin kurumsallaşmasındaki parametreleri göstererek ahilik kurumunun ortaya çıkmasına neden olmuşlardır.

Anadolu Selçukluları zamanında gelişen ve Anadolu’nun eski şehir kültüründen, fütüvvetçilikten, İslam’ın normatif yapısından olduğu kadar sufi yaşam tarzından beslenen ahilik, Türkler’in İslam öncesi kültürlerinden izler de taşımaktadır. Eklektik yapı arz eden ahiliğin ortaya çıkışını hazırlayan sosyo-ekonomik, siyasal ve askeri nedenler, bir zihniyetin rehberliğinde, 13.yüzyılda cömertlik, yardımlaşma, çalışma, adalet gibi değerlerin kurumsallaşmasını sağlamıştır.

Fetadan fityana, fütüvvetten tasavvufa ve oradan ahiliğe bizi taşıyan zihniyet, tarih ve coğrafyayı aşan sıçramalarla saptanabilir. Modern bilimin düalist kavram ve algılarını birleyen, insanın faaliyet alanlarını evrensel ve insani değerler zemininde işleten ve ahlaki şahsiyet idealine yönelen yapısıyla ahilik, bu medeniyet kurucu zihniyetin tarihimizdeki somut örneklerinden biridir. Özellikle toplumumuz ve günümüz için önem arz etmektedir.

Ahilik, Türk İslam medeniyetinin Anadolu Selçukluları ve sonraki dönemlerinde toplumda birçok ihtiyacı karşılayan insanı, toplumu, evreni bir bütün olarak gören ve evrensel ve insani değerleri kurumsallaştıran bir toplumsal kurumdur. Ahiler, sosyo-ekonomik, askeri ve siyasi, dini ve ahlaki, eğitim alanda birçok fonksiyon görmüş, Türk İslam yaşam tarzının kurulmasında önemli rol oynamışlardır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ (Temel Kabuller, Kapsam ve Sınırlılıklar)

Bu çalışma, tarama ve değerlendirme mahiyetinde literatür incelemesine dayalı bir temel araştırmadır. Bu nedenle konu ile ilgili mevcut literatür taranmış, analiz edilerek incelenmiştir. Elde edilen bilgilerin analiz ve değerlendirilmesi neticesinde ortaya çıkan metin, bilimsel bilgi birikimine katkı sağlamak amacını taşıdığından temel bir çalışma olarak nitelendirilebilir. Bu araştırma teorik bir çalışma olduğundan kitap, makale, dergi, sempozyum, konferans, panel bildirileri, dergi ve internet verileri gibi yazılı ve görsel materyalden yararlanılmıştır.

Her bilimsel çalışmayı baştan sona yönlendiren, varsayımlarını, problem/konu cümlelerini etkileyen sayıltıları vardır. Bizim çalışmamız da

paradigmamızın beraberinde getirdiği ve/veya paradigmamıza götüren sayıltıları içermektedir. Bu sayıltıların zihinsel inşamızda ve gerçeklikte fotoğrafı iç içedir. Fakat burada anlaşılmayı kolaylaştırmak kaygısıyla temel kabullerimizi bireye, topluma, sosyal yapıya ilişkin olmak üzere üç bölüme ayırarak dile getirdik. Çalışmamız süresince sayıltılarımızla, problem cümlelerimiz, anahtar kavramlarımız/analiz araçlarımız ve paradigmamız arasında söz konusu olan bağlantıları dile getirmeye çalıştık.

Bireye İlişkin Sayıltılar/Temel Kabuller

1-Birey eylemleri, genel olarak anlam özel olarak değer yüklü ve odaklıdır. (Weber, 2007:49-50)

2-Birey, tarihsel ve kültürel açıdan toplumdan topluma, zamandan zamana farklılık taşıyabilir yani bireyin bağlamsallığı söz konusudur.

3-İnsanın toplum ve zamanı aşkın ve evrensel özü vardır.

4-İnsan, bedensel, nefsanî ve ruhsal iç içe geçmişliğinde üç boyutlu yapıdadır.(Ateş, 1992:521)

5-Birey, fiziksel, fiziksel ve biyolojik gerçekliğin bir parçasıdır ve bunlar tarafından belirlenmişlik payına sahiptir.

6-Bireyin nesne oluşunu tamamen ortadan kaldırmayan özneliği vardır. Birey; fiziksel ve biyolojik belirlenmişliğini ortadan kaldırmayan ve onu aşamayan fakat erteleyebilen, geciktirebilen özneliğe sahip olduğundan tarih üretebilme potansiyelinde ve sosyo-kültürel gerçekliğin arkesi olarak kavranmalıdır.

(Cangızbay, 1996:36)

7-Sosyo kültürel gerçeğin üreticisi, değiştiricisi, yeniden üreticisi / inşacısı, yıkıcısı, yeniden inşacısı yani çalıştırıcısı olarak özne, bir taraftan yapı ve düzen arayıcı ve diğer taraftan dinamik ve değişme eğilimindedir.

8-Birey salt rasyonel bir özne tasarımıyla açıklanabilir değildir.

9- İnsanın üç boyutlu yapısıyla sosyo kültürel yapının üç boyutluluğu ayrılamaz niteliktedir. (Dikeçligil, 1994:43)

10-Çok anlamlılıkla/değerle örülülüğe ve sayısız seçenekliliğe rağmen bireyselleşmenin sınırlılığı söz konusudur.

11-Bireysel olanla kollektif olan ayrı düşünölemeyeceğinden birey ve toplumun kapıları birbirine açıktır. Metodolojik olarak birey topluma, toplum bireye çağırıcıdır.

Topluma İlişkin Sayıltılar/Temel Kabuller

1- Berger ve Luckman'ın, Giddens'in, Bhaskar'ın yaklaşımlarından hareketle yapı birey ilişkisini dikotomik niteliğinden çıkaracak toplum modeli esastır. (Wallace, 2004)

2-Sosyo-kültürel gerçeğin mikro düzeyinde görölen ve kurumsallaşma sürecinin inşasında kilit önemde olan, oluşturucu unsur niteliğindeki, sosyal psikolojik gözlökle daha yakından görölebilecek, sosyal etkileşim düzey ve süreçleri anlamlıdır.

3-Kurumsallaşmanın ilk aşamasındaki yapılaşmamış, organize olmamış, gevşek dokulu sosyal davranıştan işlevi/amacı gözetici/operasyonel/işevuruk davranışa dek toplumsal kurumsallaşma sürecinin iktidar filtresinden geçici, hiyerarşik, anlam ve değere odaklı, bağlamsal rizomik mantığı, sosyo-kültürel gerçekliğin parametresi olarak düşünülmelidir.

4-Berger ve Luckman'ın yaklaşımından hareketle; sosyal gerçekliğin inşasına temel olan dışsallaştırma, içselleştirme ve nesneleştirme süreçlerinin ürettiği ve yeniden ürettiği toplum imajı anlamlıdır. (Wallace, 2004:323-331)

5-Sosyo-kültürel gerçekliğin üç boyutlu analizi kavranmalıdır. (Dikeçligil, 1994:37-47)

6-Parça bütün ilişkisine ilişkin sayıtlılar,bugün için olduğu kadar evrenin bütün olarak kavrandığı modern öncesi zihniyet dünyasının kavranmasında metodolojik ve sosyolojik öneme sahiptir.

7-Sosyo-kültürel gerçekliğin tarih ve mekanda kenetlenmesi, belli bir zamanda belli bir coğrafyada toplumun somutlanması anlamına gelmektedir. (Bilgiseven, 1985)

8-Sosyo-kültürel gerçekliğin “oluş” halinde; dinamikliği ve değişim arayışı görünürken “kurum” halinde yapı ve düzen niteliği görünmektedir.

9-Sosyo-kültürel gerçeklik alanının tek bir iktidara karşılık gelmeyip kendi özgüllüklerini muhafaza eden ve diğerleriyle uyum, dayanışma içinde olduğu gibi hegemonya ve güç mücadelesi içinde de olan iktidar odakları üzerinden de okunması ve bu okumanın kurumsallaşma ile bağının kurulması gerekmektedir.

(Foucault, 2005a:57-58, 2005b:48)

Zira kurumsallaşma, niteliği ister sosyal ister siyasal, ister cinsel, ister sanatsal olsun görelî ve bağlamsal bir sürece yayılarak iktidar(lar)ın filtresinden geçmek demektir ki bu süreç, sosyal gerçekliğin inşasında iktidar parametresinin ne denli belirleyici olduğuna işaret eder.

10-Toplum(bütün), parçalarla ve diğer bütünlerle ilişkilendirildiğinde jeopolitik unsurlardan ayrı düşünülemez.

Mekan, “coğrafi bir yerin insan unsuruyla dönüştürölüp sosyallık kazandığı alan” dır ve yeryüzü şekilleri, konum, iklim, su ve üzerinde taşıdıklarıyla tanımlıdır. Sosyal gerçeklik de mekan üzerine oturur ve bu oturuş, yerleşme, mekanın kendine özgü zamanını başlatır. Böylece sosyal yaşam ve ilişkilerin koordinatları ortaya çıkmış olur. Bu aynı zamanda toplum içi ilişkilerle beraber toplumlar arası ilişkilerin de koordinatlarının çizilmesi anlamına geleceğinden açık bir tehlikenin/tehditin olmamasını anlatan “objektif” yönü ve tehlikenin/tehditin olmadığına ilişkin bireysel ve toplumsal inancı anlatan “subjektif” yönüyle “güvenlik” kavramını beraberinde getirecektir. Unutulmamalıdır ki sosyal ve toplumsal ve toplumlar arasını belirleyen birinci unsur felsefi, askeri, siyasî, ekonomik, sosyal ve ekolojik boyutlarıyla güvenlidir ve “politik olanın meşruiyet kazandığı veya kaybettiği” yer de burasıdır.

Sonuçta sosyal ve toplumsal gerçeklik, zaman ve mekanda kenetlenerek politik bağlama bürünür ve bu bağlam, kaynağını güvenlikten alan iktidar ve güç ilişkileri üzerinden kurulur.

11-Topluma yeni ve/veya bir aşamada katılan üyelerin sosyal anlamda üretim ve denetim unsuru olarak sosyalleş (tir) me sınırlıdır.

12-Gerek dil gerekse filolojik olmayan tüzük yönetmelik, anayasa gibi düzenlemeler, sanat, mimari gibi kurumlar, felsefi önermeler, ahlakın kendisi, bilim gibi gibi unsurlar; iktidar ve erkle hegemonik bağlam kurarak hiyerarşik doğasıyla “toplumsal söylem”i oluştururlar ki bu söylem, toplumu oluşturan parçalara yönelik anlamlandırma çerçeveleri üretir ve aynı zamanda verili anlamlandırma çerçevelerinden etkilenir.

13-Toplum, birbirleriyle ilişki halinde ve öncelik sonralığı değişebilir hiyerarşik ve çok merkezli iktidar alanlarından oluşur. (Lukes, 1998:630, Arslan, 1999:66)

14-İnsan unsurunun söz konusu olduğu, sosyo-kültürel sistemlerde “vicdan” ve “sorumluluk” gibi “içsel otoriteler ve içsel farkındalık”ın beraberinde getirdiği kavrayışa dayalı kültür, kaçınılmazdır. Sosyo-kültürel yapı ve değişme analizinde bu unsur dikkate alınmalıdır.

15-Sosyo-kültürel sistemlerde bilgi, düşünce, karar ve tercihler, tutumlar, beklenti ve düzeyleri, eylemler sürekli değişim halindedir. Sosyal dünyanın kurucusu olan insanın doğasından kaynaklanan bu durum, değişim ve yenilenmenin ve dolayısıyla kurumsallaşmanın dinamik ve etkin sürdürülebilirliği açısından önemi inkar edilemez bir potansiyeldir.

16-‘Sosyal ve kültürel olanın ayrılmazlığı ilkesi’ (Dikeçligil, 1997:658) sosyo-kültürel gerçekliğin ilkelerindendir.

Sosyal Yapıya İlişkin Sayılılar/Temel Kabuller

1-‘Aralarında herhangi bir ilişki bulunmayan parçalar veya unsurlar bir yapı oluşturamazlar.’ (Dikeçligil, 1997:652).

2-'Bir yapı, parçalarına göre bütün, parçalar da kendi unsurlarına göre bir bütündür.' (Dikeçligil, 1997:653).

3-Yapı, birbiri ile dinamik etkileşimde bulunan parçalardan meydana gelir, parçalar birbirine bağımlıdır, herhangi birindeki değişme diğerlerini ve yapıyı etkilemektedir. Dolayısıyla parça ve yapı arasında dinamik, organik, sistemik etkileşim bulunmaktadır.

4-Parça yapı etkileşiminde çok amaçlılık ve görevlilik esası vardır. Her parça yapı içinde birbirini tamamlayan ve ahenge yönelen birçok amaca, göreve sahiptir ki bu özellik, yapının işleyişinin evrensel, değişmez süreklilik ve düzenlilik ilkelerine sahip olması anlamına gelmekte ve hem parçaya hem yapıya hizmet etmektedir. Bu özellik, aynı zamanda amaç ve görevlerini yerine getir(e)meyen ve/veya amaç ve görevlerini aşan parçaların süreklilik ve düzenlilik ilkelerinin işleyişine olumsuz etkide bulunacağını anlatmaktadır.

5-Parça yapı etkileşiminde bir taraftan süreklilik ve düzenlilik ilkeleri işlerken diğer taraftan sürekliliği kırma, düzene karşı çıkma, yıkma eğilimi söz konusudur.

6-Yapı içinde aynı, benzer, amaca yönelmiş parçalar yarışma, çatışma ilişkisi içinde olabileceği gibi uyum ve ahenk ilişkisi içinde de olabilirler.

7-'Yapı ve parçaları aynı özelliğe, niteliğe sahiptir. Yapı, bir etkileşim örüntüsü olduğuna göre, parçalar da birer etkileşim örüntüleridir.' (Dikeçligil, 1997:654).

8-'Yapıda, parça bütünden büyük olamaz.' (Dikeçligil, 1997:654).

9-'Yapı, parça bütün arasındaki (nisbeten) istikrarlı ilişkiden oluşur.' (Dikeçligil,

1997:655).

10-Hem parça hem yapı, en, boy, derinlik(yükseklik, hacim...), zaman, yazılım, icra (eylem), hesap olmak üzere yedi boyuta sahiptir. Dile getirilen altı boyut fiziksel gerçekliğe altı boyutla beraber yedinci boyut olan hesap, insan unsurunun gereği olarak sosyal ve toplumsal gerçekliğe yönelik düşünülmelidir.

11-Yapı, parçanın sahip olmadığı bazı özelliklere sahiptir. Böylece, üst düzeydeki bütünlere çıkıldıkça, yaklaşıldıkça bir alt düzeyde olmayan bazı özelliklere sahip olunacaktır. Başka bir ifadeyle, görece alt düzeydeki parçalar üst düzey bütünlere oranla daha eksik, ihtiyaç halindedirler ki bu durum, parçaların kendilerine özgü yaşamları için bir olumsuzluk oluşturmaz, parçalar mükemmel işleyişini sürdürürler.

12-Kendi kendilerini dengeleme, zaman ve uzay ölçeğinde gerekli olan değişim ve yenilenmeyi yapma özelliğine sahip olan parçaların diğer parçalarla ve bütünlere olan genel işleyişi, güç kullanımı, egemenlik ve kontrole dayalı olabildiği gibi sibernetik bir mekanizmaya da dayalıdır. Bu etkileşim biçimi, bütünde ahenkli bir dinamik ve statikliğe neden olur.

Çalışmamızda bütüncü yaklaşımın tercih edilmesinin nedenlerine bakalım. Bunun için öncelikle bütüncü bilim anlayışını hatırlamamız gerekmektedir.

Bütüncü bilim anlayışını 11 sayılı başka bir ifadeyle, anlayışın 11 temel soruya verdiği cevaplar üzerinden kısaca özetleyelim. Bütüncü bilim anlayışı, gerçekliğin doğasını maddi ve maddi olamayanın içiçeliğinde kavrar ve gerçekliği farklı görünüşleri olan “dinamik ve ahenkli bir bütün” olarak kabul

eder. Parça ve bütünün bağıntısında parçaların özellikleri ancak bütünün dinamiklerinden anlaşılabilir. Yapı ve süreç söz konusu olduğunda, bütüncü bilim anlayışı için her yapı, arka planındaki bir sürecin tezahürü olarak kabul edilir. Olgular arası ilişkiler, determinizm ve indeterminizmin içiçeliğinde kendini gösterir, çok faktörlü etkileşim ve öngörülemezlik faktörler arasına katılmalıdır. Bilimin amacı, anlamak ve açıklamaktır. Bilimsel bilginin niteliği nedir sorusuna geçici kesin bilgi, bilimsel düşünmenin yöntemi nedir sorusuna hipo-dedüktif yöntem, bilimsel araştırma yöntemi nedir sorusuna ise deney, akıl ve sezginin içiçeliği dile cevap verilir. Bütüncü anlayış için doğanın küçük bir bölümü için klasik mantık geçerlidir fakat daha çok bulanık mantık gündemdedir. Bilgi edinme süreci dolayısıyla bilimsel bilgi ontolojik ve epistemolojik kabullere göre biçimlenmektedir. (Dikeçligil, 2007:36).

Yukarıda dile getirdiğimiz bütüncü yaklaşım, konumuz olan sosyo-kültürel gerçekliğin kurumsallaşma ile üç boyutlu kültürü inşa etmesi ve bu inşayı ve inşa sürecini örneklediğimiz ahiliğe ilişkin anlama ve açıklama amacımıza elverişlidir. Zira insanın “sosyo-kültürel gerçekliğin öznesi” oluşu, aynı zamanda “anlam ve değer varlığı” olması, “sosyo-kültürel gerçekliğin değişen ve değişmeyenleri” ve bunların içiçe yapısı, mikro düzeyden makro düzeye uzanan ve iktidar filtresinden geçen “kurumsallaşma süreci” ve bunun kaçınılmaz sonucu olarak “üç boyutlu kültür” ün biçimlenişi ve bu parçanın diğer parçalarla ve bütünle olan etkileşimlerini ancak bütüncü bilimsel paradigmanın sağladığı imkanlarla açıklayabiliriz.

Örneğin, pozitivist paradigma, madde ve düşünce olarak kabul ettiği iki parçalı gerçeklik kavrayışı ile sosyo-kültürel gerçekliğin üç boyutunu analiz etmede yetersiz kalmaktadır, yine bütünün indirgenebileceği yapı taşlarını determinizm temelinde kavrayan aynı yaklaşım, parça bütün etkileşimini çok faktörlülük ve determinizm indeterminizm içiçeliğinde bağıntıları esas kılarak

açıklamak isteyen çalışmamız için etkili bir metodolojik tercih olmamaktadır.

Başka bir örnek olmak üzere, anlam ve yorumla yaratılmış bir dünyanın gerçek olduğunu kabul eden ve bireylerinin sınırlandırılmayan özgür iradeleriyle yaşam sürdüğünü iddia eden ve gerçekliği anlamın içinde kaybeden anlamacı/yorumsamacı paradigma, kurumsallaşma sürecinin değerler hiyerarşisini gözetmekle beraber iktidar filtresinden de geçtiğini düşünen ve sosyal ve toplumsal yapıyı ve belirleyici yön ve ağırlığını dikkate alan çalışmamız için uygun bir kavrayış olmayacaktır.

Çalışmamızda ele aldığımız, toplumsal kuramlaşmaya yönelik ve sosyal ve sosyo-kültürel gerçekliğin mikro düzeyden makro düzeye kurumsallaşma sürecini takip ederek üç boyutlu kültürün/kurumun inşasını açıklamaya çalışan kavrayışımız ve bu kavrayış ışığında incelemeye çalıştığımız toplumsal bir kurum olarak ahiliği değerlendirme biçimimiz, bütüncü yaklaşımın etkisi altındadır. Bu aşamada, ilgili bölümlerde açıklanacağı üzere, çalışmamızın bütüncü yaklaşıma birçok katkıyı da içerdiğini dile getirmeliyiz.

Çalışmanın konusu, sayılıtlarımızla bağlantısında aşağıda belirtilen sorular üzerinden tartışılacaktır:

1-İnsanın bireysel ve kollektif ihtiyaçlarının karşılanması nasıl bir kurumsallaşma sürecine karşılık gelmektedir?

2-İnsanın sosyal ve aynı zamanda ahlaki bir varlık oluşu, kurumsallaşma sürecini nasıl etkilemektedir, kurumsallaşmada etkili olan sosyal davranışın ihtiyaç ve değer ve iktidar(lar) tarafından belirlenmesinin anlamı nedir, bu etki alanlarından salt birinin belirleyiciliğinin olası sonuçları neler olabilir?

3-Eylem ve yapı, iktidar, söylem ve değerlerin kurumsallaşma sürecindeki rolleri ve etkileri nelerdir, sürecin rizomik ve derinlikli işlemesinin sözü edilen etki alanlarıyla ilişkisi nedir?

4-Sosyo-kültürel gerçekliğin dinamik ve statik, değişmeye açık ve kapalı taraflarının insanın değişmez ve değişmeye açık olan taraflarıyla sosyolojik ve metodolojik ilgisi nedir?

5-Sosyo-kültürel gerçekliğin fiziki gerçeklikle benzer ve farklı taraflarının insanın sahip olduğu özelliklerle ilişkisi nedir, insanın farklı özellik ve niteliklerinin sosyal ve toplumsal dünyanın biçimlenmesinde rol ve etkisi nedir?

6-Sosyo-kültürel gerçekliğin arkhesi olarak neyi alabiliriz ve bu temel parametrenin, “sosyal arkhe” nin özellikleri nelerdir, sosyo-kültürel gerçekliğin arkhesi olarak düşünülebilecek ve sosyal arkhe olarak adlandırılabilen sosyal davranışın sosyolojideki yapı birey ilişkisini dikotomik niteliğinden çıkaracak toplum modelindeki yeri nedir?

7-Sosyo-kültürel gerçekliğin inşası ile kurumsallaşma sürecinin ilişkileri nasıldır ve bu ilişkinin sosyal psikolojik, sosyal ve nihayetinde toplumsal doğası nedir?

8-Sosyo-kültürel gerçekliğin, kültürün, üç boyutlu analizi bize neler anlatır, bu analizde olanın, olanı belirleyen ontolojik, epistemolojik, etik ve estetik sayıltıların varlığının, olması gereken değerler alanının, olan ve olması gereken arasındaki mesafenin, zaman ve mekanın rolleri nelerdir?

9-Sosyo-kültürel gerçekliğe kurumsallaşma sürecini eklemleyerek parça bütün ilişkisi üzerinden bakmanın sosyolojik ve metodolojik anlamı ve avantajları nelerdir, sosyo-kültürel gerçekliğe aynı ve farklı tarih ve mekandan bakan bir

bireyin veya farklı iki bireyin bakış açılarından neler görülebilir, bu görüşte bireyin bağlamsallığının rolü nedir?

10-Fetadan fityana, fityandan fütüvvette, fütüvvetten ahiliğe geçişte etkili olan faktörler nelerdir?

11-Türk İslam kurumu olarak ahiliğin ortaya çıkmasını hazırlayan nedenler nelerdir, bu nedenlerde Anadolu'daki demografik hareketliliğin, siyasi, ekonomik durumun, fütüvvetçiliğin, İslam öncesi kültür unsurlarının, Bizans loncalarının, heteredoks etkinin rolü nedir?

12-Türk İslam medeniyetinin inşa ettiği ahiliğin beslendiği kaynaklar nelerdir ve bu inşacı zihniyetin dini, sosyal, kültürel malzemeleri nelerdir, oluşan kurucu zihniyetin niteliği hakkında neler söylenebilir?

13-Sosyo kültürel gerçekliğin kurumsallaşma süreci ile bir tarih ve mekanda çalışıp kenetlenmesinin ve toplumsal kurum olarak somutlaşmasının, 12. ve 13. yüzyıllardaki Anadolu'daki özel adı olan ahiliğin anlamı, özellikleri, toplum içinde üstlendiği sosyo-ekonomik, siyasi ve askeri,dini ve ahlaki ve eğitime ilişkin fonksiyonları nelerdir?

14-Ahiliği biçimlendiren kurucu zihniyetin toplumun özgün tarihselliğinin ve toplumsal ürünlerin oluşmasında rolü nedir, bu zihniyeti, Batı tarihinin ürettiği zihniyetten ve bu zihniyetin ürettiği kurumlardan farklı kılan unsurlar nelerdir ve bu unsurların kurumsallaşma sürecindeki ifadesi nedir?

15-Ahiliğin fütüvvetle fütüvvetin tasavvufla ilişkisi nasıldır, bu ilişkiyi etkileyen faktörler nelerdir ve günümüz için bu zihniyetin, buna bağlı olarak ahlakın parça bütün ilişkisiyle bakıldığında kurumlar arası etkileşimde rolü nedir?

Çalışmamızda bütüncü yaklaşımla dile getirilen, belirtilen soruların, problem cümlelerinin rehberliğinde, sosyo-kültürel gerçeklik inşasında kurumsallaşmış bir değer örneği olarak ahiliği aldık. Bu ele alış başta etik, sosyal psikolojik, sosyolojik, teolojik, politik olmak üzere disiplinler arası çalışmayı gerektirdi.

İncelemeye çalıştığımız konu, sosyolojinin hem geçmişte hem günümüzde ele aldığı birçok problematiği taşımaktadır. Bu nedenle araştırma sorularıyla da dile getirdiğimiz problematikleri içerecek şekilde teorik ve metodolojik bakış açımızı giriş bölümünde ortaya koymaya çalıştık. Bir çalışmaya bilimsellik niteliğini kazandıracak olanın teorik ve metodolojik bakış ve düzeyi olduğunun bilincinde olarak sosyal kuramlaşmaya yönelen bölümde, kavrayış ve analiz araçlarımız olan kavramlarımız üzerinden sosyo-kültürel gerçekliğin kurumsal inşası açıklanmaya çalışılmıştır. Her bir problematik üzerine geniş bir literatür olduğundan ve gündeme getirdiğimiz problem ve konular, disiplinler arası çalışmayı gerektirdiğinden çalışmada kullandığımız kavram ve sorunları incelememizin bağlamı içinde bölümde ele aldık.

Çalışmamızın birinci bölümünde sosyal gerçeklikten ve insan doğasından kopuk olarak nitelendirdiğimiz kültür kavramı ele alınmıştır. Kültür tanımlarının düalist yapısı vurgulanmış daha sonra bu iki parçalı kültür tanımları açıklanıp sosyologların tanımlarıyla örneklendirilmiştir. Daha sonra iki boyutlu kültürün eksiklik, yetersizlik ve sakıncalarına değinilerek kanaatimizce gerek sosyal gerçekliği açıklamada daha avantajlı olduğunu düşündüğümüz gerek insan doğasını yansıtmadaki uygunluğu gerekse sosyo-kültürel gerçekliğin kurumsal inşasının bir sonucu olarak analiz düzeyinde üç boyutlu olarak kavradığımız kültür açıklanmaya ve metaforik olarak anlatılmaya çalışılmıştır. Yine bu bölümde, insan ve toplum gerçeğinden hareketle, sosyo-kültürel gerçekliğin

sosyal psikolojik boyutu ve mikro düzeyden hareketle inşası ele alınmıştır. Bu gerçeklik, değerler hiyerarşisi, fonksiyonellik ve ahlakilik, iktidar parametreleriyle çalışan mikro boyuttan makro boyuta seyreden kurumsallaşma süreci ile eklemlenerek kültürün/kurumun üç boyutlu analizine ulaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızda sosyo-kültürel gerçeğin belli bir tarih ve mekanda kenetlenmesinin sosyolojik bir örneği olarak ahilik kurumu ele alınmıştır. İkinci bölüm olarak düşündüğümüz bu aşamada feta, fityan, fütüvvet kavramlarından hareketle, tarihi ve mekanı aşan zihniyet sıçraması üzerinde durulmuştur. “Zihniyet sıçraması” olarak nitelendirdiğimiz sosyolojik pratik, kurucu bir medeniyetin harmanında metodolojik bir fonksiyon görmüştür. Dolayısıyla bu aşamada kurucu bir zihniyetin medeniyet ve medeniyete ait kurumları inşa ederken kullandığı metodoloji ve bu metodolojiye karakteristiğini veren unsurlar açıklanmıştır. Daha sonra teorik ve metodolojik olarak dile getirdiklerimiz, Türk İslam medeniyetinin karakteristik kurumlarından olan ahilik üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Kurumsal bir değer olarak ahiliğin anlam ve özellikleri, kuruluşu ve toplum içinde gördüğü sosyo-ekonomik, askeri ve siyasi, dini ve ahlaki ve eğitimsel fonksiyonları ele alınmış ve kurumların fonksiyonel, anlamsal ve organik bağıntıları öne çıkarılmıştır.

Çalışmamızın özet ve sonuç bölümlerinden sonra dört eke yer verdik. Ekler aracılığıyla bir taraftan ahiliği oluşturan kurucu zihniyetin zihinlerimizde somutlaşmasını ve insanı, toplumu ve evreni bir bütün olarak kavrayan ve sosyal yaşamın tüm alanlarını diğerleriyle ilişkisinde ele alan bütüncü yaklaşımı örneklemeyi amaçlarken diğer taraftan zihniyetin sosyo-ekonomik gerçeklik alanında yaşam sahalarına vurgu yapılmıştır. Bu amaçlar, doğal olarak bizi Türk İslam medeniyetinin 21. yüzyıldaki karşılıklarını görme kaygısına taşımıştır.

Ek 1’in ilk kısmında ahiliğin kurucu ismi Ahi Evren’in Kırşehir’deki anıtına

ve Ahi Evren Camii 'nin içten ve dıştan görünümüne yer verilmiştir. Bu anıtın ve hatıranın Ahi Evren'i pir kabul eden esnaflar için önemi büyüktür. Zira her yıl ahilik kültürünü yaşatmak üzere yapılan törenler, bu anıtın yer aldığı mekanda başlatılmaktadır. Bu anıt, Anadolu'nun Türkleşmesinde ve iskanında, kanaatimizce sosyo-politik bağlamıyla vatan haline gelmesinde ve bunun nasıl gerçekleştiği noktasında sembolik anlam taşımakla beraber ahi kültürü için nostaljik bir değere de sahiptir. Ek 1'in ikinci kısmında çeşitli tarihlerde Anadolu'da iş tutmuş esnaflar, birkaç fotoğrafla örneklendirilerek Anadolu'nun Türkleşmesi ve iskanında ve yukarıdaki satırda dile getirdiğimiz sosyo-politik bağlamıyla vatan edinilmesinde insani ve evrensel değerleri gözetken zanaatin, işin, ekonominin önem ve değerinin anlaşılması için gayret edilmiştir.

Eklerin ikinci ve üçüncü bölümünde ahi fütüvvetnamelerinde anlatılan ve ahiliğin anlamı gündeme getirildiğinde kurucu zihniyetin temel değer ve normlarını içermesi anlamında referans olarak gösterilen bir öğüt ve bir mektup örneğine yer verilmiştir. Bu örnek metinler, ilk aşamada bizlere kurucu zihniyetin medeniyet oluşturmak üzere sosyo-kültürel gerçekliğin tüm alanlarına yayıldığını göstermektedir. Tarihe mal olmuş bir kurumun sosyo-kültürel gerçekliğinin günlük yaşam üzerinden okunmasının metodolojik değeri bir yana zihniyeti ayakta tutan sosyal malzemenin vurgulanması kanaatimizce ufuk açıcı olacaktır. Yine bu örnek metinler, insanı, toplumu ve evreni aynı gerçekliğin farklı veçheleri olarak kabul eden bütüncü kavrayışın parçaları ile fonksiyonel, semantik, organik etkileşimini ortaya koymada ve bütünün bağlı bulunduğu bileşke niteliğindeki dinamikleri anlamamızda yardımcı olmaktadır. Metinler, sosyo-kültürel gerçekliğin günlük yaşam ve ilişkiler üzerinden kurulumundaki değerleri öne çıkartırlarken aynı zamanda değerlerin su üstüne çıkıp, davranışlar üzerinden nasıl taşındığını ve normatif hale geldiğini örneklemektedirler. Sosyalizasyonda kullanılan bu metinleri, önemli yapan başka bir neden de "kurumsallaşma sürecinde adeta prospektif " olarak düşünölebilecekleridir.

Çalışmamızda Türk İslam medeniyetinin birçok toplumsal kurumuyla beraber ahiliği de kuran zihniyetini anlayabilmek için fütüvvetnameleri ve temel tasavvufi metinleri inceledik ve zihniyeti değerler üzerinden analiz ettik. Değerler önemli idi, çünkü diğer medeniyetlerde de olduğu gibi Türk İslam medeniyet ve kültürünün de vahiy temeli bulunmaktaydı ve bu temel, daha çok değerler ve bu değerleri aktive eden normlar aracılığıyla nesilden nesile aktarılıyordu. Bu aktarılma faaliyeti, sosyalizasyon araçları marifetiyle gerçekleştirilirken yer yer tarih ve mekanı aşan sosyal idrak düzeyi ile vahiy buluşturan zihniyet sıçramaları şeklinde kendini göstermektedir. Ek olarak çalışmaya dahil edilen metinlere bu gözle de bakılabilir.

Fütüvvetnameleri ve temel tasavvufi metinleri incelemelerimizde insan, evren ve toplumu bir bütün olarak gören kurucu zihniyetin değerlerini saptayarak değerleri hiyerarşiye tabi tuttuk. Evrensel, ahlaki/sosyal/insani değerlerden estetik değerlere kadar, çığnendiklerinde olası yatırımlarını da esas kabul ederek, değerleri günlük somut davranışlara uyarlamaya çalıştık ve bugün için anlamlarını ve geçerliliklerini değerlendirdik. Bu değerler, günlük yaşam üzerinde nasıl normlaştırılabilir diye düşündük ve sonuçta ortaya evrensel ahlaki ve insani değerleri içselleştirmiş ve idealize etmiş insan tipini arayan, günümüze uyarlanmış bir metin çıktı. Bu metni, başka araştırmalarda değer analizlerinde kullanmak üzere ahlak testi haline getirdik. Evrensel ve insani değerleri arayan, değer analizine yönelik olarak geliştirdiğimiz bu ahlak testine, toplumsal gerçeğin mikro düzeyden makro düzeye kurumsallaşmasında değer ve değerler hiyerarşisini parametrelerden biri olarak kabul eden çalışmamızla ilgisi nedeniyle, ekler bölümünün sonunda yer verdik.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYO-KÜLTÜREL GERÇEKLİĞİN MİKRO İNŞASINDAN TOPLUMSALA

1. SOSYO-KÜLTÜREL GERÇEKLİĞİN MİKRO İNŞASINDAN TOPLUMSALA

Sosyo-kültürel gerçekliğin mikro inşasından toplumsala ismini verdiğimiz bu bölümde; “fiziksel”, “fiziksel ve biyolojik” ve “sosyo-kültürel gerçeklik”in doğasına ve sosyo-kültürel gerçekliğin değişen ve değişmeyenlerine değinilecektir. Daha sonra kavramın, kavrayışımızın bir ürünü olduğundan hareket edilerek, birey ve toplum kavramlarına bakılmaya çalışılacaktır.

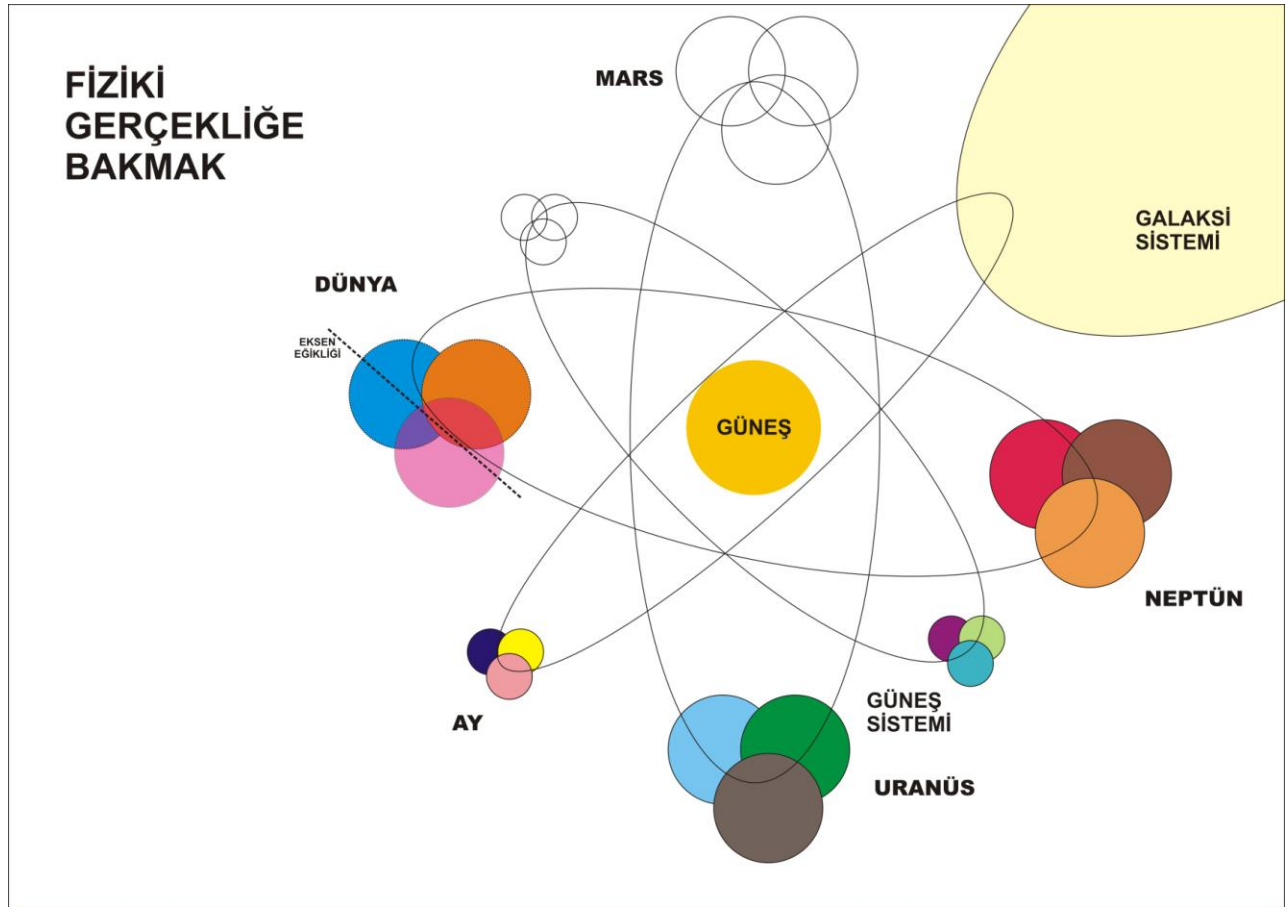
Birey ve toplum da diğer tüm kavramlar gibi penceresinden baktığımız paradigmanın kabulleriyle zihinlerde inşa edilen kavramlardır. Biz bütüncü paradigmanın penceresinden birey ve toplum kavramlarını zihinlerimizde inşa ettikten sonra, ki bu durumda kavramlar sosyolojik ve metodolojik analiz aracı olmuşlardır, bu kavramları, sosyo-kültürel gerçeklik kavramıyla buluşturmaya çalışacağız. Yani öncelikle sosyo-kültürel gerçekliğin doğası dile getirilecek sonra onun inşa edilmesine geçilecektir. Bu aşamada sosyo-kültürel gerçeklik, değerler ve değerlerin hiyerarşisi, kurumsallaşma süreci ve iktidar belirleyicileriyle ilişkilendirilmeye çabalacaktır.

1.1 KAVRAMIN SOSYOLOJİSİ VE BİREY VE TOPLUM KAVRAMLARI

“Fiziki gerçeklik”, insan zihninden ve zihnin düşünce gibi ürünlerinden bağımsız olarak zaman ve mekanla tanımlıdır ve insan, ilk aşamada fiziksel gerçekliğin konusudur. İnsan, öncelikle galaksi sisteminin; güneşin, dünyanın,

yıldızların ve bunların konum ve hareketlerinin etkisindedir. En, boy, derinlik gibi fiziksel bir varlık olma özelliklerini taşımakta ve itme, çekme, yerçekimi gibi fizik kural ve yasalarına tabi olan insan, diğerleri için etkileyici diğerleri açısından da etkilenen konumundadır. Dile getirdiklerimiz varlıkların/eşyaların nicelik ve niteliklerini anlatmaya yöneliktir. Dikkat edilirse insanın nesneyle/eşyayla/varlıkla ortak özelliklerinin fiziksel kural ve yasalara tabi, zaman ve mekan koordinatlarıyla anlamlı olduğu ve dilde sayı, zaman ve yere/yöne ilişkin sıfatlarla karşılandığı görülecektir. İşte insan, yukarıda dile getirilen özelliklerinden ötürü bu fiziksel gerçekliğin bir parçasıdır. İleride görüleceği üzere insanın fiziksel gereçekliğin bir parçası oluşu diğer parçalar ve bütünle ilişkisinde anlamlıdır.

Aşağıdaki kavram şeması, en, boy, derinlik gibi fiziksel bir varlık olma özelliklerini taşıyan insanın zaman ve mekanla tanımlı olduğunu ve galaksi sisteminin; güneşin, dünyanın, yıldızların ve bunların konum ve hareketlerinin etkisinde olduğunu belirtip insanı bütün içindeki yerine oturtmaya yöneliktir.

KAVRAM ŞEMASI 1: FİZİKSEL GERÇEKLİĞE BAKMAK

Bunların dışında insan, bitki ve hayvanlarla da ortak özelliklere sahiptir. İnsan, duylara, solunum, boşaltım gibi biyolojik sistemlere, belli bir harekete, örneğin DNA gibi genetik yazılıma sahiptir. Tüm canlılarla beraber insanın hayatta kalma güdüsünün bir sonucu olarak barınma, beslenme, korunma, neslin devamı gibi temel ihtiyaçları vardır. Bir parantez açarak, bu temel ihtiyaçların ileride değinileceği üzere insanın ve toplumun değışmeyenleri arasında yer alacağını ve bunun da evrensel toplumsal kurumları doğuracağını belirtelim. Bu temel ihtiyaçlar, bir organizma olarak insanın hayatta kalmasını ve fiziksel ve biyolojik yaşamını sürdürmesine hizmet ederler. Kutuplarda yaşayan bir hayvanın ekvatorda yaşayamayacağı örneğinde olduğu gibi daha çok koşulların belirleyiciliğinin olduğu, çevreyle tanımlı bu özellikler, “fiziksel ve biyolojik gerçeklik”e karşılık gelir.

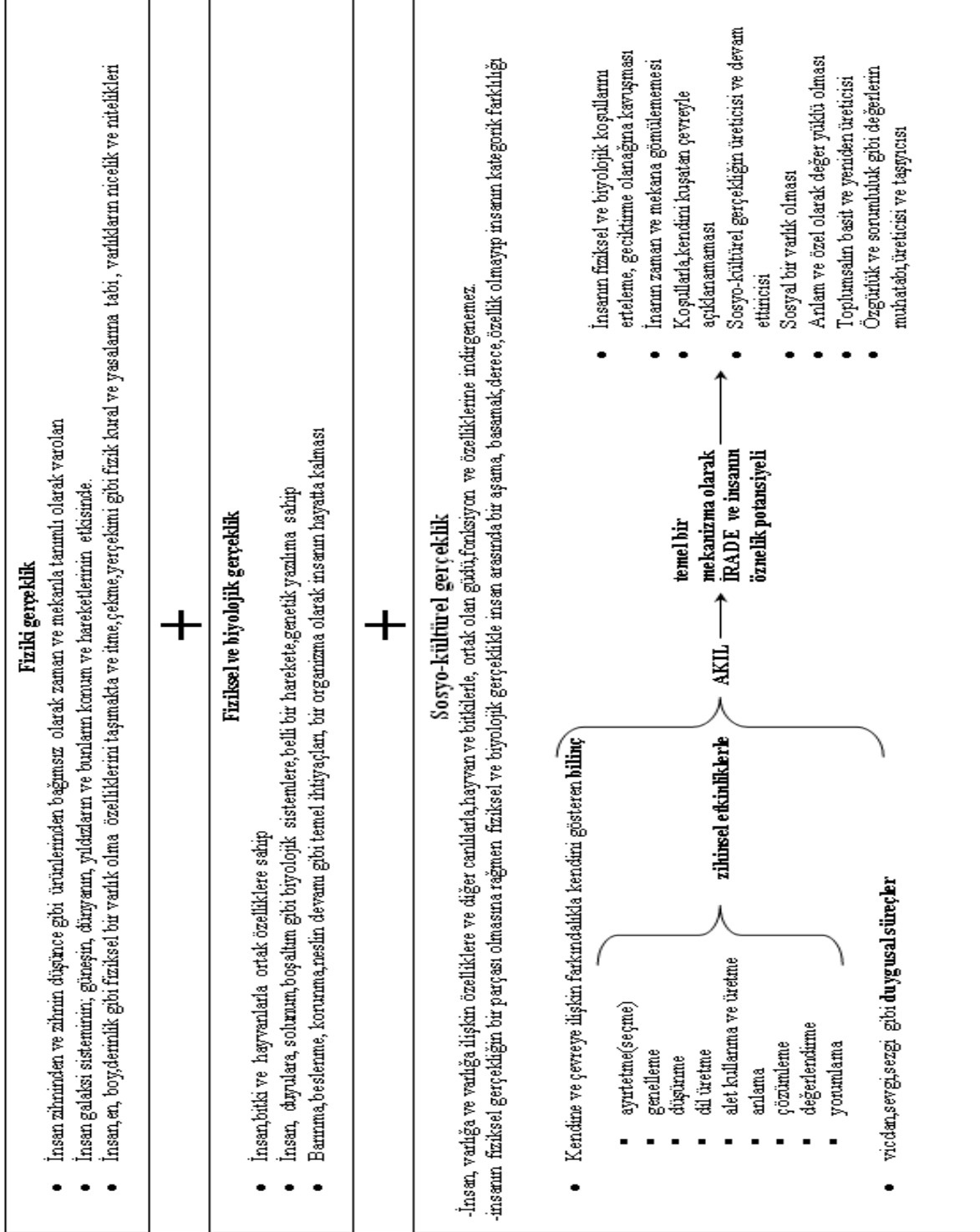
Fakat insan, varlığa ve varlığa ilişkin özelliklere ve diğer canlılarla, hayvan ve bitkilerle, ortak olan güdü, fonksiyon ve özelliklerine indirgenemez. Bir varlık gibi neliği; ne olacağı, özellikleri ve amacı önceden belirlenmiş değildir. İnsan, bitki gibi sadece fiziksel ve biyolojik kavramlarla açıklanamaz. İnsan, hayvan gibi yaşamının başlangıcından sonuna dek gerekli olan içgüdüsel donanıma da sahip değildir. Dile getirdiğimiz bu durumun, yani insanın ne olacağının, özelliklerinin ve amacının kısacası neliğinin önceden belirlenmemiş olmasının, etik üzerine çalışan felsefecileri “varlık ve varoluş ayrımı”na götürdüğünü hatırlayalım.

İnsan, kendine ve çevreye ilişkin farkındalıkla kendini gösteren “bilinç”i, ayırtetme (seçme), genelleme, düşünme, dil üretme, alet kullanma ve üretme, anlama, çözümleme, değerlendirme, yorumlama gibi zihinsel etkinliklerle, vicdan, sevgi gibi duygusal süreçlere, kendini gösteren “akıl”ı ve bunlarla çalışan temel bir mekanizma olarak “irade”ye sahiptir ve bu irade, insanın

öznellik potansiyelini gösterir. Böylelikle insan, Cangızbay (1996)'ın Sosyolojiler Değil Sosyoloji kitabının hemen hemen tümüne yayılmış olmak üzere dile getirdiği gibi, fiziksel ve biyolojik koşullarını erteleme, öteleme, geciktirme olanağına kavuşarak zaman ve mekana gömülüp koşullarla, kendini kuşatan çevreyle açıklanamaz ve sosyo-kültürel gerçekliğin üreticisi ve devam ettiricisi olur.

Aşağıda insanı fiziksel, fiziksel ve biyolojik ve sosyo-kültürel gerçekliğin bir parçası yapan özellik ve nitelikler kavram şeması haline getirilmiştir. Bu kavram şeması, insanı ait olduğu parçalarla ve bütün içindeki yeriyle göstermeye yöneliktir.

KAVRAM ŞEMASI 2:FİZİKSEL GERÇEKLİKTEN SOSYO-KÜLTÜREL GERÇEKLİĞE

Yukarıdaki kavram şemasından anlaşılacağı üzere, insanın sosyo-kültürel gerçekliğin bir parçası olduğunu söylemek demek iki öncülü, yani insanın hem fiziksel hem fiziksel ve biyolojik gerçekliğin de parçası olduğunu örtük bir şekilde ifade etmek anlamına gelmektedir. İnsan söz konusu iki gerçeklik alanının özellik ve niteliklerini bünyesinde toplamakta ve bunlar üzerinden kendi karakteristik alanını üretmektedir. İnsan için bu iki gerçeklik alanının özellik ve nitelikleri, kendi gerçeklik alanını üretmesinin malzemesini vermektedir.

İşte sosyal bir varlık olan insan, bu haliyle ve bundan ötürü ve bu koşulda sosyolojinin konusudur. Bu haliyle ve bundan ötürü yani "sosyo-kültürel gerçekliğin üreticisi" ve "devam ettiricisi" yani özneliği ve yapıyı devam ettiren, yapıdan etkilenen, yapıyla biçimlenen durumuyla insan, genel olarak anlam ve özel olarak değer yüklü haliyle "toplumsalın basit ve yeniden üreticisi"dir. İnsanın bu durumu, sosyologun insanı hangi noktada kavraması gerektiğini de ele vermektedir.

İnsan yapının belirlediği bir unsur mu, yapıyı yapan bir fail mi yoksa her ikisi beraber mi? Bu sorulara insanın bağlı bulunduğu gerçeklik alanlarının özellik ve nitelikleri dikkate alınarak cevap verilmelidir. Zira insanın fiziksel ve fiziksel ve biyolojik gerçekliğin her ikisinin de parçası olmasına rağmen sadece bu gerçeklik alanlarına indirgenmesi ve kendine özgü bir gerçeklik alanının üreticisi olması aynı zamanda insanı salt yapının belirlediği bir unsur olarak ele almayı anlamsızlaştıracaktır. Aksi taktirde insanın eşyadan/nesneden ve bitki ve hayvandan farkı olmayacaktı. Bu tümüyle ait olunan gerçeklik alanı tarafından belirlenme durumu sosyal dünya söz konusu olduğunda da gündeme getirilmektedir. İnsan tümüyle sosyal dünya tarafından belirlenmiş olsa idi insanın bu sefer belirleyeni sosyal dünya olan nesneden farkı kalmayacaktı ve bu durumda insandan değil "sosyal nesne"den söz edecektik. O halde yapı ve süreçte ve bunlara ait her bir kavramda insanın ait olduğu gerçeklik alanlarının

bağlamına göre değişen payı dile getirilmelidir. Burada insanın ve toplumun değişen ve değişmeyenlerinin de gündeme getirilmesi gerekmektedir. Fakat bu aşamada sosyolojinin temel kavramlarından olan sosyal statü ile rolde, kurum ile değişmede insanın gerçeklik alanlarının özellik ve niteliklerinin bağamlarına göre ağırlık paylarının aynı olmadığını söylemekle yetinelim. Anlaşıyor ki insan, sadece yapıdan ve yapıya ilişkin kavramlardan veya süreçten ve sürece ilişkin kavramlardan hareketle, bunlardan herhangi birine indirgenerek, ele alınamaz.

Kısa bir parantez açarak bu duruma sosyoloji teorilerinden baktığımızda ne gördüğümüze bakalım. Klasik ve çağdaş sosyoloji teorilerini bir arada bulabileceğimiz Kösemihal (1999)'in Sosyoloji Tarihi, Freyer (1977)'in İktisai Nazariyeler Tarihi, Kızılçelik (1994)'in iki ciltlik Sosyoloji Teorileri, Bottomore ile Nisbet (1990)'in Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi, Poloma (1993)'nın Çağdaş Sosyoloji Kuramları, Swingewood (1998)'in Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi, Keat ve Urry (1994)'nin Bilim Olarak Sosyal Teori, Wallace ve Wolf (2004) 'un Çağdaş Sosyoloji Kuramları adlı kitaplarına bakıldığında görülüyor ki insan, sosyoloji teorilerinin çoğunda eleştirdiğimiz şekilde, indirgemeci bakışla, ele alınmıştır.

Bu arada özellikle son dönem sosyolojisinin insanı ve insan üretimi olan sosyal dünyanın kavramlarını kavrayışındaki ya o ya o arasına sıkışmışlıktan çıkmaya yönelik girişimleri olduğunu belirtelim. Fakat unutulmamalıdır ki teorilerin ismi farklı olsa da dayandıkları paradigmanın insana ilişkin temel kabulleri aynı olduğundan sonuç da aynı olmaktadır. Bu durum ilerleyen satırlarda insana ilişkin temel kabuller bakımından pozitivist/naturalist ve anlamacı/yorumlayıcı paradigmaları karşılaştırıp bütüncü paradigmanın insan kavrayışını ortaya koyduğumuzda daha iyi anlaşılacaktır. İnsanın çeşitli düzeylerdeki gerçekliği, yapıyı ve süreci ve bunlara ait kavramları ve yapının sürece, sürecin yapıya dönüşümünü ve bu oluşumu etkileyen determine ve

indetermine faktörleri parça bütün ilişkisi içinde ele almayı gerektirmektedir.

Unutulmamalıdır ki sosyal ve toplumsal gerçekliğin öznesi olmayı doğuran özellik ve niteliklerinin sonucu olarak bir tek insan, özgürlük ve sorumluluk gibi değerlerin muhatabı, üreticisi ve taşıyıcısıdır ve bu durum insanı dar anlamda ahlakın, geniş anlamda etiğin konusu yapmaktadır. Zaten ilerleyen satırlarda insana ve topluma değişenler ve değişmeyenler penceresinden baktığımızda her sosyal davranışın, aynı zamanda değer tercihi dayanan ya da değer(ler)i yansıtan, ahlaki davranış olduğunu göstermeye çalışacağız.

Yukarıda dile getirilenler; insanın fiziksel ve fiziksel ve biyolojik gerçekliğin bir parçası olmasına rağmen fiziksel ve fiziksel ve biyolojik gerçeklikle insan arasında bir aşama/basamak/ derece/özellik olmayıp “insanın kategorik farklılığı”nı vurgulamaktadır. İnsan bu gerçekliklerin bir parçası olma özelliklerini taşır ve fakat insan sadece bu gerçeklikten veya bu gerçekliğe indirgenebilecek bir varlık olmayıp diğerlerinden kategorik olarak farklıdır. Özetle bu kategorik farklılığın insanı sosyal dünyanın konusu yaptığını söyleyebiliriz.

İnsanı ait olduğu gerçeklikler üzerinden dillendirdikten sonra, ikinci aşama olarak insanın ve “sosyo-kültürel gerçekliğin doğası” na, başka bir ifadeyle, “değişmeyen ve değişenleri” ne bakmaya çalışalım.

Bütüncü bakış açısıyla bakıldığında, insanı parça olarak düşündüğümüzde sosyo-kültürel gerçekliği bütün olarak düşünülebiliriz. Bütüncü paradigmanın sayıtlarıyla hareket ettiğimizde, parçanın özelliklerini bütünün de taşıdığını kabul ederiz. O halde, parça ve bütün olarak insanın ve sosyo-kültürel gerçekliğin değişmeyenleri nelerdir?

Değişmeyenler, insanın fiziksel, biyolojik ve sosyo-kültürel bir varlık olmasından beslenmektedir. Zira insanın barınma, beslenme, neslini devam ettirme gibi temel ihtiyaçları, koşul ve çevre özelliklerini aşkın potansiyeli, anlam ve değer varlığı oluşu, bireysel düzlemde iyi ve kötünün her daim varlığı ve insanın hep bir tercih noktasında oluşu, bunun bir yansıması olarak sosyal ve toplumsal düzeyde çatışma ve uyumun varlığı... insanın ve sosyo-kültürel gerçekliğin değişmezleri arasında sayılabilir.

Yukarıda dile getirilen, insanın ve sosyo-kültürel gerçekliğin değişmezleri arasında saydığımız unsurlardan sonra değişenleri dillendirelim. Evrensel kurumları ve kavramların içerikleri, zaman ve mekan farklılıkları, sahip olunan değerler hiyerarşisi, evrensel değerlerin özgül yaşantıları, statü, rol ve etkileşim tipleri, anlam, düşünce ve davranış kalıpları, tutum,ideal ve tercihler, kamuoyu, moda, ideolojiler, teknoloji... insanın ve sosyo-kültürel gerçekliğin değişenleri arasında dile getirilebilir.

Aşağıda insanın ve sosyo-kültürel gerçekliğin doğasını, başka bir ifadeyle, insanın ve toplumun değişmeyen ve değişenlerini kavram şemasıyla göstermek istedik.

KAVRAM ŞEMASI 3 : SOSYO-KÜLTÜREL GERÇEKLİĞİN DOĞASINA, DEĞİŞMEYEN VE DEĞİŞENLERİNE, BAKMAK

- **Değişmeyenler ve değişenler nereden besleniyor?**
 - insanın fiziksel,biyolojik ve sosyo-kültürel bir varlık olmasından ve ortak yaşamımızdan
- **Değişmeyenler ve değişenler toplumda ayrılabilir mi?**
 - Hayır, sosyo-kültürel gerçeklikte değişen ve değişmeyen unsurlar içiçe yaşar ve günlük yaşam içinde “an”da varolurlar.
- **İnsanın ve sosyo-kültürel gerçekliğin değişmeyenleri nelerdir?**
 - insanın barınma,beslenme,neslini devam ettirme gibi temel ihtiyaçları ve ihtiyaçlara yönelik kurumlar
 - insanın/toplumun/evrenin birbirini tamamlayan zıt karakteristiği
 - koşul ve çevre özelliklerini aşkın potansiyeli
 - insanın anlam ve değer varlığı oluşu
 - insanın güzele eğilimli estetik kaygılı varlık oluşu
 - sosyal varlık olan insanın ortak yaşamının sonucu dürüstlük,güven gibi evrensel değerler
 - bireysel düzlemde iyi ve kötünün her daim varlığı
 - insanın hep bir tercih noktasında oluşu
 - sosyal ve toplumsal düzeyde çatışma ve uyumun varlığı...
- **İnsanın ve sosyo-kültürel gerçekliğin değişenleri nelerdir?**
 - evrensel kurumların içerikleri
 - zaman ve mekan farklılıkları
 - evrensel değerlerin özgül yaşantıları
 - sahip olunan değerler hiyerarşisi,tutum,ideal ve tercihler
 - statü,rol ve etkileşim tipleri
 - anlam ,düşünce ve davranış kalıpları,kamuoyu,moda,ideolojiler...

Yukarıdaki satırlarda sosyolojideki kavramların anlaşılmasında insanın ait olduğu gerçeklik alanlarının özellik ve niteliklerinin ağırlık paylarının ortaya konmasının gerekliliğini dile getirmiş ve sonra elde edilen bilgiyi insanın ve toplumun değişen ve değişmeyenleri ile ilişkilendirmek gerektiğini ilave etmiştik. Kuşkusuz kavramların anlaşılmasına yönelik bu çabalar kavramın sosyolojisinden bağımsız olarak yapılmamalıdır. Ülkemiz sosyolojisinin içine düştüğü temel bir yanlış kanaatimizce budur. Bu duruma, çalışmamızın üzerinde yükseldiği kavramları açıklamaya çalıştığımız bu aşamada, bir parantez açarak değinelim.

Sosyolojide kavramların sosyal ve toplumsal gerçekliğin anlaşılıp açıklanmasında model sunduklarını düşündüğümüzde modern Batı'nın kavramlarının tarihsel evrelerinin özgün koşullarına göre yorumlanmasının sonuçları olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla söz konusu kavramlar tüm toplumlar ve evreler için bir defa üretilmiş ve tüm zamanlar için geçerli olmayıp sosyal ve toplumsal gerçekliği anlama noktasında herkes için uygun, güvenilir metodolojik araçlar değildirler. Unutulmamalıdır ki “kavram ve kavramın anlamı, içinde geliştirildiği tarihten soyutlanamaz.” (Aygener, 1997 :10).

Kızılcılık (2009:215-216)'e göre, kavramlar, sırtlarında düşünceleri, ideolojileri, sistemleri, kültürleri, yapıları ve tarihleri taşırlar. Her toplumun tarihsel ve toplumsal bağlamına göre oluşurlar. Yazara göre, sosyologlar da kavram imal ederken kendi gerçeklerinden, coğrafyasının kültürel ortamından yola çıkarlar. Buna bağlı olarak bir toplum için çözüm öneren bir kavram, başka bir toplum için tehlike saçıcı olabilir.

Sosyolog olarak kanaatimizce sergilenmesi gereken tutum, kavramların sosyolojisinin bilgisine sahip olarak, Batı ve Doğu'nun tarihsel pratiklerinden ders almak ve her medeniyeti kompleksiz olarak kucaklamaktır. Bu

medeniyetleri ve çok çeşitli alanlardaki ürünlerini insanlığın birikimi olarak kabul etmek gerekir. Yine bir taraftan ayağımızı toplumumuza sosyo-kültürel coğrafyamıza basarken diğer taraftan evrensele yönelmeye çalışarak, dünyanın ihtiyacı olan evrensel ve insani değerler üzerine kurulu bir medeniyetin entelektüel inşasında yerimizi almaya çalışmaktır.

Bu noktada Bilgiseven (1975:47)'in "Batı'nın ilmi çalışmalarından yararlanılmalı fakat kendi öz değerlerimiz temel alınarak ilim yapılmalıdır." uyarısı hatırlanmaya değerdir.

Kavrama ilişkin açılan parantezi kapatarak düşünce tarihi içinde insanın ne olduğuna ilişkin tartışmaları gündeme getirelim. Çünkü bu tartışma ile insana ilişkin "olan ile olması gereken", "gerçek ile imaj " arasındaki farka dikkat çekmek istiyoruz. Diğer taraftan kavram nasıl özgün tarihi ile beraber ele alınmalı diyorsak gerçekliği ile bağı kurulduğunda evrensel boyutu da ihmal edilmemelidir diyoruz.

"İnsan nedir?" sorusu insanlık tarihi kadar eski bir soru olmasına rağmen tam olarak cevaplanabilmiş değildir. Nitekim J.J.Rousseau (1995:79), İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı adını verdiği eserinde "insanların sahip olduğu bilgiler içinde en fazla faydalı ve en az ilerlemiş" olanının insanın kendisi hakkındaki bilgi olduğunu belirtmiştir. Felsefi antropolojinin kurucuları arasında sayılan ve İnsanın Kozmos'taki Yeri adlı eseriyle ilgi çeken Max Scheler (Scheler, 1988:12), insanın kendisi hakkında üzerinde birleşilen bir düşünceden yoksun olduğunu söylemiştir. Bu durum bugün için de değişmiş değildir insan halen sosyal bilimler için problematik bir varlık olmaya devam etmektedir. Fakat unutulmaması gereken şey, insanın ne olduğunu arayan ontolojik soru felsefenin olduğu kadar bütün bilimlerin sorusudur ve özellikle insan üzerine çalışan sosyal bilimler için bu soru, inceleme alanları olan hukuk, siyaset, ekonomi gibi

alanların dolaylı bir uzantısı konumuna indirgenemeyecek kadar hayati ve insanidir.

İnsanın ne olduğunu cevaplamaya çalışan teolojik, felsefi ve doğa bilimlerine dayalı üç sistem ve bu sistemlerin yaklaşımlarını dile getiren üç antropoloji; teolojik antropoloji, felsefi antropoloji ve doğa bilimsel antropoloji, söz konusudur. Teolojik antropoloji, varlığın merkezine insan üstü tanrıyı koyup ve insanı tanrı ile ilişkisinde açıklamaya çalışırken felsefi antropoloji, varlığın merkezine insanların pay aldığı insan üstü akli koyup ve insanı bu yönüyle dünyada özel bir yere yerleştirir. Gerek teolojik gerek felsefi antropoloji, insana anlam yükleyen sistemler olarak düşünülebilir. Oysa bu anlam dünyalarından kopan doğa bilimlerine dayalı doğa bilimsel antropoloji, insanı fizyolojik varlık olarak hayvanlar dünyasının içinde konumlandırmakta ve insanı yetenek ve enerjisinin karmaşıklığından ötürü, evrimci bir referansla, bu dünyanın en üst basamağına yerleştirmektedir ki bu bakış açısı, anlamdan kopuk olarak incelenen insanı da fonksiyonlarına indirgeyen bir açıklamayı ve insan varoluşunu anlamakta zorlandığı noktalarda sihirli bir spesifik anahtar olarak kullandığı “sıçrama” kavramını içerir.

Üç antropoloji de insanın çeşitliliği ve bütünselliğini ortaya koyan bir tanımlama getirememişlerdir. Burada gündeme getirilmesi gereken nokta, insanın ‘ne’liği üzerine geçerli bir tanımlamanın insanın bütünlüğünü göz ardı etmeyen, parça/organ/fonksiyon ve bütün/organizma/sistem ilişkisini kuran ve metonimik (yani bütünü parçaya indirgeyen bakış açısı) olmayan bakışın geliştirilmesidir. Bu bakış açısının geliştirildiği yer aynı zamanda insanın kendine özgü bir doğasının olup olmadığı, varsa nasıl çalıştığı ve bu doğanın sosyal olanla ilişkisinin ne olduğu sorularının cevaplandığı yer olacaktır. Bu cevap insan doğasında bir taraftan sosyal diğer taraftan bireysel etkinin rolünü ortaya koymalı ve insanın özüne ilişkin kabulü de içermelidir.

Belirli bir tarih ve mekanda sosyal dünyaya baktığımızda insan doğasının çeşitli tezahürlerini görürüz. Bizler tarih ve mekan koordinatlarında sosyo-kültürel olarak tasarımılanıp inşa edilen insanın tezahürlerine bakarak "tezahürü insanın doğası sanma yanlışlığı"na düşebiliriz. Bu aşamada Başkaya (2009:167)'nın "Bilim, şeylerin gerçeğini ortaya çıkarıyorsa, görüntüyle gerçek arasındaki uyumsuzluğu teşhir ediyorsa bilimdir." uyarısını hatırlatmakta yarar görüyoruz.

İnsanın doğası ile tezahürünü, gerçek ile imajı ayırmak adına premodern, modern ve postmodern dönemlerin insan algısına dikkat çekelim. Aşağıdaki satırlarda insanın doğasını değil ama üç insan tezahürünü göreceğiz. Kısaca üç dönem ve üç insan tezahürü ile karşılaşacağız.

Ekonomik olarak hiyerarşik basamakların bir üstüne örneğin söz konusu olan serfse feodal beyine, feodal beyse lorduna, dinsel olarak kiliseye, askeri olarak krala, hukuki olarak yerel hukuki kurumlara, anlam ve değer üreteni olarak geleneksel ahlaka bağımlılığı üreten sosyal organizasyon içinde "premodern dönem birey algısı", parçalı ve dağınık bir yapı gösterir. Buna karşın ekonomi, hukuk, siyaset gibi egemenlik alanlarının ulus devlette toplandığı, dil, kültür, ahlak gibi anlam ve değerlerin ulus denilen sosyo-politik potada eritildiği "modern dönem içinde birey algısı" monist bir yapı sergileyecektir. Daha sonra ulus devletin kriz yaşadığı, sanayi sonrası toplumun tartışıldığı, kapitalizmin bunalımlarının her alanda görüldüğü, mekanın kullanımı noktasında kentlerin dönüştüğü ve egemenlik alanlarının çoğullaştığı, iletişim araçları, simülasyonlar, enformasyon ağları ve teknolojik alanların ağırlığını iyiden iyiye hissettirdiği "postmodern dönem içinde ise birey algısı", dağınık, kontrolsüz, kaotik, çok parçalı, çokboyutlu olacaktır. (Karadeniz, 2007:173-183)

Dile getirilen premodern, modern ve postmodern dönem içinde üç farklı birey algısı, söz konusudur ve fakat bireyin bu üç tezahürünü de insanın doğası olarak nitelendirmek mümkün değildir. Bu birey algılarının etkisiyle oluşan insan imajı, insanı anlatmakta yetersiz kaldığı gibi insanın tarih ve mekan üstü evrensel özünü örtecektir. İnsan bu haliyle tarihe ve mekana gömülmüş, sosyal belirleyicilerinin yaptığı bir varlık, bir şey, olmaktan ileri gidemeyecektir. Fakat insan doğası, yukarıdaki satırlarda söylediğimiz gibi, ne insanın fiziksel koşullarına, belirlenmişliğine ne de tarih ve mekan koordinatlarında oluşan sosyal koşullarına, belirlenmişliğine bırakılamaz. İnsanın özünü devre dışı bırakmak insanı ya dönemlerine kelepçeleyecek ya da ahlak alanı dışına itecek, özneliğinin yani koşulları erteleyebilir, geciktirebilir oluşunun üzerini örtecek sonuçta insanı ya makineye ya biyolojik bir varlığa ya da sosyal kuklaya indirgeyecektir. İnsanın evrensel, değişmez bir özü vardır ve bunun tarihi insanın tarihidir.

İnsanın evrensel bir özünün olduğunu dile getirmenin veya bu özünün üstünün örtülmesinin, yok sayılmasının, önemsenmemesinin ya da hakettiği değerin verilmemesinin stratejik bir önemi vardır. Bundan ötürü sosyolojik bir analizde insanın özü diye dile getirilenlerin ve ileri sürülen değerlerin neler olduğuna, imaj mı gerçek mi oluşuna, gerçekten insanın gerçekliğini yansıtıp yansıtmadığına ve bunların iktidar(lar)/egemen(ler) ile ilişkisinin kurulmasına dikkat edilmelidir.

İnsanın evrensel özüne ilişkin açıklama(ma)ların stratejik sonuçları olduğu gibi sosyal kuramlar açısından da sonuçları vardır. Bu sonuçlarından biri sosyolojinin başlangıcında sorulan ‘iyi toplum nasıl olur’ sorusunun dışlanmış olmasıdır ki bu dışla(n)ma, sosyolojinin bir yandan eleştirel boyutunu yitirmesi öte yandan ise evrensellik iddiasından vazgeçmesi anlamına gelecektir.

Kanaatimizce sosyolojinin “iyi toplum nasıl olur?” sorusunun muhatabı olarak kendisini görmesi son derece anlamlı olacaktır. Fakat bu kaygı dile getirdiğimiz ilk dönem sosyolojisinin karakteristik kaygılarından (örneğin ideolojik, ulus devletçi, iktidarın siyasal projelerini meşrulaştırıcı, Avrupamerkezci, ötekileştirici kaygılardan) farklı olmalıdır. “Öncü bir bilim olarak sosyoloji”nin bu kaygısı, evrensel ve insani olandan ve buna bağlı değer ve ilkelerden hareket etmeli ve yine oradan beslenmelidir. Bu Mayntz’ın “Siyaset Bilimciler Sosyologların Önüne Geçti” isimli makalesinde dillendirdiği “sosyolojiyi etik bir bilim olarak görmek” (Mayntz, 2002:52) anlamına gelmeyip sosyolojiye etik bir temel biçmektir. Bu etik temelden yoksun sosyoloji kör olacaktır, yine inceleme nesnesine uygun bir şekilde metodoloji geliştiremeyen kısaca sahadan görgül, sınanabilir malzeme ile dolu gelemeyen sosyoloji de boş olacaktır. Etik temel sosyoloji yapmanın metodolojik ön koşulu olmalı ve fakat sosyoloji burada kalmayıp sosyal ve toplumsal gerçekliğin bilgisini “anlama ve açıklama “ amacına yönelmelidir. Kısaca etik temelsiz sosyoloji kör, sosyal ve toplumsal gerçekliğin sınanabilir bilgisinden yoksun sosyoloji boş olacaktır.

Bourdieu’nun “Sosyoloji rahatsız edici bir bilimdir.” manidar başlığını verdiği makalesinde dillendirdiği “sosyologun ihbar etme fonksiyonunu” (Bourdieu, 2002:57-62) burada gündeme getirmeliyiz. Dile getirdiğimiz etik temel kaçınılmaz olarak Bourdieu’nun ifade ettiği sosyolojinin ihbar edici fonksiyonu ile ilişkilendirilmelidir. Sosyolog, evrensel, insani değer ve ilkelerden beslenip, bağımsızlığını ve gücünü de buradan alarak, bu etik temelle .başat kimliğini bulmalıdır. O halde, sosyoloji salt olanı ortaya koyan bir bilim olmayıp “gizleneni, olanı ve ideali içkin” olmalıdır. Bir taraftan görünenin arkasındakini, gizleneni apaçık hale geirirken, bir taraftan olanı belirtirken diğer taraftan ideali özlemelidir.

İnsanların ve toplumların farklı zaman ve mekanlardaki deneyim ve

tezahürlerini insanın ve toplumun doğası sanmayan, insanın ve toplumun gerçekliğinden beslenen, evrensel ve insani değerleri merkeze alan sosyoloji, hem manifestoya hem ütopyaya sahip olmalıdır. Kısaca kanaatimiz “manifestosuz ve ütopyasız sosyoloji” nin kanatlarından yoksun fakat uçmaya çalışan kuşa benzeyeceğidir.

Bu aşamada akla gelen başka bir soru(n), sosyoloji biliminden toplum/devlet/sınıf/insanlık adına beklenenin ne olduğu yani “sosyoloji politik”tir. Başka bir ifadeyle, sosyoloji bu durumda kime, ne amaçla bilgi üretmektedir, üretilen bilgi nerede, ne için kullanılmaktadır soruları, sorulabilir ve sorulmalıdır.

Her sosyal kuram, sonuçta insanların sosyal dünyalarını ve etkileşim ağlarını anlamaya ve açıklamaya çalışır. Sosyal dünyada olup biteni ortaya koymak ve bu dünyanın nasıl oluştuğunu ve değiştiğini saptamak öncelikle bireye ve topluma ilişkin görüşlerin anlaşılmasını gerektirmektedir. Bu sayılıtlar, sosyal kuramlar içinde adeta gizlidirler ve ilk bakışta kendilerini ele vermezler. Fakat sosyal kuramlar için bireye ve topluma ait sayılıtlar, kuramın üzerinde durduğu ayaklardır. Ayaklar sağlam olursa başka bir ifadeyle, gerçekliğin bilgisini ne denli yansıtırsa kuram da sosyal dünyada olup biteni o denli başarılı biçimde açıklar. Sonuçta sosyal kuramlara ruhunu veren birey, toplum ve oluşum ve değişimi ortaya koymak üzere yapı ve sürece ilişkin sayılıtlardır.

Aşağıda sırasıyla çalışmamızın bireye, topluma ve sosyal yapıya ait temel kabulleri/sayıtları açıklanmaya çalışılacaktır. Fakat çalışmamızın sayılıtlarına geçmeden önce sosyal kuramlara damgasını vurmuş, iki ana paradigmanın pozitivist ve anlamacı yaklaşımların sözü edilen konulardaki sayılıtları karşılaştırılacaktır. Bu yolla çalışmamızın sayılıtlarının daha belirgin olarak anlaşılması amaçlanmaktadır.

1.1.1 Bireye İlişkin Sayıtlardan Sosyo-Kültürel Gerçekliğe Bakmak

Pozitivist/naturalist paradigma, insanın doğası nedir sorusuna "rasyonel dışsal kanunlara itaat eden ve hür iradeye sahip olmayan" şeklinde cevap verirken anlamacı/yorumlayıcı paradigma, aynı soruya "bireylerin anlam sistemleriyle inşa edilmiş, subjektif, relatif" şeklinde cevap vermiştir. (Dikeçligil, 2002:110-111).

Pozitivist ve anlamacı paradigma, insanı ele alırken insana ait gerçekliğin uç noktalarını esas kabul etmişlerdir. Örneğin pozitivist paradigma için insan rasyonel bir yapıdadır, fakat biliyoruz ki insan salt rasyonel yapısıyla açıklanamaz. Yine anlamacı paradigma için insan anlam sistemleriyle inşa edilmiştir, fakat biliyoruz ki insan salt anlam odaklı olarak ele alınıp anlama indirgenemez. Yine pozitivist paradigmanın kabul ve iddia ettiğinden farklı olarak insan dışsal kanunlara itaat eden, iradeden yoksun bir varlık değildir. İnsan sosyo-kültürel gerçekliğin bizzat öznesidir ve insanın bu niteliği felsefi antropoloji ile temellendirilebileceği gibi onu diğerlerinden ayırır ve toplumsalın basit üretimini gerçekleştiren olmaktan çıkarır. Diğer taraftan anlamacı paradigmanın kabul ve iddia ettiğinden farklı olarak insanın nesnel, değişmeye açık olmayan tarafları vardır ve bunlar anlama boğulup görmezlikten gelinemez. Her iki paradigmanın da insanın bir yönünü alıp esas kılmaları, gerçekliğin bir parçasını bütünün özelliği sanmaları, sosyal kuramlarının bireyi taşıyan ayağının kırık olduğunun işaretidir.

Şimdi çalışmamızın bireye ilişkin temel kabullerini ortaya koyalım:

1-Birey eylemleri, genel olarak anlam, özel olarak değer yüklü ve odaklıdır. (Weber, 2007:49-50)

2-Birey, tarihsel ve kültürel açıdan toplumdaki topluma, zamandan zamana farklılık taşıyabilir yani bireyin bağlamsallığı söz konusudur.

3-İnsanın toplum ve zamanı aşan aşkın ve evrensel özü vardır.

4-İnsan, bedensel, nefsanî ve ruhsal iç içe geçmişliğinde üç boyutlu yapıdadır. (Ateş, 1992:521).

5-Birey, fiziksel, fiziksel ve biyolojik gerçekliğin bir parçasıdır ve bunlar tarafından belirlenmişlik payına sahiptir.

6-Bireyin nesne oluşunu tamamen ortadan kaldırmayan özneliği vardır. Birey; fiziksel ve biyolojik belirlenmişliğini erteleyebilen özneliğe sahip olduğundan tarih üretebilme potansiyelinde sosyo-kültürel gerçekliğin arkesi olarak kavranmalıdır. (Cangızbay, 1996:36).

7-Sosyo kültürel gerçekliğin üreticisi, değiştiricisi, yeniden üreticisi / inşacısı, yıkıcısı, yeniden inşacısı yani çalıştırıcısı olarak özne, bir taraftan yapı ve düzen arayıcı ve diğer taraftan dinamik ve değişme eğilimindedir.

8-Birey salt rasyonel bir özne tasarımıyla açıklanabilir değildir.

9-İnsanın üç boyutlu yapısıyla sosyo kültürel yapının üç boyutluluğunu ayıramaz niteliktedir. (Dikeçligil, 1994:43).

10-Çok anlamlılıkla/değerle örüllülüğe ve sayısız seçenekliliğe rağmen bireyselleşmenin sınırlılığı söz konusudur.

11-Bireysel olanla kollektif olan ayrı düşünölemeyeceğinden birey ve toplumun

kapılıları birbirine açıktır. Metodolojik olarak birey topluma, toplum bireye çağırıcıdır.

Doğa karşısında en zayıf niteliğiyle kendisini gördüğümüz varlık insandır. İnsan bundan ötürü yaşamının devamını sağlamak amacıyla doğanın dönüştürülmesine muhtaçtır. Bu ihtiyacından kaçınılmaz olarak zorunlu bir işbirliği ihtiyacı doğmaktadır. Bununla beraber insan, süreklilik arz eden açlık, susuzluk, barınma, güven, sevgi gibi ihtiyaçlarını ancak diğerleri ile karşılayabilen ve başka birçok nedenle beraber bu nedenden de sosyal bir varlıktır.

İnsan, sosyal davranışları sayesinde; hem sosyal ve toplumsal gerçeğin nesnesi hem öznesidir. Bu ifade, bir taraftan sosyal dünyanın ve toplumsal kurumların sosyal davranışlar tarafından hem yapıldığı hem bozulduğu anlamına gelmektedir. Diğer taraftan ise sosyal ve toplumsal olanın hem sürece hem yapıya karşılık gelmesine işaret etmektedir. O halde, mikro ve makro süreç ve yapılanmanın içiçe yaşandığı “sosyal ve toplumsal dünya, her an yeniden üretilen dinamik sürece ve her an kristalleşen yapısalılığa” karşılık gelmektedir.

Sosyo-kültürel yapının ve sürecin üreticisi, değiştiricisi, yeniden üreticisi/ inşacısı, yıkıcısı, yeniden inşacısı yani çalıştırıcısı olarak öznenin dinamik niteliği olduğu gibi düzen arayıcı tarafı da söz konusudur. İnsanın dile getirilen iki yönlülüğü sosyal düzen ve değişme kavramlarını birlikte gündeme getirmekte, sosyal düzen ve değişme kavramlarını insanın değişmeye direnç gösteren ve değişmeye açık olan taraflarıyla buluşturmaktadır.

İnsanın doğasında anlam ve değer yönelimi vardır. Sosyal ilişki ağı içinde bulunan birey, bir taraftan kendi davranışına anlam ve değer yüklemekte diğer

tarafından muhatabının davranışını anlam ve değerle değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Fizyolojik bir varlık olan insan, “sosyal dünya”nın içine doğmasıyla beraber “birey statüsü”ne kavuşur ve işte o andan itibaren anlam ve değer ve anlam ve değer ifade eden sembollerin, dilin etkisi altında kalır. Aile, akran, siyasal parti, mafya, dernek, klüp gibi formal ve/veya informal sosyal gruplar, kitle iletişim, eğitim gibi toplumsal araç ve süreçlerle sosyalizasyon sürecine tabi tutularak doğumdan ölümüne dek toplumun kültürüyle biçimlendirilir. Sosyalizasyon dediğimiz bu süreç, en ideal haliyle bireyi toplumun kendisini yansıtan sosyal ürün haline getirmeyi amaçlamaktadır. Bu süreç, insanı anlam ve değer kurumuş ve kurumsallaşmamış haliyle karşılaştırır. Fakat sosyalizasyonun sınırlılığı da unutulmamalıdır, zira birey kurumuş anlam ve değeri kendine özgü bir şekilde anlar, biçimlendirir, sonuçta anlam ve değeri her bir ilişkide sonsuz seçenekler içinde kullanır.

Sosyal ilişkideki bireyler anlam ve değer kurumuş malzemesini kendilerine özgü şekilde kullanırken yalnız değildir. Çoğu zaman anlam ve değer, karşılıklı olarak toplumun anlam ve değer sembol ve dili kullanılarak inşa edilmektedir. Bu husus bizi anlam /değer yüklü birey kavrayışına, sosyalizasyonun mutlak başarısının imkansızlığına, çok anlamlılıkla/değerle örüllülüğe rağmen bireyselleşmenin sınırlılığına, anlam ve değer karşılıklı olarak inşası gerçeğine götürmektedir.

Yukarıda bireyi sosyal davranışları sayesinde hem sosyal ve toplumsal gerçekliğin nesnesi hem öznesi olarak ele alışı ve arkasından bireyselleşmenin ve sosyalleşmenin sınırlılığını belirtip anlam ve değer karşılıklı olarak inşa edilen özelliğine bağlamamız, felsefi arkaplanında anlam ve değer obje ve suje arasındaki karşılıklı ilişkinin ve etkileşim süreçlerinin bir sentezi olduğu görüşümüzle uyum içindedir.

Tüm bu öncül niteliğindeki ifadelerden sonra birinci temel kabulümüzü tekrar edebiliriz. Birey eylemleri, genel olarak anlam, özel olarak değer yüklü ve odaklıdır.

İkinci temel kabulümüz, bireyin tarihsel ve kültürel açıdan toplumdan topluma, zamandan zamana farklılık taşıyabilir oluşu başka bir ifadeyle bireyin bağlamsallığıdır. Bireyin bağlamsallığı, sosyo-kültürel dünyayı birey üzerinden anlama ve açıklamada önemli olmaktadır. Sosyal dünyanın zaman ve mekan üzerinde kurulan gerçekliğini ortaya koymak gerekmektedir ki bu noktada bireyin bağlamsallığı adeta turnosol kağıdı fonksiyonu görmektedir. Sonuçta bireyin bağlamsallığı, sosyologun yapı ve değişme analizinde kullanabileceği ve üzerinde çalışılan zamanın arkaplanını görmesini sağlayacağı, dil, tarih ve kültür evreninin ve egemen zihniyetin belirleyicilerine ulaşmakta metodolojik birer araç olarak yararlanacağı unsurdur. Bireyin bağlamsallığı içinde ele alınması metodolojik bir parametre olarak düşünülmesi gereken olan ile olması gereken ayrımının tespitinde kullanılabileceği gibi sosyolojinin başlangıcında sorulan ‘iyi toplum nasıl olur’ sorusuna bizleri yaklaştıracak ve sosyoloji etkinliğine ahlaki bir arkaplan sağlayacaktır.

İnsanın toplum ve zamanı aşan aşkın,transandantal, bir yapıya sahip oluşu, bir yandan insanın fiziksel/biyolojik belirlenmişliğini ertelemesi, geciktirmesi, etkisini azaltması sonucu aşması diğer yandan duygu, çıkar, haz gibi psikolojik etkiler tarafından belirlenmişliğin dışına çıkma potansiyeli, bir diğer yandan da sosyal dünyanın belirlemesini reddetmesi ile kendini gösterirken; bu aşkın yapı, bizi insanın başka bir yapısalılığı ile insanın evrensel özü ile karşılaştırıp ikili yapıdan birbirini tamamlayan bütüne çağırır. Bu çağırış bizi bireye ilişkin üçüncü temel kabulümüz olan, insanın toplum ve zamanı aşan aşkın ve evrensel özünü dile getiren ifadedir.

İnsan, bedensel, nefsanî ve ruhsal iç içe geçmişliğinde üç boyutlu yapıdadır. (Ateş, 1992:521). Cengil (1996:7-18)'e göre, nefis birden çok anlamda kullanılmaktadır. En yaygın olarak nefis, niyet anlamında bireyin iç dünyasını anlatmakta ve kötü arzuların kaynağını dillendirmek istendiğinde kullanılmaktadır.

İç içe geçmiş insanın üçlü yapısını analiz etmek için ayırmaya çalışalım. İnsan, bedensel olarak yaratıldığında ikili bir yapı taşır. Bu ikili yapı, nefis ve ruhtan ibarettir. Bilindiği gibi temel niteliği kötülüğe yönelmişlik olarak anlatılan nefsin yönelişi salt bu dünyadır ve bu haliyle iyileştirilmeye ihtiyacı vardır. Fakat ruh, yaratılışın anlamının farkındadır. İnsan belli bir düzeye kadar sürekli iyiliği isteyen taraf olan ruhu ile kötülüğü isteyen nefsi arasında tercih yapmak durumunda kalır. Ne zaman ki nefsi ruhuna benzemeye ya da daha doğru ifadeyle, potansiyelindeki ruhu, iyiliği ortaya çıkarır, işte o zaman nefis ve ruh farklı taraflara yönelip farklı şeyler söylemediğinden çatışma, yani ikilik hali, yerini dengeye yani birliğe bırakır. (Nurbahş, 2009:23-80)

İnsanın bütünselliğinin ontolojik kabulü, bedensel, nefsanî ve ruhsal olarak kategorilendirilebilecek, gerçeklikte olmayan ve fakat analiz aracı olarak kullanılabilecek, birliğe yönelen iç içe geçmiş üç boyutlu yapıda anlamını bulacaktır.

Söz konusu ontolojik kabulün kaçınılmaz sonucu, insanın sınırlılığı, sınırlı varlık olduğu gerçeği olacaktır .Bu gerçek, gerek insanı bireyselliğinde anlama ve açıklamada gerek sosyal yapı ve değişimin kurucu unsuru olarak düşünmede uygundur. Bu ontolojik kabul, yani insanı üç boyutlu bütünselliğinde ve sınırlılığında kavrayan anlayış, diğer varlık alanlarını düşünmemizi ve insanı içinde yaşadığı evrenin bir parçası olarak konumlandırmamızı doğurmakta ve insanı daha geniş bir paradigmanın parçası şeklinde değerlendirmemizi

sağlamaktadır. Söz konusu ontolojik kabul sistem/bütün içinde ilişkili epistemolojik, etik ve estetik kabulleri çağıracaktır. İnsan epistemolojik olarak, karşı karşıya kaldığı olgunun nitelik ve özelliklerine uygun gelecek şekilde bilgisinin kaynakları indirgemeci ve tekçi bakışın dışında akılda, deneyde, hem akıl hem deneyde, sezgide, vahiyde aradığı gibi bilgisinin değerine ve sınırlarına ilişkin soruları söz konusu gerçeklik algısı ile beraber cevaplayacaktır. İnsanı üç boyutlu bütünselliğinde ve sınırlılığında kabul eden ve diğer kabuller için temel dayanak olan ontolojik kavrayış, bilgi kaynak, değer ve sınırlılıklarına ilişkin epistemolojik kabulü sırtlayarak bu insanı çalışacağı, iş göreceği değerler alanına yani etik alana ve hoş, alımlı, güzel, çirkin gibi beğeni kavramlarıyla estetik alana bağlar. Ontolojik, epistemolojik, etik ve estetik kabullerin birbirleriyle ilişki ve bağlanmaları bizlerin realiteyi bütünlüğünde kavramamızı kolaylaştıracaktır.

İnsan, ihtiyaçlarla örülü yapısından hareketle antropolojik/biyolojik olarak belirlenmişliğinde nesne olarak kavranırken nesne oluşunu aşan öznelliğinde ve dolayısıyla tarih üretebilme potansiyelinde sosyo-kültürel gerçekliğin arkesi olarak kavranır. (Cangızbay, 1996:93-101). Bu durum, sosyo-kültürel yapının üreticisi, değiştiricisi, yeniden üreticisi / inşacısı, yıkıcısı, yeniden inşacısı yani çalıştırıcısı olarak öznenin birbirini tamamlayan iki yanına, dinamik ve düzen arayıcı niteliğine, karşılık gelmektedir.

Bu aşamada üç sayıltımızı birbiriyle ilişkilendirip eklemleyerek söyleyebiliriz. Birey, nesne olduğu gibi özne de olabildiği için tarih üretir ve tarih üretir olması, bireyi yapıya ve değişime götürmektedir.

Birey, nesne oluşunu yani belirlenmiş oluşunu aşan ve dolayısıyla tarih üretebilme potansiyelini ortaya koyan eylemliliğe sahiptir. Fakat her ne kadar eylem bireysel bir görünüme sahip ise de sosyolog eylemliliği, kolektif olandan

ayrılmaz. Bu durum, bizi bireysel olanla kollektif olanın ayrı düşünölemeyeceği sayılıısına götürmektedir.

Birey, akıl ile donanıktır. Aklın çalışacağı veri alanını bireye fiziki ve sosyal çevresi vermektedir. Birey, sosyal eylemini belirlerken ihtiyaçlarını göz önünde tutarak içinde bulunduğu bireysel ve sosyal koşullarını akılcı bir şekilde değerlendirerek akıl yürütmelerde bulunur. Fakat insan, sadece çevresinin biçimlendirdiği ve ihtiyaçlarının belirlediği şekilde çıkar, fayda, haz, işe yararlık, sonucu gözetme ilkelerine göre akılcı sosyal eylemde bulunmaz, başka bir ifadeyle, sosyal eylemini belirleyen saik sadece akıl ve akılsal kavram ve ilkeler değildir. Bu anlamda sayıltımız bireyin salt rasyonel bir özne tasarımıyla açıklanabilir olmaktan uzak olmasıdır.

İnsanın bütünselliğini üç boyutlu iç içe geçmiş ve analizde kolaylık olsun diye beden, ruh ve nefis olarak kategorilendirdiğimiz yapıda bulduğumuzu önceki sayıltılarımızda belirtmiştik. İnsana ilişkin bu temel ontolojik kabul, üç boyutlu yapısıyla sosyo kültürel yapının üç boyutluluğundan ayrılamayacaktır. Nitekim bu noktada parça bütün ilişkisi içinde “parça bütünü özelliklerini yansıtır” (Dikeçligil, 1997:652). ilkesiyle paralellik kurulmalıdır.

1.2.2 Topluma İlişkin Sayıltılardan Sosyo-Kültürel Gerçekliğe Bakmak

Pozitivist/naturalist paradigma, toplumun doğası nedir sorusuna toplum, “bireyin üstünde ve dışında vardır ve objektif, genel işleyiş yasalarına sahip” tir şeklinde cevap verirken anlamacı/yorumlayıcı paradigma aynı soruya toplumu “bireyin anlam sistemi inşa ederek sosyal dünya kurması ve yapıyı etkilemesi” ne bağlayarak cevap vermiştir. (Dikeçligil, 2002:110-111).

Her iki paradigma da gerek bireye gerek topluma girilen etkileşim tipinin özelliğine göre değişebilen önemi vermekten uzaktır. Pozitivist/naturalist paradigma, yapıya ve birey dışı olana vurgu yaparken bireye hak ettiği değeri vermemekte, anlamacı/yorumlayıcı paradigma ise tam tersini yaparak bireyi hak ettiğinden fazla önemsemektedir. Bu durum, her iki paradigmanın da sosyo-kültürel gerçeğin inşasındaki koşullara ve duruma göre değişen rolleri sağlıklı değerlendiremedikleri açıktır. Bu isabetsizlik, gerek pozitivist gerek anlamacı paradigmanın sosyal kuramlarının bu sefer toplumu taşıyan ayağının kırık olduğunun işaretidir.

Şimdi çalışmamızın topluma ilişkin temel kabullerini ortaya koyalım:

1-Toplum modeli, Berger ve Luckman'ın, Giddens'in, Bhaskar'ın yaklaşımlarından hareketle yapı birey ilişkisini dikotomik niteliğinden çıkartmalıdır. (Wallace, 2004).

2-Toplumda sosyo-kültürel gerçeğin mikro düzeyinde görülen ve kurumsallaşma sürecinin inşasında kilit önemde olan, oluşturuıcı unsur niteliğindeki, sosyal psikolojik gözlükle daha yakından görülebilecek, sosyal etkileşim düzey ve süreçleri anlamlıdır.

3-Toplumda kurumsallaşmanın ilk aşamasındaki yapılaşmamış, organize olmamış, gevşek dokulu sosyal davranıştan işlevi/amacı gözetici/operasyonel/işevuruk davranışa dek toplumsal kurumsallaşma sürecinin hiyerarşik, anlam ve değere odaklı, "bağlamsal rizomik mantık" , sosyo-kültürel gerçeğin parametresi olarak düşünülmelidir.

4-Toplum, Berger ve Luckman'ın yaklaşımından hareketle; sosyal gerçeğin inşasına temel olan dışsallaştırma, içselleştirme ve nesneleştirme süreçlerinin

ürettiği ve yeniden ürettiği gerçekliktir. (Wallace, 2004:323-331).

5-Toplumun, sosyo-kültürel gerçekliğin, üç boyutlu analizi kavranmalıdır. (Dikeçligil, 1994:37-47)

6-Toplumu anlamak için parça bütün ilişkisine ilişkin sayıtlılar, modern öncesi zihniyet dünyasının kavranmasında metodolojik ve sosyolojik öneme sahiptir.

7-Toplumun, sosyo-kültürel gerçekliğin, tarih ve mekanda kenetlenmesi, belli bir zamanda belli bir coğrafyada toplumun somutlanması anlamına gelmektedir. (Bilgiseven, 1985).

8-Toplumda sosyo-kültürel gerçeklik oluş halinde iken "dinamiklik ve değişim arayışı" görünürken kurum halinde iken "yapı ve düzen niteliği" görünmektedir. Söz konusu iki hal de birbirinin içinde "an" da varolmaktadır.

9-Toplumda, sosyo-kültürel gerçeklik alanı, tek bir iktidara karşılık gelmeyip kendi özgüllüklerini muhafaza eden ve diğerleriyle uyum, dayanışma içinde olduğu gibi hegemonya ve güç mücadelesi içinde de olan iktidar odakları üzerinden de okunmalıdır. Zira kurumsallaşma, niteliği ister sosyal ister siyasal, ister cinsel, ister sanatsal olsun iktidar(lar)ın filtresinden geçmek demektir ki bu süreç, sosyal gerçekliğin inşasında iktidar parametresinin ne denli belirleyici olduğuna işaret eder. (Foucault, 2005a:57-58, 2005b:48).

10-Toplum(bütün), parçalarla ve diğer bütünlerle ilişkilendirildiğinde jeopolitik unsurlardan ayrı düşünülemez. Mekan, coğrafi bir yerin, insan unsuruyla dönüştürölüp sosyallik kazandığı alandır ve yeryüzü şekilleri, konum, iklim, su ve üzerinde taşıdıklarıyla tanımlıdır. Sosyal gerçeklik de mekan üzerine oturur ve bu oturuş, yerleşme, mekanın kendine özgü zamanını başlatır. Böylece sosyal

gerçeklik, zaman ve mekanda kenetlenerek politik bağlama bürünür ve bu bağlam, iktidar ve güç ilişkileri üzerinden kurulur.

11-Topluma yeni ve/veya bir aşamada katılan üyelerin sosyal anlamda üretim ve denetim unsuru olarak sosyalleş(tir)me sınırlıdır.

12-Toplum söz konusu olduğunda gerek dil gerekse tüzük, yönetmelik, anayasa gibi düzenlemeler, sanat, mimari gibi kurumlar, felsefi önermeler, ahlakın kendisi, bilim gibi gibi unsurlar; iktidar ve erkle hegemonik bağlam kurarak hiyerarşik doğasıyla toplumsal söylemi oluştururlar. Bu söylem, toplumu oluşturan parçalara yönelik anlamlandırma çerçeveleri üretir.

13-Toplum, birbirleriyle ilişki halinde ve öncelik sonralığı değişebilir hiyerarşik ve çok merkezli iktidar alanlarından oluşur.(Lukes, 1998:630, Arslan, 1999:66).

14-Toplumda kaçınılmaz olarak insan unsuru söz konusu olacağından, sosyo-kültürel sistemlerde vicdan ve sorumluluk gibi içsel otoriteler ve içsel farkındalığın beraberinde getirdiği kavrayışa dayalı kültür, kaçınılmazdır.

15-Toplum sistemlerinde bilgi, düşünce, karar ve tercihler, tutumlar, beklenti ve düzeyleri, eylemler sürekli değişim halindedir. Bu durum, değişim ve yenilenmenin ve dolayısıyla kurumsallaşmanın dinamik ve etkin sürdürülebilirliği açısından önemi inkar edilemez bir potansiyeldir.

16-Toplumda 'sosyal ve kültürel olanın ayrılmazlığı ilkesi' (Dikeçligil, 1997:658). sosyo-kültürel gerçekliğin ilkelerindendir.

Topluma ilişkin temel kabullerimizi ifade ettikten sonra bilim dünyasında egemen ve yaygın olan düalist bakışı dillendirdikten sonra bütüncü yaklaşımın

sosyolojik problematikleri aşmada bizlere sağladığı kolaylığı vurgulamaya çalışalım.

Entellektüel damarlarını Antik Yunan'dan ve özellikle Aristoteles mantık ve felsefesinden alan ve kartezyen felsefe ile daha geniş bir alan bulan modern pozitivist paradigma, gerek doğa gerek insan ve toplum bilimlerinde düalist bir bakış açısına sahip olmuştur. Batılı zihniyet dünyasını önemli ölçüde etkileyen hristiyan kültürü ile de paralellik gösteren bu düalist yapı, uzun sayılabilecek bir zaman dilimi içinde etkili olmuştur.

1879 tarihinde Almanya'nın Leibzig kentinde ilk deneysel laboratuvarı kurarak psikoloji biliminin kurucusu sayılan Wilhelm Wundt (1832-1920)'tan psikolojik incelemelere bilinçdışını dahil eden Sigmund Freud (1856-1939) ve Freud'un görüşlerini geliştiren Erich Fromm (1900-1980) gibi günümüz psikologlarına kadar psikoloji tarihini meşgul eden düşünceler düalist çizgiyle takip edilebilir. (Morgan, 1991, Schultz ve Schultz, 2001).

Doğa bilimleri de bu düalist bakıştan muaf değildir. Örneğin fizik biliminin sözü edilen düalist bakışın etkisinden kurtulması için, başka bir ifadeyle varlık 'ya madde ya enerji özelliği sergiler.' yaklaşımının ötesine geçebilmesi için varlığın 'hem madde hem enerji özelliği gösterebileceğinin' ortaya çıkmasını beklemek gerekmiştir. Dillendirilen düalist yapı gerek fiziki gerekse sosyo-kültürel realiteyi yansıtmamaktadır. Sosyologlar da düalist bakış açısını yapı aktör, yapı fail (eyleyen), toplum birey tartışmasıyla tarihlerine taşımışlardır.

Kısa sayılamayacak bir zaman dilimi içinde sosyolojiye birey toplum ilişkisini tek taraflı olarak açıklayan kaynağını sosyoloji bilimi öncesi organizmacı teoriden alan, temsilciliğini Comte, Durkheim, Radcliffe Brown'un yaptığı sosyolojist ve kaynağını sosyal sözleşmecî teoriden alan, temsilciliğini Ward,

Tarde, McDougall'ın yaptığı psikolojist kuramlar egemen olmuştur. Sosyolojist kuramlara göre, bireyler ait oldukları toplumun yapısına bürünmektedir ve sosyal dünyayı belirleyen güç yine toplumun kendisi olmaktadır. Psikolojist kuramlara göre, sosyal dünyanın kurucu unsuru bireylerin zeka, ruh, irade, içgüdü gibi fonksiyonlarıdır. Bu kuramlar insana ve dolayısıyla topluma tekçi, indirgemeci, parçacı olarak baktıklarından sosyal gerçekliğin anlaşılmasında eksiklikler söz konusu olmuş ve gerçekliğin evrensel açısı görülmeden yalnızca küçük bir kısmı görülebilmektedir. Oysa Le Play, Pareto, Sorokin, Gurvich gibi sosyologların da ifade ettiği gibi sosyal gerçekliği toplumdaki veya insandaki başat tek faktörle değil de çok yönlü ve karşılıklı etki içinde anlamak ve açıklamak gerektiğini ileri süren bütüncü kuram, sosyolojist ve psikolojist kuramların eksikliklerini gidermeyi amaçlamaktadır.

Gestalt sosyolojisi de denilen bütüncü yaklaşımın ortaya çıkışı Bilgiseven (1986:94)'e göre, bütünü parçaların toplamı olarak anlamak yerine tek tek her bir parçanın bütünle ve bütün içindeki durumuna göre anlaşılması çabasının bir ürünüdür. Bütüncü kuram, sosyal gerçekliği tek yönlü bir etkiye bağlayarak açıklamaya çalışan sosyolojist ve psikolojist yaklaşımların aksine sosyal bilimleri gerek teorik gerekse metodolojik anlamda çeşitlendirip zenginleştirecek ve Sorokin (1994b:254)'in ifadesiyle "sosyolojinin bu kısır çiçekleri"nden kurtulmasına katkıda bulunacaktır. Sosyolojist ve psikolojist kuramcılarının birbirine zıt görüşleriyle sosyoloji tarihinde yerini alan tartışma, çalışmamızda yapı birey ilişkisini dikotomik niteliğinden çıkaracak bütüncü paradigmadan beslenen toplum modeli ile aşmaya gayret edilmiştir. Fakat öncelikle Peter Berger, Thomas Luckmann, Giddens ve Bhaskar'ın üçüncü bir yol arama çabalarını dillendirelim.

Sosyolojide fenomenolojinin etkili isimlerinden olan Peter Berger ve Thomas Luckmann için toplumsal dünya, olmuş bitmiş bir gerçeklik olmayıp

olmakta olan gerçeklik olarak kavranmalıdır. “Dışsallaştırma ve objeleştirme”, insan ve onun ürünü olan toplumsal dünya arasında diyalektik süreç içinde uğraktır. Bir diğer uğrak da bu süreç içinde kendini gösteren ”içselleştirme”dir. Birey rolleri aracılığıyla toplumsal dünyaya katılır ve bireyin davranışlarına baskı yapan kurumlar, bireyin davranışlarında somut hale gelir. (Berger ve Luckmann, 1967:51-61). Berger ve Luckmann'ın Amerikan sosyolojisi içinde ihmal edilen sosyal gerçekliği ele alıp incelemeleri önemlidir. Fakat kanaatimizce Berger ve Luckmann'ın sorunu salt felsefi bir sorunsal olarak ele almaktan çıkıp somut sosyal gerçekliklerin çözümlenmesinde sorunu ele alması ufuk açıcı olabilirdi.

Anthony Giddens da üçüncü bir yol arayışı içindedir. Giddens, klasik sosyoloji teorilerinde önemli yer tutan yapısal fonksiyonalist teorilerin, yapıyı teorinin merkezine yerleştiren anlayışlarını ve bu anlayışların yapının faili yani eyleyeni biçimlendiren, onu baskılayan ve belirleyen etkisini, diğer taraftan sözü edilen ilişkiyi tamamen bireyden hareketle tesis eden teorileri eleştirmiştir. Giddens'a göre, fail yapı, yapı da failin eylemleri tarafından belirlenerek toplum yeniden kurulur. Eyleyenlerin ve yapıların oluşumu, birbirinden bağımsız olarak verilmiş iki kümeyi, ikiciliği değil bir ikiliği yansıtır. Yapının ikiliği kavramına göre, toplum dizgelerinin yapısal özellikleri, yenilenir biçimde düzenledikleri pratiklerin hem aracı hem de sonucudurlar. (Giddens, 1999:69, Esgin, 2005:127-140).

Bhaskar'a göre, sosyal alanın yeniden üretilmesinde ve dönüşümünde toplum ve birey birbirlerini diyalektik olarak etkiler. (Bhaskar, 1998:32-37).

Yapı birey ilişkisini dikotomik niteliğinden çıkaracak toplum modeli, parça bütün ilişkisini doğurduğundan metodolojik kabullerle desteklenmelidir. Zira sosyo-kültürel gerçeklik alanı diğer gerçeklik alanlarıyla ilişkili olduğundan yapı diye nitelendirilen unsur daha geniş bir ele alıfta parça olarak, daha dar bir ele alıfta parça diye nitelendirilen unsur bütün olarak görülebilmektedir. Bundan

dolayı yapı birey ilişkisi, metodolojik olarak parça bütün ilişkisi olarak okunmalıdır. Bu durum sosyo-kültürel gerçeklik alanında bireyin ve yapının rolünü, ağırlık payını ortaya koymada geçerlidir. Bir defada üretilmiş ve tüm durum ve zamanlar için geçerli bir birey yapı ilişkisi değil; zaman ve mekan koordinatlarında çalışan bağlamına ve ölçeğimize göre parça veya bütün olarak işlev gören, günlük yaşamda anda gerçeklik kazanan bireyin ve toplumun göreceli belirleyiciliğinde kendisini “yapı, anlam ve süreç” olarak gösteren birey yapı ilişkisi esastır. Bu esas bir önceki aşamada dile getirdiğimiz bireye ve topluma ilişkin ontolojik kabuller üzerine yükselen toplum modelini başlangıç noktası olarak almalıdır. Toplumsal yapı içindeki psikik ve/veya sosyal psikolojik etki ve psikik ve/veya sosyal psikolojik yapı içindeki toplumsal etki ancak böylesi bir toplum modeli, kavrayış ve ele alışla ortaya konulabilir. Aksi takdirde gerçekliğin iç içeliği kaybedilip parça ve bütün arasındaki etkileşim indirgemeci ve tekçi olarak ele alınacak, makro ve mikro ölçekler hareket noktası değil tercih olacaktır.

Topluma ilişkin diğer sayıltılarımızı ilerleyen bölümlerin ilgili noktalarına bağlayacağız. İlk bağlantı noktamız, bireyi toplumsala, makro boyuta taşıyacak sosyo-kültürel gerçekliğin mikro inşasıdır.

1.2. SOSYO-KÜLTÜREL GERÇEKLİĞİN MİKRO İNŞASI

İnsan; parça, mikro kosmos, toplum; bütün, makro kosmostur. Parça bütünü, bütün parçanın özelliklerini metodolojik olarak yansıtmaktadır. Her ne kadar parça bütünü, bütün parçanın özelliklerine götürse de ölçeğimize göre parçayı parça, bütünü bütün yapan karakteristikler ihmal edilemez. Bu anlamda bireye ilişkin sayıltılarımız topluma ilişkin sayıltılarımızla örtüşmekte ve birbirlerini tamamlamaktadırlar.

Bu bölümde birbirine açılan ve birbirini tamamlayan birey ve toplumdan ağırlık payları bağlama göre değişen karşılıklı belirleyicilerden hareketle sosyo-kültürel gerçeğin mikrodan makroya kurumsal inşasını konu edineceğiz.

1.2.1. Sosyal Gerçeğin Mikro Düzeyde İnşa Edilişindeki Sosyal Psikolojik Panaroma

Sosyal gerçeğin inşacısı olan birey, bireyselleşmenin sınırlılığı gereği yapı ve düzen arayışının bir ifadesi olarak “toplumsalın basit üretimi”ni gerçekleştirirken sosyalleşmenin sınırlılığı gereği yenilik ve değişim arayışının bir ifadesi olarak “toplumsalın yeniden üretimi”ni gerçekleştirmektedir. Toplumsalın basit ve yeniden üretimi, sosyal düzeyde etkileşim seviyeleri göz önünde bulundurulduğunda sosyal psikolojik süreçlerle karşımıza çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle, mikro ölçekten bakıldığında sosyal gerçeklik, bize sosyal psikolojik süreç ve etkileri gösterecektir.

Sosyal davranış, öncelikle bir niyet veya motif taşımayı gerektirmektedir. Bunu yani niyeti sosyal uyarıcı ve/veya temsillerinin varlığı, irade, farkındalık, seçim özgürlüğünün bilincinde olan bireyin kendini, koşullarını ve başka insanları hesaba katma zorunluluğu izlemektedir. Böylelikle “sosyal alan” oluşmuş olmaktadır. Artık bu noktadan itibaren bir davranışın veya olayın sosyolojik bir değerlendirmeye konu olabilmesinin ilk koşulları gerçekleşmiş olmaktadır.

Sosyal gerçeğin inşasına yönelik ilk adımlarda dahi birey toplum iç içeliğini gözlemlemekteyiz. Birey için sosyal alanın oluşumunu bırakın niyetin oluşumunda bile toplumsal malzeme etkili olmaktadır. Zira sosyal davranışın

malzemesi de kültürden gelmektedir, zira eylemler, boşlukta anlamsız hareketlerden ibaret değildir. Kültürün davranışsal boyutu gelenek, görenek, örf, adet, t re gibi normatif davranışlardan, bilişsel boyutu anlam, değer, zihniyet gibi doğrudan gözlemlenebilir olmayan süreçlerden, araçsal boyutu ise simge, alet ve gereç gibi somutluklardan oluşmaktadır. Kültürün davranışsal boyutu olan gelenek, görenek, örf, adet, t re gibi sosyal normlar, bireye nerede, ne zaman ve nasıl davranacağına ilişkin somut ölçütler sunarken, kültürün bilişsel boyutunu oluşturan inanç, değer, anlam, değer gibi unsurlar ideal olan, soyut ölçütler verirken alet ve gereç gibi somutluklar da kültürün araçlarını oluşturmaktadır.

Bireyin grubu, grubun bireyi karşılıklı bir şekilde etkilemesi esasına dayalı olarak sosyal psikolojik süreçlerden uyma ve uymama davranışı ile karşılaşırız. Uyma ve uymama davranışı bir sosyal uyarıcıya karşı sergilenmektedir. Bu sosyal uyarıcı başka bir birey, grup, organizasyon, kurum ve toplum olabileceği gibi bunların sosyal temsilleri de olabilmektedir. O halde, bireyden başlayıp topluma, makro düzeye, kadar yönelen uyma ve uymama davranışının sosyal norm ve değerler üzerinden gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Yani uyma ve uymama davranışının sosyal malzemesini yukarıda    boyutuyla dile getirdiğimiz toplumun kültürü sağlamaktadır. Bu anlatım, bizlere daha ilk aşamada etkileşimin başlangıç noktasında, davranışlarına anlam ve değer yükleyen bireylerin diğerine, sosyal uyarıcıya ve/veya sosyal temsiline yönelirken anlam ve değerle örülmüş sosyal norm ve değer gibi sosyal malzemeleri kullandıklarını söylemektedir. (Cüceloğlu, 515-533, Kağıt başı, 1988:51-75)

Birey, sözü edilen etki ve süreçlerin etkisi altında uyma ve uymama davranışını sergilemektedir. Başka bir ifadeyle, mikro boyuttan bireyin sosyal davranışına baktığımızda sosyal belirleyicilerinin bunlar olduğunu görebiliriz. Sosyal gerçekliğin mikro düzeyde inşa edilişindeki sosyal psikolojik

panaromadan bakmaya devam edelim.

Uyma davranışı, bir sosyal etki sonucunda oluşmaktadır. İnsanların benzer durumlarda benzer davranışlar sergilemelerinin nedenlerinden biri “uyma davranışı” olmaktadır. Bu aynı zamanda bireyin özelliklerinden bir bölümünün yok olması anlamına da gelmektedir. Uyma davranışı, itaat, özdeşleşme, benimseme olarak görülebilir. “İtaat”te üstünlük, güç ve denetimi kabul edilen otoriteye veya otoriteyi temsil eden sosyal uyarıcıya kesin bir uyma söz konusu olup birey, böylelikle, itaat ederek, uymama davranışının getireceği cezadan kurtulmakta ve sosyal dünyanın temsilleri tarafından hoşnutlukla karşılanmaktadır. “Özdeşleşme”de bireyin içinde bulunduğu sosyal dünyadaki bireyi çekici ve değerli bulmasından ötürü ona benzeme çabası vardır. Böylelikle birey özdeşleştiği sosyal kaynakla kendini bir görerek doyum sağlamaktadır. “Benimseme”de birey, sosyal uyarıcıyı veya onu temsil eden normu, değeri kendisine inanarak mal eder. Benimsemede birey, kendini gerçekleştirme imkanı bulmaktadır. (Kağıtçıbaşı, 62-71)

Uyma davranışını etkileyen faktörler arasında grubun büyüklüğü, grubun sözbirliği, mevki ve prestijin rolü, yüzyüze olmanın, bilgi ve güvenin etkisi ve gruba ters düşmenin korkusu sayılabilir. Sayılan faktörlerin etkisi, sosyal psikolojik araştırmalarla sınanmıştır. (Taylor, Peplau ve Sears, 2007:212-237).

Uymama davranışı sosyal etki çerçevesinde görebileceğimiz ve fakat eksenin diğer ucunda yer alan bir davranıştır. Uymama davranışının da çıkış noktası uyma davranışı ile aynıdır, fakat birey, bu kez sosyal norm ve değere ters bir şekilde davranmış olmaktadır. (Hayes, 2005:1-8)

Sosyo-kültürel gerçekliği mikro boyutta analiz eden bir sosyal psikolog, sosyal yaşam ve ilişkileri yukarıda dile getirdiğimiz sosyal psikolojik

kavramlar/süreçler olan uyma (itaat, özdeşleşme, benimseme) ve uymama davranışı üzerinden okuyacaktır ve bu noktada ele aldığı parça, bütünün özellik ve niteliklerini içinde taşıyacaktır.

1.2.2. Değer ve Değerlerin Hiyerarşisi

Sosyo-kültürel gerçekliğin inşası içinde gösterilmeyen ve operasyonel içeriğinden yoksun bırakılan değerler, çoğunlukla subjektif ve soyut özellikleriyle dillendirildiklerinden bilimsel çalışmaların konusu olarak ele alınmamaktadır. Analitik olmaktan uzak ve fakat kuşatıcı niteliğiyle değer tanımları araştırmacıların aradığı nitelikte zihinsel araç olamamaktadır. Gündelik hayatın sıcaklığında ve dinamizminde dolayısıyla sosyo-kültürel dünyanın şekillenişinde önemli bir yere sahip olan değerler, sosyolojik çalışmalarda hak ettikleri yeri hak ettikleri şekliyle alamamaktadır. Daha açık bir ifadeyle, değerlere sosyolojik olarak bakılamamakta, değerler felsefi, psikolojik boyutlarıyla açıklanmaya çalışılmaktadır. Mikrodan makroya, bireyden toplumsala, sosyo-kültürel gerçekliğin kurumsal inşasında gerek yapı gerek süreç noktalarında ağırlık payı teslim edilmeyen ve “tarih ve mekan koordinatları”na oturtulmayan değerler, çoğu sosyologun zihinlerinde inşa edilememektedir ki bu durum, değerlerin sosyolojik dile çevrilemeyip başka bir ifadeyle; kavramlaştırılmayıp sözlük düzeyinde kalması demektir. Sonuçta kısaca sosyolojik olarak kavranamayan değerler, kavramlaştırılamamaktadır.

Coğrafya/ mekan/yer ile zamanın/tarihin keşiştiği noktada, “an”da, oluşan gerçeklik, hiyerarşik değer ve normlar tarafından biçimlendirilen insanın yapıp etmeleri, eylemleriyle çalışmaktadır. Bilme, seçme ve yönelme ile insan ve sosyal etkileşimler üzerinden ve muhatapların beraberce yeniden inşa ettikleri anlamla taşınan değerler, hep günlük yaşam içerisinde anda sosyal gerçekliğe

dönüşmektedir. Nitekim an, tüm etki ve belirleyicilerin tecelli ettiği bölünmez, tekrar edilemez noktadır.

Sosyal gerçekliğin mikro düzeyde inşa edilişindeki sosyal panaromanın belirleyicilerini dillendirelim. Öncelikle insanın özellik ve niteliklerini hatırlayalım.

İnsan, fiziksel, fiziksel ve biyolojik, sosyo-psikolojik ihtiyaçlarının etkisi altında olan ve fakat ihtiyaçlarını erteleyip geciktirebilme potansiyelini taşıyan, anlam ve değere yönelimli bir sosyal varlık olarak yani bir taraftan belirlenmiş diğer taraftan belirleme imkanı ile donanıktır.

İnsan, seçenekler arasında seçim yapabilen, irade sahibi, özgür dolayısıyla sorumluluk taşıyan, farkındalığa sahiptir. İnsan, sosyal dünyanın hem üreteni hem tüketeni olarak aynı zamanda değerler alanına da sahip olduğundan yani sosyal norm ve değerler ile iş gördüğünden aynı zamanda “ahlaki özne”dir. İnsanın ahlaki özne olması demek, değerler arasında seçim yapabilecek donanıma sahip olması demektir. Başka bir ifadeyle, bu insanın barış, cömertlik, sadakat, merhamet gibi onaylanan/istenen değerlere ve bunları somutlaştırıp taşıyan normlara yöneldiği gibi gurur, hırs, kıskançlık, öfke gibi onaylanmayan/istenmeyen değerlere ve bunları somutlaştırıp taşıyan normlara yönelip, tercih yaparak, ahlaki özne haline gelmesi anlamına gelmektedir.

Dile getirdiğimiz özellik ve nitelikler, değer yüklü ve odaklı bireyin salt rasyonel bir özne tasarımıyla açıklanamayacağının kanıtıdır. İnsan, değer varlığıdır. Doğal olarak vicdan, sorumluluk gibi determinasyona çok gelmeyen içsel otoritelerle de çalışan yöne sahiptir ve bu yön sosyolojik analizde ihmale gelmemelidir.

Mengüşoğlu (1993:262) için “değerlerle ilgisi olmayan hiçbir insan eylemi

yoktur.” Özgen (1997:18)’e göre, “...insanın gerçekleşmesi gereken eylemlerini düzenleyen, onları önemine göre sıraya koyan bir güce ihtiyaç vardır. Bu söz konusu güç de değer duygusudur.”

İnsan, değerle zihinsel bir ilişkiye giren ve eylemlerini yapılandırabilen bir varlıktır. Özakpınar (1999:15) ’a göre, bilincinde olduğunun bilincinde olma, ben diyebilme, içebakış yapabilme, kavram inşa etme ve sembollerle işlem yürütebilme insana özgü bir temel zihin kapasitesinin değişik görünüşleridir.

Akıl, düşünce yetenekleriyle belli bir bilinç ve farkındalığa sahip olan insan, ihtiyaçlarını da gözeterek hem iyiyi, doğru ve güzeli hem de kötüyü, yanlışı ve çirkinini seçebilir. Bu durum insanın potansiyeli içindedir. İnsanı parçası olduğu fiziksel, fiziksel ve biyolojik gerçeklik alanlarının özelliklerinden farklı olarak ayırıcı unsurlardan biri, bu potansiyeldir. Bu potansiyel, diğerlerinde olmayan “hesap” boyutunu insana yüklemektedir. Dolayısıyla insan, eylemlerini ve yaşamını düzenlerken bu boyutun açık ve/veya örtük olarak etkisi altındadır. Başka bir ifadeyle, bu potansiyel ve beraberinde söz konusu olan hesap boyutu, insanı ahlakın tek muhatabı yapar. Ahlakın tek muhatabı insandır.’ derken söylenmek istenen bireyin norm ve değerlerden oluşan sosyal dünyasının ahlaki renkten ayrı tutulamayacağı gerçeğidir.

Hiyerarşi, ast üst ilişkisinin belirlediği, basamaklı dizidir. Toplumdaki norm ve değerler, eşit önem ve değerde olmayıp hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Sosyal alanında hangi normların daha öncelikli olduğu değerlere göre daha kolay anlaşılabilir. Bu noktada normların somut ve yaptırımcı karakteristiği işimizi kolaylaştırmaktadır. Bir kere normlar, kendileri bize somut ve açık olarak ne istediklerini anlatırlar. Bununla beraber biliriz ki yaptırımı daha fazla olan, aşıldığında bedeli diğerlerine göre daha yüklü olan normların önceliği söz konusudur. Fakat genel ve soyut karakteristiklerinden dolayı değerler, normlar

kadar ilk elden kendilerini ele vermezler. Değerleri taşıyan normlara bakarak hangi değerlerin öncelikli olduğunu ya da diğerlerinden daha önemli ve değerli olduğunu anlayabiliriz.

Her toplumun değerler sisteminin belli bir düzen ve sıra içerisinde olmasını sağlayan “değerler hiyerarşisi” vardır. Bu hiyerarşi değişebilir. Değerler hiyerarşisinde meydana gelen değişme ve farklılaşma, toplumdaki hedefleri ve buna bağlı olarak davranışlarını ve çabalarını da yeniden tanzim edecektir. Değer hiyerarşisi, toplumun gidişatına yön veren trafik işaretleri gibidir. (Ersoy, 2006:73-74).

Toplumsal yaşam içinde görürüz ki bazı norm ve değerler hiyerarşinin daha üst basamaklarında yer alırlar. Cevaplanması gereken soru, norm ve değerlerin hiyerarşisini belirleyen unsurların neler olduğudur. Onları basamağın üstlerinde tutan nedir?

Değerler hiyerarşisini belirleyen unsurlar nelerdir, değerleri basamağın üst kısmında tutan nedir sorularına çeşitli şekillerde cevap verilebilir. Bu cevaplar felsefi, dini, toplumsal, bireysel ve doğaya ilişkin nedenlere dayanabilir. Bu aynı zamanda değerlerin kaynağını arayan soruya da cevap olabilecektir.

Bu soruya felsefi cevap olarak öncelikle ‘değerin sürekliliği’nin belirleyici olduğu söylenebilir. Sosyal yaşam içinde birçok şey değişmiştir, değişmektedir fakat bu değerler oldukları yerdedir. Adeta zaman, mekan ve koşullara direnen bir yapıya sahiptir. Bu haliyle aşkın, transandantal, bir özellik gösterirler. Bu değerler doyurulduğunda beraberinde gelen doyumun ‘derinlik ve yoğunluğu’ fazladır. Bazı değerleri diğerlerinden önde tutan başka bir özellik olarak da başka bir değere/ilkeye ‘bölünemez oluşu’ söylenmelidir. Bölünemezliği, temel değer olduğunun kanıtıdır ve bu özellik diğer değer ve ilkelerin kendisinden

türediği, türeyebildiği anlamına gelir. Hiyerarşinin ilk basamaklarındaki norm ve değerler, diğerlerine göre 'daha az göreceli yapısı'yla dikkat çekerler. (Akarsu, 1998:111-114).

Bu sorulara dinsel referansla cevap verilebilir. Nitekim vahiy merkezli olarak biçimlenen bir toplumsa değerler kaynaklarını dinsel kaynak ve otoritelerden alacaklarından değerlerin hiyerarşik düzenlemesi bu ölçütle yapılacaktır. Değerlerin kaynağını ve hiyerarşisini vahiyde bulduğu bir toplumda örneğin müslüman bir toplumda haklara ilişkin değerler estetiğe ilişkin değerlerin önünde yer alacaktır. Değerlerin kaynak ve hiyerarşisi, toplumsal yaşam ve ihtiyaçlardan beslenebilir. Bu durumda örneğin büyük alt üst oluşların ve demografik hareketliliğin yaşandığı 13. yüzyıl Anadolu'sunda barışa olan toplumsal ihtiyaç, hoşgörü değerini basamağın üst kısımlarına taşıyacaktı. Hiyerarşiyi belirleyen bireysel nitelikleriyle haz, çıkar, fayda olabilir. Bu durumda örneğin 21. yüzyıl Batı dünyasında bireysel hazlara ve faydaya ilişkin değerler, öncelik kazanacaktır. Bir diğer değer ve değer hiyerarşisini belirleyen kaynak, doğanın kendisi olabilir. Doğaya ilişkin coğrafi şekil ve özellikler, iklim, toprak ve nitelikleri... değerlerin düzenini etkileyecektir. Örneğin ekilebilir toprağın kıt olduğu bir toplumda toprak ve toprak ürünleri kutsala yakın bir muamele görebilecektir. Kanaatimizce değerlerin kaynağına ve hiyerarşisine ilişkin dile getirdiğimiz açıklamalardan her bir unsurun bağlamına ve koşullara göre ağırlık payının olduğunu belirtmekte yarar vardır.

Değerlerin hiyerarşik yapısını ve onları ilk basamaklarda tutan özellikleri düşündüğümüzde zihnimize "evrensel değerler" gelmektedir. Barış, kardeşlik, özgürlük gibi evrensel değerler, değerler hiyerarşinin en üst basamağında yer almaktadır. Ölçeği daraltarak ve hiyerarşinin basamaklarından yavaş yavaş inerek topluma, gruba ve bireye özgü değerlere ulaşırız. Sosyal ihtiyaçların, yaşam biçiminin, toplumun üzerine oturduğu mekanın coğrafi koşullarının,

jeopolitik unsurun, toplumsal çıkar ve faydanın, refah düzeyi, eğitim durumu, din diğer sosyal uyarıcıların etkisiyle oluşan “topluma özgü değerler”i, basamağın bir altında yer alan oluşma amacına uygun olarak biçimlenen “gruba özgü değerler”, gruba özgü değerleri de sosyal unsurların etkisinin yanısıra daha çok ”mizaç ve karakter gibi bireysel özellikler”in belirleyici olduğu “bireye özgü değerler” izlemektedir.

Bu noktada unutulmaması gereken şey, değerleri bulundukları yerde tutan unsurun süreç ve yapı ile ilişkisinin kurulmasıyla anlaşılabilirliği. Başka bir ifadeyle, mikro düzeyde gözlemlenen sosyal davranışların taşıdığı değerlerin süreçte kendini göstermesi ve yapılaşma eğiliminde olması, insan ve grup için fonksiyonel olmasına, bireyin ve grubun beklentilerine cevap vermesine, ağırlığı sosyal etkileşimin tipine ve düzeyine göre değişmek üzere yaptırım içermesine ve iktidar filtresinden geçmesine bağlıdır. Bu durum makro boyutta kurumsallaşmış değerler için de aynıdır.

Değerler, sosyolojik olarak gerek sosyal gerekse toplumsal düzeyde dile getirdiğimiz özelliklere ve işleve sahip değilse örneğin iş görmüyor ya da işin gerçekleşmesini engelliyorsa hiyerarşinin alt basamaklarına doğru inme gerçekleşecektir. Örneğin, yalan söylemek işe yarıyor da dürüstlük cezalandırılıyorsa ahlak dışı olan fonksiyonel olmuştur, dolayısıyla vaaz edilen değer, her ne kadar dürüstlük olsa bile dürüstlük değeri normlarla çalışmadığından, realize olmadığından, kurumsallaşma sürecine katılmadığından, viteste olmayan arabanın gazına basmak gibi bir durum söz konusu olacaktır.

Doğal olarak parça bütün ilişkisi içinde ”kelebek etkisi” diye de nitelendirilen, her şeyin her şeyi etkilemesi, her şeyin her şeyde etki payının olması sonucunda sosyalden toplumsala, bireyin, grubun, kurumların ve

nihayetinde toplumun değer ve değerleri taşıyan, realize eden, normların akordu bozulacaktır. Bu durumda yapılması gereken ve anomik toplumlarda yapılan şey, değerlerin daha çok vaaz edilmesi olmamalıdır, değerlerin daha çok vaaz edilip yukarıdaki satırlarda dillendirdiğimiz koşulların gerçekleştirilmemesi, viteste olmayan arabanın gazına daha fazla basmak olacaktır ki bu durumda rahatsızlık daha fazla artacak ve değer disfonksiyonel işleyecektir.

Küçük bir parantez açalım. Parça bütün içerisindeki bir unsurdaki küçük bir değişikliğin büyük ve öngörülemez sonuçlar doğurması olarak bilinen kelebek etkisi, mikro düzeydeki bir unsurun makro düzeyde ne denli etkili olabileceğini anlatmaktadır. Kanaatimizce bu durum, bağlamında görelileşmek üzere makro düzey için de geçerlidir, kelebek etkisi gibi örneğin “güneş etkisi” de söz konusudur. Parantezi kapatarak konumuzla bağ kuralım. O halde, bir tek bireyin bile ahlak dışı olanı tercih etmesinin kurumsallaşmada payının olduğunu unutmamak gerektiği gibi güneş etkisi olarak nitelendirdiğimiz sosyal ve toplumsal gerçekliğin bireyin kritik davranışları üzerinde ne denli büyük etkisi olduğunu özellikle belirtelim. Kelebek ve güneş etkisinin de sosyal gerçekliğin vücut bulduğu anda inşa edici rolünü vurgulayalım. Kısaca, ben nasılsam toplum öyle ,toplum nasılsa ben de öyleyim. Ben ve biz, motivasyon ve hızları bağlamına göre değişmek üzere birbirine yönelerek, bireyin anlam ve değere ilişkin kritik davranışında sosyal ve toplumsal dünyayı inşa etmektedirler.

Misafirperverlik, hoşgörü, liderlik gibi değerler “topluma özgü”, sır tutma, gizlilik gibi değerler bir “gruba özgü”, anlayış, adalet gibi değerler “bireye özgü” değerlere, bağlamsallığında örnek olabilir. Bir değer, özgüllük gösterebileceği gibi bir değer aynı zamanda evrensel, topluma, gruba ve bireye ait olması da mümkün olabilmektedir.

Sözü edilen değerlerin hiyerarşisinin, özel ve özgün durumlarda; örneğin

sel, savaş, salgın gibi durumlarda "toplumlar için", saldırı, denetim, ödüllendirme, cezalandırma gibi durumlarda "grup için", hastalık, iflas, amaç ve hedeflerin değişmesi gibi durumlarda "birey için" değişebileceği ve yeni bir hiyerarşinin oluşabileceği ve oluşan yeni hiyerarşinin de kalıcı veya geçici olabileceği dikkatlerden uzak tutulmamalıdır.

Dikkatlerden uzak tutulmaması gereken bir diğer nokta, dillendirilen ahlaki/sosyal değerlerin bir veya birden çok normla işleyebilmesi ve normların ancak tercih edilip işletilmesi durumunda potansiyelin fiiliyat kazanarak, sosyal davranışın görünür olmasıdır. Değerlerin ve değerleri işleten sosyal normların işlerlik kazanması aynı zamanda ahlaki bir tercihi seçmeyi içermektedir. O halde çoklu etkileşim düzeyi, seçenek, etki ve sürecin altında aynı zamanda ahlaki olana da içkin sosyal davranış, birbiriyle yarışan seçenekler arasından tercih edildiğinden her an kurulan, dinamik sosyal gerçekliği inşa etmektedir.

Değerler, sosyal hayat içerisinde dağınıktırlar, bizler değerleri anlayabilmek için değerleri çeşitli sınıtlamalara tabi tutarız. Literatürde geniş yer tutan değerlerin sınıflaması ilişkin çeşitli sınıflama örneklerine yer verelim.

Değerler, bireysel ve sosyal değerler olarak sınıflandığı gibi, sosyal yapıda meydana gelen farklılaşmalarla beraber geleneksel, modern, postmodern değerler olarak da ayrımda bulunmak mümkündür. Değer sınıflaması çok farklı ve yönlerden yapılabilir; sıralamasına göre yüksek alçak, tezahürlerine göre maddi manevi, kalıcılıklarına göre sabit değişken, psikolojik açıdan gizli açık. Değerler bireyin ve toplumun ilgi, arzu ve amaçlarına uygun olarak olumlu ve olumsuz diye de ayrılabilirler. Scheler, ana değer alanlarını; kutsal ve dini değerler, tinle ilgili değerler, vital değerler, uygarlık değerleri, ve eğlence değerleri olmak üzere beşe ayırmıştır. Ülken ise değerleri; içkin şuura dayalı değerler, aşkın, inanca dayalı değerler ve normatif değerler olarak üçlü

sınıflamaya tabi tutmuştur. Fichter, değerlerin sınıflamasını, sosyal kişilik, toplum ve kültürü olarak üç seviyede yapmaktadır. Değerlerin bir diğer sınıflaması ise kurumsal işlevlerine göre yapılanıdır. Bu bakış açısıyla Erol Güngör, kurumsal işlevleri göz önüne alarak değerleri, ahlaki, dini, siyasi, estetik, teorik bilimsel, iktisadi ve sosyal değer sahaları olmak üzere yedi sınıfa ayırmaktadır. Rokeach, hayat içindeki işlevsel özelliklerini ölçüt olarak gaye ve vasıta değerler ayrımı yapmıştır. Gaye değerler, hayatın arzulanan şartlarına ve amaçlarına işaret ederken, vasıta değerler davranışın arzu edilen biçimi olmaktadır. Son olarak dile getireceğimiz bizim de katıldığımız değerlerin sınıflamasına ilişkin ayrım; “amaç, araç ve anaç değerler” şeklinde adlandırılan üçlü ayırmadır. Amaç değerler, hayatın nihai amaçlarını ifade ederken, araç değerler, daha çok davranışa dönük ve amaç değerleri gerçekleştirmeye hizmet eden değerlerden oluşmaktadır. Anaç değer ise bir toplumda kurumsal yapıyı saran, bütün amaç ve araç değerlerin üzerinde yer alan, onlara canlılık veren, sıralamasına ve düzenine etkide bulunan merkezi değer sahasıdır. Bu değerler, zamana ve mekana bağlı olarak diğer değerlere etki etmesinin yanında, değişen şartlar içerisinde yeni değerleri vücuda getirecek bir yeteneğe sahiptir. Zamana ve mekana göre anaç değerlerin içinde bulunduğu kurum, toplumda eksen kurum olma özelliğini taşır. Anaç değerler, amaç ve araç değerleri de içine alabilecektir. Anaç değerler, yeni değerler üretebilen, toplumun örgütlenme ve şekillenmesinde etkili olan yaratıcı olduğu gibi kültür alışverişlerinde de etkili ve uygun ayarlamalar yapabilmektedir. (Ersoy, 2006:83-88).

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ifade edeceğimiz üzere kurucu zihniyet olarak nitelendirdiğimiz değerler kümesi, anaç değerlerden oluşmaktadır. Türk İslam medeniyetinde rastladığımız örneğin ahilik örneğin vakıflar bu anlamda anaç değerlerin kurumsallaşmış hali olarak düşünülmelidir. Yukarıda özellikleri belirtilen yaratıcı bir kültürü doğuran, tarih ve mekanı aşarak zihniyet sıçramalarına neden olan anaç değerler, 13. yüzyıl ve sonraki yüzyılların

Anadolusu’nda “aydınlanma çağı” nın yaşanmasına neden olmuş ve diğer toplum ve kültürlerle sağlıklı etkileşimi sağlamıştır. Fakat ne yazık ki bugün, anaç değerlerimiz yaratıcılığını ve her düzeyde “kurumsallaşmayı doğurucu etki”sini yitirmiştir. Bugün bu durumun kaçınılmaz sonucu olarak anaç değerleri ifade eden söylemler, işlevsiz olmuş, anaç değerler ise geçmişe ait, tarihe gömülmüş şekilde, sanki mitolojik değerler olarak kalmıştır. Anaç değerlerini kurumsal olarak işletip sosyo-kültürel gerçeklik alanında vücut bulmasını sağlayamayan toplum olarak ne yazık ki rot balans ayarı bozulmuş araba gibi oradan oraya savruluyoruz.

Böylelikle sosyal gerçeğin mikro düzeydeki inşasını anlam ve değer eksenli, sosyal psikolojik ve mikro sosyolojik açıdan dillendirmiş olduk. Peki aynı sürece, mikrodan makroya yönelerek bakmayı denediğimizde nelerle karşılaşabiliriz?

1.2.3 İhtiyaç ve Ahlakilik Esaslı Kurumsallaşma Süreci

Nisbeten sürekli kurallar topluluğu olarak toplumsal kurumlar (Özkalp, 2001:15), bir bütün olarak düşündüğümüz toplumun parçalarını oluşturmaktadır. Ozankaya (1977:111)’ya göre bir toplumsal kurum, eşgüdülmüş ve örgütlenmiş görelî bir bütün oluşturan düşünceler, inançlar, gelenek, görenek ve davranışlarla yapı, mal, belge, simge gibi maddesel öğelerden kuruludur ve belli bir sürekliliğe sahiptir. Kışlalı (1990:67) kurumu, toplumun varlığını koruyabilmesi için meşru olan ve olmayanı tanımlayan, zorlayıcılığı, tutarlılığı ve görelî sürekliliği bulunan kurallar ve ilişkiler bütünü olarak ele almaktadır. Ergil (1984:193)’e göre toplumsal kurum, toplumdaki insanların bir ya da daha fazla uzun süreli temel gereksinimlerini karşılamalarına olanak sağlayan, davranış ve uygulama biçimlerinin kalıcı örgütlülüğüdür.

Bir toplumdaki kurumlar uzun vadede oluşmaktadır, davranış kalıpları, grubun üyelerinin amaçlarına uygun kurumlar tarafından empoze edilmektedir ve kurumlar insanın temel ihtiyaçları doğrultusunda eyleme geçmeleri ve bu eylemlerin tekrarlanarak normlaşmasıyla görülmektedir. (Güçlü, 2005:27)

İnsanlar önce ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir eylemde bulunurlar, eylemler tekrarlanır. Tekrarlanan eylemler alışkanlığa dönüşür ve bunlar zamanla adet, gelenek, halini alır. Adetler kurallaştırılır, nihayet normlar kurumlaşırlar. Süreç şu şekile gösterilebilir: Eylem, tekrar, alışkanlık, adet, norm, kurum. (Aydın, 2000:25)

Alıntılardan toplumsal kurumların temelinde ihtiyaçların yattığını, kurumsallaşma sürecinin, ihtiyaçla tetiklenip eylemle başladığını çıkarıyoruz.

İnsanoğlunun eksikliğini hissettiği her şey ihtiyaçtır. Bu ihtiyaçlarımızdan öyleleri vardır ki yaşamımızı sürdürmemiz karşılanmalarına bağlıdır. Bunlar açlık, susuzluk, barınma, ısınma, soluma gibi doğuştan gelen temel ihtiyaçlardır. Bu ihtiyaçlarımızdan öyleleri de vardır ki doğuştan sonra ortaya çıkan ya da kazanılan, kişiden kişiye, toplumdan topluma ve özel durumlara göre değişebilen ikincil özellikte olan, arkadaşlık, yakınlık, sevmek, saygı türünden ihtiyaçlardır. İnsanoğlu, hem sosyal nitelikte bir varlık olduğundan hem ihtiyaçlarından bazıları örneğin birincil nitelikte olan cinsellik, ikincil nitelikte olan sevmek, sevilme, arkadaşlık gibi ihtiyaçları sosyal özellik gösterdiğinden yani ancak sosyal bir hayat içinde karşılanabileceğinden hem de diğer söz konusu ihtiyaçlarını sosyal bir hayat sürdüğünde daha kolay ve rahat karşılayabileceğinden sosyal birliktelikler oluşturur ve/veya hazır sosyal birlikteliklere katılır. Bu anlamda bireylerin her biri toplum için sosyal iştirakçi olup sosyal hayatı üreten ve sürdüren varlıklardır. İşte sosyal bir varlık olan

bireylerin süreklilik arz eden ihtiyaçlarını karşılama istekleri sosyal oradan da toplumsal kurumlaşmayı doğurmuştur.

Sosyal kurumlaşma, resmi olarak belirlenmiş kurallara, yasalara, gelenek ve göreneklere, dinsel ve ahlaki kurallara dayanan sosyal etkileşim kalıplarının istikrarlı bir şekilde gelişmesidir. Başka bir ifadeyle, istikrarsız davranıştan daha düzenli davranış kalıplarına geçiştir. Kurumlaşma belirli kurallar etrafında davranışların standart hale gelmesidir. Bu nedenle kurumlaşmış yapı içinde meydana gelen ilişkiler düzenlidir ve önceden kestirilebilir niteliktedir. Tüm toplumlarda görülen kurumlaşmanın, sosyal hayatın farklı kesimlerinde seviyesi değişmektedir. (Güçlü, 2005:43-44).

İhtiyaçla başlayan sosyal kurumsallaşmaya mikro seviyeden makro seviyeye yönelecek şekilde, süreç olarak, bakalım.

Sosyal kurumlaşma süreci, insanların sözü edilen barınma, beslenme, dinlenme, neslini devam ettirme gibi temel, birincil ve sevgi, güven gibi ikincil ihtiyaçlarını karşılamak durumundan doğmuştur. Birey bu ihtiyaçları karşılamak üzere alternatif seçenekler üretir. Bu bir hareket noktası olarak düşünüldüğünde süreci kimi zaman başlatan kimi zaman tetikleyen faktör, birey üzerinde gördüğümüz bir ihtiyaçtır. Fakat unutulmaması ve ihmal edilmemesi gereken nokta, sürecin her zaman bireysel düzeyde bir ihtiyaç olmayıp sosyal bir ihtiyaç da olabileceğidir. Örneğin, açlık daha çok bireysel bir ihtiyaçken güvenlik daha çok sosyal ihtiyaçtır ve fakat bizler her ikisini de birey üzerinde görürüz. Sosyal ihtiyaçları da birey üzerinde görüyor oluşumuz bunları bireysel ihtiyaç olarak görmemiz anlamına gelmemektedir. Bu durum, toplum denilen soyutlamanın etkileşim ağlarını birey üzerinden yürütmesinin zorunlu bir sonucudur.

İhtiyacın bireysel ve/veya sosyal bir ihtiyaç olması, ihtiyacın niteliğinden

kaynaklanabileceği gibi ihtiyaca bakış açımız ve düzeyimiz tarafından belirlenmektedir. Örneğin, bir toplum ya da grup için genel olarak ya da o zaman için ihtiyaç olmayan bir hizmet, mal başka bir toplum ya da grup için ihtiyaç olabilir. O halde, ihtiyacın tanımı ve ihtiyacın karşılanmasına ilişkin beklenti farklı olacağından buna ilişkin kurumlaşma da farklılık arz edecektir. Bir ihtiyacın gerçekten ihtiyaç olup olmadığının ya da ihtiyaç düzeyinin sağlaması, insanın ve toplumun değişen ve değişmeyenlerine bakılarak yapılabilir. Örneğin, insanın ve toplumun tüm zaman ve coğrafyaları aşan bir şekilde değişmezleri arasında düşünebileceğimiz neslin devamı ve sevgi paylaşımı, güvenlik, üretim, tüketim, bölüşüm ilişkileri gibi temel ihtiyaçları karşılığını aile, siyaset, ekonomi gibi evrensel temel toplumsal kurumlarda bulmaktadır.

Kurumsallaşma süreci, rizom mantığı ile işler. Başka bir deyişle, insanın ürettiği alternatif seçenekler, rizom bitkisinin kök salınımına benzetilebilir. İhtiyaçları karşılamak üzere geliştirilen alternatif seçenekler, sosyalleşmenin sınırlılığı gereği çok çeşitlidir ve rekabet içindedir ve kaotiktir.

Kurumsallaşma sürecini kaotik yapan özellik, rizom bitkisinde olduğu gibi, seçeneklerin çok çeşitli olmasındadır, zira kökler öngörülemez bir biçimde her yöne ve farklı derinliklerde yayılım özelliğine sahiptir. Alternatifler her yön ve düzeyde kendini gösterebilir. Bu kökler aynı zamanda yayılma hız, düzey ve yer açısından rekabet içerisindedir. Bireyin ihtiyacını karşılamak üzere geliştirdiği alternatif seçenekler de kritik davranış düzeyine çıkma çabasında kaotik ortam içinde, başka bir ifadeyle bilinen, öngörülenler ve bilinmeyen öngörülmeyenler arasında, olasılıklar aritmetiği altında, rekabet içerisindedir.

Birey düşünme ve aklını kullanma özelliklerine sahip olarak hem kendine hem dış dünyaya ait koşulları düşünür. Düşünmekten kasıt, gerçekleştirmek istediğimiz eylemin ihtiyacımızı karşılaması ve karşılama düzeyi yani ihtiyaç

giderme düzeyi yani tatminidir. Fakat günlük yaşam içinde insan, kurumsallaşmış, yapısallaşmış bir yapı ile yaşamaktadır. Bundan dolayı çoğunlukla ihtiyacı gidermeye yönelik yeni yollar, çözümler aramaktan ziyade bireysel alışkanlıktan sosyal alışkanlığa ve kuruma kadar normatif yapıyı tercih eder. Bu tercih edişi doğuran nedenler halihazırdaki kültürün ihtiyaçlarını, sorunlarını çözmede yeterli olacağına ilişkin güven duygusu, fonksiyonelliği, pratikliği, denenmişliği, yaygınlığı ve gerek sosyal gerek siyasal iktidarlar tarafından onaylanmış oluşunun beraberinde getirdiği tehlikesizlik hissi, tembellik, sorumsuzluk, alışkanlıkların, kalıpların dışına çıkamama, böyle gelmiş böyle gideri besleyen yaygın söylemi ve kontrol mekanizmalarını aşamamaya ilişkin güvensizlik gibi durumlardır. Halihazırın dışında başka yolar/çözümler aranmasının nedenlerini de saydığımız nedenlerin karşıtları olarak düşünebiliriz.

Eğer eylemimizin ihtiyacı karşılaması olası değil ya da yeterli düzeyde değilse diğer seçeneklerin ne, neler olacağı aşaması ikinci bir aşamadır. Yok eğer eylemimizin ihtiyacı karşılaması olası ise eylemin nasıl gerçekleştirileceği yani normatifliği sorusu anlamlı soru haline gelmiştir.

O halde alternatif seçeneklerden birisinin operasyonel kritik davranış seviyesine çıkmasında belirleyici ölçütlerden biri, alternatif davranışın, ihtiyacı karşılama düzeyi, hedefi en kısa yol ve zamandan bulması, oluşturduğu tatmin yani fonksiyonelliğidir. Fonksiyonellik inkar edilemeyecek bir parametredir fakat birçok sosyal kuramın ileri sürdüğü gibi tek faktör değildir. İnsanları diğerlerinden ayıran özelliklerden biri de fonksiyonlarına indirgenemeyeceği gerçeğidir. İnsana ilişkin tüm özellik ve nitelikleri üzerinde taşıyan sosyal bir statü olan birey, sosyo-kültürel bir varlık olarak fonksiyonlarına indirgenemeyeceğinden kurumsallaşmada fonksiyonelliğinin dışında faktörler de söz konusu olmalıdır.

Alternatif davranışlar arasından operasyonel kritik davranışı seçerken

belirleyici ölçütlerden bir diğeri de "ahlaki olan"dır. İnsan doğası gereği değere ve anlama yönelimlidir ve operasyonel kritik davranışı seçerken en fonksiyonel olmakla birlikte insanlar iradelerini kullanarak en doğru olanı seçmeye çalışırlar. Bu aşamada ahlaki olan/en doğru olan ifadesinin göreliliği ve ahlaki olanın/en doğrunun bağlamsallığını belirtmeliyiz. Bu belirtmeden sonra nihai çözümlemede en doğrunun/ahlaki olanın belirleyici kriterinin insanın ve toplumun değişmezlerinden olan evrensel, insani değerler olduğunu ileri sürebiliriz.

Bir parantez açarak fonksiyonel olanla ahlaki olanın arasındaki mesafenin kurumlar arası uyum ve işbirliği için ipucu olabileceğini belirtmiş olalım. Fonksiyonel olanla ahlaki olan aynı davranışı besleyebildiği gibi farklı davranışlara da bireyi yönlendirebilirler. Sağlıklı, hem fonksiyonel hem değerler anlamında bütünleşmiş sosyal organizasyonlarda "en fonksiyonel olanla en ahlaki olan aynılaştı" fakat sosyal bütünleşmesini göreliliği olarak tamamlayamamış sosyal organizasyonlarda bozulma ve çözülmenin düzeyine bağlı olarak en fonksiyonel olanla en ahlaki olanın arası açılmıştır. Bu aynı zamanda toplumsal kurumlar arası uyumun olmadığına da davranış düzeyindeki göstergesi olmaktadır.

Bireyin sergilediği "operasyonel kritik davranış"ın ortaya çıkmasındaki sosyal psikolojik kavram ve süreçlerin önemini vurgulamıştık. Şimdi bir diğer parametre olan ahlakiliğe dikkat çekelim.

Operasyonel, araçsal kritik davranışın ahlaki olanla buluşup seçim yapma süreci, doğrudan ilişkili olduğu "değerler hiyerarşisi" gözetilerek anlaşılabilir. Başka bir ifadeyle, bu seçim, bireyin eylemine yüklediği olumlu olumsuz, değerli değersiz, iyi kötü, güzel çirkin, ahlaklı ahlak dışı... anlamın en üst ifadesidir. Söz konusu değerler hiyerarşisini gözeterek yaşama geçen kritik davranış, bireysel

bir tercihten çıksa da başka bir ifadeyle, bireyin eyleminde taşınsa da altında toplumun ontolojik, epistemolojik, etik ve estetik altyapısına, zihniyet dünyasına bağlılık göze çarpmaktadır.

İnsanın değerler hiyerarşisine dayalı olarak en fonksiyonel ve bağlamına göre görece en doğru alternatifi seçip uygulamasına "operasyonel, işevuruk kritik davranış" denir. Bu davranış, kurumsallaşma düzeyleri farklı olmak üzere diğer toplum iştirakçileri tarafından tercih edilip tekrarlanır, tekrarlanırlılığı ölçüsünde yaygınlık kazanır. Bir seçeneğin tercih edilip tekrarlanması ve yaygınlık kazanması, farklı alanlara yatay olarak yayılan, başka bir ifadeyle, rizomik olarak görülen davranışın derinlik kazanıp kökleşmesi, sosyolojik olarak kurumlaşma anlamına gelmektedir. Nitekim aile, siyaset, ekonomi, din gibi kurumların evrensel olarak kabul edilmesi, ihtiyacı karşılama noktasında operasyonel kritik davranışın tercih edilip tekrarlana tekrarlana yaygınlık kazanması sonucu hem yatay hem dikey olarak kendisini göstermesindendir.

Operasyonel kritik davranışta davranışı doğuran nedenler, eylemin fonksiyonelliği ve değerlerle karşılaşmasıdır. Operasyonel kritik davranışın öncesinde başka bir ifadeyle bireyi operasyonel kritik davranışa götüren, yönlendiren bireyin içsel bir süreci ve koşulları olduğunu unutmamalıyız. Bir psikolog alanının sınırları gereği, küçük ölçekte çalıştığından davranışın daha çok anlama, hatırlama, mekan ve zaman algısı, algısal haritalar, ayırtetme, genelleme, düşünme, yorumlama gibi kognitif süreçlere ve biyo-kimyasal faktörlere, doğuştan getirilen unsurlara bakacaktır. Sosyal psikolog, ölçeği biraz genişleterek davranışın küçük grup ve etkileri ile ilgilenecek ve sosyal psikolojik kavram ve süreçleri gündemimize taşıyacaktır. Oysa sosyolog için ölçeğin sınırları daha da genişlemiş olacak ve böylece belirleyici ve etki sayısı daha çok artan davranışın tekrarlanılır olması, yapılaşması, kristalize olması ile ilgilenecektir. Söz konusu olan süreç, aynı süreç olmasına rağmen üç farklı alan,

aynı sürece farklı ölçek ve kavramlarla yaklaşacaktır, çünkü kavramlar da metodolojik bir araç olarak inceleme nesnemizi hangi ölçek, sınır ve boyutta ele alıp kavradığımızın birer ürünüdürler. O halde ilerleyen satırlarda anlaşılacağı üzere kurumsallaşma sürecinin bireyden başlayan topluma yönelen ve tekrar bireye dönen bir ölçek sorunu olduğunu da ortaya koymuş olacağız.

Operasyonel kritik davranışın içkin yapısını dile getirmeliyiz. Bu içkin yapı sosyo-kültürel gerçeğin üç boyutluluğuna neden olacak niteliktedir. Operasyonel kritik davranış, içinde üç boyutlu sosyo-kültürel yapıyı barındıran çekirdektir. Örneğin, elmanın çekirdeğinden nasıl koca bir elma ağacı çıkıyorsa operasyonel kritik davranış da bünyesinde sosyo-kültürel yapıyı barındırmaktadır. Bu ilişki ilerleyen satırlarda açıklanacağından burada değinmekle yetiniyoruz.

Operasyonel kritik davranış, tüm psikolojik arkaplanına rağmen soyut düzeyde kalmamış yüzünü eyleme dönmüş, amaç, süreç ve beklentiler eylemin içine yerleşmiştir. Bu anlamda teorik ve eylemsel olanı taşıyan bütüncül bir yapıdır. Operasyonel kritik davranış, "amaçlı bir eylemsellik" olarak düşünülmelidir ve zaten bundan dolayı operasyoneldir. Fakat amaçlı bir eylemsellik olarak toplumsalın basit üretimiyle sınırlandırmamalıdır, zira asal unsurları arasında bilinçlilik, irade sahipliği, düşünebilirlik, özgür dolayısıyla sorumluluk sahibi oluşu sayılabilecek bireyin, diğer sosyal aktörleri gözetip onlara yönelmesini içermektedir. Aynı zamanda çoğul rasyonaliteleri ve yararlılıkları çalıştırıcı niteliğe sahiptir ve fonksiyonalisttir.

Tüm bu özellikleriyle kurumsallaşmada kritik davranışın altında ontolojik, epistemolojik, etik ve estetik kabullerin bulunduğu, anlam ve değeri ihmal etmeyen, yeniden üretici, yaratıcı, varolanı değiştirici eylemliliği yatmaktadır.

Ahlak dışının fonksiyonel olması durumunu bireyler ve grup içi ilişkiler açısından dile getirmiştik, şimdi bireyler ve grup içi ilişkilerde yani sosyal düzeyde söz konusu olan durumu, kurumsallaşma ile eklemleyerek toplumsal düzeyde ifade etmeye çalışalım. Bu aşamada Alman sosyolog von Götze'nin "marjinal moral teorisi" işimize yarayabilir.

Müftüoğlu (1993:13-14)'nın Alman sosyolog von Götze'nin marjinal moral teorisini dillendirişini gündeme getirelim. Bu teoriye göre, toplumda geçerli olan hukuki ve ahlaki kuralların en alt sınırında oynayanlar kazançlı çıkarsa uzun vadede bunların sayısı artar. Bu alt sınır, yığılma sonucu ağırlığı taşıyamadığından toplumdaki hukuki ve ahlaki kurallar gevşetilerek sınır daha aşağı çekilmektedir. Yine alt sınırdaki oynayanlar karlı çıkarsa, yeni sınırdaki da yığılma olmakta, hukuki ve ahlaki kuralların tekrar gevşemesiyle sınır daha aşağıya çekilmektedir. Bu süreç böyle devam etmemekte, bir yerden sonra dejenerasyon kaçınılmaz olmakta ve toplum kafasını adeta duvara vurmaktadır.

İhtiyaca yönelmiş kurumsallaşma süreci sonunda alternatifleri arasından sıyrılıp çıkan ve tekrarlanan tekrarlanan yani tercih edile edile alışkanlıktan ileri düzeyde normlaşmaya kadar operasyonel, araçsal davranış, kristalize olur, donup ve yapılaşır ki bu da davranışın kurumsallaştığı anlamına gelir. Sonuçta toplumdaki organik, sistemik ilişkiler ağı içerisindeki yerini alır.

İşte teorik olarak dile getirilen süreç, belirli bir zaman ve mekana oturduğunda toplumsal realiteyi oluşturur. Yani yapılanmamışlıktan ileri düzeyde yapılanmışlığa, rizomik, kaotik seçeneklilikten standardizasyona, alışkanlıktan kristalleşmeye oradan donmuşluğa kadar tüm yönelişleri içine alan sosyal ve toplumsal realite, sosyal davranışın mekan ve zaman koordinatlarındaki yapısal ve sürece ilişkin görünümüdür.

Aşağıdaki bölümle kurumsallaşma ve ahlak ilişkisini iktidar olgusu ile eklemlenmek istiyoruz. Böylelikle sosyal ve toplumsal gerçekliğin günlük yaşam içinde bireyin operasyonel kritik davranışı ve sosyal davranışları eliyle üç saçıyağı; kurumsallaşma, ahlak ve iktidar, üzerinde ile inşa edildiğini ortaya koymuş olacağız.

1.2.4 Kurumsallaşmada İktidar Olgusunun Yeri

Sosyal bilimlerle uğraşan insanların ilgileri yarım yüzyıla yaklaşan bir süredir "iktidar olgusu" üzerinde toplanmaktadır. Bugün iktidar kavramı, siyasal olayların dinamiğini oluşturan ve siyasal sürecin anlaşılmasında anahtar rol oynayan bir kavram olarak kabul ediliyor.

Bertrand Russell'a göre fizik bilimlerinde enerji kavramı ne ise sosyal bilimlerde iktidar kavramı da odur. İktidar, genel ve geniş anlamda, başkalarının davranışlarını etkileyebilme, kontrol edebilme olanağı olarak tanımlandığında; bir kimse, başka kimseleri kendi istediği yönde davranmaya sevk edebildiği takdirde onlar üzerinde bir iktidara sahip bulunuyor demektir. (Kapani, 1989 :46).

Sosyolog Max Weber(1987:176)'e göre, iktidar denince bir ya da birden fazla kişinin bir toplumsal eylem içinde, o eyleme katılan başkalarının direnişine karşı da olsa, kendi iradelerini gerçekleştirme şansı anlaşılır. İktidarın bu geniş anlamında sosyolojik vurguya dikkat çeken Weber'e göre iktidar, sosyal ilişkiler sistemi içinde bir iradenin ona karşı gelinmesi durumunda kalındığı koşulda dahi yürütülebilmektedir. Bottomore (1987:1) 'a göre, iktidar, bir bireyin ya da toplumsal bir kümenin, gerekirse bireylerin ve kümelerin çıkarlarına, hatta muhalefetine karşı bir eylem sürecini izleme yetisidir.

Dâver (1968:94 -95)'e göre, sosyal iktidar başkalarını etkileyebilme ve

kontrol edebilme yeteneğidir. Başkalarını itaate, emirlere uymaya zorlayan bütün yetenekler, ilişkiler ve teknikler sosyal iktidarı meydana getirir. Sosyal iktidara uyma gönüllü ya da gönülsüz, bilinçli ya da bilinçsiz olabilmekte ve bu uymanın sonunda kişiler, kazançlı çıkabilmekte ya da zarara uğrayabilmektedirler.

İktidarı her şeyden önce istenç olarak ele alan Karaismailoğlu (2006:81) için iktidar ontolojik anlamda hayatı istemenin göstergesidir. İktidarın iki unsuru vardır, hükmeden, güce sahip olan iradesini gerçekleştiren özne konumundaki birey/sınıf/statü/parti/grup ve hükmedilen; güçten etkilenen, gücü kabul eden, öznenin istencine rıza gösteren birey/teba/madun/sınıf/statü/grup. Toplumsal yaşamın gereği olan bölüşüm, iktidarın bölüşümüdür.

İktidar, birey grup düzeyinde sosyal, kurumsal düzeyde toplumsal olmak üzere toplumun her düzeyinde kendini göstermektedir. Çalışmamızın bu aşamasında iktidarı gündeme getirmemizin nedeni, sosyo-kültürel gerçekliğin inşasına yönelik kurumsallaşma sürecinde iktidarın belirleyici bir yerinin olduğunu düşünmemizdir. Fonksiyonelliği ve değerler hiyerarşisini gözeten operasyonel kritik davranış, rakipleri olan diğer davranışlar arasından sıyrılırken iktidar filtresinden geçmiş olmaktadır. Fakat rizomik, kaotik çeşitliliğe sahip olan alternatif davranışların iktidar(lar)la olan ilişkisi lineer/doğrusal olmayıp bağlamına, koşullara görelidir. Dolayısıyla bu noktada operasyonel kritik davranışın diğerlerini elemesi, tercih edilerek tekrarlanılır olması ve sürece dayalı olarak yapılaşması her zaman kaba nedenselliklerle açıklanamaz. Elenenlerin gizli ve açık rekabeti, kritik olanın fonksiyonelliğini ve değerle olan ilişkisi hep dikkate alınmalıdır. Sonuçta kurumsallaşma sürecini ele alan sosyal ve toplumsal bir analiz, toplumun görünen görünmeyen/açık gizli/kendini hemen ele veren kendini ele vermekte direnen olarak toplumun her düzeyine yayılmış çok çeşitli iktidarı bir faktör olarak değerlendirmeye almalıdır.

Sosyal yaşam içinde toplum iştirakçileri, eylemde bulunurken zorlayıcı, kontrol edici, yerleşmiş ve kristalize olmuş bir takım sosyal iktidar formlarının etkisinde kalırlar. Bu bağlamda toplumun günlük yaşamına anlam veren gelenekler, örf ve âdetlerle beraber, aile, din, hukuk, mafya, tarikat gibi toplumsal kurumlar birer sosyal iktidardır. Toplumsal yaşayıştan doğan tüm toplumsal kurumlar, formlar sosyal iktidara karşılık gelmekte ve bireysel düzeyde; bireyleri etkileme, davranışlarını kontrol etme bakımlarından diğerleriyle rekabet, yarışma, mücadele içerisinde olmakta, toplumsal düzeyde ise; birbirleriyle ilişkilerini uyum, denge, mücadele gibi toplumsal süreçler çerçevesinde belirlemektedirler.

Sosyal iktidarın iki temel özelliği vardır ki bunlar, ilişkisel niteliğinin oluşu yani ilişkiye giren bir tarafın öteki taraftan daha fazla avantaj sağlayacağı ana avantajsız durumda olanın da değiş tokuştan yüzde yüz zararlı çıkmayacağı (Akal, 1990:40) nı sağlayan özellik ve belli kurallarla donanmış, kalıplanmış oluşudur. İşte günlük yaşam üzerinde toplumsal kurumlara taşınan sosyal etkileşim ağı iktidarın boyasıyla boyanmaktadır.

Aynı zamanda kendisi de belirlenen olarak birey, sosyo-kültürel dünyanın inşacısı olarak toplumsalın gerek basit gerekse yeniden üretiminde eylemlerine karar verirken, birden fazla önem ve değerdeki iktidarların etkisi, gücü, otoritesi, egemenliği altındadır.

Dile getirdiğimiz üzere iktidarı ve iktidarın kaynağını tek bir yerde bulmak yanıltıcı olacaktır. Foucault'a göre, iktidarın kaynağını belli bir yapı ya da kurum içerisindeki bir merkez ya da tepe noktasına yerleştiren bütün çözümler reddedilmelidir. Zira karmaşık ve kendi içlerinde ayırım gözeten iktidar ilişkileri, toplumsal, kültürel ve siyasal yaşamımızın tümüne yayılmıştır. (Sarup, 2004:112).

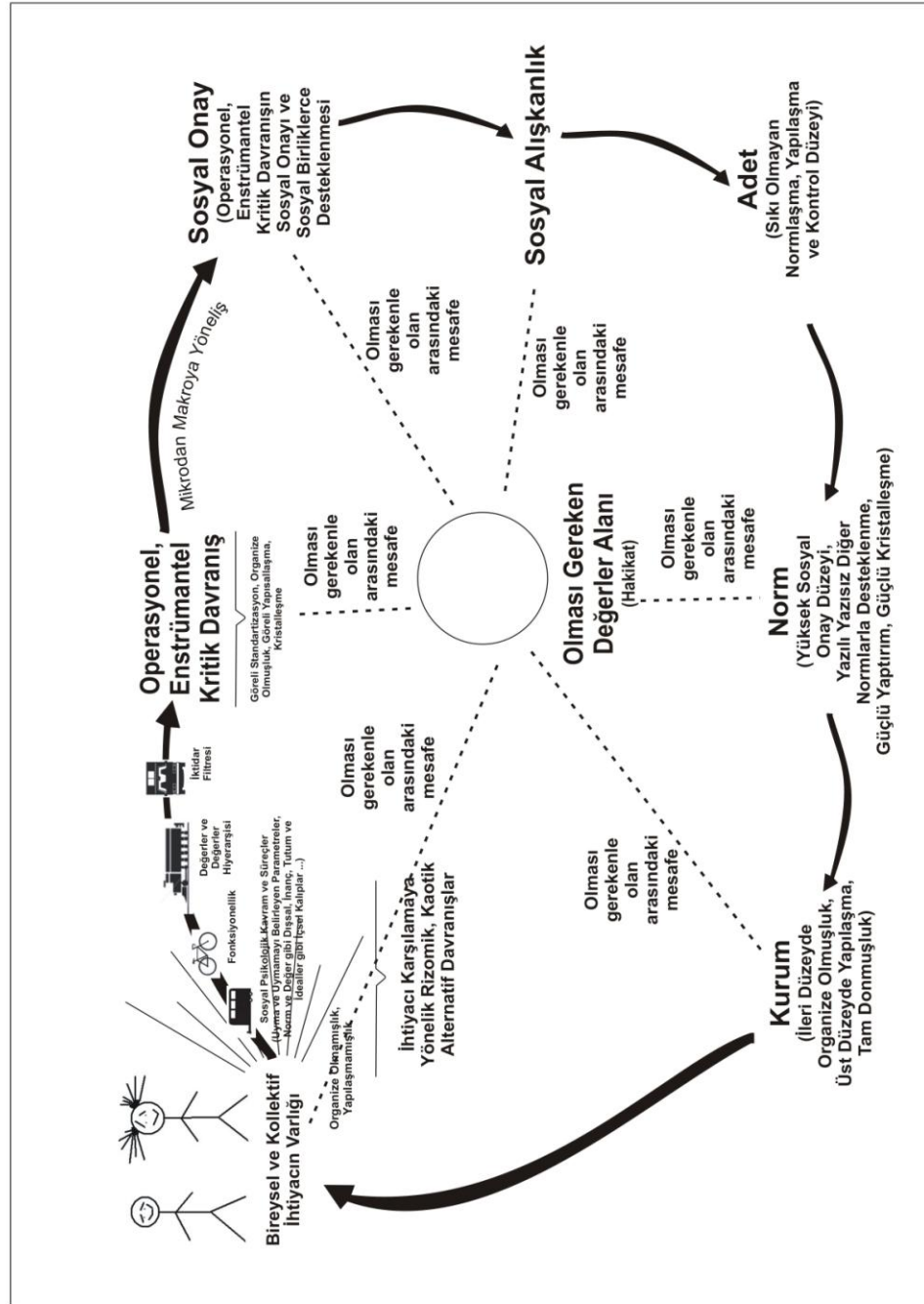
Yılmaz (2007:17)'a göre, Foucault'da iktidar elde edilen, koparılan ya da paylaşılan, korunan ya da elden kaçırılan bir şey olmayıp sayısız noktadan çıkan eşitsiz ve hareketli ilişkiler içinde işleyen yapıdadır. İktidar, her yerdedir, tüm toplumsal dokuya yayılmış durumdadır, dolayısıyla iktidar ilişkilerinden arınmış bir bölge, söylem ve bireyden söz etmek mümkün değildir. Bu iktidar ilişkilerinin başka ilişkilere, örneğin ekonomik, bilgi, cinsellik ilişkilerine dışsallık konumunda olmayıp onlara içkin olduğunu anlatmaktadır.

Bu durumda sosyo kültürel gerçeklik alanının tek bir iktidara karşılık gelmeyip kendi özgüllüklerini muhafaza eden ve diğerleriyle uyum, dayanışma içinde olduğu gibi hegemonya ve güç mücadelesi içinde de olan iktidar odakları üzerinden de okunmasının gerekliliği vurgulanmalıdır.

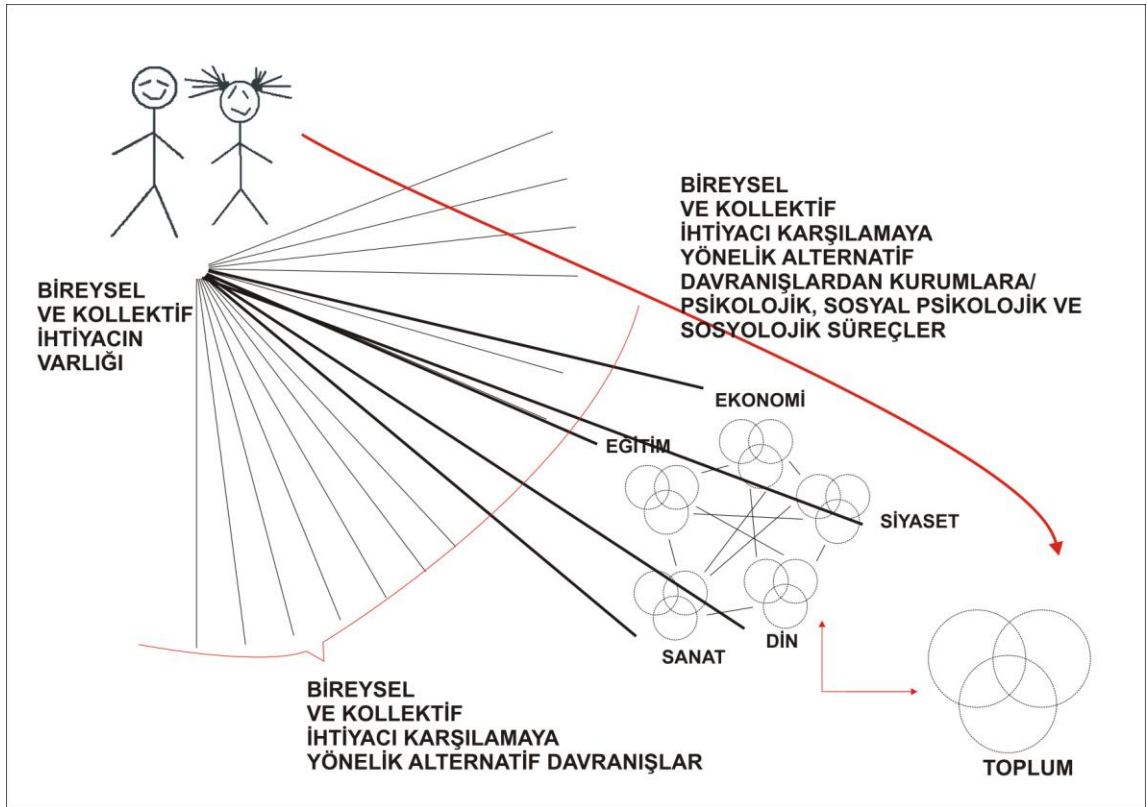
Kanaatimizce sosyolog, iktidarın kurumsallaşmada rolünü ele alırken iktidarın da sosyal ve toplumsal bir kurum olduğunu unutmadan ve olguyu diğer sosyal kurumların bir türevine (de) indirgmeden değerler/ahlak alanı ile arasındaki ilişkiyi bütüncü bir bakış açısıyla ele almalıdır.

Aşağıdaki ilk kavram şeması, kurumsallaşma süreci ve mantığına ilişkin söylediklerimizi bir bütün olarak göstermeye, ikinci kavram şeması ise kurumsallaşma sürecinin bireysel ve kolektif ihtiyaçtan toplumsal kurumlara yönelişini üç boyutlu yapı analizini öne çıkarmaya yöneliktir.

KAVRAM ŞEMASI 4 : KURUMSALLAŞMA SÜRECİ VE MANTIĞI

KAVRAM ŞEMASI 5 : BİREYSEL VE KOLLEKTİF İHTİYAÇTAN TOPLUMSAL KURUMLARA

1.3. SOSYO-KÜLTÜREL GERÇEKLİĞİN KURUMSALLAŞMA ÇİZGİSİNİN KAÇINILMAZ SONUCU: ÜÇ BOYUTLU KÜLTÜR

Bu bölümde; toplumun gelenek, görenek, örf, adet, alışkanlıklarından oluşan kısaca yaşam biçimine karşılık gelen kültür kavramına genel olarak bakarak kültür tanımlarındaki ikili ayrımı, maddi ve manevi ayrımını, gündeme getirip ikili ayrımın sosyo-kültürel gerçekliği anlamadaki eksiklik, yetersizlik ve sakıncalarını dillendireceğiz. Daha sonra üç boyutlu kültürün analizine yönelerek bu kavramı, sosyal ve toplumsal kurumsallaşma süreci ile ilişkilendirmeye gayret edeceğiz.

1.3.1 Sosyal Gerçeklikten Kopuk İkili Kültür Kavramı

Kültür kavramı, sosyal dünyayı anlamaya gayret eden sosyal bilimciler için özel önem arz etmektedir, çünkü kültür kavramı pek çok kavramı yapısında barındıran kuşatıcı bir kavram olmakla beraber toplumu analiz etmek isteyenler için önemli bir metodolojik araçtır.

Organizmayı anlamak için kan ne anlam ifade ediyorsa toplum için de kültür aynıdır. Kan analizi ile organizmanın bugünkü fotoğrafı çekilmektedir. Genetik alanında yapılan son araştırmalar, bir damla kanın analizi ile artık organizmanın geçmişine ilişkin bilgilere ulaşılabilirdiği gibi önceki kuşaklardan devraldıklarının da bilgisine ulaşabileceğimizi göstermektedir. Kültürde dahası bile söylenebilir. Toplumun halihazırdaki durumunu ve geçmişinin bilgisini vermekle birlikte kuşatıcı bir kavram ve metodolojik bir araç olarak kültür, içerdiği duygu, düşünce, ideoloji, ülkü gibi amaca ve hedefe ilişkin kavramlarıyla söz konusu toplumun potansiyel geleceğini de vermektedir.

Sosyal bilimler literatüründe dillendirilen belli başlı kültür tanımlarına

bakalım.

Ünlü İngiliz antropologu Tylor'a göre kültür, bilgi, inanç, sanat, ahlâk, hukuk, örf ve âdetlerden ve insanın toplumun bir üyesi olarak elde ettiği bütün yeteneklerden oluşmuş karmaşık bir bütündür. Gittir ise insanın yarattığı hayat tarzına kültür demektir. (Dönmezer, 1990 :116).

Thurnwald'a göre kültür, tavırlardan, davranış tarzlarından, örf ve âdetlerden, düşüncelerden, ifade şekillerinden, kıymet biçimlerinden, tesislerden ve teşkilattan mürekkep öyle bir sistemdir ki, tarihi bir mahsul olmak üzere teşekkül etmiş, an'aneye bağlı bir cemiyet içinde onun madeni techizatı ve vasıtaları ile karşılıklı tesirler neticesinde meydana çıkmış ve bütün unsurların zamanla yekdiğerine kaynaşması sayesinde ahenkli bir bütün haline gelmiştir. (Turhan, 1987 :37).

Başka bir tanıma göre kültür, bir toplumun üyeleri arasında paylaşılan, devredilen ve bir değişim süreci içinde bulunan öğrenilmiş davranış kalıplarıyla, bu kalıpların (inanç, değer, tavır ve maddesel öğeleri kapsayan) ürünlerin oluşturduğu bir yaşam biçimi olmaktadır. (Tan, 1981: 146).

Kültürün kavramlaştırmasını sosyo-ekonomik ve siyasal koşullarla ilişkilendirerek yapan sosyal bilimciler vardır. Bu yaklaşımı benimseyen Bulaç (1996 :179) ' a göre kültür, sanayi toplumu ve ulus devletlerin ortaya çıkışından sonra devletler/resmi toplumlar tarafından dağıtılan tabii, organik yapıların yeniden bir "toplum" kalıbı içinde eritilmesi işlevini gören bir araçtır. Modern devlet, ancak kültür aracılığıyla toplum denen sentetik yapıyı ulusallaştırmış ve sekülerleştirmiştir.

Çeşitli sosyal bilimcilerin kültür tanımlarını vermeye devam edelim.

Sapir'e göre kültür, insanın hayatında içtimai yoldan tevarüs ettiği maddi ve manevi her unsuru ihtiva eder. Wissler'e göre kültür, her halkın yaşama tarzıdır. Young'a göre kültür dünyası varlığının bütün tarihi boyunca doğayı ve kendisini nasıl idare edeceğini öğrenmek suretiyle insanın bizzat meydana getirmiş olduğu eseridir. (Güvenç, 1997:16-50). Malinowski için kültür, aletlerden ve tüketim mallarından, çeşitli toplumsal anlaşmalar için yapılan anayasal belgelerden, insan özgü düşün ve becerilerden, inanç ve törelerden oluşan bütünsel bir toplamdır. (Malinowski, 1990:39).

Linton'a göre kültür, toplumun tüm hayat biçimi, Carr'a göre ise toplumdaki geçmiş davranışların biriktirilerek aktarılan sonuçlarıdır. (Turan, 1990:13). Bottomore (1984:130), Toplumbilim adlı eserinde Firth için kültürün toplumun devraldığı, kullandığı, değişikliklerden geçirdiği, bir şeyler kattığı ve toplumun sonraki kuşaklara aktardığı maddi ve maddi olmayan birikimlemiş kaynak ve bilgilerin bileşimini ifade ettiğini söyler ve bütün bunların toplumsal olarak kazanılan, öğrenilmiş davranışlar olduğunu belirtir.

Sosyolojik araştırmalarda ele alınan kültür, toplumsal eğilimleri ve gelişimleri önceden kestirerek önleme, toplumu yönlendirme ve yönetme noktasında politik iktidar için teorik bir temel hazırlamaya elverişli bir yapı sunmuştur. (Çubukçu, 1994:12).

Yukarıdaki kültür tanımlarında kültür kavramı, topluma hayat veren öğelerin bir toplamı, bütünü olarak ele alınmış ve bunun toplumsal ve siyasal yansıması bütünleşmeyi sağlama noktasında, mantıksal olarak örüntüleşmiş ve düzenlenmiş değerler sistemi sunmada kendini göstermiştir. Az ya da çok tutarlı hale getirilen öğeleri birbiriyle uyuşturma ve tümel ve genelleştirilmiş ilişki tarzı oluşturmaya yönelik olarak kültür, insanlar tarafından her an üretilme

potansiyeliyle ele alınmamıştır. Adeta sentetik bir entelektüel malzeme olarak ele alınmıştır. Oysa kültür, sosyal ve toplumsal yaşam içinde insanın eylemlilikleriyle her an üretilen bir canlı gibidir. Kültürü canlı haliyle değil de sosyal bir proje gibi değerlendirmek eksik bir değerlendirmedir. Bu aynı zamanda kültürü tüketim nesnesi olarak kabul etmek demektir ki kültürü ancak tüketilebilecek olması noktasında ele almak kültürü ve içerdiklerini durağanlaştırma tehlikesi taşımaktadır. Aynı zamanda topluma sosyal bir form kazandırma pratiğiyle ilk aşamada siyasal iktidarın özel bir biçimi olan devlete teorik bir malzeme sağlamakta ve sonraki aşamalarda da kültürün kesintisiz devamlılığını görmeyerek sosyal yaşamın doğasına ters düşmektedir.

Kültür kavramını eleştiriye tabi tutanlar üç ana eksen den hareket etmektedirler. Birinci eksen, kültür kavramının Batı'da sosyo-politik kaygılarla, temelde aydınlanmacı bir zihniyetle üretildiğini, din ile yaşamını düzenleyen geleneksel toplumdan çıkan modern toplumu bir arada tutacak tutkal işlevi gördüğünü dile getirenlerden oluşmaktadır. İkinci eksen, Batılı kültürün tekliğini ve mutlaklığını nomotetik bir şekilde tüm toplumlara dayatan Batılı modern zihniyet üzerinden eleştiri yapanlardan oluşmaktadır. Üçüncü eksen dile getirilen kültür tanımlarının sınıflamaya tabi tutulduğunda ikili bir yapıya dayandığını ve bu ikili ayrıma dayanan kültürün sosyal dünyanın gerçekliği yansıtmadığını ileri sürenlerden oluşmaktadır. Öncelikle ilk iki eksenin kültürü ele alışını anlamaya çalışalım.

Birinci eksen olarak kültür kavramının Batı'da sosyo-politik kaygılarla, temelde aydınlanmacı bir zihniyetle üretildiğini tekrar hatırlatalım. Kültür kavramı, modern ve modernist bir kavramdır. Kültür sözcüğü, her ne kadar etimolojik olarak daha eskilere gitse de kavram olarak premodern dönemden modern döneme geçişte geleneksel değer ve normların alt üst olduğu bir ortamda üretilmiştir. Geleneksel yaşam biçiminin değiştiği ve mekan olarak

kentin ürettiği dönemde, dinin fonksiyonlarının elinden alındığı görülmektedir. Ekonomik, politik ve sosyal ilişkilerin yeniden tanımlandığı bu aşamada aynı zamanda birleştirici ve bütünleştirici olan bir kavrama ihtiyaç duyulmuştu. Bu kavram, her şey olmalı ve görünen görünmeyen, elle tutulan tutulmayan, koklanan koklanmayan, tadılan tadılmayan her şeyi içine almalıydı. Öyle de oldu. Yukarıdaki satırlarda özetlediğimiz kültür tanımlarında bu durum anlaşılmaktadır. Bugün kültürün Batı zihniyet dünyasının bir ürünü olarak maddi ve manevi olmak üzere ikili yapı formunda alt üst olan değerler sistemini yeniden düzenlemek kaygısıyla ortaya atılan monist bir kavram olduğunu biliyoruz.

İkinci eksen, Batılı kültürün tekliğini ve mutlaklığını nomotetik bir şekilde tüm toplumlara dayatan Batılı modern zihniyet ile bilimsel paradimlar arasında ilişki kurmaktadır. Zira bilim toplumdaki iktidar ve iktidar ilişkilerinden bağımsız değildir. Bilimsel paradigmalarda iktidar ve iktidar ilişkileriyle bağının kurulması gerekmektedir. Aksi takdirde yanılmak kaçınılmaz olup bilimin ne için kullanıldığı sorusu daha fazla anlam ifade edecektir. İlk bakışta pozitivist paradigmanın bir özelliği olarak kavradığımız ve bilimsel ve metodolojik bağlamı içinde değerlendirdiğimiz; örneğin insan, toplum ve evrene ilişkin “evrensel bilgi” iddiası, dikkatli bir bakışla egemenlik alanını genişletmek ve kontrol altında tutmak isteyen burjuvazinin talebinin akademik olarak meşrulaştırma gayretini gizleyebilir. Bu tehlike kültür ve kültürel kavramların tanımında da geçerlidir. Bu durum toplumlar arası ilişkilerde geçerli olduğu gibi bir toplum içinde de geçerlidir. Yine bu durum, salt bilimin amacı için kritik olmayıp anlam ve değer üzerinden kurulan toplumsal söylem için de kritiktir ve dillendirilmelidir. Kültüre ait kavramları da doğuran paradigmalarda iktidar ile ilişkisinin kurulması gerektiğine ilişkin düşüncemizi “deizm”i örnekleyerek açıklamaya çalışalım.

Modernitenin entelektüel temellerinin inşa edilmesinde temel nitelikte

olan aydınlanma felsefesinin bir ürünü olarak gördüğümüz ve modern insanın dünya ile kurduğu anlam ve inanç bağı için model teşkil eden deizm, 'Bir yaratıcı var ve fakat bu yaratıcı yarattıklarını kendi sistemi içinde işleyecek şekilde serbest bırakmış, müdahale etmemiştir, evren ve toplum akıl yoluyla bilinmelidir.' derken kiliseye karşı güç geçtikçe güçlenen, güçlendikçe sosyo-politik, ekonomik tüm dünyevi egemenliğin kendine geçmesini isteyen ve bu egemenliğini din ile paylaşmak istemeyen, bundan dolayı da dinin dünyevi tüm iddialarını ortadan kaldıran, dini bireysel vicdana indirgeyen burjuvazinin talebini gözlerden kaçırmaya mı hizmet etmektedir?

Mills'in (Mills, 2000) "sosyal bilimlerin kullandığı değerler, Batı toplumunda yaratılmış değerler arasından seçilmiş değerlerdir." demesi anlamlıdır. Anamlı olduğu kadar sosyal bilimciler için uyarı niteliğindedir.

Modern bilim ve iktidar ilişkileri bağlamında düşünüldüğünde, pozitivist paradigmanın ikili kültür ayrımı ve buna bağlı olarak maddi ve manevi biçiminde geliştirilen kavramlaştırmada sosyo-kültürel gerçekliğin bilgisini elde etme, anlama ve açıklama kaygılarından ziyade egemenlik ilişkilerini meşrulaştırıcı rol dikkat çekicidir. Sözü edilen durum günümüzde bazı postmodern paradigmlar için de geçerlidir. Kaygı aynı ve fakat aynı kaygıya hizmet eden kavramlar farklıdır. Bundan dolayı sosyolog, belki geçmişten daha fazla bugün, gerçek ile imajın, doğru ile yanlışın, iyi ile kötünün planlı olarak birbirine karıştırıldığı, zihinlerin tahribata uğratıldığı zamanlarda, kendisine, toplumuna ve dünyaya ilişkin farkındalığını artırmalıdır ki bu farkındalık, artık metodolojik bir zorunluluk ve asgari ahlak ölçütü olmuştur.

Kültüre ait kavramları da doğuran paradigmların iktidar ile ilişkisinin kurulması gerektiğine ilişkin düşüncemizi deizmi örnekleyerek açıklamaya çalışmıştık, aynı düşüncemizi, bu defa, gerçeklik algısı üzerinden kurulan ve

postmodern bir paradigma olarak nitelendirilen “kaos “ ile desteklemeye çalışalım ve bu arada değerlerin nasıl araçsallaştırıldığını da yakalamış olalım.

Tarih boyunca her dönemin kendi gerçeklik algısını oluşturduğunu belirten Çolak’a göre, postmodern dönem için gerçek, merkezsiz, kesinlikten uzak, her türlü etki ile görelilik kazanmakta ve bireye, topluma, zamana göre değişmektedir. Adeta birey kendi gerçekliğini yaratmaktadır. Bu dönemin gerçekliğini anlamamızı kolaylaştıracak kavramlar arasında bulanıklılık, öznellik, çeşitlilik, farklılık, parçalanmışlık, düzensizlik, raslantı, bütünlüğün yıkılışı, parçalanma sayılabilir. Bu gerçeklik algısının değişmesi kendini toplumun her alanında göstermektedir. Toplumsal düzeyde imaj ve gerçek arasındaki ayrım belirsizleşmekte, algı ve değer yargıları silikleşmekte, yaşam biçimleri farklılaşmakta, tanımlanmamış, belirlenmemiş öznel bakışlar, belirsizlikler öne çıkartılmaktadır. Uyum yerini parçalanmışlığa, süreksizliğe, birlik yerini çeşitliliğe ve farklılığa bırakmıştır. (Çolak, 2008:1-6).

Gerçeklik dile getirildiği şekilde kurulduktan sonra artık kültürel farklılık, kültürel çeşitlilik, çokkültürlülük, etnisite, çoğul kimlikler, küresel dünya gibi kavramlaştırmalara gidilebilecektir. Gerçeklik ve gerçekliğin bilgisi artık her türlü yönlendirilmeye açıktır.

Nasıl günümüzde domates tohumları laboratuarda sentetik olarak imal ediliyorsa, tercihe göre canlılar yaratılmaya çalışılıyorsa sosyal bilim teori ve paradigmalarının bazıları da ar-ge çalışmaları kapsamında üretilip entelektüel piyasaya servis edilmektedir. Bu aşamada modern dönemden postmodern döneme Batı düşüncesinin kavram üretme ve servis etmeye yönelik kaygısının sürekliliği vurgulanmalıdır.

Batı güçlü olduğunda egemenlik ilişkilerini sürdürmek için, Antik Yunan

ya da aydınlanma sonrasında olduğu gibi, aklın yolunda çözümler üretmiştir. Batı egemenlik ilişkilerinde geri düştüğünde ya da bu ilişkileri sürdürmek için yeni bir açılım yapamadığında kaostan barışık algı geliştirme yolunu tercih etmiştir. Kaos teorisiyle daha rahat toplumsal olaylara müdahale etme olanağı bulacak, kaostan düzen üretmeye gayret edecek, kendisi için sürdürülebilir bir dünya egemenliğini sağlamaya çalışacaktır. (Kaçmaz, 2005:87-90). Dile getirilenlerle ilişkili olarak günümüzde değerlerin araçsallaştırıldığını görmekteyiz. İnsan hakları, demokrasi, özgürlük gibi değerler, egemenin egemenliğini devam ettirmek, egemenlik yarışına çıkanın da basamak olarak kullandığı pragmatik araçlar olmuştur.

Örneklenenler bağlamında düşünüldüğünde, pozitivist paradigmanın maddi ve manevi biçiminde geliştirilen ikili kültür ayrımı, sosyolojinin ilk dönemlerinde ortaya atılmıştır ve akademik kaygılarla değil sosyo-politik kaygılarla üretilmiş gerek toplumsal gerek toplumlar arası ilişkilerde kullanılmıştır. Bu dönemde özellikle sosyoloji ve antropolojide kullanılan kültüre ilişkin kavramları dillendirdiğimiz gözle ele almak ilginç olacaktır.

Sözü edilen kaygıdan hareketle; 18. yüzyılda ortaya atılan ve toplumun her veçhesini açıklamaya muktedir olduğu düşünülen monist bir kavram olarak kültür kavramı, günümüzde tartışılmaktadır. Kavramlaştırma faaliyetlerinin entelektüel, akademik laboratuvarlarda çalışılan sosyal bir ürün ve söz konusu toplumların ihtiyaç ve kaygılarının ve sosyal realitelerinin tipik yansımaları olduğunun bilincinde olduğumuz kadar iktidar parametresi ile ilişkisini de unutmamalıyız.

Kültüre eleştirel bakan üçüncü eksene geçmeden önce kültür kavramının maddi ve manevi olmak üzere ikili bir ayrıma tabi tutulduğunu belirtelim. Maddi kültür, insan ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik her türlü somutluğu, alet ve

gereçleri, içine almakta manevi kültür ise inanç, gelenek, görenek, örf ve adetler gibi elle tutulamaz her şeyden oluşmaktadır.

Kültür kavramı üzerine düşünen ve bu kavrama eleştiri yönlendiren üçüncü eksenin, kültür tanımlarının sınıflamaya tabi tutulduğunda ikili bir yapıya dayandığını ve bu ikili ayrıma dayanan kültürün sosyal dünyanın gerçekliği yansıtmadığını ileri sürenlerden oluştuğunu söylemiştik. Şimdi kültürü iki boyutlu olarak ele almanın eksiklik, yetersizlik ve sakıncalarına bakalım.

İkili kültür ayrımını da doğuran modern bilimin dayandığı pozitivist paradigmaya göre gerçekliğin doğası madde ve düşünce olmak üzere düalist, parçalı, mekanistik yapı arz etmektedir. (Dikeçligil, 2007:36).

Alıntıdan anlaşılacağı gibi ikili kültür ayrımı gerçekliğin doğasına ilişkin bir temel kabule dayanmaktadır. Temel kabul ve ayırım kendi içinde tutarlılık göstermekte, çelişmemektedir. Gerçekliğin doğasından insan ve toplum algısına, ilişkilerin doğasından kültür kavrayışına pozitivist ve anlamacı paradigmaların kendi içlerinde tutarlılık gösterdikleri görülmektedir. Bu tutarlılığı anlatan mantıksal zinciri vurgulayan durumu bölüm sonunda kavram tablosu halinde göstermeye çalıştık. Fakat iki şey söylemeliyiz: Öncelikle fiziksel gerçekliğe, fiziksel ve biyolojik gerçekliğe ve sosyo-kültürel gerçekliğin aktörü olarak insana ilişkin bilimsel bilgiler, dillendirilen paradigmaların gerçeklik ile bağının zayıfladığını gösterdiğinden bu bağ, tekrar kurulmalıdır. İkinci olarak gerçeklikle bağları güçlendirilmiş olsa da her bir paradigma, saydığımız unsurlarda gerçekliğin bir tarafını almış ve dillendirmişlerdir. Fakat unutulmamalıdır ki parça, bütün değildir. Bu temel kabulleri, gerçeklik ile ilişkilendirerek sosyal kuramlaşmaya gidecek bütüncü bir kavrayışa ihtiyaç bulunmaktadır. Bütüncü yaklaşımla yapmaya gayret ettiğimiz de budur.

Maddi ve manevi şeklinde ayrılan ikili kavramlaştırmanın eksiklik, yetersizlik ve sakıncaları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1-Düalist mantığa dayalı paradigma, 20. yüzyılın kaba pozitivistine dayanmaktadır. Oysa gerek fiziksel gerek sosyal gerçekliğin ikili yapıda olduğu düşüncesi kuantum fiziğinin başını çektiği gelişmelerle geçerliliğini yitirmiştir. Bu gelişmelerden sosyal bilimlere de payını almalıdır. Dolayısıyla gerçekliğin düalist tasarımı gerçekliğin doğasına uygun değildir.

2-Düalist mantığa dayalı ayırım, gerçekliğin ince ayrımlarını göremiyor, gerçekliği kaba bir ayırımla ya pozitivistine ya fenomenolojiye gömmektedir.

3-Sosyo-kültürel gerçeklik, düalist ayırımın iddia ettiğinin dışında her iki kategoriye de barındıran unsurları içermektedir, ikili ayırım her iki kategoriye de barındıran unsurları ya birinci ya ikinci kategorinin türevi kabul ediyor.

4-Ne için, ne amaçla, hangi anlam ve değer yüklenerek sorularını ikili ayırımdaki manevi boyut, ne ile, hangi araçlarla sorularını maddi boyut karşılamaktadır. Oysa ikili kategori nasıl sorusunu karşılayamamaktadır. Normatif yapı manevi kültür içinde eritilerek normlaşma süreci ihmal edilmektedir. Zira nasıl sorusunun sorulması sosyo-kültürel gerçekliğin nasıl ve hangi aşamalarla inşa edildiğini yani çalışmamızda üzerinde durduğumuz kurumsallaşma, süreç ve düzeyini (çünkü her davranış aynı düzeyde “normlaşmamakta” başka bir ifadeyle kurumsallaşmamaktadır ve bunun sonucu olarak aynı yaptırıma da sahip olmamaktadır.) ve iktidarla olan ilişkiyi anlamak anlamına gelmektedir.

5-Değerler ve normların birbiriyle ilişkili fakat aynı olamadığını biliyoruz fakat düalist kategoride aynı kategoride ele alınmıştır ki bu yanlıştır. Bunun sonucu olarak pozitivistin hakim olduğu yerlerde normlar, fenomenolojinin hakim

olduğu yerde değerler tercih edilecek ve sonuçta her ikisi de sosyolojik bir analizde hak ettiği yeri bulamayacaktır. (Dikeçligil, 2007:37-38).

6-İki parçalı kültür ayrımı karşıt dünya görüşlerine ve ideolojilere dayanan tercihi beslemekte akademik olan yerine ideolojik olana yönlendirmektedir. (Dikeçligil, 2007:42).

7-İkili kültür yapısında anlam boyutunun neredeyse yok sayılması sosyo-kültürel gerçeğin kurumsallaşmasında temel parametrelerden biri olan anlam ve değer eksenli inşasını anlamamızı zorlaştıracaktır.

8-İkili kültür ayrımında anlam yeterince dikkate alınmadığından anlamı ve değeri operasyonel kritik davranışla taşıyan ve sosyal ve toplumsal gerçeği inşa eden bireyler üzerinde durulmamakta yani mikro boyut analizde zayıf kalmakta ve makro boyuttaki analizler öne çıkmaktadır. Bu durum bizleri, mikro ve makro boyutlara hak ettikleri değeri vermekten uzağa sürüklemekle beraber mikro ve makro boyutun birbirlerine yönelişlerini ve iççeliğini görmemizi engellemektedir.

9-İki parçalı kültür ayrımında aynı değeri taşıyan farklı normatiflikleri saptayabilmek ince ayırım gerektirdiğinden gözden kaçabilir.

10- İki parçalı kültür ayrımı anlam, araç ve yöntemin/nasılın harmonisini içermemektedir.

Çalışmamız için temel kabullerimizle uyum içinde ve ele aldığımız konuyu açıklamamıza yarayacak bir analiz aracına yani kavrama ihtiyacımız vardır ki bu kavram, üç boyutlu analize izin verecek kültür kavramıdır.

1.3.2 Sosyal ve Toplumsal Gerçeklikten Üç Boyutlu Kültür Tanımına

Önceki bölümde günümüzde kavram ve kavramlaştırma faaliyetinin başlı başına bir iş olduğunu dile getirmiştik. Her sosyo-kültürel gerçekliğin hem kendine özgü kavramları olduğunu hem insanın evrensel yön ve boyutları olmasından ötürü evrensel kavramları içerdiğini ya da evrensel kavramlara açıklığını hatırdan çıkarmadan 21. yüzyılda “kavram savaşları” na şahit olduğumuzu, olacağımızı unutmamalıyız.

Kavramları eleştirmeden kabullenme kolaycılığından sıyrılıp, Türk sosyo-kültürel yapısının özgül farklılıklarını dikkate alan çalışmalar yapılmalıdır. O halde yapılması gereken toplumumuzun sosyo-kültürel realitesinin dayandığı zihniyeti, değerler sistemini kurumsal yapımızı ince bir analizden geçirip; insana, topluma ve nesneye/eşyaya ilişkin temel kabullerimiz ışığında dünya sosyolojisiyle sağlıklı bir alışveriş içinde kavramlaştırma faaliyetine girişmemizdir. (Aygener, 1997:10).

Bu kaygının bir ürünü olarak üretilen üç boyutlu kültür analizini aşağıdaki bölümde dillendirdikten sonra kurumsallaşma sürecinin nasıl üç boyutlulaşmayı doğurduğunu anlatmaya geçebileceğiz.

Sosyolojiyle uğraşanların unutmaması gereken şey “toplumsal ve siyasal dünyanın, insan dışında varolan bir “nesnel gerçeklik” değil, insanın kendisi tarafından oluşturulan ve değiştirilebilen, insanın kendisini de değiştiren bir faaliyet alanı” (Köker, 1990:84) olduğudur. “Zira sosyoloji, şunun bunun değil “toplumsal”ın bilimi...” (Cangızbay,1996:160) dir.

Özakpınar (1999:9)’ a göre, kültür insanın eylemlerinden önce doğadan varolan olgular değildir. Onların meydana gelişi, insanda doğuştan varolan

kapasitelerin, genetik kurgu ile otomatik olarak ortaya çıkan sonuçları olarak da görülemez. Şu halde kültür, insanın ne doğada ne de kendi biyolojik yapısında hazır bulunduğu olgulardır. İnsan, kültürü, bir imkanlar alanı içinde kendi tercihleriyle oluşturur.

Yukarıda dile getirdiğimiz ve daha önce ikili kültür analizini eleştiriye tabi tuttuğumuzda söylediğimiz gibi kültür analizleri insandan hareket etmeli ve insanı bütün içinde doğru yere yerleştirmekle işe başlamalıdır. O halde, aşağıda açıklanacakları zihnimizin arka tarafında insana ve sonra topluma ve nihayetinde sosyal yapıya ilişkin temel kabullerimizi tutarak okumakta yarar vardır.

Zira bu okuma tarzı, parça bütün ilişkisi içinde “insanın ontolojik yapısıyla kültürün yapısının aynı omurga üzerine oturması noktasında “ (Dikeçligil, 1994 :48) anlamlı olacaktır.

Üçlü analiz maddi veya manevi boyutu öne alıp, birini diğerine önceleme ve önemseme ve sonra ideolojik bir konumlanmaya zemin oluşturma gayretini bertaraf etmenin yanı sıra, sosyal dünyayı “anlama ve açıklama” esasında beşeriyetin yapıcısı olan insanı öne çıkaracaktır. Çünkü insan, sosyo-kültürel gerçeklikle üçlü ilişki kurmaktadır: “Etkilenme, biçimlenme ve onu yeniden üretme”. “Etkilenme, biçimlenme ve onu yeniden üretme” potansiyelini içinde taşıyan insan ve “mikro ve makro düzeyde” sosyo-kültürel realitenin dinamik çeşitliliğini üretme yeteneğine sahiptir.

Soyut ve somut kültür verilerinin temelindeki bağlayıcı ve birleştirici yapıları anlamak ve sonra yapıları bağlı oldukları sistemler içinde yerli yerine oturtmak gerektiğini ileri süren Yavuz, bir taraftan Türk fikir hayatında yanlış olanın gerçekliklerin Batılı kuramsal modellere uydurulması olduğunu

vurgularken diğer taraftan toplumumuzun özgöl gerçekliklerini açıklayacak modellere ihtiyacın önemini belirtmektedir. (Yavuz, 2009:124-133).

Kültürün, sosyo-kültürel yapının, üç boyutlu analizini bütüncü paradigma ile ele alıp incelemek iki boyutlu bakış açısının açmazlarından bizleri kurtaracak ve parça yapı ilişkilerinin bağlayıcı ve birleştirici yönlerini ortaya koyacak ve yapıları sistem içindeki doğru yerlerine oturtacaktır. Bu beraberinde toplumların zaman ve mekanla kenetlenen kendilerine özgü gerçekliklerini ifade etmelerini ve bu gerçekliklerin dünya sistemleri içindeki konumunu bulmalarına yardımcı olacaktır.

Dikeçligil (1994 :48)'e göre, kültür, bilişsel, davranışsal/normatif ve maddi olmak üzere iç içe geçmiş üç boyuttan oluşmuştur. Kognitif boyut, bireyin kendisi, başkaları ve çevresiyle ilgili soyut durum ve oluşlar hakkında sahip olduğu her türlü anlam, inanç, yorumlama, değerlendirme ve düşünme kalıplarıdır. İnsanların bütün tutum ve davranışları, kabul ettikleri veya benimsedikleri anlam kodlarından etkilenmektedir. Bu tutum ve davranışlara ilişkin beklentiler ise normatif boyutta yazılı kurallar ve yazısız kurallar olarak yer alır ve bu boyutta etkileşim başlar. Davranış beklentileri, kurallar bir davranışın nasıl yapılacağını gösterir ve düzenlerken, anlam kodları ne için yapılacağını yani amacını (niyetini) tayin eder. Olgunun maddi boyutu ise, teknolojik seviyesi ne olursa olsun kullanılan bütün araç ve gereçlerdir.

Üç boyutlu yapısıyla kendi içinde geçişliliğe ve dinamizme sahip olan kültür, insanlığın üzerine sonradan dayatılan, bireyin sosyal bağlantı ve çağrışımlarını dışlayan ve aydınlanmanın rasyonalitesiyle "icat ve tesis edilen" bir kavram olmayıp canını, kanını "sosyo-kültürel gerçekliğin mimarı birey" den ve "emriyosu operasyonel kritik davranış" tan almaktadır.

O halde sosyolojik bir analizde kültürün miladına ulaşamayacağımızdan sosyo-kültürel gerçekliği nasıl ele alacağız? Kurumsallaşma sürecine ve bu sürecin parametreleriyle ortaya çıkan yapıya bakarak. Bu aynı zamanda kültürün “nasıl” oluştuğuna bakmak demektir. Sosyal ve toplumsal gerçeklik ile kültürün kapıları birbirine açılmaktadır. Başka bir ifadeyle, sosyal ve toplumsal gerçeklik ile kültür, aynı yaprağın iki yüzüdür, bundan dolayı birbirinin hem zihinsel hem metodolojik anlamda prospektüsü olarak düşünülmelidir.

1.4. METAFORİK OLARAK ÜÇ BOYUTLU KÜLTÜRÜN SİSTEM İÇERİSİNDE YERİ

Bu alt bölümde sosyo-kültürel gerçekliğe ilişkin görüşlerimizi güneş sistemi metaforunu kullanarak açıklamaya çalışacağız. Kullandığımız kavram ve süreçleri, metafor olarak kullandığımız güneş sistemi içerisinde göstermeye gayret edeceğiz. Böylelikle bir sistem/parça olarak toplumun alt sistemlerini/parçalarını ve toplumun da bağlı bulunduğu üst sistemleri görmüş olacağız.

Kültürü, sosyo-kültürel yapının üç boyutlu analizini, güneş sistemi ile birlikte anlayabiliriz. A kültürünü Dünyamız olarak düşünelim, Dünyamızın bir eksen eğikliği vardır ki bu bizim kültür analizimizde mekana, Dünyamızı çepeçevre saran bir kabuk vardır ki analizimizde zamana karşılık gelsin. Dünyamız yani kültür belki bir mekan ve zamana tabidir. Sosyo kültürel yapının tarih ve mekanda kenetlenmesi sonucu sosyal gerçeklik burada inşa olmaktadır. Başka bir ifadeyle, “sosyo kültürel yapının oluş zemini” burası yani zaman ve mekanın kenetlendiği nokta/an olmaktadır.

Dünyamız, güneş sisteminin ve galaksi sisteminin bir parçası olarak hem

kendi etrafında hem güneş sisteminde hem galaksi sistemi içinde, önceden belirlenemeyen fakat yaklaşık olarak yörünge şeklinde ifadelendirilen bir yol izleyerek, dönmektedir. Bu durum, ontolojik bir boyut olarak, gerçekliğin determine ve indetermine alanlarını hatırlatmaktadır. Dünyamız hem kendi iç dinamiklerinden hem güneş sisteminin gezegen, yıldız ve diğer unsurlarından hem de galaksi sisteminin unsurlarından etkilenmekte ve tüm bunları etkilemektedir. Bu aşamada parça bütün ilişkisine ilişkin sayılılar hatırlanmalıdır. Katmanlı olarak, ölçeğimize göre, parça ve bütünün göreliliği söz konusudur, Dünya içinde bir nokta parça olarak düşünüldüğünde Dünya bütün, Dünya parça olarak düşünüldüğünde güneş sistemi bütün, güneş sistemi parça olarak düşünüldüğünde galaksi sistemi bütün olabilmektedir. Dolayısıyla gerek fiziksel gerek sosyal bilimler için mikro makro ölçekleri, incelenecek olgunun zaman ve mekan sınırları çizilerek değerlendirilmelidir.

Kendisini oluşturan parçaların etkisi altında olan Dünyamız bir bütünün parçası olarak diğer parçaların ve bütünün ve bütün dışındaki diğer alanların katmanlı bir şekilde etkisi altında olarak zaman ve mekan içinde gerçekliğini inşa etmektedir. Başka bir deyişle, kültür, sosyo-kültürel yapı, katmanlı etki alanlarının etkisinde, zaman ve mekan altında, olan ve olmakta olan bir gerçekliktir. Sosyo kültürel yapının olan ve olmakta olan olarak söylenmesinin nedeni, sosyal gerçekliğin her an kendisini basit ve yeniden üretime tabi tutması ve kurumsallaşma sürecinin en yapılaşmamışlıktan, en informalden, en az organize olmuşluktan, en dağınık ve düzensiz kaotik nitelikten en yapılaşmışa, en formele, en üst düzeyde organize olmuşa, en düzenli niteliğe doğru evrilmesidir. Bu ifade, sosyo-kültürel yapının her an yeniden üretme potansiyelinde dinamik ve basit üretiminde durağan niteliğine ve dolayısıyla toplum iştirakçilerinin düzen ve değişim arayışına karşılık gelmektedir. Bu kurumsallaşma sürecinin kurucu yapı taşı, önceki bölümde açıklamaya çalıştığımız, “sosyo-kültürel gerçekliğin arkhesi” operasyonel kritik davranıştır.

Benimsediğimiz kültür tanımının ve metodolojik kabulümüz olan “bütün (kültür) üç boyutlu bir yapıya sahipse parça da üç boyutlu yapıya sahiptir” (Dikeçliçil, 1997:15) noktasından hareketle şunları dile getirebiliriz:

Nasıl kendisini oluşturan parçaların etkisi altında olan Dünyamız bir bütünün parçası olarak diğer parçaların ve bütünün ve bütün dışındaki diğer alanların katmanlı bir şekilde etkisi altında olarak zaman ve mekan içinde gerçekliğini inşa ederken güneş sistemi içinde diğer gezegenleri etkiler ve onlardan etkilenirken, kültürler de kendisini oluşturan alt kültürlerin, yapı taşlarının etkisi altında olarak diğer kültürlerden hem etkilenmekte hem diğerlerini etkilemektedirler. Dikkat edilmesi gereken noktalardan biri, geoid şeklinde olan ve belli bir eksen eğikliğe sahip Dünyamızın zaman ve mekan üzerinde hareket halinde olduğudur ki bu durum Dünyamıza ilişkin gerçeklik algımızı etkilemektedir. Zira Dünyamıza güneş sistemi içinde o anda sağda kalan ve sağdan bakan birisi, kültür, sosyo-kültürel yapı, Dünyamızın kendine göre aydınlık kısmını ya doğrudan görecektir ya da kolay bir şekilde ortaya çıkartabilecektir. Bu aydınlık kısmı, kendisine, bakana, elbette kültürün iç içe geçmiş üç boyutlu yapısını yani sosyo-kültürel yapının maddi, manevi ve normatif yapısını verecektir. Fakat aydınlık kısmını da doğuran adeta buz dağının altında kalan, o anda, oradan, bakana göre karanlıkta kalan, aydınlık kısma göre doğrudan görülüp nitelik ve özellikleri kolay saptanamayan taraf vardır ki bu taraf, iç içe geçmiş üç boyutlu yapının ontolojik, epistemolojik, etik ve estetik sayıltılarını içine alan, tarihin derinliklerinden gelen toplumsal hafızayı oluşturmaktadır. Dünyamıza güneş sistemi içinde o anda solda kalan ve soldan bakan diğeri de yine iç içe geçmiş üç boyutlu yapıyı saptayacaktır, yine kendisi için karanlıkta kalan ontolojik, epistemolojik, etik ve estetik sayıltılarını içine alan, tarihin derinliklerinden gelen toplumsal hafıza daha derin bir bakış için kendisini bekleyecektir. Sosyo-kültürel yapı, kendini ilk elden veren açık ve daha

derinlemesine analizle ortaya çıkartılabilir gizli yöne sahiptir. Bu özelliğinden ötürü, araştırmacı sosyo-kültürel yapı içinde kendini ilk elden ele veren bilgilerin metodolojik olarak geçerlilik ve güvenilirliğini iç içe geçmiş üç boyutlu yapının gizli yönü olan ontolojik, epistemolojik, etik ve estetik sayılılar ile test etmelidir ki bu teyid işlemi, bir taraftan tarihsel ve toplumsal sürekliliği anlamaya katkıda bulunurken diğer taraftan zihniyet dünyası ile ilişkiyi, metodolojik bir tercih değil zorunluluk haline getirecektir.

Güneş sistemi metaforuna devam ederek şu soruyu sormak gerekecektir. Peki bu sistem, enerjisini nereden almaktadır? Yani güneş sistemindeki güneşin fonksiyonunu, sosyo-kültürel yapı analizinde ne görecektir? Sosyo-kültürel yapı analizinde güneşin fonksiyonunu görecektir olan, tüm zaman ve mekanlar için geçerli ve fakat zaman ve mekanın dışındaki 'ana değerler alanı'dır. Bu değerler alanı, olması gerekene karşılık gelmektedir ve tüm parçalar yaşamsal özünü, enerjisini, renk, din, ırk, mezhep, ideoloji, dünya görüşü, anlayış farklılıklarını aşan bu değerler alanından almaktadır. Değerler alanı, tartışılmaz oluşu, insanın insani özünü dile getirmesi, temel ahlakiliğe karşılık gelmesi, insanın salt insaniliğinin gereği oluşu, zaman ve mekana gömülemeyen evrensel niteliği ile karakterize olur. Her bir insan tarafından potansiyel olarak taşınır. Yitirildiğinde, çığnendiğinde, insanlığın gerilediği bir anlayışı ifade eder. Bu bağlamda, diğer parçalar, Dünyamız, sosyo-kültürel yapı, olanın, somutun bir ifadesi olmaktadır. Belli bir zaman ve mekan üzerinde inşa edilen sosyo-kültürel yapı, her türlü bozulma ve çözülmeye açıktır. Fakat sözü edilen değerler alanı, olması gerekeni görebileceğimiz, tekrar akort olmayı istediğimizde insanlığın evrensel sesini verebilecek modeldir. Olması gerekeni ifade eden bu alan, potansiyel olarak olan içindedir, zaman zaman olan içinde açıkça temsil edilebilir. Nitekim, sosyal bozulma ve çözülmenin hat safhada olduğu bir çok zaman ve mekanda Mevlana, Yunus Emre, Gandhi, Sokrates gibi ahlak kişileri olarak karşımıza çıkabilirler .Bu ahlak kişileri, tarih ve mekan sınırlarını aşarak insanın insani

özünü, olması gerekeni ne pahasına olursa olsun herhangi bir çıkar beklentisinden uzak bir şekilde yaşama geçirmeye çalışan, evrensel olanı hem içinde bulunduğu toplum hem tüm insanlık için isteyen ahlak modelleridir. Bu ahlak modellerinin söz konusu evrensel ahlaki ve insani değerlerin somut taşıyıcısı olduklarını belirtmeliyiz. Taşıdıkları değerlerin özellikleri arasında özellikle değerlerin zaman ve mekanı aşan sürekliliği, türev değer olmayıp temel değer oluşları ve göreliliklerinin düşük olmaları sıralanmalıdır. Gerek bireysel düzeyde gerekse sosyo-kültürel düzeyde bu ahlak kişileri ile söz konusu olan mesafe kapatılmaya çalışılmalıdır ki esasen bir toplumun sosyo-kültürel bütünleşme düzeyi ile ahlak kişilerinin temsil ettikleri değerler alanı arasındaki mesafe ters orantılı olmaktadır.

Olan ile olması gereken arasındaki mesafeyi ortaya koymak, araştırmacı için bir görevdir. Genel olarak sosyal bilimciler özel olarak sosyologlar için olanı tespit etmek, onu anlamak ve açıklamak ve bir adım ileride, olanı belirleyen, buz dağının altı ile ilişkiye girmek, anlaşıp açıklananın arkaplanını ortaya koymak, önemlidir ve fakat olan ile olması gereken arasındaki mesafeyi dillendirmek ahlaki bir duruşun ifadesi olacak ve bu duruş daha önce de dile getirdiğimiz “sosyoloji bilimine etik bir temel” i kazandıracaktır.

Sosyo-kültürel yapının olan tarafının ve bu tarafın nasıl ve nelerle işlediğinin bilgisi üzerine odaklanmış bir sosyoloji, eksik bir sosyoloji olacaktır. Zira bu eksik sosyolojide, sosyal gerçekliğin inşacısı olan bireyin, öznenin, ahlaki olanı, değeri de gözeterek kurduğu sosyal ilişkiler ağının ahlaki tonu inceleme dışında kalmaktadır. Başka bir ifadeyle, parçalar arası ve sonra bütünle ilişki kurulamamaktadır. Bu kurulamayan ilişki, fordist anlayışının genelde bilimlerdeki özelde sosyolojideki yansımanın bir sonucudur. Unutulmamalıdır ki sosyo-kültürel dünyayı oluşturan parçalar portakal dilimi gibi ayrıktır. Bütünle ve parçalarla ilişkisini yeterince kuramayan sosyoloji, kaçınılmaz olarak sosyo-

ekonomik sistem olan fordizmin açmazlarını sosyo-kültürel alanda yaşayacaktır. Sosyolog vasıfsızlaşacak, parçalar aşırı uzmanlaşma mantığında derinlemesine incelenecek fakat parça ve bütün içerisindeki yer ve fonksiyonlarından koparılacak, sosyal dünya anlam ve değerden koparılacak salt rasyonel olanla açıklanabilir sanılacak, enformatik körlükle istatistiklere, tablo, şema ve veri analizlerine boğulmuş malum malumatlar bilgi ile bir tutulacak, bütünle ilişkiyi kurmada yardımcı olabilecek felsefeden korkulacak ve daha niceleri...

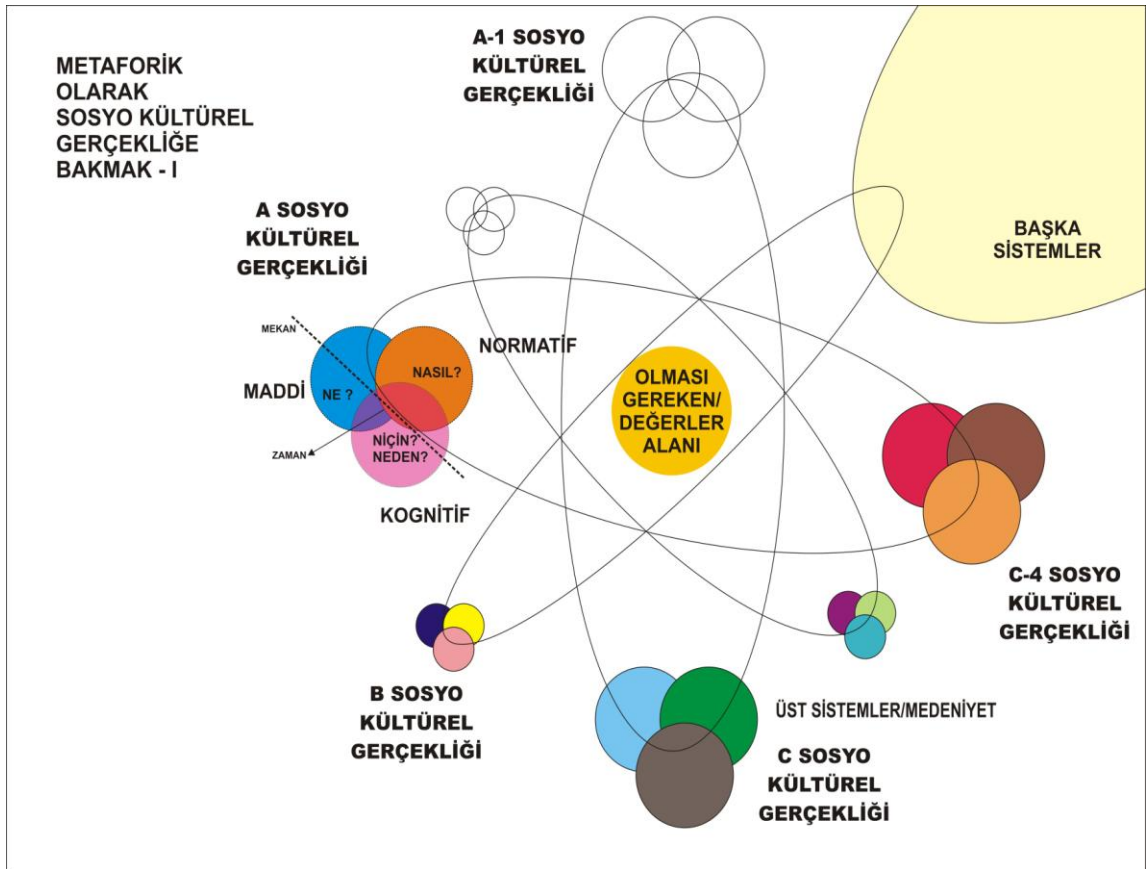
Metodolojik olarak olanla olması gereken, sosyal olanla ahlaki olan, bireysel olanla kolektif olanın içiçeliğini ihmal eden, bütünle ve parçalarla ilişkisini yeterince kuramayan eksik sosyolojinin sosyal kuramlar açısından sonuçlarından biri de sosyolojinin başlangıcında 'iyi toplum nasıl olur' sorusunun dışlanmış olmasıdır ki bu dışla(n)ma sosyolojinin bir yandan eleştirel boyutunu yitirmesi öte yandan ise evrensellik iddiasından vazgeçmesi anlamına gelecektir. Bu aşamada akla gelen soru, sosyoloji biliminden insanlık adına beklenenin ne olduğudur. Başka bir ifadeyle, sosyoloji bu durumda kime, ne amaçla bilgi üretmektedir, üretilen bilgi nerede, ne için kullanılmaktadır soruları sorulabilir ve sorulmalıdır.

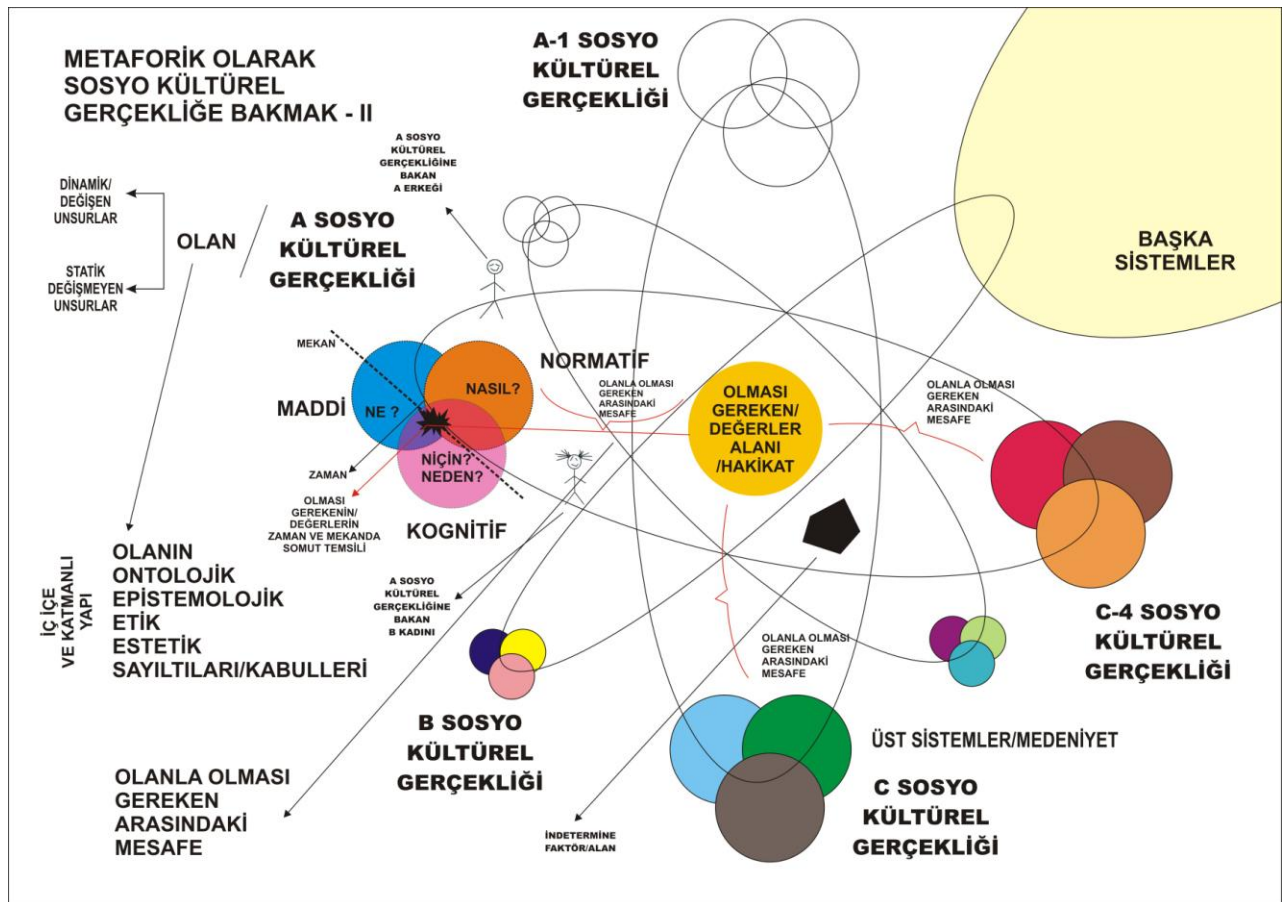
Güneş sistemi metaforuna devam ederek Dünyamızın, sistemin daha önce dillendirilen, gezegen, yıldız ve diğer unsurlarından etkilendiğini ve bunları etkilediğini hatırlatalım. Bu değişimin ve değişim nedeninin bilinen, öngörülen boyutudur. Fakat sistem, bilinen, saptanan ve öngörülen etkinin dışında bilinmeyen, saptanamayan ve öngörülemeyen etkiye de açıktır. Bir meteor taşı, karadelik... böyle bir etkinin nedeni olabilir. Aynı şekilde sosyo-kültürel yapı, öngörülemeyen sel, deprem, tsunami, aşırı yağış ya da güneş gibi beklenmeyen coğrafi etkilere açık olduğu gibi sosyal determinasyon ağını aşan indetermine sosyal oluşlarla ve araya zamanla girebilecek faktörlerle karşılaşabilir. Bu durumu sosyo-kültürel gerçekliğin kurucu unsuru olan bireyin koşullarına ve

fonksiyonlarına indirgenemez oluşu, salt rasyonel olanla açıklanamayan aşkın ve değişken yapısı, tahmin edilemez davranış çeşitliliği, kurumsallaşma sürecinde ihtiyaca yönelik alternatif davranışların çoklu ve rizomik niteliği beslemektedir.

Bu modelde, temel bakış açısı olarak indirgemeci düşünceden sistemci, bütüncü düşünmeye geçmek amaçlanmıştır. Kanaatimizce dinamik bir paradigma olarak bütüncü paradigma, bir taraftan parçaların analitik olarak ele alınıp incelenmesini diğer taraftan parçalar ve bütün arasındaki dinamik ve düzenli ilişkileri ortaya koyarak sentezci olanakları kullanabilecektir. Aşağıda metaforik olarak dillendirdiğimiz sosyo-kültürel gerçekliğin kavram şeması olarak ifadesini görebilirsiniz. İlk şemada kullandığımız kavramları genel olarak ikinci şemada ise daha ayrıntılı olarak bulabilirsiniz. Daha sonraki bölümde sosyal yapıya ilişkin saptadığımız özellikleri açıklamaya çalışacağız.

KAVRAM ŞEMASI 6: METAFORİK OLARAK SOSYO-KÜLTÜREL GERÇEKLİĞE BAKMAK 1

2.5. SOSYO-KÜLTÜREL GERÇEKLİĞİN MİKRO İNŞASINDAN TOPLUMSALA : YAPIYA İLİŞKİN ÖZELLİKLER

Bu bölümde; yapıya ilişkin özellikleri dillendirmeye çalışacağız. Fakat öncelikle pozitivist/naturalist paradigmanın ve anlamacı/yorumlamacı paradigmanın birey- toplum/yapı ilişkisinin doğasına ilişkin temel kabullerini ortaya koyup daha sonra yaklaşımımızın görüşünü açıklamayı deneyeceğiz.

Pozitivist/naturalist paradigma için toplumun/yapının belirleyiciliği ve hatta kesin determinizm söz konusu iken anlamacı/yorumlamacı paradigma için bireyin anlam sistemi inşa ederek sosyal dünyasını kurması ve yapıyı etkilemesi söz konusudur. (Dikeçligil, 2002: 110-111).

Yukarıdaki alıntıdan her iki anlayışın da uçlarda yer aldığını ve ya o ya bu mantığını tercih ettiklerini görüyoruz. Fakat her iki paradigmanın da gerçekliğin iki tarafını ifade ettiklerini söylemeliyiz. Nihayetinde elbette makro düzeyde, kurumsal, yapısal özelliklerin belirleyiciliği elbette makro düzeyde anlam sistemlerinin sosyal dünyayı belirleyip kurması sosyolojik bir analizde anlamlıdır. Bu belirleyicilerin rolü, etkisi inkar edilemez fakat bu belirleyiciler, bir süreç üzerinde ölçeğe göre görelilik göstermek üzere -çünkü birey parça kabul edildiğinde sosyal grup bütün, sosyal grup parça kabul edildiğinde toplumsal kurum bütün olarak çalışmaktadır- parça bütün ilişkisi içinde etkileşim halindedirler ve yine kurumsallaşma sürecinde birbirine doğru yönelmektedirler. Unutulmaması gereken birey, süreç ve yapının belli bir mekanda, mekandan kasıt salt coğrafya olmayıp sosyal ilişkiyi doğuran her türlü zemindir ve zaman diliminde kenetlenmesidir. Aşağıdaki birey, süreç ve yapıya ilişkin özellikleri, bireye ve topluma ait temel kabullerle ve açıklamaya çalıştığımız mantıkla beraber okunmasında fayda görmekteyiz.

Sözünü ettiğimiz mikrodan makroya, makrodan mikroya yönelen, “metodolojik pusula” niteliğindeki parça bütün ilişkisini anlatan tabloyu özelliklerden sonra göreceksiniz.

1-'Aralarında herhangi bir ilişki bulunmayan parçalar veya unsurlar bir yapı oluşturamazlar.' (Dikeçliğil, 1997:652).

2-'Bir yapı, parçalarına göre bütün, parçalar da kendi unsurlarına göre bir bütündür.' (Dikeçliğil, 1997:653).

3-Yapı, birbiri ile dinamik etkileşimde bulunan parçalardan meydana gelir, parçalar birbirine bağımlıdır, herhangi birindeki değişme öbürlerini ve yapıyı etkilemektedir. Dolayısıyla parça yapı arasında dinamik, organik, sistemik etkileşim bulunmaktadır.

4-Parça yapı etkileşiminde çok amaçlılık ve görevlilik esası vardır. Her parça yapı içinde birbirini tamamlayan ve ahenge yönelen birçok amaca, göreve sahiptir ki bu özellik, yapının işleyişinin evrensel, değişmez süreklilik ve düzenlilik ilkelerine sahip olması anlamına gelmekte ve hem parçaya hem yapıya hizmet etmektedir. Bu özellik, aynı zamanda amaç ve görevlerini yerine getir(e)meyen ve/veya amaç ve görevlerini aşan parçaların süreklilik ve düzenlilik ilkelerinin işleyişine olumsuz etkide bulunacağını anlatmaktadır.

5-Parça yapı etkileşiminde bir taraftan süreklilik ve düzenlilik ilkeleri işlerken diğer taraftan sürekliliği kırma, düzene karşı çıkma, yıkma eğilimi söz konusudur.

6-Yapı içinde aynı, benzer, amaca yönelmiş parçalar yarışma, çatışma ilişkisi içinde olabileceği gibi aynı parçalar uyum ve ahenk ilişkisi içinde de olabilirler.

7-'Yapı ve parçaları aynı özelliğe, niteliğe sahiptir. Yapı, bir etkileşim örüntüsü olduğuna göre, parçalar da birer etkileşim örüntüleridir.' (Dikeçligil, 1997:654).

8-'Yapıda, parça bütünden büyük olamaz.' (Dikeçligil, 1997:654).

9-'Yapı, parça bütün arasındaki (nisbeten) istikrarlı ilişkiden oluşur.' (Dikeçligil, 1997:655).

10-Hem parça hem yapı, en, boy, derinlik (yükseklik hacim...), zaman, yazılım, icra (eylem), hesap olmak üzere yedi boyuta sahiptir.

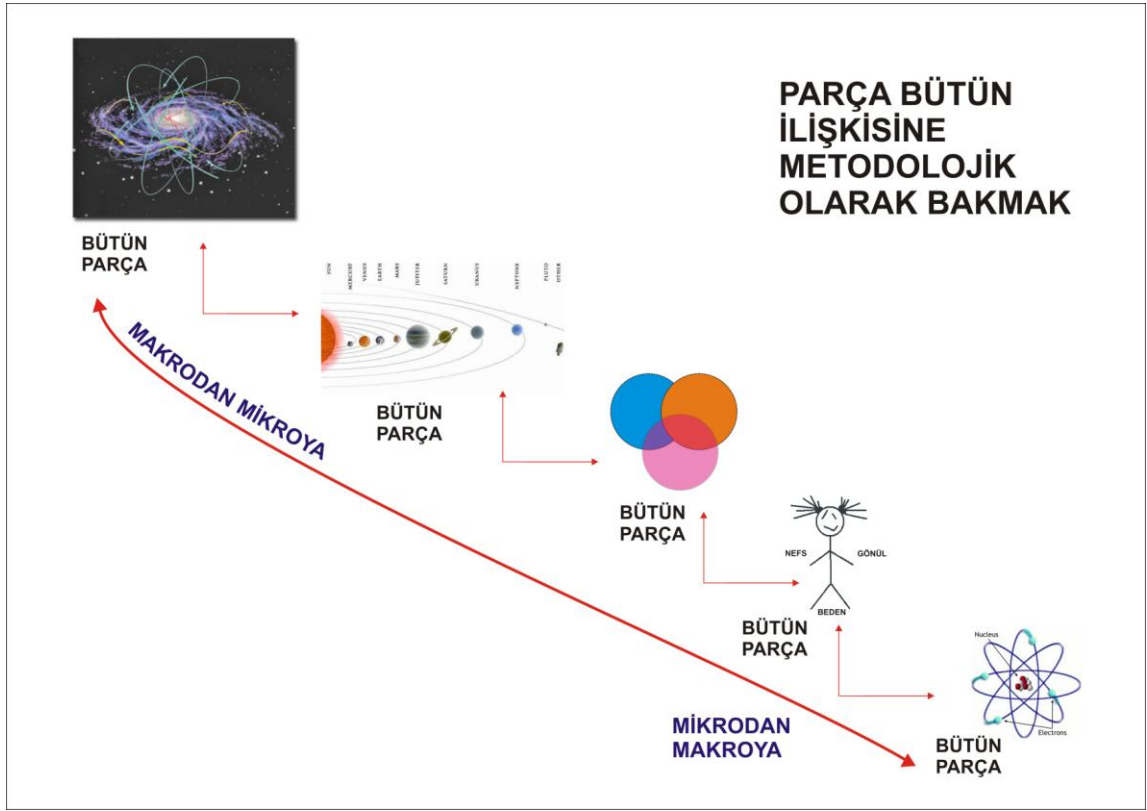
11-Yapı, parçanın sahip olmadığı bazı özelliklere sahiptir. Böylece, üst düzeydeki bütünlere çıkıldıkça, yaklaşıldıkça bir alt düzeyde olmayan bazı özelliklere sahip olunacaktır. Başka bir ifadeyle, görece alt düzeydeki parçalar üst düzey bütünlere oranla daha eksik, ihtiyaç halindedirler ki bu durum kendi yaşamları için bir olumsuzluk oluşturmaz, parçalar mükemmel işleyişini sürdürürler.

12-Kendi kendilerini dengeleme, zaman ve uzay ölçeğinde gerekli olan değişim ve yenilenmeyi yapma özelliğine sahip olan parçaların diğer parçalarla ve bütünle olan genel işleyişi, güç kullanımı, egemenlik ve kontrole dayalı olabildiği gibi sibernetik bir mekanizmaya da dayalıdır. Bu etkileşim biçimi, bütünde ahenkli bir dinamik ve statikliğe neden olur.

Sosyal gerçekliğin mikro inşasından toplumsala, metodolojik olarak, yapıya gidişi parça bütün ilişkisini kavramamızı kolaylaştıracak kavram şeması 8 üzerinde düşünelim. Şemadaki inceleme alanına göre parça ve bütünün adı değişebilmektedir. Örneğin incelememizin konusu üç boyutlu kültürel yapı ise bütün ve parça göreliliği olarak değişeceğinden araştırma alanı doğal olarak

genişleyecektir. Böylece olgu, mikro ve makro düzeyleriyle parça bütün ilişkisini içine alacak şekilde derinlemesine analiz edecektir.

KAVRAM ŞEMASI 8 : PARÇA BÜTÜN İLİŞKİSİNE METODOLOJİK OLARAK BAKMAK

1.6.MİKRODAN MAKROYA KURUMSALLAŞMA SÜRECİNDEN ÜÇ BOYUTLU SOSYO-KÜLTÜREL GERÇEKLİĞİN İNŞASI

Bu bölümde; sosyal olandan toplumsala yönelmek üzere kurumsallaşma süreci ve parametrelerini, izleyerek üç boyutlu kültüre ulaşmaya çalışacağız. Bunu öncüllerden sonuç çıkarma işlemi gibi düşünerek ifadelendirme yoluna gideceğiz. Fakat her öncülün kendinden önceki öncüle dayandığını, kendinden önceki öncülün zorunlu sonucu olduğunu, belirtelim.

Birinci öncülümüz, insanın fiziksel, fiziksel/biyolojik ve sosyo-kültürel gerçekliğin parçası olmasıdır. İnsanın evrende yer kaplaması, dünya üzerinde yaşaması gibi özelliklerin sonucu olarak fiziksel, bunlarla beraber aynı zamanda canı olmasının ve bunun sonuçlarından ötürü fiziksel/biyolojik gerçekliğin parçası ve konusu olduğunu önceki bölümlerde dile getirmiş ve salt insana özgü nitelik ve özelliklerden dolayı insanın sosyo-kültürel gerçekliğin üreticisi, parçası olduğunu çalışmamızın doğası gereği öne çıkarmaya çalışmıştık. Bunu birinci öncül olarak düşünelim.

Birinci öncülün zorunlu sonucu olarak ikinci öncülümüzü insanın ve toplumun değişen ve değişmeyenleri oluşturmaktadır. Kısaca bunları hatırlayalım İnsanın barınma, beslenme, neslini devam ettirme gibi temel ihtiyaçları ve ihtiyaçlara yönelik kurumları, insanın/toplumun/evrenin birbirini tamamlayan zıt karakteristiği, koşul ve çevre özelliklerini aşkın potansiyelini, insanın anlam ve değer varlığı oluşunu, sosyal varlık olan insanın ortak yaşamının sonucu dürüstlük, güven gibi evrensel değerlerin oluşumunu, bireysel düzlemde iyi ve kötünün her daim varlığını, insanın hep bir tercih noktasında oluşunu, sosyal ve toplumsal düzeyde çatışma ve uyumun varlığını değişmeyenler arasında, evrensel kurumların içerikleri, zaman ve mekan farklılıkları, evrensel değerlerin özgül yaşantıları, sahip olunan değerler

hiyerarşisini, statü, rol ve etkileşim tiplerini, anlam ve düşünce kalıplarını, teknolojiyi değişenler arasında ifade etmiştik.

Birinci ve ikinci öncülden zorunlu olarak çıkan üçüncü öncül olarak kurumsallaşma sürecini ve parametreleri kabul edelim. Hatırlanacağı üzere kurumsallaşma süreci, ihtiyaç ile başlamıştı. İhtiyacı karşılamak üzere sayısız seçenekler arasından operasyonel davranış, kritik hale gelmişti, yani kristalize olmaya, donup kalıplanmaya en güçlü aday olmuştu. Operasyonel kritik davranış, aynı veya benzer ihtiyacı güdenlerin aynı davranışa yönelmeleri ve sayısız olarak tekrarlanması sonucu alışkanlık haline ve sonra adet ve norm haline gelecektir. Fakat operasyonel kritik davranışın kurumsallaşmanın bu basamaklarını geçmesi bir takım parametreleri, bağlamına ve koşullarına göre birini, ikisini, üçünü beraber ayrı ayrı, değişik kombinasyonlarda, taşıması anlamına gelmektedir. Bu parametreler, fonksiyonellik, gözetilecek değer hiyerarşisi ve iktidar filtresidir. O halde, üçüncü öncül netleşmiş oldu. Kurumsallaşma süreci, parametreleri ve özellikleri. Bu öncülü yargı bildirecek şekilde ifade ettiğimizde şöyle söyleyebiliriz: İhtiyaçla başlayan kurumsallaşma süreci, sayısız seçenek arasından operasyonel bir davranışı fonksiyonellikle ve değer hiyerarşisi ile eklemlenecek ve iktidar filtresinden geçirecek ve toplumsal kurumları oluşturmak üzere tekrar, alışkanlık, adet ve norm basamaklarını geçecektir. İşte bu süreç, kültürün üç boyutluluğuna içkindir, üç boyutluluğu yapısında potansiyel olarak taşımaktadır.

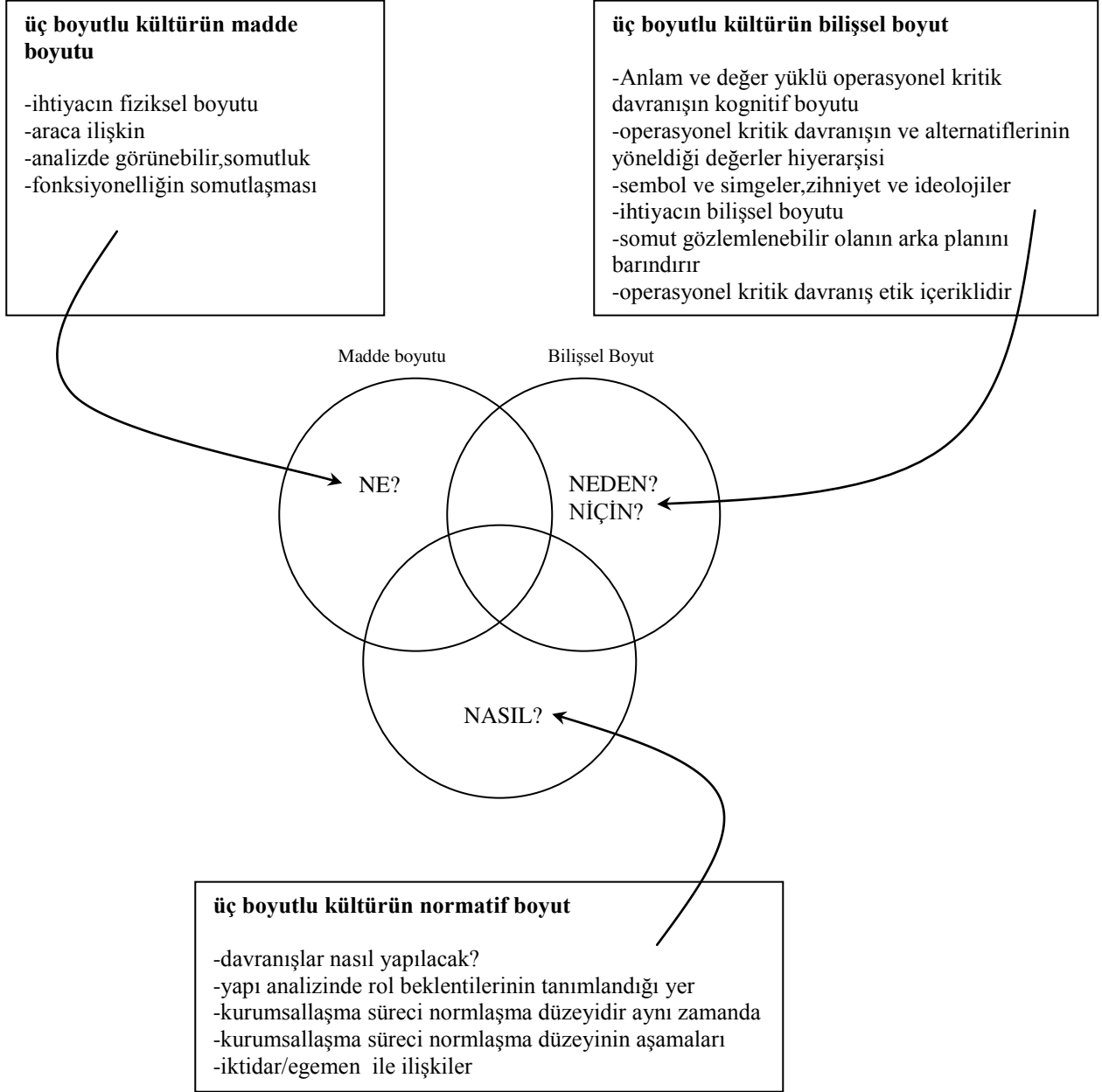
İşte bu üç öncül, kültürün üç boyutunu ve üç boyutun içeriğini oluşturmaktadır. Aşağıdaki kavram şeması 9'da öncüllerden sonuca nasıl gittiğimizi şematik olarak göreceksiniz.

KAVRAM ŞEMASI 9 : MİKRODAN MAKROYA KURUMSALLAŞMA SÜRECİ İŞİĞİNDA ÜÇ BOYUTLU SOSYO-KÜLTÜREL GERÇEKLİĞİN İNŞASI

Öncül 1: Fiziksel Gerçeklik + Fiziksel/Biyolojik Gerçeklik + Sosyo-kültürel Gerçeklik

Öncül 2: İnsanın/toplumun/evrenin değişen ve değişmeyenleri

Öncül 3: Mikro boyuttan makro boyuta uzanan kurumsallaşma süreci ,parametreleri ve özellikleri

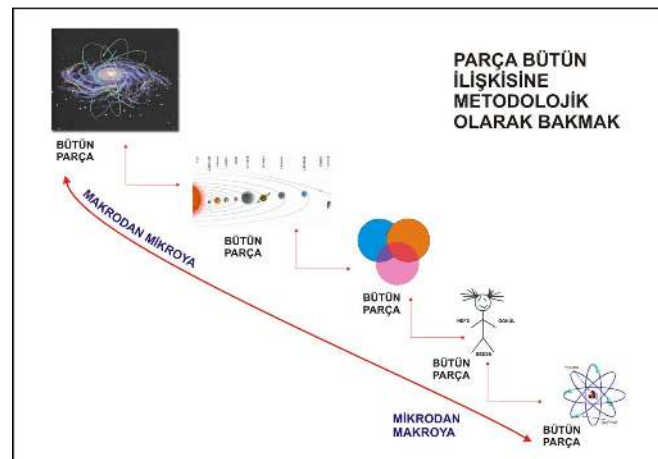
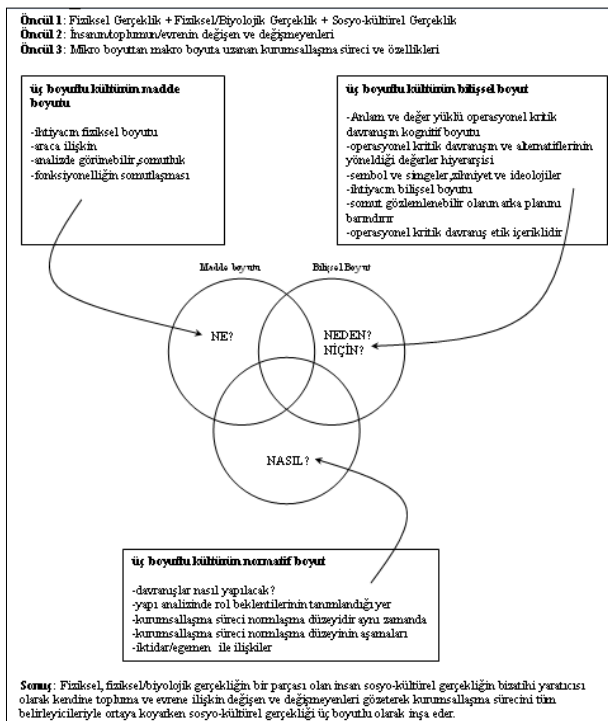
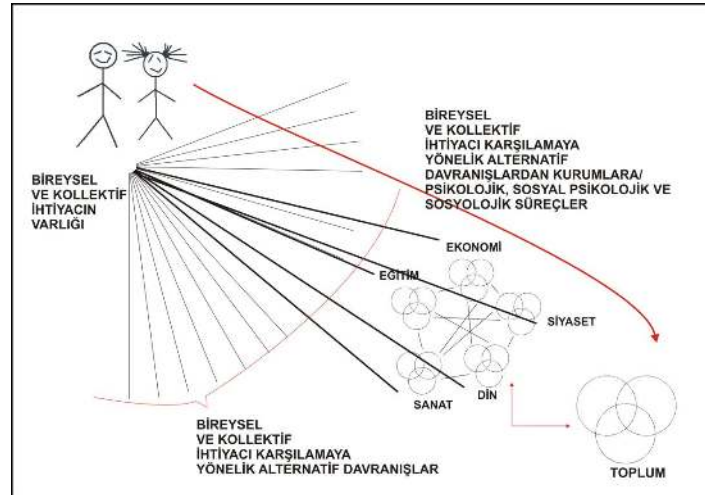
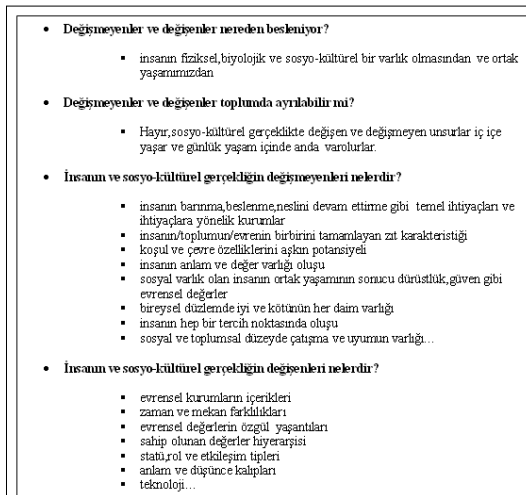
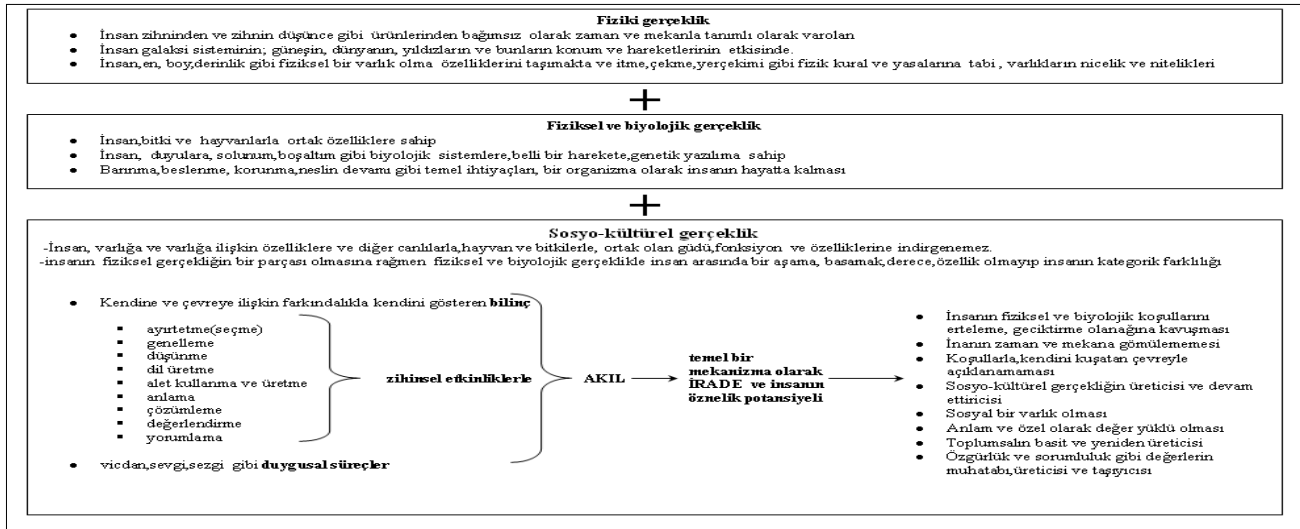

Sonuç: Fiziksel, fiziksel/biyolojik gerçeğin bir parçası olan insan sosyo-kültürel gerçeğin bizatihi yaratıcısı olarak kendine topluma ve evrene ilişkin değişen ve değişmeyenleri gözeterek kurumsallaşma sürecini tüm belirleyicileriyle ortaya koyarken sosyo-kültürel gerçeği üç boyutlu olarak inşa eder.

Şimdi dillendirdiğimiz süreci parça bütün ilişkisini görebileceğimiz şekilde kavram şeması şeklinde görelim. Aşağıdaki kavram şeması 10'nda mikrodan makroya, sosyal olandan toplumsal olana yönelişi ve bireyden başlayarak toplumsal kurumların nasıl oluştuğunu ve kültürün inşası ile kurumun inşasının nasıl ve neden aynı malzemeler kullanılarak aynı sürece takabül ettiğini göreceksiniz. Bu kavram şemasını başka bir kavram tablosu izleyecektir. Aşağıdaki kavram şemasındaki inşa sürecinin zihinsel arkaplanını izleyen kavram tablosunun bütüncü paradigmayı anlatan bölümde bulacaksınız.

Kavram şeması ve kavram tablosunu birbirini izleyecek şekilde vermekle amacımız mikrodan makroya kurumsallaşma süreci ışığında üç boyutlu sosyo-kültürel gerçekliğin inşası ile bütüncü paradigmanın gerçekliğin yapısına, insana, topluma, kültüre ve kurumlara, insan davranışlarının belirleyicilerine, toplumun inşasına ve ölçeğe ilişkin görüşlerinin birbirini nasıl tamamladığını göstermeye çalışmaktır.

KAVRAM ŞEMASI 10: MİKRODAN MAKROYA ÜÇ BOYUTLU SOSYO-KÜLTÜREL GERÇEKLİĞİN İNŞA SÜRECİ

Aşağıdaki kavram şemasında, pozitivist ve anlamacı paradigma ile bütüncü paradigma, bizi gerçeğin yapısından kuruma götürecektir şekilde süreç gözetilerek karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Bu kavram şemasını, aynı zamanda pozitivist ve anlamacı paradigmlar üzerinden Batılı zihniyeti, bütüncü paradigma üzerinden de Türk İslam zihniyetinin ipuçlarını içermesi noktasında önemli görmekteyiz. Aşağıda başka sorularla da desteklenip beslenmesi gereken paradigmal karşılaştırma, kültürün ve kurumların zihinsel arkaplanı içermektedir. Başka sorularla beslenip zenginleştirilmesi gereken paradigmal karşılaştırma, kavram ve metod alışverişinden kültür ve ticaret alışverişine kadar Batı ve Türk İslam dünyasının her türlü ilişkisinin entelektüel dayanaklarını verebilecektir.

KAVRAM TABLOSU 1: GERÇEKLİĞİN YAPISINDAN KURUMA POZİTİVİST VE ANLAMACI PARADİGMA İLE BÜTÜNCÜ PARADİGMANIN BAKIŞLARININ KARŞILAŞTIRILMASI*

	Pozitivist ve Anlamacı Paradigma	Bütüncü Paradigma
Bağlamına göre gerçekliğin yapısı	canlı cansız,beden ruh, madde düşünce,sermaye emek,enerji, madde,altyapı,üstyapı şeklinde düalist yapı	düalist yapıdan birliğe yöneliş
İnsan Algısı	düşünce/ruh ve/veya beden önceliği	beden,nefs ve ruh iç içeliği
İnsan davranışlarının belirleyicisi	haz,işlev,yarar gibi fiziksel, fiziksel ve biyolojik gerçekliğin belirleyicileri veya sosyo-kültürel gerçekliğin belirleyicileri olarak anlam/değer sistemleri	Fiziksel,fiziksel ve biyolojik ve sosyo-kültürel gerçekliğin belirleyicilerinin iç içeliği
Toplumun inşası	bireyin/eylem/özne ya da toplum/yapı/toplumsal nesne belirleyiciliğinde	bireyin ve toplumun göreceli ağırlıklarında karşılıklı belirleyiciliğinde
Ölçek	Mikro ya da makro	Mikro ve makronun iç içeliği
Temel inceleme nesnesi	parça ya da bütün	ölçeğe göreli parça bütün iç içeliği
Kültür Algısı	maddi ve manevi	maddi,bilişsel,normatif
Toplum Algısı	Birey/toplumla oluşmuş kurumsal yapı veya anlam ve değer/soyutun ifadesi	Birey/toplumla etkileşimiyle oluşan kurumsal yapı,anlam ve değer/soyutun ifadesi ve süreç
Kurum Algısı	maddi/fiziksel ve manevi/kültürel boyut	maddi,bilişsel,normatif üç boyutlu

*Bu kavram tablosu, Dikeçligil (2002:110-111, 2007:36) 'in tablolarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYO-KÜLTÜREL GERÇEKLİĞİN TARİH VE MEKANDA KENETLENMESİ OLARAK AHİLİK KURUMU VE ÜSTLENDİĞİ FONKSİYONLAR

2. SOSYO-KÜLTÜREL GERÇEKLİĞİN TARİH VE MEKANDA KENETLENMESİ OLARAK AHİLİK KURUMU VE ÜSTLENDİĞİ FONKSİYONLAR

Bu bölümde; ikinci bölümde açıklamaya çalıştığımız sosyal kuram ışığında ahilik kurumunu ele alacağız. Bu ele alışıta öncelikle feta, fityan, fütüvvet, tasavvuf kavramlarını anlamaya çalışacağız. Daha sonra bu kavramları tarih ve mekan üzerine oturtmaya ve ahiliğe bağlayıp somutlaştırmaya gayret edeceğiz. Ahiliği kavram ve toplumsal kurum olarak ele aldıktan sonra ahiliğin Anadolu Selçukluları döneminde üstlendiği fonksiyonları ifade ederek ahiliğin günümüz için anlamını ve önemini anlamaya yelteneceğiz.

2.1. FETADAN FÜTÜVVET KURUMUNA

Ahiliği anlamamız ve onu sosyal bir kurum olarak kurumlaşma süreci içine tarih ve mekan koordinatlarıyla oturtup ve sonra tarih ve mekanından çıkartıp günümüze taşıyarak kendisinden ve taşıdığı sosyal değer ve ilkelerden nasıl yararlanabiliriz sorusuna cevap bulabilmek için kavramlar arasında kısa bir gezintiye çıkmamız gerekmektedir. Bu kısa gezintide feta, fityan, fütüvvet ve ahilik kavramlarına rastlayacağız.

Bu kavramların izini sürmek demek tarihe, sosyo-kültürel gerçekliğin üzerine oturduğu zaman ve mekana, disiplinler arası bakış açısıyla uzun

dönemli ve bütüncü bir kavrayışla bakmak ve aynı zamanda coğrafyaları ve tarihleri aşan zihniyet sıçramalarının farklı tezahürlerini görmek anlamına gelmektedir.

Zira cahiliye döneminde Arap toplumundaki feta tipinden İslami dönemde kurumlaşmış fütüvvet teşkilatına ve bu teşkilatın sufilikle birleşerek tasavvufi kimlik kazanmasına ve sonra esnaf sınıfıyla karşılaşp kaynaşarak mesleki bir içerik kazanarak ahilik kurumuna dönüşmesine kadar uzanan süreci devamlılık olarak görmek ve birinden ötekine geçişin nasıl gerçekleştiğini bilmek gerekmektedir. (Ocak, 1996:261).

Sosyolojik olarak herhangi bir araştırma nesnesini uzun dönemli olarak ele almanın sayısız faydası bulunmaktadır. Sonuçta toplum bir birikimdir ve toplumsal ürünler bu birikimin bir ifadesi ve sonucudur. Bu birikim, coğrafya ile bağlantılı olduğu gibi coğrafyaları ve tarihleri aşan değişiklikleri ve hareketliliği de içermektedir. Bu, toplumun hem kendi coğrafya ve tarihinden hem coğrafya ve tarihi aşan zihniyetlerden beslendiği anlamına gelmektedir. Aynı zihniyetin farklı tezahürleri toplumların özgün taraflarını ele verirken, toplumsal aynılıklar ve benzerlikler toplumların ve sonuçta insanın evrensel yönünü ele vermektedir.

2.1.1.Feta Kavramı ve Ortaya Çıkışı

Arapça bir sözcük olan feta, genç, yiğit, delikanlı anlamlarına gelip çoğulu fityan ve fityedir. Farsça civanmert ve bunun çoğulu olan civanmerdan da aynı anlamda kullanılmaktadır. (Devellioğlu, 2006:262, Özön 1979:234).

Feta sözcüğüne daha çok İslam öncesi Arap dünyasında rastlanıldığı görülmektedir. Bu dönemde feta kavramıyla asil ve tam anlamıyla insan

kastedilmektedir. Daha sonra Emeviler döneminin ortalarında ortaya çıkan ve sosyal bir kurum olan fütüvvet ile feta kavramının aralarında organik ve yapısal bir ilişki bulunmayıp bağlantı sadece anlam/kavram bakımından kurulabilir.

İslam öncesi Arap toplumunda feta kavramı bir asalet ve fazileti anlatmakta kullanılıyordu ve şecaat, iffet, sehavet ve diğerkamalık gibi anlamları da içeriyordu. Fakat bu anlamda feta, sosyal bir organizasyona karşılık gelmemektedir, tek tek insanları anlatmakta adeta sıfattır.Örneğin Arap edebiyat ürünlerinin çoğunda ismi geçen Hatem Tai, misafirlerini iyi bir şekilde ağırlamasıyla ve misafirlerine hediyeler vermesiyle iyi bir feta olarak adlandırılmaktaydı.Yine aşırı cömertlik, erkekçe cesaretilik, kabileye adanmışlık gibi olumlu olarak görülen değerler feta kavramıyla ifade edilen ahlaki faziletlerdendi. Sözü edilen ahlaki değerler, feta kavramıyla toplumda yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır. Bu olumlu ahlaki değerler, İslam öncesi Arap toplumunda diğer insanların ve sosyal çevrelerin beğeni ve takdirini kazanmaya yönelik olarak sergilenmektedir. (Demir, 1996:21-23).

Feta kavramının İslam öncesi Arap dünyasında ne anlam ifade ettiğini kabile asabiyetiyle ve dönemin egemen ahlak anlayışı ile daha iyi anlayabileceğimizi düşünüyoruz.

Akoğlu (1995:21-44)'na göre, İslam öncesi dönemde kabile teşkilatı bedevi toplumun temelini oluşturmaktaydı. Her çadır bir aileyi, çadırlar topluluğu kavimleri, aralarında akrabalık bağı bulunanların bir araya gelmeleri de kabileleri meydana getirmektedir. Kan bağılılığı, kabile teşkilat ve yapısında birleştirici bir rol oynamaktaydı. Dolayısıyla kabilenin ruhunu asabiyet oluşturmaktaydı ki asabiyet kabile ve kabile üyelerine sınırsız bir sadakat ve şiddetli bir tutku ile yakınlık ve bağlılık anlamına gelmektedir. Toplumda görülen kabileler arasındaki savaşlar ve kan davaları kabile dayanışmasını ve asabiyet bağını geliştirmiştir.

Bedevi yaşam içinde çoktanrıci bir yapı gösteren toplumda birleştirici unsur, vatan, din birliği olamayacağından nesep bağı belirleyici ve birleştirici olmuş kabilelerin güç kazanmalarının yolu nesep bağıyla birbirlerine bağlanmaktan geçmiştir. Bu durum elbette İslam öncesi Araplar'ın ahlak anlayışlarını da etkilemiştir. Bu dönemde ahlak deyince zihinlerde yiğitlik ve cömertlik duyguları canlanmıştır.Yiğitliğin ölçüsü de farklı olup daha çok kabilesini savunmada öldürdüğü düşman sayısı ve düşmana karşı yaptığı mertçe muamele ile ölçülmekteydi. Yani insana kabilesini korumadaki başarısı kadar ahlaklıydı. Cömertlik ise ganimetleri paylaşmakla değil, harbe gitmekle, misafirlere izzet ve ikram uğruna develer kesmekle veyahut fakir ve acize yardım etmekle ve kısaca almaktan ziyade vermekle olurdu. Bu dönem bedevi insanı, çölde yaşamanın beraberinde getirdiği yaşam tarzının sonucu olarak kanun ve düzene uyumdan ziyade özgürlük duygusu geliştirmiştir. Özgürlük duygusu ile beraber gelişen başka bir özellik kahramanlık özelliğidir. Bilinmelidir ki çöl şartları insanı cesaretli ve şecaatli yapmaktadır. Böylelikle söz konusu dönemde kahramanlık taktir edilip korkaklık asla hoş karşılanmamıştır. Hatta kahramanlık sevgisi o hale gelmiştir ki vurulduğu yerde düşüp ölmek bir şeref sayılmış ama yatağında eceli ile ölmek ise utanç duyulacak bir hal olarak değerlendirilmiştir.

Asabiyet veya diğer bir adıyla kabilecilik anlayışı 'Bizim en kötümüz başkalarının en iyisinden daha iyidir.', 'Ben ve kardeşim amcaoğluna karşıyız, ben ve amcaoğlu yabancıya karşıyız.' sözlerinde anlamını bulmakta ve en büyük soy birliğinden başlayarak gittikçe daralabilmektedir. (Zeydan, 1974:22).

Haldun(1989:324)'a göre, asabiyet anlayışı özellikle zor dönemlerde kabilenin imdadına yetişen en doğal bağ olup kabileler arasında akrabalık bağının güçlölüğü oranında yardımlaşma eğilimleri artmaktadır.

Araplar'ın ait oldukları kabileleri her durumda desteklemek zorunda

olduklarına inanmaları salt koyu bir taassupla açıklanamaz. Araplar'ın, yerleşik ya da bedevi olsun yaşam tarzlarının gereği olarak hayatta kalabilmek, diğer kabileler arasında nüfuz elde edebilmek ve dışarıdan gelecek baskınlara karşı mücadele edebilmek amacıyla birbirlerini korumak ve birbirlerinin çıkarlarını gözetmek zorundaydılar. Bu onların yaşam mücadelelerinin en önemli kuralı olarak anlaşılmalıdır. (Barlak, 2006:4-9).

Duman (2006:17)'a göre, Arap yarımadasının sıkıcı tabiatı, yağmurların cimriliği, susuz ve sıcak, aşılmaz çöller Araplar'ı göçebe hayatına zorlamıştır. Dolayısıyla Arap yarımadasında yaşayanların çoğu bedevi, taşınabilir mallara sahip ve sürekli yer değiştiren bir hayat tarzına sahiptiler. Bu geniş sosyal hareketlilik, vatan tutmayı da etkilemiştir. Bu hayat şartları bedevi Araplar'ın günlük hayatlarını etkilediği gibi moral yapıları ile karakterlerine de yansımıştır. Kahraman, cömert, misafirperver ve savaşçı bir ruha sahip olmak Araplar'ın övündükleri hususiyetlerin başında gelmekteydi.

Dönemin örnek insanı, cesur, mert, yardımsever, kabilesine karşı görevlerini yerine getiren bir kişiliğe sahip olmalıydı. Zaten üstünlük bağı bağlı bulunulan soya göre değer kazanırdı. Bu özelliklere sahip olan şerefliydi ve fakat sahip olamayan değersizdi ve toplum tarafından dışlanırdı. Mevcut şeref anlayışı dinin yerini almıştı. (Özdemir, 2006 :103). Yani şeref, cömertlik, yiğitlik tüm insanlar, tüm yoksullar, “herkes için değil sadece ait olunan kabile için”di.

İslam öncesi Arap yarımadasında şecaat, iffet, sehavet ve diğerkamlık gibi bir takım ahlaki değerleri ifade etmekte ve bu özellikteki insanları münferiden adlandırmakta kullanılan feta kavramı, idealize edilen “asil bir insan prototipi” olarak anlaşılmalıdır. Fakat söz konusu feta kavramı fütüvvet ve ahilik ile ilgili çalışmalarda salt ahlaki değerleri taşıyan yönüyle ele alınmış ait olduğu coğrafyanın yaşam tarzından ve genel ahlak anlayışından soyutlanmıştır. Bu

anlamda feta kavramının, tüm toplum söz konusu olduğunda olumlanan bir ahlaki özellikler yumağı olmaktan ziyade kabileci bir dünya görüşü ile düşünülmesi gerekmektedir.

Kültürün başka bir ifadeyle, sosyo-kültürel gerçekliğin parça bütün ilişkilerini gözetten mikro ve makro bakış açısı bizi feta kavramını salt ahlaki bir özellik olarak değerlendirmekten kurtarmaktadır. Bu değer diğer parçalarla olan etkileşimini anlamak istediğimizde Araplar'ın asabiyet bağlarını gözetmesi, bu gözetmenin çoğu zaman bireysel bir tercih ve karar olmayıp sosyal yaşamın zorunlu bir ilkesi olduğu ile karşılaşırız.

Dönem insanının coğrafya ile kurduğu ilişkinin de zorunlu bağın nesep bağı olması tezini desteklediği söylenebilir. Feta ile idealize edilen asil insan modeli, işte bu sosyo-ekonomik ve siyasal şartların etkisinde oluşmuştur. Fakat feta anlayışı yerini fütüvvete bıraktığında idealize edilen insan modeli, içeriğini değiştirecektir. Bu değişiklikteki etkileri ilerleyen bölümlerde aşamalı olarak göreceğiz.

2.1.2. Fityandan Fütüvvette

Fetadan farklı olmak üzere tam teşekküle ulaşamadığından sosyal kurum olarak adlandıramasak da kendisine fityan denilen oluşumun Arap toplumunda değil İslam hakimiyetine girmiş antik kültür merkezlerinde ortaya çıktığı görülmektedir. Fütüvvet telakkisinin gelişmesinde genişleyen topraklar, temasa geçilen yeni kültürler ve bütün bunlara paralel olarak gelişen siyasi ve sosyal değişimlerin toplumda doğurduğu buhranın rolü vardır. (Ocak, 1996:261).

Taescher (1955:3-10)'a göre, sözü edilen oluşum sürecini açıklamak için merkezlere bakmak gerekir. Müslüman Araplar yarı antik dünyayı fethetmekle

birlikte eski asil insan ideali feta mefhumunu Arap kolonileri tarafından yeni zapedilen Kuzey İran'a ve Horasan'a götürmüştür.

Belli bir mesleği olmayan bekar ve genç erkeklerden oluşan ve daha çok dünyevi karakter gösteren fityanların ortaya çıkışının nedenlerini açıklamaya çalışan Güllülü'ye göre, fütüvvet birliklerinin çekirdeğini oluşturan fityanlar, kısa zamanda çoğalıp İslam dünyasını etkilemiştir. Çünkü fütüvvet, İslamiyet'in yayılma döneminde Ortadoğu toplumlarındaki yapısal değişimlerle birlikte ortaya çıkan hızlı şehirleşmenin doğurduğu kalabalıklar için hayati bir ihtiyaca cevap vermektedir. Aşiret yapısının çözülmesiyle birlikte sosyal yaşamı belirleyen kan bağlarının ortadan kalkması ve şehir ekonomilerinin insanları kendi kendisiyle bırakan özelliği dolayısıyla oluşabilecek olası kargaşalara, ancak bu anlayışla engel olunabilmiştir. İran'da, Arabistan'da fütüvvet, gerek İslamiyet'in getirdiği, gerek İslamiyet'le birlikte gelen değişikliklerden sonra eski sosyal değerlerin yeniden değerlendirilmesi olarak görünüyor. (Güllülü, 1992:31).

İslamiyet, toplumsal yaşamı derinden etkilemiş ve toplumun yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Fakat İslam'la beraber toplumun yeniden şekillenişinde eski sosyal yapının unsurları da yerini almıştır.

Fütüvvete ilişkin açıklamalara ve fütüvvetin İslam'la beraber toplumun yeniden şekillenişindeki etkileşimine geçmeden önce fütüvvetin çekirdeği olan fityanların özelliklerine kısaca değinelim.

Fityan, bekar ve genç erkeklerin şehirde ortak bir hayat sürmek üzere biraraya gelme arzularının sonucu ortaya çıkıyor ve eski Arap feta-asil insan idealini temsil etmek amacıyla olduklarını ilan ediyorlardı. Mensupları arasında çok yönlü bir ilişki yoktu. Küçük gruplar halinde gördüğümüz fityan, aile, meslek, kavim bağı gibi sosyal bağlılığı bulunmayan insanlardan oluşuyordu ki bu özellik

onları fetadan ayıran bir farklılıktır. Bu gençlerin bir araya gelmeleri, eski Araplar'ın sıkı kabileci anlayışı olmayıp İslamiyet'le beraber ama özellikle eski kültür merkezlerindeki, sosyal yapının değişikliğe uğraması gerçeği ile olmuştur. Dünyevi kaygılarla bir araya gelen fityan, devlet otoritesinin zayıfladığı zaman iktidarı ele alıyorlar, iktidar kuvvetli olduğunda geri çekilip siniyorlardı. Marjinal nitelikleri ile dikkat çeken fityan, daha önce zikredilen yerlerden başka özellikle Horasan, İran, Irak, Suriye, Kuzey Afrika ve Anadolu çevrelerinde görülmüştür. 8. ve 9. yüzyılla tarihlenen fityan, eski feta anlayışının kahramanlık değerini taşımaktadır. Toplumla ilişkilerinde problemler yaşayan fityan, kahramanlık faziletini benimsemelerine mutabık olarak sosyal huzuru bozmaları veya ortamdaki boşluktan faydalanarak menfaat sağlamaya yönelik alt üst etme ve yağmacılık gibi daima tahripkar bir doğrultuda hareket etmeleri sebebiyle sosyal düzeni olumsuz etkilemiştir. (Demir, 1996: 22-27).

Dikkat edilmesi gereken nokta, İran, Horasan, Irak gibi yeni İslamlaşan yerlerde gayri Arap ve şehirli kültürün etkisiyle ortaya çıkan, dünyevi karakterli, kabilecilik ruhundan uzak, iktidarın gücüne göre konum alan, belli bir mesleği olmayan bekar ve genç erkeklerden oluşan, marjinal konumlarıyla sosyal düzen ve huzuru bozan fityanın, tasavvufun etkisiyle fütüvvete dönüşeceği, fütüvvetin çekirdeğini oluşturacağı, gerçeğidir.

2.1.3. İslamiyet Işığında Fütüvvet

Arapça bir kelime olan fütüvvet, sözlükte genç, delikanlı, cömert, yiğit anlamına gelmektedir. (Özön, 1979:234). Olumlanan, istenen, onaylanan ahlaki nitelikleriyle dikkat çeken fütüvvet, kaynaklarını fetada olduğu gibi İslam öncesi Arap kültüründen, Türkler'in eski inanışlarında olduğu gibi İslam'ın yayıldığı coğrafyadaki kültürel özelliklerden alsa da karakterini İslam dininin getirdiği ve daha önce yerleşik olup da İslam'ın onayladığı unsurlardan almaktadır. Çeşitli

sosyo-ekonomik, siyasi ihtiyaçların sonucu belli bir coğrafyada sosyal gerçekliğini bulan fütüvvet, toplumsal bir kurum olarak ortaya çıkmıştır.

Fütüvvet ve tasavvuf ilişkisi üzerinde aşıağıda durulacaktır. Fakat bizi bu ilişkiyi anlamlı ve anlaşılır kılınması için birkaç bilgiye ihtiyaç duymaktayız. İslam'ın hedeflediğı müslüman tipinin özellikleri nelerdir, Kur'an'ın ve sünnetin idealize ettiğı insan modeli nasıldır, Kur'an insanlar arası ilişkiler ve sosyal değerler noktasında neleri öne çıkarmıştır, tersinden baktığımızda İslam'daki inanç konusundaki sapmalar nelerdir, Kur'an'ın insanlara öğüt alıp ders çıkarsınlar diye gündeme getirdiğı gazaba uğramış insan ve toplumların karakteristikleri hakkında neler söylenebilir, İslam hangi coğrafyalara nasıl, kimler aracılığıyla yayılmıştır ve bu yayılmada sergilenen tebliğ faaliyetinin özellikleri nelerdir, İslam'ın yayılışında etkin rol alan sufilerin diğere dinlere bakışı nasıldır, İslam öncesi toplumların kültürleri toplumların yeniden şekillenişinde nasıl ve ne derece rol oynamışlardır gibi sorulara konumuzla ilgisi bağlamında değinilmeye çalışılacaktır.

Bir insanın müslüman olmasının ilk şartı Allah'a inanmasıdır. İman sahibi olmadan bir insanın yaptığı tüm davranışların Allah katında değeri yoktur. İman, Allah'a, peygamberlerine ve gönderdiği vahye inanmaktır. O halde, sahip olunan inanç davranışları temelden etkilemektedir. Kur'an'ın hedeflediğı müslüman tipi ibadet açısından namaz kılan, zekat veren, oruç tutan, hacca giden, yanlış ve hatalı söz ve davranışlarından ötürü tevbe eden, cihad eden ve sahip olduklarından dolayı Allah'a şükreden insandır. İbadet, sadece dile getirilenlerden ve belli hareketlerin taklit ve tekrar edilmesinden ibaret olmayıp daha geniş çerçeve içinde Allah'ın razı olduğu her türlü sosyal, ekonomik, siyasal, kültürel davranış içine alır ve güzel ahlaka yönelir. Bu, müslüman için ibadet ve ahlak dünyasının iç içe olması anlamına gelmektedir. Ahlaki yönden bakıldığında hedeflenen müslüman tipinin; "ahlak-ı hamide" de denilen övülen

ahlaki özellikleri arasında adaletli, doğru, güvenilir, sabırlı, cömert, affedici, iffetli olmak, iyiliği emredip kötülükten sakınmak, anne ve babanın rızasını gözetmek sayılabilir. "Ahlak-ı zemime" de denilen kötülenen ahlaki özellikleri arasında israf etmek, kibirlenmek, alay etmek, yalan söylemek, ikiyüzlü olmak, gıybet etmek, cimrilik etmek, iftira etmek, kötü zanda bulunmak, boş işlerle uğraşmak dile getirilebilir. (Şengül, 2006:28-98).

Doğuştan getirdiği duygu ve yetenekler ve çevre ve eğitimle kazandığı davranışları ile halife olabilecek potansiyele sahip olarak insan, Allah'a kulluk için yaratılmış ve bu kulluğun ne derece yaşanıp yaşanmadığının sınanma yeri olarak da insana dünya hayatı gösterilmiştir. Ahlaki açıdan Kur'an'da ideal insan, tevhit, adalet, affetmek, tövbe, ahde vefa, alçakgönüllülük, birlik ve kardeşlik, cömertlik, doğruluk, iffet ve haya, iyilik, sabır ve sebat, sevgi kavramlarıyla donanmalıdır. İktisadi hayat açısından ideal insan, çalışkanlıkla anlatılmıştır. İnsan dünya hayatını ihmal etmemeli, kendisine ahiret hayatını da kazandıracak etkinlikleri gerçekleştirmelidir. Dolayısıyla dünya dinlenme yeri olmayıp çalışıp çabalama yeridir. Nitekim insan yetenekleri ölçüsünde kendisi ve diğerleri için helal olmak üzere çalışıp kazanç sağlamalıdır. Kazanç yolları ticaret, tarım, hayvancılık gibi çeşitlilik göstermesine karşı kazançta helallik ilkesi değişmemektedir. Zira ölçü ve tartıya dikkat edilmemesi, malın olduğundan iyi gösterilmeye çalışılması, borç olarak verilen durumlarda insanı yanlışla sürükleyecek şekilde insanların zora sokulması gibi davranışlar, kul hakkından sayılarak yasaklanmıştır. Toplum düzeni açısından ideal insan, sosyal sorumluluklarının bilincinde olarak iyiliği sergilemeye, kötülüğü önlemeye çalışmalıdır. Toplum düzenini bozacak nitelikteki cimrilik, bozgunculuk, gösteriş, haset, israf, kibir gibi davranışlar hoşgörülmemektedir. (Şağbanşua, 2006:53-109).

Kur'an insanlar arası ilişkiler ve sosyal değerler noktasında neleri öne

çıkarmıştır sorusunun peşini kovaladığımızda neler söylenebilir?

Tek bir ayetin, Kur'an'ın mushaf sırasına göre 16.suresi olan Nahl suresi 90.ayetin bile, tek başına tüm erdemli hareketlerle, bayağı, yanlış ve toplum düzenini sarsan davranışları ortaya koymada kritik önem ve değerdeki anahtar kavramları verdiğini ifade eden Özdemir (2006:92-93)'e göre, "Şüphesiz ki Allah, size adaleti, iyilik yapmayı ve yakınlarla bakmayı emreder; hayasızlıktan, fenalıktan ve azgınlıktan nehyeder. Öğüt alıp tutasınız diye size böyle öğüt verir." şeklindeki ifade adalet, iyilik, yardımseverlik gibi olumlu sosyal değerleri emretmekte, gayri ahlaki, kötü, çirkin anlamlarına gelen "fahşa" yı, insanlar arasında kötü kabul edilen her şey anlamında "münker"i, her türlü hakkı aşmayı, hakka tecavüz etmeyi anlatan azgınlık hali anlamına gelen "bağy" ı yani olumsuz sosyal değerleri yasaklamaktadır. İnsanlar arası ilişkilerde dikkat edilmesi gereken sosyal değerler insanı insan yapan, ona kılavuzluk eden fonksiyona sahiptir. Kur'an yapısı gereği toplumdaki ahlaki değerlerin destekçisi ve teşvikçisi olmakla kalmayıp yapılan iyilik ve kötülüklerin karşılık bulacağını söylemektedir.

Timur (2008:116)'a göre, hidayetın karşıtı demek olan sapma, doğru yoldan ayrılma anlamına gelmektedir, vahyin yol göstericiliğinden mahrum olmak ve aklını kullanmamak da aynı anlamda düşünülmelidir.

İslam, zamana mekana göre değişmeyen, evrensel ve şaşmaz ölçütler olarak sosyal değerleri bildirmiştir. Zamana, mekana, koşullara göre değişmeyen, evrensel ve şaşmaz ölçütler olarak sözü edilen sosyal değerlerin yaşama geçirilmemesi durumunda gazaba uğramış, kızgınlık ve öfkeye muhatap olmuş, insan ve toplumların yok oluşlarının nedenleri nelerdir sorusu, sosyal değerlerin önem ve değerine asimetrik bakışla yaklaşmak anlamına gelmektedir.

Başkaya (2007: 112-114) 'ya göre, Kur'an'da önceki nesillerde gazaba uğramış her insan ve toplumun cezalandırılma nedenleri ibret alınması için tek tek ele alınıp incelenmiştir. Kullar arası haksızlık, zulme rıza göstermek, zalimi cezalandırmamak, adaleti tesis etmemek, haddi aşmak, azgınlaşmak, eziyet ve bozgunculuk yapmak, paylaşmamak kısaca ahlak dışı davranışlar sergileyip evrensel sosyal değerlerden uzaklaşmak cezalandırılmanın nedenlerindendir. Bunları tüm zamanlar için ilahi uyarı olarak yorumlamak gerekmektedir.

Dillendirilen; övülen, teklif edilen ve kötülenen, kaçınılması istenen, davranışların sadece bireyi ahlaken olgunlaştırmayı hedeflemeyip sosyal hayatı düzenleyen, sosyal huzur ve düzeni gözeten norm ve değerler olduğunu hatırlamalıyız. Burada üzerinde durulması gereken noktalardan birisi, bakış açısının bütüncü niteliğidir. Modern dönemlerdeki gibi gerçeklik parçalanmamakta, gerçeklikte olmayan sentetik olarak nitelendirebileceğimiz ayrımlara gidilmemektedir. Zira parçalanmış ve indirgemeci nitelikteki bireysel sosyal, bu dünya öte dünya, maddi manevi, akıl gönül, hayırlı iş dünya işi gibi birbirinin tersi ve altarnatifi gibiymiş gibi düşünülen ayrımlar bütüncü bakış açısıyla geçerliliğini yitirmiştir. Altı çizilmesi gereken noktalardan bir diğeri, fütüvvette ve daha sonra göreceğimiz üzere ahilikte hayata gelişin anlamına varan ve bu anlamı yaşamına yayan, kendisi ve toplumu için her türlü faaliyeti ibadet olarak gören, aktif ve sürekli değer üretilen çalışan insanın hedef gösterilmesidir.

Zamana, mekana, koşullara göre değişmeyen, evrensel ve şaşmaz ölçütler olarak sözü edilen sosyal değerlerin olması gerekene karşılık gelmesi, sosyo-kültürel gerçekliğin analizinde olan ile olması gereken boyutların ortaya çıkartılması bakımından önemlidir.

İslam hangi coğrafyalara nasıl, kimler aracılığıyla yayılmıştır ve bu

yayılmada sergilenen tebliğ faaliyetinin özellikleri nelerdir sorusuna cevap vermeye çalışalım. Bu soruya verilecek cevap, fütüvvetin İslam coğrafyasının genişlediği yerlerde doğup gelişmesinin nedenlerini anlamak bakımından önemli olacaktır. Göreceğiz ki fütüvvet, İslam'ın genişlediği coğrafyada varlık göstermiştir. Ayrıca bu cevap, aynı zamanda kültürler arası değer aktarımının nasıl gerçekleştiğine bir model olacak ve kültür değişmelerinin yollarına ilişkin ipuçlarını taşıyacaktır.

Hız.Peygamber'i peygamberliği sırasında, inanan olarak görüp yine inanan olarak ölen insanlara "sahabe" denildiğini belirten Akgün, sayı olarak 114 bin rakamını dile getirmektedir. Birçok sahabe, çeşitli nedenlerden dolayı değişik beldelere gitmekteydi. İtibar ve fazilet bakımından on iki tabakaya ayrılabilen farklı sosyo-ekonomik düzeyden gelen sahabelerin değişik beldelere gitmelerinin nedenleri olarak cihad anlayışı, İslam davetçisi ve eğitmeni olmak istemeleri, valilik, amillik (memurluk), kadılık, elçilik görevlerini yerine getirmeleri, Hz.Osman döneminde dinde siyasi ayrılıkların çıkması üzerine, fitneden, rahatsız olmaları ve dini bilgilerini artırmak istemeleri sayılabilir. Sayılan nedenler arasında farkedilir bir oranla İslam'ı değişik coğrafyalara taşıma, davet etme kaygısı ile yapılan cihad, seyahat ve yerleşmeler fazladır. Sahabenin fetihlerinin özelliği, İslam'ı zorla kabul ettirme yolunu tercih etmemelerinde yatmaktadır. Fetihlerde ganimet elde etme amacı da güdülmesine rağmen bu kaygı birincil kaygı olmamıştır. Hatta düşmanla karşılaşıldığında ilk olarak müslümanlığa davet edilmesine, davet kabul edilmezse cizye istenmesine, bu da kabul edilmezse ağaçları kesip yakmamak, hayvanları öldürmemek, mabedleri yıkmamak, ihtiyar, çocuk ve kadınlara dokunmamak üzere savaşılmaya genel bir ilke olarak dikkat edilmiştir. Sahabe coğrafyası olarak adlandırılabilen yerler, Arap yarımadası, Kuzey Afrika, Şam, Irak, Anadolu, Azerbaycan, Ermenistan, İran, Horasan ve Maverâünnehir, Hindistan ve Sind bölgeleri ve Akdeniz adalarıdır. Sahabelerin doğuda Çin'e, batıda Atlas

Okyanusu'na, kuzeyde Kafkaslar'a, güneyde Sudan'a ulaştıklarına dair haberler sonucunda İslam dünyasının sınırlarının adeta onlar tarafından çizildiği söyleyebiliriz. (Akgün, 2007:4-97).

Sağlam bir inanç, maddi ve manevi geniş bilgi, örnek bir yaşayış ve ahlak sahibi olmayı ve sözlerle yaşantının tutarlılık arz etmesini tebliğcinin özellikleri arasında sayan Bekiryazıcı (1995:8-147)'ya göre, tebliğ sözle, eylemle, örnek yaşayışı sergilemeyle, mektup gibi yazılı araçları kullanmayla, hem Kur'ani hem nebevi teşvik sonucu sahabe tarafından gerçekleştirilmiştir. İlim sahibi olma, lüks içerisinde yaşamaya düşkün olmama, kuvvetli ifade gücü, hoşgörülü ve temiz kalpli olmak, güçlükler karşısında cesaretle durmak gibi ölçütlere tabi tutularak son derece seçkin tebliğ grupları oluşturulmuş, tebliğciler yumuşaklık ve tevazu ile iş görmek, kesinlikle sert davranmamak, halka tatlı ve iyi şeyler söylemek, müjdeleyici olmak, birlik ve beraberliği temin etmek, cömertliği yaymak, mazlumların ahını almamak noktalarında önemle uyarılmışlardır. Sağlam bir inanca ve kararlılığa sahip olan tebliğci, tebliğin gerektirdiği psikolojik ve sosyolojik unsurların bilgisine sahip olmalı, yabancı dil, yazı, güzel hitabet bilmelidir. Bu özelliklere sahip olarak gerçekleştirilen tebliğ faaliyeti kısa sürede etkisini göstermiş ve başarılı olmuştur. Yapılan davetin insanlardan herhangi bir karşılık ve çıkar beklememesi de önemli bir faktördür. Vurgulanması gereken başka bir husus da tebliğ gerçekleşip de yönetim müslümanlara geçince tebaları arasında hakkı ve adaleti üstün tutmak, müslümanların diğer coğrafyalara yerleşmeleri için zemin hazırlamıştır.

İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren ilk sufiler dinin yayılmasında ve farklı kültür ve coğrafyalarla karşılaşmalarda etkin rol almışlardır. Nitekim Nicholson'a göre tasavvuf "kültürler arası diyalogta birleştirici bir unsur olarak İslam'ın diğer kültürlerle açılan önemli kapılarından birisidir." (Nicholson, 2004:8).

Özellikle Mevlana ve İbn Arabi'nin Batı'da İslam'ın yaygınlaşmasındaki rolü inkar edilemez. İlk sufilerden Mevlana ve İbn Arabi'ye ve belki de günümüze kadar değerlendirdiğimizde bu etkinin nedenleri olarak neler dile getirilebilir?

Akla ilk gelen neden, mutasavvıfların ortaya koydukları çoğulcu ve hoşgörülü din anlayışının, diğer inanışlar ve bu inanışların mensuplarıyla girilen ilişkilerde öncelikle etkili olmasıdır. Tasavvufi ontolojik anlayış gereği, Allah'ın varlığının güç ve güzelliğini bilip yaşayabilme, dolayısıyla halifelik potansiyeline sadece insan sahip olduğundan, her insan değerlidir. Tüm evrenin çekirdeği olarak insanı merkeze alan bu anlayışın insanda uyandırdığı, ilk psikolojik duygusal refleks rengi, dini, ırkı, dünya görüşü, sosyal aidiyet ve mensubiyeti ne olursa olsun, karşısındakine hissettiği sevgi olacaktır ki evren, tasavvufu kavrayışa göre zaten sevgi üzerine yaratılmıştır. Bunun kaçınılmaz sonucu, her inanış ve görüşten insanı içine alacak, kuşatıcı aşk felsefesi olacak ve karşılığını Mevlana'nın "ne olursan ol, gel" ifadesinde bulacaktır. Tasavvuf anlayışının İslam'ın yaygınlaşmasındaki etkisinin nelerden kaynaklandığına başka bir cevap olarak tasavvufun kullandığı sembolik dilin sosyal farklılıkları olabildiğince ortadan kaldırması söylenebilir. Bir diğer cevap da tasavvufun hedefinin tüm farklılıkları aşan bir şekilde, "insanın insani özü"nü yansıtan, değişmez, evrensel ahlaki değer ve ilkeleri benimseyen ve yaşayan insana ulaşmak olmasıdır. Tasavvufi düşünce içerisinde oluşan kavramlar öncelikle ahlaki kavramlardır ve bu ahlaki kavramlar herkes için geçerliliği olan birleştirici niteliktedir.

Er (2005:65)'e göre, sufiler başka medeniyetlerin kaynaklarını kullanmakta sakınca görmemişlerdir. Bunda nur-i muhammediye anlayışının sonucu olarak sufilerin kendi silsilelerini eski peygamberlere de dayandırabilmelerinin etkisi olmuştur.

Kanaatimizce sufilerin yaşam tarzı, sorunları çözme biçimleri, insan,

toplum, evren kavrayışları disiplinler arası inceleme ile ortaya konmalıdır. Salt Türkiye coğrafyasında değil İslam'ın biçimlendirdiği geniş coğrafyayı içine alacak şekilde uzun dönemli, kırılma ve süreklilikleri ortaya çıkaracak araştırmalar yapılmalıdır. Biz çalışmamızda 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar etkisi azalarak gördüğümüz ahiliği konu edinir ve ahilikte sufiliğin ve tasavvufun rolünü gündeme getirirken başka çalışmalar, örneğin Kılıç (2009) 'ın çalışması, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e sufi geleneği kimlerin ve neleri taşıdıklarını tartışmaktadırlar. Bu öyle ya da böyle bin yıllık bir kültürdür ve etkisi uzun dönemlerinin bazı zamanlarında artarak bazı zamanlarında azalarak devam etmektedir.

İslam öncesi toplumların kültürleri toplumların yeniden şekillenişinde nasıl ve ne derece rol oynamışlardır sorusuna teorik bir cevap olmak üzere İslam'ın toplumsal şekillenışı üzerinde düşünelim.

Aydın (1991:169)'a göre, İslam beşerin kendiliğinden bulamayacağı değerler hiyerarşisi getirmiştir. Bu hiyerarşi açısından önceki toplumlarda var olan kültür unsurlarından bazılarını reddetmiş, bazılarını düzelterek yeni fonksiyonlar kazandırmış, önceden olmayan bir senteze ulaşmıştır. İslam orijinallliğini hiç bilinmeyen kültür unsurlarını getirmesinde değil tayin ettiği yörünge ve ulaştığı sentezde bulmaktadır. Özü itibariyle toplumüstü bir kaynağa dayansa da İslami pratikler, onun algılanış ve uygulanış biçimi toplumsal şartlarla paralel yürümüştür.

Aynı zamanda ontolojik bir kavram olan ve sufileri kompleksiz bir şekilde başka kaynaklara açan “nur-i muhammediye” anlayışına göre, Allah'tan başka bir şey yokken Hz.Peygamber'in temsil ettiği nübüvvet nuru yaratılmıştır. Bu nurdan da kainat yaratıldığından sufiler için İslam öncesi kültürlerle etkileşime geçmek her zaman kolay olmuştur; yeter ki farklı sosyal yaşamlara ait kültürlerin

değer ve normları, İslam'ın değişmez, evrensel ölçüleri ile uyum içinde olsun.

Toplumsal bir kurum olarak fütüvvet teşkilatının Emeviler döneminin ortalarına doğru çıktığı sanılmaktadır Aynı dönemde fetadan farklı olarak fityan denilen birliklerin ortaya çıktığını belirtmiştik.

Kanun dışı birlikler olarak da nitelendirilebilecek fityan, büyük karışıklıklar çıkarmışlardı. Askeri ve güvenlik güçlerinin yetersiz olduğu zamanlarda görevler üstleniyorlardı. Kalabalık olmalarından ötürü zaman zaman hükümdarlar bile bunlardan yardım talep edebiliyorlardı. İşte bu kontrolsüz ve ahlaki bağları zayıf, güç odaklarının ahlaki disipline sokulmaları ihtiyaç haline gelmişti ki bu görevi tasavvuf ve tarikat kuruluşları üstlendi. (Arslanoğlu, 1997:16).

İktidarın gücüne göre konum alan, belli bir mesleği olmayan bekar ve genç erkeklerden oluşan, marjinal konumlarıyla sosyal düzen ve huzuru bozan fityanın, tasavvufun etkisiyle fütüvvete dönüştüğünü görmekteyiz. İslam'da övülen ve tüm insanlığa teklif edilen ahlaki kavramları daha önce dile getirmiştik. İşte bu ahlaki değer ve ilkeleri referans olarak alan tasavvuf, marjinal özellik ve konumlarıyla sosyal düzen ve huzuru bozan fityan gruplarını fütüvvete dönüştürmeyi başarmıştır. Belli bir aşamadan sonra tasavvufun bu aracılık/dönüştürücülük rolü pek üzerinde durulan bir konu olmamıştır. Nitekim güzel ahlaki konu edinen pek çok kaynakta fütüvvet ve aşağıda belirtileceği üzere tasavvuf, benzer anlamda ve birçok yerde birbirinin yerine kullanılmaktadır.

2.2. FÜTÜVVETÇİLİĞİN GELİŞİM EVRELERİ VE TASAVVUF İLİŞKİSİ

Bu bölümde Abbasi halifesi Nasır Lidinillah (1180-1225)'ın fütüvvete

girmesinin nedenleri, fütüvvete girerek gerçekleştirmeyi hedeflediği amaçları dile getirilecektir. Daha sonra fütüvvet ve tasavvuf ilişkisi açıklanıp her ikisinin de bireysel soru ve sorunlara cevap vermekle beraber toplumsal soru ve sorunlara da yönelik olduğu açıklanacaktır. Dolayısıyla fütüvvet ve tasavvufun çok çeşitli toplumsal etki ve kurumsallaşmalara neden olduğu belirtilip kurumsallaşmadaki metoda işaret edilecektir. Sonuçta feta, fityan, fütüvvet ve tasavvuf aracılığıyla kavramlar arası bağlar kurulmuş olacak ve biz de ahiliğe ulaşmış olacağız.

2.2.1. Halife Nasır'ın Fütüvvete Girişi ve Teşkilatlanmış Fütüvvet

Abbasi halifesi Nasır Lidinillah halife olduğu zaman hakimiyet alanı içinde yer alan topraklar üzerinde gerek ekonomik gerek asayiş bakımından istikrarsız ve karışık bir durum vardı. (Çağatay, 1952:62).

Çeker (2008:15-16)'e göre, Abbasi halifesi Nasır Lidinillah'ın fütüvvete girmesine neden olan faktörler vardı, adeta dört bir yandan sarılmış durumdaydı, bir taraftan Selahattin Eyyubi (1147-1193) diğer taraftan Anadolu Selçuklu Devleti hükümdarı II.İzzeddin Kılıçarslan (1155-1192) sınırlarını genişletmişti. Öte yandan Batıniler, gönderdikleri fedaileri ve davetçileri aracılığıyla halkı ayaklandırmaya çalışıyorlardı. Nasır Lidinillah, şeyh Abdulcabbar önderliğinde fütüvvete girdiğinde tarih 1182'yi gösteriyordu ve saltanatının ilk dönemleriydi. Amacı müslümanları hilafet çatısı altında toplamaktı, Bağdat'ı merkez seçmişti ve fakat İslam ülkeleri arasındaki birliği savaşla sağlayamayacağını bildiği için bu birliği, fütüvvet ruhunu İslam ülkelerine kabule daveti uygun yol olarak seçmişti. Lidinillah, fütüvvet birliklerini etrafında toplamış ve ortak harekete yönlendirmiş, Sühreverdi'yi (1145-1234) de bu birliklerin başına geçirmiştir.

Erken (2002:16), Lidinillah'ın fütüvvet birliklerini bir araya toplamasının

sonuçları olarak dağınık haldeki fütüvvet birliklerinin merkezi bir teşkilat haline gelmesini, merkezi teşkilatlanma içinde fütüvvet teşkilatlanmalarının eskisinden daha fazla güçlenmesini, fütüvvet birlikleri arasında olan ve olabilecek düşmanlıkların yerini yardımlaşma ve dayanışmaya bırakmasını sağlamıştır. Bu bir araya toplama çabası, devlete başıboş, düzensiz ve kontrolsüz birlikleri kontrol altına alma, devletin gücünü artırma ve manevi nüfuz sağlama gibi olumlu sonuçlar doğurmuştur.

2.2.2.Fütüvvet ve Tasavvuf İlişkisi

İslam'ın hedeflediği insan tipinin inşa edilmesinde önemli roller oynayan tasavvuf, bu yönüyle sistematik bir ahlak görüşü oluşturmuştur. Bireyin hayat içindeki ahlaki olgunlaşma odaklı iç yolculuğuna rehberlik eden tasavvuf anlayışı, anlam arayışındaki bireye cevaplar verir. Bu bizi tasavvufun salt bireysel bir kavrayış olduğu izlenimine taşımamalıdır. Çünkü tasavvuf bireyin bireysel soru ve sorunlarına cevap verdiği kadar toplumsal yaşamın soru ve sorunlarına da cevaplar vermektedir. İnsanlık tarihi içinde, bu kadar uzunca süre, tasavvuf kadar sosyo-kültürel, ekonomik, siyasal etkiler bırakan yaşam tarzı azdır. Nitekim tasavvuf hareketi, geçmişte ve günümüzde birçok düzeyde çok çeşitli sosyal kurumlaşmalara neden olmuştur ve olmaktadır.

Tasavvufi düşünce ve yaşayışın belirli kişiler etrafında düzenli bir biçimde teşkilatlanmasını ifade eden tarikatlar, yaklaşık olarak 8. yüzyıldan itibaren yayılmakla birlikte ilk zahid ve sufilere nisbet edilen, cüneydiye, tayfuriye, hallaciye gibi tarikatlar da vardır ki bunlar kendilerini bir silsile ile beraber Hz.Peygamber'e dayandırmaktadırlar. Tasavvufi yaşam ve düşünüş biçiminin kaynağı konusunda Kara (2005:17-21), iki düşüncenin olduğunu ileri sürmektedir. İlk olarak tasavvufun kaynağı, Kur'an ve hadislerdir. İkinci olarak tasavvuf, İslami çevrelerde doğmak ve gelişmekle beraber kaynağı İslami

değildir, bu düşünce Ortadoğu ve Uzakdoğu'da yaygın olan hristiyan, Hint ve İran mistisizminden etkilenmiştir.

İslam, Kur'an ve hadisler aracılığıyla daha önce dillendirdiğimiz gibi kendine özgü bir değerler hiyerarşisi getirmiştir. İslami inanışa göre, söz konusu değerler hiyerarşisi ve iman esasları, ilk olarak Hz.Peygamber'e vahyedilmemiştir, Hz.Peygamber 'den önceki resullere de gelen dinin adı İslam'dı. Bu düşünce daha önce dile getirdiğimiz tasavvufu ontolojinin bir unsuru olan "nur-i muhammediye" anlayışı ile de uyumlu görünmektedir. İlk insan ve ilk peygamber olan Hz.Adem'den Hz. Muhammed'e kadar peygamberler, nebiler tarihi değişmeyen iman esaslarını ve ahlaki değerleri tebliğ etmenin tarihi olmuştur. Ahmed Yesevi, Hacı Bektaş-ı Veli, Mevlana, İbn-i Arabi, Yunus Emre, Ahmet Kayhan gibi mutasavvıfların eserlerinde 12 bin olarak kabul ve zikr ettikleri peygamberler, hep aynı şeyi, iman ve ahlak esaslarını görevli oldukları toplumlara yerleştirmeye çalışmışlardır. Yerleştirilmeye çalışılan ve adı İslam olan, inanç, ibadet ve ahlak esasları, süreç içinde asıllarını ve özgünlüklerini kaybedip bozulmuşlardır ki tarihin tekerrürden ibaret olmasının nedeni budur. İslam da bu sefer ve son olarak Hz.Muhammed'e gönderilen vahy aracılığıyla tarihin bu döneminde tekrar ettiğinde başlangıçtan yani ilk peygamber olan Hz.Adem'den zamanına kadar asıllığını ve özgünlüğünü yitirmemiş esasları olduğu gibi devam ettirmiş, salt şekilden/kavramdan ibaret kalıp içeriğini yitirmiş olanların şekline/kavramına dokunmamış ve yeniden içeriklendirmiş, tamamen aslını yitirmiş olanları reddetmiş ve tüm bunları inanç, ibadet, değer ve ilkelerle fonksiyonel olarak birbirine bağlayarak ve değerler hiyerarşisinin değişmez esaslarını ortaya koyarak "tevhid bileşkesi"nde yapılandırmıştır. Bu cümle, İslam'ın fonksiyonel bir biçimde birbirine vahiyle bağlanıp bileşke haline getirilmiş, tevhid esaslı bütüncü bir yapı inşa ettiği şeklinde de okunabilir.

O halde, dillendirilen bakış açısı dini dünyevi, akıl gönül, madde mana,

kutsal kutsal dışı şeklindeki ayrımları geçersiz kılmaktadır. İşte alışma konumuz olan ahilik de bu bütüncü bakış açısını ve içerdiği değer ve ilkeleri kurumsallaştırıp somutlaştırmıştır.

Aydın, İşlam'ın tevhid esaslı bütüncü yapıyı kurarken bağ kurduğu ve kendine has bir ayıklamaya tabi tuttuğu unsurları prensip olarak, inançla, ibadetle, siyasal ve sosyallikle, hukukla ilgili konular şeklinde dörde ayırmıştır. (Aydın, 1991:64) Vahy ve sünnet ışığında yapılan bu ayıklama sonrasında İşlam mükemmelliğine ulaşmıştır. Zira Efe (2007:163-164)'ye göre de gerek inanç gerek ibadet boyutlarında geçmiş inanışlarla İşlam arasında her ne kadar amaç, şekil ve öz bakımından bozulmalar olmuşsa da benzerlikler vardır. Fakat konuya iman, ibadet ve ahlak bütünlüğu açısından bakıldığında Kur'an'ın ortaya koyduğu anlayışın mükemmelliği ortadadır.

İlk peygamberden son peygambere kadar yığılan birikimin hakikate dair olanlarını kabul etme, olmayanlarını ayıklama, şekilden/kavramdan ibaret olanları yeniden ieriklendirme ve sonuçta tevhid esaslı bütüncü yapısal inşayı, İşlam'ın temel dayanakları olan vahyin ve sünnetin etkisini öne çıkararak da anlayabiliriz. Bu noktada vahyin konuları, geliş süreci ve ayetlerin nüzul sebepleri, Hz.Muhammed'in hükümleri yerleştirmesi, yaşaması ve yeni hükümler koymasđ noktasındaki rolü konuya ışık tutucu olacaktır.

Bilindiği gibi, Kur'an bir bütün olarak bir defada toplumun önüne konmayıp süreç içinde toplumun ihtiyaç durumları ve pratiğe yerleştirmenin beraberinde getireceği çeşitli sorun ve etkiler gereği belli bir süreç takip edilerek tamamlanmıştır. Bu noktada önceki bölümlerde kurumsallaşma süreç ve mantığına ilişkin dile getirilenler hatırlanmalıdır. Dolayısıyla Kur'an da peyderpey sosyal hayata yerleştirilmeye çalışılmıştır. Bu durum, zaten belli bir yaşam tarzı ve inanç, ibadet, ahlak ve düşünüş şekli olan toplumun hayat akarken sergilediği

davranışları pratik içinde kabul etme, ayıklama, yeniden içeriklendirmeye yani sosyal gerçekliğin günlük yaşam içinde inşa edilmesine yönelik olarak okunabilir.

Canberk (2007-2-3)'e göre, Kur'an-ı Kerim'in ahlak ve hüküm bildiren ayetlerinin büyük bir bölümü esbab-ı nüzul denilen bazı sebeplere binaen nazil olmuştur. Alimler yaklaşık beşyüz ayetin bu şekilde iniş sebeplerinin olduğunu tespit etmişlerdir. Geçmiş milletlerden, cennet ve cehennemden bahseden ayetlerin çoğunun inmesine vesile sayılacak sebepleri yoktur ki bunların iniş sebeplerini herhangi bir olayda değil doğrudan doğruya kendi içerik ve manalarında aramak lazımdır.

Kur'an'ın belli bir süreç izleyerek günlük yaşam üzerinden sosyal gerçekliğini ortaya koyduğunu dile getirdikten sonra İslam'ın bir diğer temel kaynağı olan Hz.Peygamber'in, tevhid esaslı bütüncü yapının inşasındaki rolünün ne olduğuna bakalım.

Hız. Muhammed'in hükümleri yerleştirmesi, yaşaması ve yeni hükümler koyması noktasında Aksoy (2002:121), özellikle Hız. Peygamber'in helal haram kılma yetkisine sahip olduğuna dair ayetler, Allah'ın elçisi olup Kur'an'ı açıklama görevi, Kur'an dışında ilahi vahiyle irtibatlı olması ve nihai olarak sünnetin bütünü'nün ilahi vahyin kontrolünden geçmesi, O'nun hükümlerine boyun eğmeyi emreden ayetler, masumiyeti, en güzel örnek olması ve nihayet Kur'an'daki bu en güzel örneğe itaat çağrısı, Hız.Peygamber'in Kur'an'da herhangi bir hüküm olmayan konularda Allah'ın kendisine verdiği yetkiye dayanarak hüküm verebileceği görüşünü dile getirmektedir.

Hız. Muhammed'in hükümleri yerleştirmesi, yaşaması ve yeni hükümler koyması yani sünneti noktasında sahabe dönemindeki dikkatin sergilenmesi

sonucunda sünnetin kendisinden beklenen zenginlik ve uygulama kolaylığı, esnekliği ve evrenselliği vereceğini ifade eden Türkoğlu (2007:108), ancak bu durumda, her dönem ve her yerde İslami kimlik ve kişiliğin korunabileceğini söylemektedir.

Tüm bunlar, önceki inanışlara karşı alınan ve bugün ilişkiye girilecek kültür ve medeniyetlere karşı alınacak tavrı belirlemede önemlidir. Çalışmamız açısından sosyal ve toplumsal gerçekliğin inşasındaki metod ve kaynaklar anlamlıdır. Metodolojik olarak kabul etme, ayıklama, yeniden içeriklendirmenin dile getirilmesi, kaynak olarak İslam'ın temel dayanakları olan vahyin ve sünnetin etkisi, tasavvufun metodolojik kaynaklarını vahy ve sünnette bulduğunu, esasların merkezinin İslam olduğunu, söylemek gerekmektedir. Bu durum ahiliğin değer ve ilkelerinin kaynaklarını nerede bulduğunu ve kurulumundaki metodunu ortaya koymada önemli olduğu kadar genel olarak etkileşime girilen toplum ve kültürlerle ilişkide İslam'ın özünü ve özgünlüğünü nasıl kaybetmediğini ve bu hassasiyete sahip insanlar yaşadığı sürece kaybetmeyeceğini örneklemede yardımcı olabilecektir.

Sufilerin risalelerini yani fütüvvetmaneleri gözden geçirdiğimizde, fütüvvet ile tasavvufun içiçeliği göze çarpmaktadır. Her ikisinin de ahlaki güzellik ve faziletleri yansıttığını kabul etmeliyiz. Fütüvvet teşkilatının fityan gruplarından doğduğunu belirtmeliyiz. İnkişaf sürecinde fityanlar sufilerden ayrılmışlardı. Fütüvvet ile tasavvufun yapısı aynı ahlaki değerlerin yerleşmesine hizmet etmeyi gerektiriyordu. Nitekim fütüvvet, kötü huyluluk ve sefahat değil sunulan bir aş, bir armağan, güleryüz, tevazu ve başkalarına kötülük etmekten çekinmek anlamına gelmektedir. Fütüvvetin faziletlerinden olan diğerkamlık, şeref, dürüstlük ve cömertlik gibi kavramlar tasavvufla fütüvvetin sıkı ilişkisini ortaya koymaktadır. (Demir, 1996:28-29).

Ocak (1996:262)'a göre, 9.yüzyıldan itibaren tarih sahnesinde görülen sufilik, toplumda belli bir nüfuzu olan fityan teşkilatlarına ilgi duymuş ve buralara nüfuz edebilmek için fütüvvet kavramını benimseyerek, onu kendi dünya görüşüyle içeriklendirmiştir. Böylece sufilik kurumlaşma sürecine girmiş ve onunla içiçe bulunan fütüvvet kurumunda da sufi karakterler gün geçtikçe ağır basmaya başlamıştır; yani her iki kurumlaşma birbirini beslemiştir.

Gerek Fars gerekse Türk toplumlarında din ile toplumun karşılıklı ilişkileri sonucu, Arap-İslam kültüründen farklı kültürler ortaya çıkmıştır. Bu farklılıkta rol oynayan en önemli etkenler, dini yayanlarla ilişkilerin yanı sıra, bu toplumların kendilerine özgü şartları, özellikle tarihi toplumsal bağlantılarıdır. Karahanlılar ve özellikle Selçuklu Türkleri'nin egemen olduğu İslam ülkelerinde tasavvufi tarikatler görülmekte, tasavvufi iktisadi nitelikteki fütüvvet teşkilatı yer almaktadır. (Ayas, 2008:74-75).

Bu aşamada iktidarın gücüne göre konum alan, belli bir mesleği olmayan bekar ve genç erkeklerden oluşan, marjinal konumlarıyla sosyal düzen ve huzuru bozan fityanın, tasavvufun etkisiyle fütüvvete dönüştüğünü tekrar dile getirelim. İslam'da övülen ve teklif edilen ahlaki kavramlar ve bu ahlaki değer ve ilkeleri referans olarak alarak yaşama geçirmeye çalışan tasavvuf ve tasavvuftan ayrı düşünölemeyecek fütüvvet, genel olarak karakteristiğini ahlakla bulmuştur. Fakat özellikle öne çıkartılması gereken kavramlar, isar, uhuvvet, mürüvvet olarak sıralanabilir ki bu kavramlar, fütüvvetin ve sonraki bölümde göreceğiz ki ahiliğin karakteristiğini veren sosyal değerler olarak düşünölmelidir.

“İsar”, sözlükte cömertlik, kendi muhtaç olduğu halde verme (Devellioğlu, 2006:450) anlamına gelmektedir. İsara anlamını veren vurgu, insanın kendisi ihtiyaç sahibi olmasına rağmen ihtiyaç duyduğu şeyi başka bir ihtiyaç sahibine vermesi yani kendisi yerine karşısındakini tercih etmesi veya bu davranışı

sergilemeye yönelik ahlaki potansiyele sahip olmasıdır. İsar, günümüzde diğerkamcılık sözcüğüyle karşılanmaktadır.

İslami terminolojide insanın malının yarısını vermesi “sehavet”, yarıdan çoğunu vermesi “cud”, olanaklarının tamamını vermesi de “isar” olarak adlandırılmaktadır. Açık bir şekilde görülür ki din kardeşliğinin en ileri aşaması kendini isarda gösterir. İsar ekonomik bir değer olan malda olabileceği gibi insanın kendi hayatını başkası için feda etmesi olarak can ile de olanaklıdır. Başkasını kendine tercih etme demek olan isar, yakın bir iman gücü, sevgi ve sıkıntılara sabretmekle kazanılır. Allah bizlere karşılıksız olarak her türlü nimeti vermektedir. O halde isar karşılıksız olarak veren Allah’ın ahlakıyla, kendini insanlığa adayan peygamberin ahlakıyla, din uğruna malından ve canından geçen muhacir ve onlara kucak açan ensarın ahlakıyla ahlaklanmak demektir. (Akpınar, 2005:45).

“Uhuvvet”, sözlükte kardeşlik (Devellioğlu, 2006:1118) anlamına gelmektedir. Nesep bağı anlamında da kullanılmakla beraber İslam’ın uhuvvetle vurgulamak istediği din kardeşliğidir. Zira İslam’a göre, din kardeşliği müslümanların kendi aralarında geliştirdikleri özel bir bağ olup gerek maddi gerekse manevi her türlü yardımlaşma ve dayanışmayı içerir. Hz.Peygamber, yardımlaşma, paylaşma ve dayanışma örneği olması açısından hicretten sonra, bu kez, ikinci defa muhacir ile ensar arasında kardeşlik ilan etmiştir. (Akpınar, 2005:49).

“Mürüvvet”,sözlükte insaniyet, mertlik, yiğitlik, cömertlik, iyilikseverlik (Devellioğlu, 2006:736) anlamına gelmektedir. Gölpınarlı (1950:6)’ya göre adamlık anlamına gelen mürüvvetle yiğitlik, cömertlik anlamlarına gelen fütüvvet kelimelerinin her ikisi de tasavvufa dayanmaktadır. Fakat ekonomik oluşumları da içine alması ve sanat erbabını teşkilatlandırması bakımından ekonomik kimlik

taşıyan fütüvvet ehli tarafından daha geniş anlamlarda ele alınmıştır. O halde mürüvvet fütüvvetin esası olup, fütüvvetse mürüvvetin sonudur. Yani her mürüvvet sahibi fütüvvet sahibi olmayıp her fütüvvet sahibi mürüvvet ileri derecede ulaşmıştır.

Anadol (1991:17)'a göre, mürüvvet, kötülüklerden kaçınmayı gerekli bilmek ve bu noktada gayret gösterecek iyiliği meleke haline getirmek olup fütüvvetin hazırlık devresidir. Fütüvvet ise her türlü temizlik, yiğitlik, hikmet ve adaletin icap ettirdiği davranışların sergilenmesidir.

İsar, uhuvvet ve mürüvvet gibi temel ve insani ahlaki değerlerin konumuzla ilgisini kurmaya çalışalım. İslam öncesi eski insan prototipine karşılık gelen fetanın İslam'ın yayılışıyla beraber marjinal oluşumlar olan fityanlara dönüştüğünü söylemiştik. İşte bu fityanlar, zikredilen değerleri referans alan tasavvufla ehlileştirilmiş, kontrol altına alınmış ve sosyal yaşam içinde olumlu, istenen fonksiyonlar üstlenmişlerdir.

Kanun dışı birlikler olarak da nitelendirilebilecek fityan birlikleri, büyük karışıklıklar çıkarmışlardı. Askeri ve güvenlik güçlerinin yetersiz olduğu zamanlarda görevler üstleniyorlardı. Kalabalık olmalarından ötürü zaman zaman hükümdarlar bile bunlardan yardım talep edebiliyorlardı. İşte bu kontrolsüz ve ahlaki bağları zayıf, güç odaklarının ahlaki disipline sokulmaları ihtiyaç haline gelmişti ki bu görevi tasavvuf ve tarikat kuruluşları üstlendi. (Arslanoğlu, 1997:16).

2.3.TÜRK İSLAM KURUMU OLARAK AHİLİK

İslam'ın hedeflediği insan tipinin inşa edilmesinde önemli roller oynayan tasavvuf ve tasavvufla içi içe olan fütüvvet, sistematik bir ahlak görüşü

oluşturmuştur. Evreni bir bütün olarak kavrayan ve sosyal yaşamı parçalamayan veya ilişkili alanlardan birine indirgemeyen ahlak görüşüyle fütüvvet, Anadolu topraklarında özgün şeklini almıştır. Ahlaki olanla iktisadi olanı bu bütüncü görüşüyle ahenkli bir şekilde ilişkilendiren ve siyaset, sanat, askeri alanlarla fonksiyonel, organik, semantik bağını kuran ahilik kurumu, bu haliyle salt bir esnaf teşkilatı olarak nitelendirilemez. Anadolu'nun eski şehir kültüründen de beslenen ahilik, bir yönüyle sufi karakter gösterirken diğer taraftan Türkler'in İslam öncesi kültürlerinin izlerini taşımaktadır.

Ayas (2008:75))'a göre, göçebe, yarı göçebe ve yerleşik Türkmenler, birçok görünümelerini değiştirmeden devam ettirdikleri kendi maddi kültürleri, özellikle tasavvufun kuvvetli etki ve nüfuzuyla kaynaşmış manevi kültür ve müslümanlık görünüşleriyle müşahade edilmektedir.

Anadolu Selçukluları zamanında gelişen ve Anadolu'nun eski şehir kültüründen, fütüvvetçilikten, İslam'ın normatif yapısından olduğu kadar sufi yaşam tarzından, Türkler'in İslam öncesi kültürlerinden, İslam'ı İran üzerinden tanıdığından Fars kültür unsurlarından, melamilik, batınilik gibi heteredoks yapılardan beslenen ve bu yönüyle eklektik yapı arz eden ahiliğin ortaya çıkışını hazırlayan sosyo-ekonomik, siyasal ve askeri nedenler vardır.

2.3.1. Türk İslam Kurumu Olarak Ahiliğin Ortaya Çıkmasını Hazırlayan Nedenler

Türk İslam kurumu olarak ahiliğin ortaya çıkmasını hazırlayan nedenleri konu edindiğimiz bu bölümde, Anadolu'daki demografik hareketlilik ve Anadolu'nun siyasi ve ekonomik durumu açıklanmaya çalışılacaktır. Daha sonra ahiliğin ortaya çıkışı, fütüvvetçiliğin ve tasavvufun İslam

dünyasındaki/coğrafyasındaki rolü ihmal edilmeden Türkler'in İslam öncesi kültürlerinin aktarımına değinilecek ve sosyo-kültürel gerçeğin kırılma ve süreklilik durumları gözlemlenecektir. Anadolu'daki Bizans loncaları ile ahilik karşılaştırılacak ve ahiliğin düşünsel kurulumunda heteredoks etkinin rolü anlaşılmaya çalışılacaktır

2.3.1.1 Anadolu'daki Demografik Hareketlilik ve Siyasi, Ekonomik Durum

7. yüzyıldan itibaren İslam, Arap yarımadası sınırlarını aşmış ve kısa sayılabilecek süre içinde ticaret, fetih, kültür yoluyla Türkler tarafından tanınmaya başlanmıştır. (Ekinci, 2001:52). Kara (2005: 25)'ya göre de Anadolu topraklarının müslümanlarla tanışması eskidir. Nitekim Hz.Ömer döneminde İslam devletinin sınırları Toroslar'a dayanmış, Hz.Osman döneminde Erzurum fethedilmişti. Gerçekleştirilen seferlerle müslümanlar İstanbul'a kadar uzanmışlardı. Buna rağmen Anadolu topraklarının müslümanlarca kazanılması 10. yüzyıldan sonra olmuştur.

Zaten Emeviler zamanından beri Türk kavimleri arasında İslamiyet'in propagandası yapılıyordu. Fakat İslam'ın fakihlerinin kitabi ve nasçı yapısı göçebe Türkler tarafından kabul görmemişti. Buna karşın şeyhler ve tasavvufun diğer temsilcileri Türkler üzerinde olağanüstü bir etki bıraktılar. 10. ve 11. yüzyıllarda Maverünnehir, Harezm ve Horasan gibi İran kültür merkezlerinde İslam'ı tebliğ eden tüccar ve dervişler önceleri İranlılar'dı. Kısa süre sonra Türk dervişler de ortaya çıkmaya başlasa da Türkler müslümanlığı İranlılar'ın kanalıyla tanımışlardır. Nitekim bugün de kullandığımız İslam'a ait terimlerin Farsça olması durumu destekler niteliktedir. (Soysal, 1999:84).

Karahanlı Devleti'nin İslam'ı kabul ve sonra resmi din olarak kabul etmesinden sonra Oğuz Türkleri arasında müslümanlık yayılmaya başlamış, 960

yılında Oğuz Devleti subaşıları olan Selçuk da müslüman olup cihadlar yapmıştır. Türkler çok geçmeden Selçuklu Devleti'ni kurarak Türk İslam medeniyetine hizmet etmişlerdir. (Ekinci, 2001:52). 1071'den itibaren Anadolu'ya yayılan göçebe Türkler, köy, kasaba ve şehirlere yerleşmişlerdir. Bu ilk göç olup bu göçte esnaf ve sanatkarlar Türkistan'da kaldıklarından Anadolu'da ticaret ve sanat Türk ve müslüman olmayan insanlarla yürütülmüştür. (Anadol, 1991:48).

Oğuz boylarının Anadolu'ya olan bu göçü, Türkler'in İslam'ın beraberinde getirdiği yeni maddi manevi unsurlarla karşılaşmalarına ve öteden beri sürdürdükleri alışkanlıklardan uzak olan yerleşik ve yarı yerleşik yaşam biçimini kabul etmelerine neden olmuştur. Türkler'in farklı ve yerleşik kültürlerle sahip insanlarla karşılaşmaları yoğun ve yer yer gergin ilişkilere de neden olmuştur. (Munteanu, 1996:91).

Selçuklu hükümdarı I.Alaeddin Keykubad (1120-1237) zamanında Anadolu coğrafyası adeta bayındır haline gelmişti, Konya, Karaman, Sivas, Akşehir, Kayseri, Kırşehir, Ankara ve birçok yer kültür ve sanat merkezleri haline gelmişti, fakat taht kavgaları ve Altınordu, Mısır, İlhanlılar gibi diğerlerinin de coğrafyada etkili olma arzuları Selçuklular'ı güçsüz bırakmış ve 1243 yılında Köseadağ Savaşı ile Anadolu'yu Moğol istilalarına açmıştır. Anadolu'da halkı adeta canından bezdiren Moğol istilasına karşısında Ahi Evren (öl.1240), Hacı Bektaş-ı Veli (1210-1271), Mevlana Celalettin Rumi (1207-1273) gibi Türk manevi büyükleri, söz konusu istilalar karşısında halkın maneviyatını yüksek tutmak için gayret sarfetmişlerdir. Mevlana saray ve yöneticilere ahlak ve hoşgörüyü, Hacı Bektaş-ı Veli daha çok göçebe ve köy insanlarına yine aynı ahlakı aşılamaya çalışmışlardır. Ahi Evren ise esnaf ve sanatkarları bir araya getirerek, sanat ve ticaret ahlakını, üretici ve tüketici çıkarlarını karşılıklı olarak güvence altına alarak kötü sosyo-ekonomik koşullar altındaki halka güven verdi. (Çağatay, 1997:83-84).

Anadolu'nun Türkler'in eline geçmesinde ve İslamlaşmasında büyük etken 11.yüzyıla başlayan büyük demografik göç hareketidir. Göçebeler arasında dervişlerin çabalarının Selçuklular Devleti'nin kuruluşunda payı olduğu gibi bu devletin kuruluşundan sonra da tekke ve tarikatlar ülkenin her yanına yayılmıştır. Hükümdarlar dahil ileri gelenlerin şeyhlere bağlanmasının etkisiyle tekkelerin gücü ve nüfuzu sürekli artmıştır. (Kara, 2005:25).

Moğol zulmünden kaçarak Anadolu'ya gelen insanlar, devlet otoritesinin zaafa düştüğü bir dönemde, bir yandan kendilerini yurtlarından eden Moğollar'a, diğer yandan uçlarda Bizans'a karşı teşkilatlanmak zorundaydılar. Yine bu insanlar, ekonomik olarak hayatta kalabilmek için Rum esnaf ve sanatkarlar ve ürettikleri mallarla rekabet edebilecek seviyeyi yakalamak durumundaydılar. (Ocak, 1996:124).

Ekonomik olarak hayatta kalabilmek için diğerlerinin ürettikleri mallarla rekabet edebilecek seviyeyi yakalamak, bir teşkilat kurup dayanışmayı sağlayarak iyi, sağlam ve standart mal yapıp satmakla mümkündü ki ahi kurumu bu ihtiyacın doğal bir sonucu olarak ortaya çıktı. (Poyraz,1996:141).

Gülermen ve Taştekil (1993:22-23)'e göre, Anadolu'ya göç eden esnaf ve sanatkarlara istihdam sağlamak, Bizans yerli esnafıyla rekabet edebilmek, sanatkarlar arasında meslek ahlakını yerleştirmek, Türkler'i ekonomik olarak bağımsızlaştırıp güçlendirmek, toplumdaki muhtaç ve yoksulları koruyup gözetmek gibi sosyal, ahlaki, ekonomik amaçların dışında devletin silahlı güçleri yanında savaşmak, şiir, edebiyat, müzik ile toplumsal heyecanları bilinç içinde yaşatmak amacıyla olan ahiler, aynı zamanda Moğol istilasına karşı ilk silahlı halk grubudur.

Ahilerin Selçuklular'da adeta esnaf tarikatı olduğunu ifade eden (Pehlivanlı, 2004: 84-85)'ya göre, ahiler birçok iktisadi imtiyazı ellerinde bulundurarak idari ve siyasi birçok noktada söz sahibi olmuşlardı. Ahi merkezleri o zaman için üyelerin toplantı merkezleri olduğu gibi eğitim yeridir.

Tarihte büyük göç hareketleri vardır ki kendinden sonraki asırları aşarak ciddi sonuçlar doğurur, örneğin kavimler göçü dikkate alınmadan günümüz Kıta Avrupası, Araplar'ın güneyden kuzeye göçü anlaşılmadan bugünkü Ortadoğu ve Akdeniz sağlıklı olarak açıklanamaz. Türkler'in kitleler halinde ve aralıklarla, dalga dalga gerçekleşen göçü de bu etkidedir. Moğol istilasını nedeniyle Maverâünnehir, Horasan ve İran'dan şehirli esnaf, sanatkar, alim ve her katmandan insan göç ederek Anadolu'ya gelmiş ve Anadolu'nun olağanüstü bir demografik, sosyo-kültürel senteze kavuşmasına neden olmuştur. Bu sentez, ulus devlet mantığıyla şekillenmiş zihinlerimizin anlamakta güçlük çektiği, çekebileceği bir gerçekliktir ki bu gerçekliğin mayası, tasavvuf okullarında yetişmiş alp, gazi, abdal, derviş, veli ve ahiler tarafından karılmıştır.

Farklı kültür ve anlayışların bir arada ve içi içe yaşama noktasında, ilerleyen yüzyıllarda daha etkili bir şekilde görüleceği üzere, farklılıklardan ziyade benzerliklerin altını çizen, kültürel etkileşim ve değişimde zorlama, baskı ve itaat unsurlarını değil de kabul etme, benimseme, model alma gibi mekanizmaları kullanan ve bunları hemen ve şimdi değil de sürece yayarak yapan, birleştiricilik, bütünleştiricilik, barış, hoşgörü ve anlayış gibi ahlaki/sosyal değerleri rehber edilen tasavvuf, hem etkili siyasi çevrelere hem ekonomik çevrelere nüfuz edip ciddi bir rol üstlenecektir.

Soysal (1999:106-107)'a göre, 12. ve 13.yüzyıllarda İran kültürünün Anadolu'ya nüfuzu söz konusu olduğundan Anadolu Selçukluları üzerinde İran tesirleri dikkate değerdir. Birbirlerine komşu olarak aynı coğrafyayı aynı

tarihlerde paylaşmış ticaret, savaş gibi türlü nedenlerle aralarında ilişki kurulmuş iki toplumun birbirlerini etkilemeleri doğaldır. İran, Abbasiler döneminde güçlenmiş ve İslam medeniyetine katkılarda bulunmuştur, Türkler de bu medeniyete dahil olunca bu etki daha açık olarak görülmüştür. Anadolu Selçuklular'ı üzerinde İran etkisinin nedenlerinden biri budur. İslam fetihleriyle Araplar, coğrafya üzerinde diğer kültürlerle etkileşime girdiler ve bu etkileşimle birlikte İslam uygarlığı biçimlendi. Araplar, kadim kültürlerin birçoğu üzerinde belirleyici oldu ve fakat bu durum İran için geçerli değildi. Görünüşte yeni inançlarını kabul ettirseler de etki altında kalan kendileri oldular. Bu durum Türkler için de geçerlidir. Türkler, İslam medeniyetinin boya küpünde boyanırken kendi renklerini bu karışıma eklemişti. Anadolu Selçuklular'ının en zayıf olduğu dönemde dahi kültür hayatı hep canlılığını korumuştur. Dönemin tasavvuf çevreleri üzerindeki İran etkisi yalnızca yüksek zümre mutasavvıflarının çevresiyle sınırlı kalmamış, Orta Asya'da başlayan Türk Fars etkileşimi konar göçer ve köylü Türkler'in dini hayatları üzerinde de önemli tesirlerde bulunmuştur. Bu tesirler, varlığını ve gücünü zamanımıza kadar sürdürmüş tarikatları biçimlendiren unsurlardan olmuştur.

Horasan'dan Türkistan'a geçen tasavvufun Ahmed Yesevi'nin elinde işlendiğini belirten Ocak (1996:31-32)'a göre, Ahmed Yesevi, İslam'ı İran sufiliğinin süzgecinden geçirmiş ve önceleri maniheizm, budist mistik kültürüyle tanışmış Türk boylarının anlayıp kabul edeceği bir hale getirmişti. Bu konuya Türkler'in İslam öncesi kültürlerinin etkisini ortaya koyduğumuz bölümde değinmeye çalışacağımızdan bu aşamada sadece Türk İslam kurumu olarak ahiliğin ortaya çıkmasını hazırlayan nedenler arasında Anadolu'daki demografik hareketliliğin beraberinde getirdiği siyasi, sosyo-ekonomik koşullarının belirleyici olduğunu ve bu aşamada tasavvufun birleştirici bütünleştirici etkisini tekrar etmekle yetinelim.

2.3.1.2. İslam Coğrafyasındaki Fütüvvetçiliğin Rolü

Fütüvvet, bütün İslam toplumlarında görülen gevşek dokulu, gençlerin spor, eğlenmek gibi çeşitli nedenlerle bir araya geldikleri gençlik örgütlenmeleri iken ahilik, Anadolu'yu yurt edinmek isteyen esnaf ve sanatkarların bir araya geldikleri (Yalkın, 1996:178-179) ilerleyen bölümlerde göreceğimiz üzere kendine özgü normatif yapısı olan ve planlama, kontrol gibi organizasyona ilişkin mekanizmalarına sahip, üyelerinin sosyalizasyonunu sağlamaya yönelik araçlar geliştirmiş, ritüelleriyle estetik boyut kazanmış, sık dokulu teşkilatlanmadır.

Tatar (Tarih yok, 43)'a göre, fütüvvetçiliğin ahiliğe temel olduğunu kabul etmekle beraber fütüvvetçilikle ahiliğin aynı şeyler olduğunu söylemek mümkün değildir. Zira Anadolu'da fütüvvet sahibi ahi ismini almamıştır. Yine ahi olmanın şartları ana ilkeler bakımından farklıdır. Ahi olmak için öncelikle fütüvvetçiliğin özellik ve sıfatlarına sahip olmak gerekir ve fakat bu yeterli değildir. Çünkü ahi olabilmek için aynı zamanda belli bir meslek ve sanata sahip olmak gerekmektedir.

İslam coğrafyasında gelişen fütüvvetçiliğin ahilik üzerinde etkili rolleri vardır, her şeyden önce “ahilik”, ahlaki değer ve ilkelerini tasavvufla beraber düşünmemiz gereken fütüvvetnamelerden almıştır. Fütüvvetnameleri ahiliğin olması gereken ahlaki ve sosyal değer ve ilkelerini bulduğu teorik zemin ve üç boyutlu kültür analizinde normatif boyut olarak düşünebiliriz. Haliyle fütüvvetçilik daha çok bireye seslenirken ahilik sosyo-ekonomik ihtiyaçlara cevap verme kaygısı güden dolayısıyla toplumda çeşitli fonksiyonlara sahip sık dokulu bir örgütlenmedir. İlhamını ve enerjisini fütüvvet ahlakından alan ahilerde meslek ölçüt alınarak oluşturulmuş yapılanma söz konusudur.

Yılmaz (2005:1045)'a göre, ahiliğin orta çağ fütüvvet hareketi içinde

doğduğu ne kadar gerçekse Anadolu Selçukluları zamanında esnaf ve sanatkarlar kuruluşu haline geldiği ve bir anlamda “Küçük Asya Fütüvvetçiliği” şeklini aldığı da bir gerçektir.

Fütüvvet ile ahiliğin farklarına ilişkin söylediğimizlerimizi tablolastıralım.

KAVRAM TABLOSU 2: FÜTÜVVET İLE AHİLİĞİN FARKLARI

	Fütüvvet	Ahilik
Üyeleri kimden oluşur?	Daha çok gençlerden	Esnaf ve sanatkarlardan
Üyeleri arasındaki ilişki bağı	Gevşek dokulu	Sık dokulu
Üyeliğe kabul koşulu	Ahlaki değer ve ilkeleri kabul etmek	Belli bir meslek ve sanata sahip olmak
Toplumsal yaşama seslenme düzeyi	Daha çok bireysel/mikro ve ahlak boyutu düzeyinde	Sosyo-kültürel ihtiyaçlara yönelik makro düzeyde ve çok boyutlu

2.3.1.3. Türkler’in İslam Öncesi Kültürlerin Etkisi

Hafıza, nasıl insanın bir zaman dilimi içinde, anda, yaptıklarının, duyularıyla algıladıklarının yani geçmişinin toplamı ise tarih de toplumların zaman içinde ,anda, belli bir coğrafyada sergilediği olayların toplamıdır. Sosyal olayların toplamı olan tarihin bileşkesi, kültürdür. Olağanüstü etkilerin dışında

hafıza geçmişî depolar ve saklar, hafıza ile olan etimolojik bağlamıyla söylersek, hıfzeder. Kültür de toplumun yaşadığı olayların bileşkesi olarak kendini korur. Bu bir taraftan toplumun yapısallaşma, organize olma, kurumsallaşma eğilimine karşılık gelirken diğer taraftan kendini yeniden üretecek seçenek ve olanakların potansiyelini taşıması anlamına gelmektedir. Sosyo-kültürel gerçekliğin/kültürün değişen ve değişmeyen, devam eden kırılan taraflarını bir bütün olarak düşündüğümüzde toplumlar arası etkileşimi daha iyi anlayabiliriz.

Türkler, Anadolu'ya zorlu göç hareketini gerçekleştirirken hangi ihtiyaçları öncelikliydi, insanlar günlük yaşamlarını düzenlerken ayakta kalabilmek için nerelerden, hangi (inanç/maneviyat/töre) kaynaklardan besleniyorlardı, göçebe ve yerleşik yaşam tarzının değer ve norm öncelikleri nelerdi, kültürlerinden değişmeye açık olan ve olmayan taraflar nelerdi şeklinde dillendirilebilecek sorulara konumuz bağlamında aşağıda cevap aramaya çalışalım.

Öztürk, Türk tarihini süreklilik içinde inceleyen Gökalp'in Türkler'in tarihini sosyolojik esaslara göre, kavim, ümmet ve millet devri olmak üzere üç döneme ayırdığını belirtmektedir. Kavim devrinde yapı, kandaş ilişkilere dayalı olup kandaş topluluk ile dindaş, siyasi-hukuki ve iktisadi topluluk özdeştir. Ümmet devrinde din bağı kandaşlık bağını aşar, iktisadi,siyasi-hukuki bağlar ümmete göre haline gelir. Millet devri,kan ve din bağının üstünde milliyet anlayışına dayanır. Öztürk, Gökalp'in bu dönemlendirmesini aktardıktan sonra Gökalp'in dönemlendirmesi ile Dumezil'in Durkheimgil sosyoloji ve karşılaştırmalı antropoloji yöntemleriyle ortaya koyduğu bilgileri birleştirir. Kavim dönemi Türk kültüründe aranan ideal insan tipinin niteliklerini üçlü işlevin değerlendirilmesiyle ortaya koyabiliriz. "Kavim" döneminde toplum üç tabakaya ayrılmıştır ki her bir tabaka bir değerle ilişkilendirilebilir. Kavim başka bir ifadeyle göçebe dönemi Türk toplum ve hayat anlayışının kazandırdığı üç tip vardır: Kutsallık, savaşçılık, üretgenlik. Kutsallık, kutsal ile insan arasındaki ilişkileri, savaşçılık fiziki güç ve

silah kullanarak yapılan savunma ve saldırmayı, üretgenlik ise toplumun devamı için bereketin sağlanmasını anlatmaktadır. Kutsallık, destanlardaki ifadesiyle bilge tipi kutla, savaşçılık destanlardaki ifadesiyle alp tipi külçe ,üretgenlik destanlardaki ifadesiyle sanatkar tip ülüğla karşılanmaktadır. Nitekim kut kutsallığı, küç savaşçılığı ve ülüğ ise üretkenliği simgelemektedir. Alp tipi, göçebe hayat tarzını yaşayan, hayvancılık ve akınla geçinen, hareket halindeki ordu milletin “sürekli savaşçı olma durumu”na işaret eder. Devlet düzeninin gelişmesinde etkili olan ve ilahi sezgiye sahip bilge tipi “danışmanlık durumu”na, “üretim ve üretim ilişkilerinin düzenlenmesi durumu”na da ülüğlü tipi işaret etmektedir. Kavim dönemi toplum yapısının savaşa göre düzenlendiği ve hayatın devamlılığı savaşın sürdürülmesine bağlı olduğu görülür. Savaş giderlerinin karşılanması düzenli iktisadi etkinliği zorunlu kılmaktadır. Hayatın devamı için alınan kararlar, bilgelik kurumunca verilmekte, kararların uygulanması alplik kurumunca sağlanmakta, gereken araçların üretilmesi ve edinilmesi ise ülüğlü kesime düşmektedir. Bilgeliğin (kutsallığın), Alpliğin (savaşçılığın) ve sanatkarlığın (üretgenliğin) aynı insanda toplanabilir oluşu, kavim döneminde çatışmaya dayalı insan ve toplum yapısının bulunmayıp sosyal işbölümüne dayalı dayanışmanın var olduğunu göstermektedir. Yazarımıza göre, kavim döneminden ümmet dönemine geçilmesiyle beraber üçlü yapı, işlevlerini yerine getirerek isim değiştirmiştir. Ümmet dönemindeki üç tip, veli, gazi ve ahi tipidir. Tahmin edileceği üzere veli tipi kavim dönemindeki bilgeliğe, gazi tipi alpliğe ve ahi tipi de üretgenliğe karşılık gelmektedir. Bu devamlılık da göstermektedir ki Türkler İslamlaşırken kavim dönemine ait bütün varlık ve yapılarını ve bu arada değer yargılarını ümmet boyutuna taşımışlardır. Böylece geçmiş kültürünü unutma, terk etme yerine kendine özgü bir kavrayış geliştirmişlerdir. (Öztürk, 2001:44-157).

Türkler’in yerleşik olanlarıyla göçebe olanları arasında İslamiyet’e olan bağlılık noktasında fark vardır. Yerleşik hayata geçmiş Türkler, İslamiyet’i

göçebelerden daha kolay benimsemiştir, göçebe kitleler İslamiyet'e geçilmesinden sonra da şamanist örf ve adetlerdeki canlılıklarını korumuşlardır. (İnan, 1995:204-207). Bu göçebe yaşam biçiminin hareket halinde olmayı gerektirdiğinden kültürel alışverişin sağlıklı şekilde sağlanmamasıyla açıklanabileceği gibi göçebe yaşam tarzı ile şamanizmin kutsallıkla örülmüş değer ve ilkeleri arasında organik ve fonksiyonel bağın güçlülüğü ile de anlaşılabilir.

Tezcan (1996:285), Dede Korkut öykülerindeki temel değerlerin, kahramanlık, yiğitlik, konukseverlik ve cömertlik olduğunu söylemekte ve bu değerlerin fütüvvette de yer aldığını belirtmektedir.

Ahilik ile eski Türkler'in inançları arasındaki ilişkinin boyutunu arayan soruya ahilikteki şeyhe bağlılık ilkesi ile eski Türk inancındaki şamanlık döneminde görülen atalar ruhu kültünü ilişkilendirenler bulunmaktadır. (Türkmen ve Temizkan, 2005:922-923).

2.3.1.4. Bizans Loncalarının Etkisi

Kavimler göçü sonrasında ikiye ayrılan Roma'nın doğu tarafını temsil eden ve sonradan Alman sanat tarihçilerinin adlandırmasıyla Bizans şeklinde anılan ve 1453 yılında Osmanlı'nın İstanbul'u almasıyla yıkılan Doğu Roma İmparatorluğu, tarih sahnesinde bin yıl varolmuştur.

Yazının icadının üzerinden beş bin yıl geçtiğini düşündüğümüzde bildiğimiz tarihin beşte birinde hüküm sürmüş olan ve gerek Osmanlı gerekse cumhuriyet tarihimizi toplumsal kurumlar düzeyinde etkilemesine rağmen Doğu Roma İmparatorluğu hakkında güçlü akademik yayınlar yeterli değildir. Toplumsal kurumların uzun dönemli incelenmesinde ve kurumların arkeolojik

tarzda ele alınmasında bu dönemi ele alan eserlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Doğu Roma İmparatorluğu'nun tüm kurumlarıyla Osmanlı'yı ve dolayısıyla cumhuriyeti taht kavgalarından saray içi entrikalarına, toprak düzeninden hareme, mimariden idari yapısına kadar etkilediğini biliyoruz ve fakat örneğin konumuz açısından ahiliği nasıl etkiledi, etki düzeyi ve derinliği nedir soruları hakkında ayrıntılı bilgilere sahip değiliz. Kitleler halinde ve zamana yayılan aralıklarla Anadolu'ya gelen Türkler'in buradaki Bizans kurumlarından ve sosyal yaşantısından etkilenmesi kadar doğal bir şey olamaz. Türkler'in Bizans kurumlarından ve sosyal yaşantısından nasıl etkilendiğine dair bu bilgisizlik, ahilik ve Bizans ilişkisinin doğru kurulmamasına neden olmaktadır.

Türkler'in Anadolu'ya geldikten sonra yerli esnaf ve sanatkarlardan o dönemde yaygın olan meslekleri öğrendikleri ve sonra ahilerin söz konusu sanatları icra ettiklerini görmekteyiz ki marangozluk, inşaatçılık, taşçılık, dülgercilik, hamamcılık, kuyumculuk gibi meslekleri bu aşamada zikredilebiliriz. Fakat bu arada ne yazık ki ülkemizde meslekler üzerine derli toplu sosyolojik incelemelerin yapılmadığını belirtmek isteriz. Dolayısıyla insanların çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurumsallaşmış ve ileri derecede organize olmuş davranış tarzları olarak düşünülmesi gereken mesleklerin kurumsallaşma mantığı ile üretim tekniklerini ihmal etmeden ortaya koyan karşılaştırmalı tarihsel sosyolojisi yapılmamıştır. Bu durum, mesleklerin insan ihtiyaçlarından ve dönemin üretim tarz ve tekniklerinden bağımsız, sosyal dünyanın türettiği zihniyet dünyasından ve değerler hiyerarşisinden kopuk olarak ele alınmasına neden olmaktadır. Örneğin, ihtiyacı olana ihtiyacını karşılamak üzere, karşılığını beklemeden para verme/ihtiyacını giderme/ödünç verme/faiz koşulunda verme...gibi çok çeşitli davranışlar, hangi durumlar, etkiler ve zihniyetlerle kurumsallaşmakta, hangi durum ve koşulda hangi mesleklerin doğmasına neden olmaktadır. Mesleklerin hangi coğrafyalarda hangi tarihlerde ortaya çıktıkları ya da çıkmadıkları da karşılaştırmalı kültürel çalışmalarla ortaya

konulabilir, artık biliyoruz ki zaman uzayda farklı yerlerde farklı aktığı gibi tarih de farklı coğrafyalarda farklı işlemektedir.

KAVRAM TABLOSU 3: BİZANS LONCALARIYLA AHI TEŞKİLATLARININ KARŞILAŞTIRILMASI*

	Bizans loncaları	Ahi teşkilatları
Statüsü ne?	kamusal olan saray loncaları ile özel kişilerce kurulmuş devlet denetiminde	özerk yapıda
Kimin denetiminde?	devletin	esnafın
Görev alanı ne?	kamu görevleri	zihniyetin belirleyiciliğinde ihtiyaç odaklı
Üyelik koşulu ne?	imparator veya onun görevlendirdiği kişinin onayına bağlı	meslek kuralları geçerli olmak üzere serbest
Faaliyet/Hizmet amacı ne?	salt ekonomik amaçlı	sosyo-ekonomik, kültürel,siyasi amaçlı
Olası ekonomik sonuçları	sınıflı bir toplum yapısı	sınıfa yol açmayacak yapı

*Bu kavram tablosu, (Hazar, 1990:35-37)'dan hareketle hazırlanmıştır.

Kısıtlı fakat önemli olarak Bizans loncaları ile ahilik arasındaki farklar şu şekilde sıralanabilir: Bizans loncaları devletin ihtiyaçlarını karşılama amacıyla kurulmuş kamu işletmesi sayılabilen saray loncaları ile özel kişilerce kentlerde kurulmuş devlet denetimindeki loncalar olmak üzere iki grupta incelemek mümkünken ahilikte genellikle özerk bir yapı olup söz konusu ayrım yoktur. Bizans loncaları devlet tarafından bazı kamu görevlerini üstlenen mesleki organizasyonlar olarak devletin gözetimi altında çalışan kuruluşlardır. Oysa ahilik için kendi felsefelerinin dışında zorlayıcı bir dış güç bulunmamakla beraber kamu görevi olarak düşünülebilecek faaliyetleri kendi anlayışlarına uygun olması durumunda gerçekleştirmektedirler. Bizans loncalarına üyelik, imparator veya onun görevlendirdiği kişinin onayına bağlıdır, organizasyon ilk elden kuralları siyasi otorite tarafından belirlenirken ahilikte üyelik serbesttir ve işleyişin ilke ve kuralları düşünce sistemlerine uygun olarak meslek yetkililerinin belirleyiciliği altındadır. Loncalar tüccar ve sanatkarlara yönelik salt ekonomik amaçlı kuruluşlar iken ahilik sosyo-ekonomik, kültürel, siyasi amaçlı organizasyonlardır. Bizans loncaları sınıflı bir toplum yapısını doğuracak şekilde örgütlenmişken ahilik sosyal bütünleşmeyi sağlamaya yönelik ve sınıflı toplum yapısına yer vermeyecek şekilde organize olmuşlardır. (Hazar, 1990:35-37).

Bizans'ta varolan ekonomik kurum ve uygulamaların Osmanlı tarafından alınırken sadece isim değişikliğine uğratıldığını dile getiren Tokalak (2006:360-361)'a göre, iki imparatorluk arasındaki vakıf, lonca, tekellilik, iâşecilik, faiz uygulamalarının benzerliğinin Bizans ekonomik sisteminin Osmanlı'ya aktarılışına işaret etmektedir.

Bizans loncaları ile ahilik arasında dile getirilen farklılıklar, başka çalışmalarca da desteklenmesi veya çürütülmesi gereken noktalardır. Bu tezlerin sağlıklı bir elemenden geçmesi, bizi sadece ahilik üzerine değil sosyo-kültürel ve siyasi kurumların devamlılığı ve kırılmalarını ortaya koyabileceğimiz "arkeolojik

bir kurumlar tarihi”ne ulaştırabilecektir. Arkeolojik kurumlar tarihinin bize kazandıracağı ilk şey, sosyo-kültürel gerçekliğin inşa ediliş biçiminin bilgisi olacaktır.

2.3.1.5. Melamilik ve Batınlık İle Taşınan Heteredoks Etki

“Melamet”, sözlükte kınamak, ayıplamak, azarlamak anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta melamet sahibi bir insanın yaygın olarak yaptığı iyilikleri gösteriş olur kaygısıyla gizlemek, kötülükleri ve işlediği günahları ise nefsiyle mücadele etmek için açığa vurması şeklinde anlaşılmaktadır. Temel vasfı, gösteriştan kaçınmak amacıyla gizlilik ve şöhetten sakınmaktır. (Kılıç, 2008:13).

Melametilik esasen bir tepki hareketi olarak doğmuştur. Tarikat içinde derviş, erenlik, keramet, evliyalık gibi ünvan ve mertebelerden dolayı kendilerine imtiyaz sağlamak isteyen görüş ve anlayışların reddedilmesine dayanır.

Çeker (2008:31-32)’e göre, melametilik ilk defa Horasan’da ortaya çıkmıştır. Kişisel emeğin yüceltilmesi temeline dayanmakta ve tarikatları yozlaştıran zaviye, tekke ve dergahları ve bunların finansmanını sağlayan vakıfları reddetmektedir. Melametiliğe göre, tarikatın temel amacı olan Allah’a yaklaşma, tarikatın gelirleriyle geçinerek ve halktan uzaklaşarak değil kendi emeği ile yaşamak ve tüm varlığını halka adamakla mümkün olabilir. Melametilerin çalışmayı ve el emeğiyle geçinmeyi tercih etmelerine rağmen tasavvuf ehlinin zühd ve tevekkül üzerine yaşadıklarını ve melamilerin ilmi sufilerin hali yöntem olarak seçtiğini görmekteyiz. Melametiler, marifete çalışma ve gayretle ulaşılabilceğini söylerken sufiler marifetin rabbani mevhibe ile geleceğini düşünmektedirler.

Horasan’da fütüvvet ve melamilikle karşılaşan Türkler, Anadolu’ya

gelirken bu fikirlerden haberdar olarak geliyorlardı. Zira Anadolu ahiliğinde çok önemli bir isim olan Ahi Evran'ın kayınpederi ve hocası Kirmani'nin (öl.1237) melametiler arasında bulunduğu ve öğrencisini melami neşvesiyle yetiştirdiğini biliyoruz. (Köksal, 2005: 63).

Melamet fikrinin ahi birlikleri açısından taşıdıkları önem, onun Horasan bölgesinde yaygın bir ideoloji olmasından kaynaklanmaktadır. Türkler'in büyük çoğunluğu İslam ile olduğu gibi fütüvvet ve melamet ideolojileriyle de ilk defa Horasan'da karşılaşmışlardır. Daha sonra Anadolu'da orataya çıkan tarikat zümreleşmelerinde dervişlerin "Horasan Erenleri" diye anılması Horasan ve Horasan merkezli fütüvvet ve melamet anlayışlarının Anadolu kültürüne katkısını göstermektedir. (Bolat, 2003: 269).

Soykut (1971: 82)'a göre, ahiliğin İslam dünyasında görülen esnaf kurumlarına benzemekten başka batını oluşumlardan da görenek, ayin, ziyafet bakımından faydalanmış oldukları anlaşılmaktadır. Ancak ahilerin oynadıkları rol bakımından Batıniler gibi yıkıcı değil yapıcı oldukları görülmektedir, zira, ahilerin bulundukları yerde devlet kurumlarının çalışmaması durumunda devlete yardımda bulundukları anlaşılmaktadır. Sarıkaya (2002:148-149)'ya göre ise fütüvvet teşkilatıyla batınilik arasındaki ilişki zahiri niteliktedir. Anadolu fütüvvet teşkilatı Türk ahiliği ile birleşerek nev'i şahsına münhasır bir özellik kazanmıştır. Bu özelliği ile Anadolu fütüvveti yıkıcı olmaktan uzaktır, siyasi amaçları hedefleyen değil ekonomik ve dinsel mutluluğu arzulayan bir teşkilat olmuştur. Batınilığın İslam'ı yıkmak için kurulduğunu belirten Sarıkaya, mensuplarının her türlü kuruma sızmayı amaçladığını, mevcut düzen ve iktidarlar için ifsat edici olduğunu söylemektedir.

Anadolu ve özellikle 13. yüzyılda Anadolu söz konusu olduğunda dikkatlerden uzak tutulmaması gereken şey, bu toprakların olağanüstü sosyo-

kültürel zenginlikleri barındırdığıdır. Bu zenginlik her türlü etkiye açıklığı da beraberinde getirmektedir. Sözü edilen dönem, Anadolu'nun adeta kaynadığı, göçlerin etkisiyle her türlü kültürel etkileşimin görüldüğü, inanç anlamında insani değer ve ilkelere en yakın olanla en uzak olanın yanyana olduğu, sosyal dağınıklık ve düzensizliğin aynı zamanda zirveye çıktığı dönemdir. Doğal olarak Anadolu tüm etkilere açık olduğu gibi heteredoks batini etkilere de açıktır. Bu anlamdaki olumsuz etkiyi Anadolu ahiliği bertaraf etmeyi başarmış ve dünyevi olanla uhrevi olanı bütüncü kavrayışıyla dinamik bir dengeye oturtmuştur.

Kanaatimizce vurgulanması gereken melametiliğin çalışmayı, bir meslek sahibi olmayı, kimseye muhtaç olmayıp aksine herkese yardım etmeyi amaçlaması, dünyadan elini eteğini çekip bu dünyaya ilişkin iddialarını yitirmenin tersine toplumsal yaşama sıkı sıkıya bağlı oluşu ve tüm bunları kendisi, nefsi, için değil de Allah için yapıyor oluşu, ahiliği güçlü bir şekilde etkilediğidir. Melametiliğin beraberinde getirdiği duruş ahlaki değişim ve gelişim noktasında “her an manevi bir teyakkuz halinde olunması”nı gerektirmektedir. Bu anlayış, bir ahi için sıkı bir farkındalıkla her an otokontrolü sağlamaya çalışmaktır. Tasavvuf tarih boyunca ahilik için bu duruş ve anlayış, zinde tutucu bir fonksiyon görmüştür.

2.3.2. Ahiliğin Düşünsel Kuruluşu

Hazar(1990:24-29)'a göre, ahilik insanın dünya ve ahiret hayatında mutlu olabilmesi için ideal bir insan tipi geliştirerek toplum huzurunun sağlanmasını amaçlayan ve bu amaçla esnaf ve sanatkarları ahi birlikleri halinde örgütleyerek gerekli düzenlemeleri yapan, psikolojik ve sosyal bütünleşmeyi toplum ahlak ve inancına bağlayan düşünce sistemidir. Ahi birliklerinde psikolojik ve sosyal bütünleşme, üretim sistemi ve olgusu ilahi inançlara, dini ve ahlaki kurallara

bağlanmıştır. Birlik faaliyetleriyle ilgili ilke ve prensiplere Türk gelenekleri ile İslam dini ve ahlakı ışık tutmuştur. Fakat ahiliğin temelde üreticiler birliğinin olması önemlidir. Bu anlamda ahiliği mistik bir tarikat olarak anlamak doğru olmaz. Ahilik toplumun sosyo-ekonomik ihtiyaçlarını karşılayan düşünce sistemi, ahi birlikleri de bu düşünce sisteminin oluşturduğu dinamik bir örgütlenme modelidir. Ahilik sosyal bütünleşme ve dayanışma, aynı zamanda grup dayanışmasını sağlayıcı özellikleri yanında tasarruf-yatırım-üretim-tüketim gibi konuları kapsamına alan dinamik bir yapı arz eder.

Kıta Avrupası'ndaki loncaların yapı, işleyiş ve örgütlenmesi ile ahiliğin benzer ve farklı taraflarının neler olduğunu bu aşamada ortaya koymak isteriz. Çünkü ahiliğin düşünsel kuruluşu başka bir ifadeyle zihniyet dünyası, böylelikle aynı dönemlerde başka bir toplumda yaşayan kurumla beraber ele alındığında daha kolay anlaşılır olabilecektir.

KAVRAM TABLOSU 4: ANADOLU'DAKİ AHİ BİRLİKLERİ İLE AVRUPA'DAKİ BATI LONCALARININ BENZERLİK VE FARKLILIKLARI *

BENZERLİKLERİ	FARKLILIKLARI
• Gelişimlerinin aynı dönemlere rastlamaları • Orta çağ el işi üretim sistemine dayalı olmaları • Üyelerini rekabete,hammadde,finansman ve benzer darboğazlara karşı koruması hedeflemeleri • Fiyatların kuruluşlarca belirlenmesi • Üretim miktar ve özelliklerinin belirlenmesi • Yönetim basamaklarının ve çiraklık, kalfalık, ustalık gibi statülerinin belirlenmesi • Mesleki uzmanlaşma kaygısı güdülüp üyelerin başka alanlara kaymasının önlenmesi	• Ahilerde sadece sanatkar ve esnafları barındırırken Batı loncalarında tüccarlar ve sanatkarlar ayrı ayrı örgütlenmişler,şanatkar loncaları tüccar loncalarına bağımlı hale getirilmiştir.Bu durum sermaye emek ayrımını yaratıp sosyal çatışmalara temel oluşturmıştır.Ahi birliklerinde ise esnaf ve sanatkarlar,birbirine bağımlıdır ve sermaye emek ayrımı söz konusu değildir. • Ahi birlikleri genelinde uyum ve bütünleşme esas olmuşken Batı'da kentler ve kent loncaları arasında rekabet ve çatışma eksik olmamıştır. • Ahi birliklerinde devlet müdahalesi ancak 16.yüzyılla tarihlenirken Batı'da loncalar başlangıçtan itibaren devlet müdahalesi altındadır. • Ahi birliklerinde yaptırım ve yaptırım gücü toplumsal ahlak ve inanca bağlanarak “içten” denetim mekanizması geliştirilmişken Batı'da loncalarda denetim kent yöneticisi veya lonca yöneticisi eliyle ama “dıştan” sağlanmaya çalışılmıştır. • Ahilerde mesleki ve ekonomik amaçlarla beraber toplumsal huzura katkı için sosyal,siyasal ve kültürel faaliyetlerde bulunulmuşken loncalarda üyelerin çıkarlarını korumaya yönelik mesleki ve ekonomik nitelik ön plandadır. • Ahi birlikleri sınıflı bir toplum yapısından ziyade sosyal dayanışma ve bütünleşmeyi sağlayacak şekilde örgütlenmişken loncaların oluşturduğu burjuva zihniyeti kapitalizmin kaynağını oluşturmuştur.

*Bu kavram tablosu, (Hazar, 1990:35-45)'dan hareketle hazırlanmıştır.

Anadolu'daki "ahi birlikleri" ile Avrupa'daki Batı "loncalar"ının gelişimi aynı dönemlere rastlamaktadır. Her iki organizasyon da orta çağ el işi üretim sistemine aittir. Üyelerin rekabete, hammadde, finansman ve benzer darboğazlara karşı korunması hedeflenmiştir. Fiyatlar kuruluşlarca belirlenip lonca ve ahi birliği üyeleri belirlenen değerler doğrultusunda satışlarını yapmaktadır. Üretim miktar ve özellikleri organizasyonlarca belirlenen ölçütler dışına çıkmamaktadır. Yönetim basamaklarının ve çıraklık, kalfalık, ustalık gibi statülerin belirlenmesinde belirleyici olan organizasyonun kendisidir. Mesleki uzmanlaşma kaygısı güdülmüş üyelerin başka alanlara kayması önlenmeye çalışılmıştır. Dillendirilen özellikler benzer olanlardı. Şimdi de farklı olan taraflara bakalım. Ahilerde sanatkar ve esnaflar barındırılırken; batı loncalarında tüccarlar ve sanatkarlar ayrı ayrı örgütlenmişler, sanatkar loncaları tüccar loncalarına bağımlı hale getirilmiştir. Batı'da kentler ve kent loncaları arasında rekabet ve çatışma eksik olmamışken ahi birlikleri genelinde uyum ve bütünleşme esaslı olmuşlardır. Ahi birliklerinde devlet müdahalesi ancak 16.yüzyılla tarihlenirken batıda loncalar başlangıçtan itibaren devlet müdahalesi altındaydı. Ahi birliklerinde yaptırım ve yaptırım gücü toplumsal ahlak ve inanca bağlanarak iç denetim mekanizması geliştirilmişken Batı'da loncalarda denetim kent yöneticisi veya lonca yöneticisi eliyle ama dıştan sağlanmaya çalışılmıştır. Loncalarda üyelerin çıkarlarını korumaya yönelik mesleki ve ekonomik nitelik ön planda iken ahilerde mesleki ve ekonomik amaçlarla beraber toplumsal huzura katkı için sosyal, siyasal ve kültürel faaliyetlerde de bulunulmuştur. Batı'da sanatkar loncalarının tüccar loncalarına bağımlı olması sermaye emek ayrımını yaratmıştır. Dolayısıyla ustalar, özgür bir girişimci olma niteliği kazanamamış, bir çeşit ücretli işçi durumuna düşmüştür. Bu nedenle Batı'da grevler, ücret çatışmaları, işgücü göçü, politik bunalımlar gibi karışıklıklar çıkmıştır. Ahi birliklerinde ise esnaf ve sanatkarlar, birbirine bağımlıdır ve sermaye emek ayrımı söz konusu değildir. İşçi işveren ilişkilerinden kaynaklanan sosyal sorunlar, ahiliğin gediklere dönüşmesinden sonra ortaya çıkmıştır. Bunun kaçınılmaz sonucu sendikal

hareketlerin ölkemizde Batı'dakinden sonra başlamasıdır. Loncaların sınıflı bir toplum yapısına yönelik teşkilatlanmasına rağmen ahi birlikleri sınıflı bir toplum yapısından ziyade sosyal dayanışma ve bütünleşmeyi sağlayacak şekilde örgütlenmişlerdir. Loncaların oluşturduğu burjuva zihniyeti, kapitalizmin kaynağını oluşturmaktadır. Ahilik ise kapitalizmin gelişmesini önleyecek şekilde kendi çıkarını toplum çıkarının gerisinde tutacak şekilde kendini göstermiştir. (Hazar, 1990:37-45).

Ahiliğin gerek Doğu Roma loncaları ve gerekse özellikle Kıta Avrupası loncaları arasındaki farklı tarafları ahiliğin bağlı bulunduğu inanç ve ahlak dünyasını anlamamızı kolaylaştırmış olmaktadır. Bu aynı zamanda kendi tarihimize ve tarihimizin taşıdıklarına yine kendi gözümüzle bakmamızın önünü de açmış olacaktır.

Batı tarihsel ve toplumsal sürecinin diğerleri/ötekiler için de geçirilmesi gereken bir sürece karşılık geldiği, bu sürecin geçirilmemesinin, gecikmesinin, ertelenmesinin yanlış olduğuna ilişkin Batı merkezci modernist ve bu yaklaşımın farklı coğrafyalara taşınan, modernleşme gibi görünen ama oryantalistleşmeden ayıramayacağımız kabulü, özgün sosyo-ekonomik yapı ve koşullarımızı, tarih ve coğrafyamızla uyum içinde, değişen ve değişmeyen yönleriyle değerlerimizin hiyerarşik yapısıyla kendini gösteren, dinamik ve özgün zihniyet dünyamızı ve tüm bunlarla oluşan sosyal ve toplumsal kurumlarımızın her birinin diğerini çağırdığı kombinasyonunu gör(e)memektedir.

Ahilik, sanatkarla tüccarı ayrı ayrı örgütlemeyerek aslında bir tercih yapmıştır. Sanatkarla tüccarı ayrı ayrı örgütlemek kaçınılmaz olarak emekle sermaye arasında tercih yapmak anlamına gelecektir ki ahilik emek ile sermayenin içiçeliğini korumak istemiştir.

Günümüzde modern kapitalist dünyanın sanki tercih yapmak, birisini diğerine tercih etmek zorundaymışcasına bize dayattığı şey, kendi zihnindeki emek sermaye ikiliğidir. Emek ve sermaye arasındaki adaleti sağlayamayan, sağlamak istemeyen, sağlamaya yönelik çabaların kendi varlık zeminini ortadan kaldıracığını bilen, birbirini dönüşümlü olarak var kılıp besleyen, egemen kapitalist ve sosyalist dünya/zihniyet, bizi, zihnimizi, aynı şeyin arasına sıkıştırmaktadır. Fakat kendi gözümüzle, saplantı ve yönlendirmelerden uzak kompleksiz olarak, kendimizin ve dünyamızın ihtiyaçlarına, tarihi ve coğrafyayı referans alarak baktığımızda hem kendimiz hem tüm insanlık için gerekli olan kucaklayıcı medeniyet tasarımlarının yolu açılacaktır.

Bu aşamada yapılması gereken; ahiliğin belli bir tarih ve coğrafyada o günün koşullarına uygun olarak görülen kendisini, ahilerin giysilerini, törenlerini bulunduğu yerden söküp bugüne taşımak değil ama yapı ve işleyişini oluşturan paradigma ile günümüzün paradigmasını aşılmasıdır, yoksa yapılan iş ya zaman, hız, mekan, mekan olmayan algılarının değiştiği 21. yüzyılda 13.-14. yüzyıla gitmek ya da 13.-14. yüzyılda dama atılan pabuçtan bugün başımıza şapka yapmak olacaktır ki her ikisi de zaman üzerinde toplumun basit üretimi olacak ama iş olmayacaktır.

Ahiliğin, sanatkarla tüccarı ayrı ayrı örgütlemeyerek emekle sermaye arasında tercih yapmak istememesi, "sosyoloji" bilimi esasında sosyal tabakalaşma üzerinden okunduğunda sınıflardan/zümrelerden herhangi birini öne çıkarmak istememesi şeklinde de düşünülebilir. Batı tarihi sınıflar üzerinden takip edildiğinde ya feodal beyin ya kapitalistin, ama hep bir sınıfın egemenliğini, tabakalaşma içinde birinin diğerleriyle egemenlik ilişkisi geliştirdiğini, görürüz. Bir süre sonra söz konusu olan egemenlik ilişkisi, imtiyazları, ayrıcalıkları, öncelikleri doğuracaktır. Artık karını maksimize edecek, her durum ve koşulda kendini düşünecek "homo ekonomikus"u icat etmenin zamanı gelmiştir. Homo

ekonomikus haklıdır çünkü üretim, tüketim ve bölüşüm ilişkilerinin adı ekonomi olmuştur ve ekonomi bilimi de diğerleri gibi yasalar ileri sürer. “Ekonomi” biliminin ilk yasası, sınırsız ihtiyaçların kıt kaynaklarla karşılanmaya çalışılmasıdır. İhtiyaçlar sınırsızsa yapılacak olan kıt kaynaklara sahip olmanın yollarını aramaktır ki imdada “siyaset bilimi” yetişir. İnsanlar kendi haline bırakıldıklarında kargaşa hali söz konusudur, işte sonra, sonra da egemenliğini meşrulaştıracak binbir teori,yasa...üretme çabası içine girilir. Ama bunda yadırganacak bir şey olmadığı doğada da eşitsizliğin, uyumsuzluğun, çatışmanın, doğal bir ayıklanmanın olduğu söylenir ve bu bilimsel gerçeğin adı ”evrim” konulur, oradan “antropoloji”ye alan açılır, ilkelik, gerikalmışlık ele alınıp incelenir ve ilkelere gelişme hedef ve programını koymak görevi eşzamanlı şekilde “sosyoloji”ye verilir, artık modernleşme, kentleşme müfredatımızdadır ve tabii uyum yasaları, ticaret hukuku, egemenin egemenlik ilişkilerini kolaylaştıracak, karını korumaya koyulacak cesaretli avukatların hukuku ve tabii felsefe olmadan olmaz, rasyonalizm, pragmatizm, bireycilik modern dönemin öne çıkardığı felsefi akımlardır artık ve tarih sınıfların savaşımından ibarettir.

Bizim burada ironik bir dille ifade ettiğimiz itirazımız bilimin kendisine değil olup bitenin bilim aracılığıyla, bilim kullanılarak, meşrulaştırılmaya çalışılmasındadır. Dile getirdiğimiz ve eleştirdiğimiz bilimin kim tarafından, hangi araç ve amaçlarla yapıldığı,şekli ve bilimin kendisinin de bizatihi egemenlik alanı oluşturuyor oluşunun bilgi sosyolojisi ve bilim felsefesi açısından da önemli olduğunu hatırlatmakta yarar görüyoruz.

Sosyal eylemlerimizi aynı zamanda birer ahlaki tercihi ortaya koyan “sosyal turnusol kağıdı” olarak düşünebiliriz. Sosyo-kültürel gerçekliğin inşası aslında toplumdaki ahlaki değerler hiyerarşisinin yaşama aktarılmasıdır.

Örneğin homo ekonomikus olarak adlandırılan, rasyonel ve pragmatist felsefeler tarafından zihni örülmüş bir burjuva için amaç sadece karı maksimize etmek olacaktır ve kendisini bu hedefe taşıyan her yol tercih edilebilecektir, bu yolların ahlakiliği sosyal eylemlerini biçimlendiren bir parametre olmayacaktır. Dolayısıyla ahlak dışı olan fonksiyonel olup ileri derecede organize olacak, yapısallaşıp kurumsallaşabilecektir.

Başka bir örnekle anlatımımızı, konuyu ahiliğe da taşıma kaygısı güderek, sürdürelim. Bir ahi olarak adlandırılan, zihninde bu dünya öte dünya, maddi manevi gibi ikili kategorileri taşımayıp bütüncü ve tevhidi açıdan bakan biri için ahlakla örülü ekonomik kurallar toplumun her kesimini gözetme kaygısı güdüleceğinden ve karşılıklı rızaya dayanan helal ve temiz rızık esas olacağından ahlaki olanla fonksiyonel olan birleşecektir. Böylelikle sosyal gruplar arasında çatışma, kavga yerini uyum, denge ve ahenge bırakacak ve toplumda ahlak temelli fonksiyonel bütünleşme sağlanabilecektir. Bu örnekler, sosyal gerçekliğin inşasını belirleyen ölçütlerin tarih, mekan, sosyal sınıf, belli bir ahlak anlayışı gibi değişebilir olduğunu göstermektedir. O halde insanlık değerlerin yaşama geçirilmesi için gerekli olan ölçütleri aramalıdır.

İnsanlık, insani ve evrensel değerlerden uzak zihniyetin neden olduğu dünya savaşları, bunalımlar, ölüm ve kayıplar, sömürgecilik ve bu bağlamda sıralayabileceğimiz birçok olayla nefes alamaz durumdadır. İnsanlık bu değişen ahlakın ötesinde değişmez, evrensel ve insani değerleri ve bu değerlerin hiyerarşisini bulmak/takip etmek/üretmek durumundadır ve bu durumu okuyabilenler ahlaki, sosyal, entelektüel ve vicdani bir arayış içindedir. Kuşkusuz insanlığın bugün 21.yüzyılda ihtiyacını çektiği ve arayışı içine girdiği değer ve ilkeleri, geçmişte de arayan bireyler, gruplar, toplumlar olmuştur. Zira aranan değerler, insanın ve toplumun değişmezleri arasında yer almaktadır.

Çalışmamızda konu edindiğimiz ahilik, değişmez, evrensel ve insani değerleri ve bu değerlerin hiyerarşisini, kaynağını İslam'dan alan fütüvvetnamelerde ve dolayısıyla ahi ahlak ve zihniyet dünyasında bulmuştur.

2.3.3. Ahiliğin Anlam ve Özellikleri

Türkistan'dan Anadolu'ya gelen Türkmenler, İslam inancıyla eski inançlarını özgün bir şekilde sentezlemeye çalışmışlar ve bunda başarılı olmuşlardır. İslam'a aykırı olamayan unsurlarına bağlı kalmışlardır, çelişen tarafları terk etmişlerdir. Türkler ne eski geleneklerini islamileştirmiştir ne de büsbütün ve bir çırpıda yeni dinlerini yaşamlarına geçirmişlerdir. Öncelikle bu, bir süreç içinde olmuştur, Türkler Emeviler'den itibaren aşama aşama İslam'la tanıştılar. Fakat İslam'ın tasavvuf aracılığıyla güleryüzlü bir metodla tebliğ edilmesi sonucu İslam, Türkler arasında daha hızlı yayıldı. Bu haliyle İslam, Türkler'e gerek yaşam biçiminin sosyal sonuçları gerek toplumsal meşrepleri gereği daha yakın geldi. Bu durumu Türkler'in İran geleneğine coğrafi yakınlığın bulunması, özellikle dikkat edilmesi gereken sosyo-ekonomik ve askeri ilişkilerin etkileri besledi.

Sonuçta yeni ve özgün bir zihniyet inşa edildi, ihtiyaca ve bütün içindeki etki payları koşullara göre değişse de Türkler'in eski inançlarının kültürel motif ve içerikleri, özellikle İran ve bu etkiyle gelen Hint, Çin ve bu kültürlerin sembol ve değerleri, İslam öncesi Arap unsurları, halife dönemi İslam pratiklerinin bilgi ve deneyimleri ve başka faktörler, söz konusu zihniyetin malzemeleri oldu ve malzemelerin yoğurulması İslam ile oldu. Başka bir ifadeyle, bu kompozisyonun bileşkesine esas rengini veren İslam'ın evrensel ve insani değerler ve bu değerlerin hiyerarşisi oldu. Bir defa zihniyet inşa edildikten sonra artık herhangi bir unsur için bu kültürel motif, eski Türk inancındandır, İran geleneğinin

parçasıdır diye söz etmek anlamlı değildi, çünkü o öyle bir yoğrulma faaliyetine tabi tutulmuştu ki kendi kimliğini, aidiyetini kaybetmiş, kendisi olmaktan çıkmıştı.

Zihniyetin oluşmasına ilişkin bu durumu bir örnekle anlatmaya çalışalım. Nasıl ki hamur un, su, tuzdan oluşmuştur ve fakat hamur haline geldikten sonra un unluktan, su suluktan ve tuz tuzluktan çıkmıştır ve ancak hamurla beraber anlamlıdır işte zihniyet de bir tür hamurdur. Elbette etkileşime giren her bir tarafın bu zihniyetle paralellik göstermeyen, çelişen unsurları olabilir, olacaktır da. Fakat artık zihniyet kendini inşa edip karakteristik bütünlüğüne ulaştıktan sonra, bunlar zihniyetin dışında kalacak ve zihniyetin ancak çevresini teşkil edecektir, zihniyet diğer çevre unsurlarıyla nasıl başka etkileşimlere giriyorsa bu unsurlarla da öyle etkileşime girer. İşte bu medeniyet kurucu zihniyet, evrensele yönelip tüm insanlığa seslenir ve yüksek amaç ve hedeflerini yaşama geçirecek toplumsal kurumlar oluşturabilir. İşte ahilik dile getirilmeye çalışılan böyle bir zihniyetin ürünü olarak değerlendirilmesi gereken toplumsal bir kurumdur.

Anadolu'nun Türkleşme sürecinde karşılaşılan zorlukların tasavvuf yoluyla üstesinden gelinmesini ve hayata karşı pratikler geliştirilmesini Doğan (2000, 337-338), Toynbee'nin uygarlık teziyle açıklanabileceğini söylemektedir. Toynbee, toplumların karşılaştıkları soruna adeta meydan okuduklarını ve büyük medeniyetlerin bu zorlukları aşmak için geliştirdikleri pratiklerden doğduğunu dile getirir ki bu açıklama, Toynbee'nin her medeniyetin bir inanca dayandığı bilgisiyle ve ahiliğin doğuş koşullarıyla düşünüldüğünde anlamlıdır.

Anadolu Selçuklu sultanı I.Keykavus (1211-1220) Abbasi halifesi Nasır'dan fütüvvet şalvarını 1215'te alarak fütüvvet teşkilatına dahil olmuştur. Sonraki sultan I.Alaeddin Keykubad (1221-1237)'in da fütüvvete girmesiyle fütüvvet hızla yayıldı. Bunu 13.yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan ahilik izledi. (Kal'a, 1990:277). Ahi Evren (1168-1261) ile beraber ahiliği kuran zihniyetin artık

karakteristiğini bulduğunu ve ahiliğin felsefesinden ziyade teşkilat yönüne daha fazla ağırlık verildiğini dile getirmeliyiz.

Ahi Evren, insanın çok çeşitli ihtiyaçlı bir varlık olarak yaratıldığını, bu ihtiyaçlarından hepsini tek başına karşılayamayacağını, herkesin bir sanata yönlenmesiyle toplumun tüm ihtiyaçlarının karşılanacağını söyleyerek ahiliğin kuruluş felsefesini dile getirmiştir. (Bayram, 2002:260).

Ahi Evren, ahiliğin kuruluş felsefesini ortaya koyarken ihtiyaçlardan bazılarının kolektif ve dolayısıyla ihtiyacı karşılamaya yönelik işin, sosyal davranışın da, kolektif olacağını belirtmiştir. Kanaatimizce Ahi Evren, ihtiyaç kolektifse, yani tek bir bireyin çaba ve gayretiyle giderilemiyorsa, o ihtiyacı karşılamaya yönelik, "tek tek bireyler üzerinde gördüğümüz davranışlar seti"nden oluşan, sosyal davranış da kolektif yapı arz etmelidir, demektedir. Bu durum, önceki bölümde dile getirdiğimiz toplumsal kurumsallaşma için temel bir bilgiyi örneklemiş olmaktadır. İşte Ahi Evren'in gerçekliği parçalamadan algılayan bütüncü zihni, bireysel ve kolektif ihtiyacı bir bütün olarak görmekte ve bu ihtiyaçları karşılayacak mikro ve makro çözümleri üretebilmektedir.

Ahiliğin Anadolu'da kökleşip yayılması Kürkçüoğlu (2005, 664-665)'na göre, Anadolu Türkleri'nin göçebe yaşamdan yerleşik yaşama geçişini hızlandırmış, yerli ve müslüman olmayan halkın elinde bulunan sanat ve ticaret yaşamına Türkler'in de katılımını sağlamış, böylece esnaf ve sanatkarlar arasında yardım ilişkileri kurulmuş ve iyi ahlak ilkeleri halka yayılmıştır.

Salt ekonomik bir kurum, esnaf teşkilatı olarak nitelendirilemeyecek ahilik, değer sistemi ile araç ve amaç değerleri belirginleşmiş zihniyetin ürünüdür. Köksal (2007 :71)'a göre, ahilikte, mal mül sahibi olmak, sadece kazanmak için çalışmak bir anlam ifade etmez. Bu değerler, ancak kendinden üstün bir gayenin

gerçekleşmesi için kullanıldıkları zaman bir değerleri olur.

Ahiliğin zihniyet dünyamızdaki yerine ve kuruluşuna değindikten sonra ahiliğin anlam ve özelliklerine bakalım.

Ahilik üzerine yapılan çalışmalar, "ahi" kelimesinin kaynağını araştırmışlardır. Bir görüşe göre ahi, Arapça ahiden gelir ve kardeşim anlamındadır. Diğer görüşe göre, ahiliğe Divanu Lugati't-Türk ve Atabetü'l Hakayık gibi kayıtlarda geçen ve eli açık, cömert anlamlarına gelen Türkçe akı kelimesi kaynaktır. (Köksal, 2005:49).

Kaya. (2005:598)'ya göre, terim olarak 13.yüzyıldan 19.yüzyıla kadar Anadolu'da, Balkanlar'da ve Kırım'da yaşamış olan Türkler'in sanat ve meslek alanında yetişmelerini ve ahlaki yönden gelişmelerini sağlamış kurumun adıdır. Organizasyon açısından da ahilik, Araplar arasında kurulmaya başlamış olan fütüvvet teşkilatlarının Anadolu'daki kendine has değerleriyle şekillenmiş evrensel öğütün adıdır.

Ahiliği fütüvvetnamelerin anlatımlarına göre, ahlak üzerinden tanımlayanlar da olmuştur. Soykut (1971:89)'a göre, "ahi" helalinden kazanan, yerinde ve yeterince harcayan, ölçü tartı ehli olan, yararlı şeyler üretilip yardım edendir, vicdanını kendi üzerine gözcü koyan adamdır. Kalbi Allah'a, kapısı yetmiş iki millete açık olan, cömertliği esas alan, iş sahibi, ahlaki sermaye edip akıl yolundan giden, ilim isteyen ve ilmiyle amel eden kişidir.

Ahilik, Selçuklu ve Osmanlı edebiyat ve sanatlarında da yerini almıştır. Edebiyat alanında bilmece, fıkralar, mektuplar, öğütler, ilahiler, türkü ve semahlar, dualar ve çok çeşitli edebiyat ürünleri, ahiliğin benimsediği sosyo-kültürel değerleri bugünlere taşımaktadır. Sanat alanında da ahi zaviyeleri,

camiler, çeşmeler, meslek yapıları gibi mimari unsurlara rastlanmaktadır. Adeta Anadolu ahi yapılarıyla yükselmektedir. Anadolu’da ahi ön ismiyle sayısız ahinin yaptırdığı ya da yapımını organize ettiği zaviye, cami, çeşme gibi mimari yapı söz konusudur. Bunların tümünde dikkat çeken unsur, ahilikle tasavvufi değerlerin birbirinin içine yerleşmiş olmasıdır. Başka bir ifadeyle, tasavvufun ekonomik anlamda kururmsallaşması ahilikle olmuştur.

Tasavvufi değerlerle “ahi ahlakı”nı, tüm insanlığın ortak malı olan evrensel ve insani değerler üzerinden yansıtan ve ahlaki bir şahsiyetin oluşması için anahtar kavramları içinde taşıyan, aynı zamanda bireysel olanın bir o kadar da toplumsalı içermesi bakımından bir örnek olarak aşağıdaki duayı alıntılalım. Anadolu topraklarından evrensele yönelerek tüm insanlığı kucaklayan bu ve benzeri dualar, sosyo-kültürel gerçekliğin günlük yaşam üzerinden kurulumunu önemseyen çalışmamız açısından önemlidir. Nitekim, yüzyıllar boyunca bu ve benzeri dualar, ahiliğin dayandığı temel değer ve ilkelerin sosyalizasyonu için oluşturulmuş iş saatinden sonra yapılan toplantılarda okuna gelmiştir.

Kayhan’ın (2005, 23), dua ahlaktır diye başlıklı ve başlayan duası “Allah’ım, lütfet ki gittiğimiz her yere barış götürelim. Bölücü değil bağdaştırıcı, birleştirici olabilelim. Nefret olan yere sevgi, yaralanma olan yere affedicilik, kuşku olan yere inanç, ümitsizlik olan yere ümit, karanlık olan yere aydınlık ve üzüntü olan yere sevinç saçıcı olmayı bize lütfet. Allah’ım kusurları görenlerden değil kusurları örtenlerden, teselli arayanlardan değil teselli edenlerden; anlayış bekleyenlerden değil, anlayış gösterenlerden, yalnız sevilmeyi isteyenlerden değil sevenlerden olmamıza yardım et. Yağmur gibi hiçbir şey ayırt etmeyip aktığı her yere canlılık bahşedenlerden, güneş gibi hiçbir şey ayırt etmeyip ışıyla tüm varlıkları aydınlatanlardan, toprak gibi her şey üstüne bastığı halde hiçbir şeyini esirgemeyip nimetlerini herkese verenlerden ve gece gibi bütün ayıp ve kusurları sarıp örten, alemin dinlenmesine imkan hazırlayanlardan

olmayı bize lütfet. Alan değil veren ellerin, affedici olduğu için affedilenlerin, Hak ile doğan, Hak ile yaşayan ve Hak ile ölenlerin ve sonsuz yaşamda yeniden doğanların safına katılmayı bizlere nasip eyle. Amin” demekle ve mikro düzeyden makro düzeye evrensel ve insani değerlerin kurumsallaşıp açılımını istemektedir.

Yine sosyo-kültürel gerçekliğin günlük yaşam üzerinden nasıl ve hangi araçlarla kurulduğunu örneklemek üzere Esnaf ve Sanatkarlar Odası’nın kullandığımız ve fakat hangi tarihte basıldığına ulaşamadığımız, her yıl düzenlenen Ahilik Haftası’nda sembolik törenlerde yaşatılmaya gayret edilen ahilik kültürünün bir unsuru olarak bir metni aktaralım. Takvim yaprağındaki bu metnin arşivlerdeki herhangi bir metinden sosyal hayatta yaşaması ve insanların yaşamsal yönelimlerini ortaya koyması noktasında değerli olduğunu belirtmeliyiz. Aşağıdaki satırlarda okuyacağınız bu metin, ustalık töreninde, ustanın kalfasına ettiği duadan oluşmakta ve içerdikleriyle de birçok sosyolojik çağrışıma neden olmaktadır: ”Taşı tut altın olsun. Allah seni iki cihanda aziz etsin. Tuttuğun işten hayır gör. Erenler, pirlar hep yardımcın olsun. Allah rızkını bol etsin, yoksulluk göstermesin, sıkıntı çekirtmesin. Bilginlerin dediklerini, esnaf başkanlarının nasihatlerini, benim sözlerimi tutmazsan; ana baba, öğretmen usta hakkına riayet etmezsen halka zulüm edersen, kafir ve yetim hakkı yersen, hülasa Allah’ın yasakladıklarından sakınmazsan yirmi tırnağım ahirette boynuna çengel olsun.”

Güzel ahlakı bilip yaşamayı amaç edinen ahilerin idealize ettikleri bir ahlak modeli vardır. Ahiler bu ahlak modellerini her vesile ile örneğin yukarıda ustanın kalfasına ettiği dua ile örneklediğimiz törenlerle, mesleki bilgi ve deneyimlerini paylaştıkları bir araya gelişleriyle, özel zamanlardaki birliktelikleriyle sonraki kuşaklara aktarmak istemişlerdir. Sosyalizasyon süreçleri içinde bu ahlak modelinin aktarılması önemli olmuştur. Ahiler için bu ahlak

modeli, idealize ettikleri ve ulaşmak istedikleri ahlaki şahsiyet, Hz.Ali'dir. Kısaca ahiliğin ahlaki hedefinin somutlaşmış hali, Hz.Ali'dir. Peki neden Hz.Ali ahilerin ahlak modeli, rehberidir?

Varol (2007, 60-61)'a göre, Hz.Ali Hz.Peygamber'in terbiyesinde büyümüştür. Çocuk yaşlarında İslam'ı kabul ederek ilk müslümanlar arasına girmiştir. Hz.Peygamber'e ilk destek veren, herkesin müslümanlara karşı olduğu zamanda Hz.Peygamber'in yardımcılığını üstlenen, Hz.Peygamber'le birlikte Kabe'deki putları kıran, O'nunla beraber namaz kılan, Hz.Peygamber'e suikast yapılacağından haberdar olmasına rağmen Hz.Peygamber'in yatağına yatan, cesaret sahibi sahabe Hz.Ali'dir. Gazvelerin çoğunda sancağı taşımış, katıldığı savaşlarda gücü ve cesaretiyle destansı başarılarla imza atmış, Hz.Peygamber'e damat olup zorluk ve güçlük koşullarına rağmen aile hayatıyla örnek olmuş Hz.Ali, Hz.Peygamber tarafından ahlaki nedeniyle övülen bir şahsiyettir. Zira, nebevi terbiye ve kontrolle yetiştirilmiştir.

Hz.Ali'ye yiğitlik payesinin Hz.Muhammed tarafından verildiğine inanan ahiler için ilim, yiğitlikle beraber yüksek ahlaki değer ve ilkeler Hz.Ali'de toplanmıştır. .Fütüvvetin de temelini oluşturan ve daha önce isar olarak açıkladığımız ihtiyaç halinde iken bile verme, düşmanına bile iyilikle muamele etme, hiddetli iken hilm yani yumuşaklık gösterebilme Hz.Ali'nin yüksek ahlakının göstergeleridir. Bu haliyle ahiler için değerlidir.

2.3.4. Ahi Evren'in Hayatı ve Menkıbevi Kişiliği

Yıldız (2005, 1026-1027) 'a göre, ahiliğin kurucusu olarak bilinen ve Ahi Evren (1168-1261) ismiyle anılan, asıl adı Şeyh Nasirüddün Mahmud, İran'ın Hoy kasabasına 11.yüzyılda gelen Türkmen bir ailenin evladıdır, başlangıçta kasabasının isminden dolayı hoyi diye çağırılmıştır, künyesi hakikatlerin babası

anlamında Ebu'l Hakayık, lakabı ise müslümanlara yaptığı katkılardan dolayı Nasirüddin'dir.

Ahi Evren, ilk öğrenimini Azerbaycan'da geçirdikten sonra Horasan'a giderek Fahreddin-i Razi'nin (1149-1209) halkasına katılmıştır. Horasan ve Maverâünnehir'de Yesevi dervişlerinin etkisinde kalmıştır. (Erken, 2002:35). Ahi Evren o zaman için büyük alimlerin buluşma noktası olan Bağdat'a gitmeye karar verir. Niyetlendiği hac görevini yerine getirir ve kayınpederi olacak Şeyh Kirmani ile tanışır ve Kirmani aracılığıyla halife Nasır Lidinillah ile tanıştırılır ve burada fütüvvet teşkilatlarının ileri gelenlerinden faydalanır. (Demir, 1998:14). 1205'de Kirmani ve İbn-i Arabi ile beraber Anadolu'ya gelir, 1206'da Kayseri'ye yerleşir ve deri atölyesi kurar. (Çağatay, 1997:50). Sonradan debbağların piri olarak anılacaktır. Ahi Evren, bir süre Konya'da kalmış ve mesleğini burada icra etmiş, bir taraftan Selçuklu sultanının desteğini alarak ahi teşkilatını güçlendirmeye çalışmıştır. (Küçükdağ, 1999:218). İktidar çekişmeleri ve ahilerin de bu çekişmenin öyle ya da böyle tarafında yer almaları üzerine beş yıl tutukluluk yaşamış, ilk önce Denizli'ye yerleşmiş, sonra davet üzerine Konya'ya ve sonra da Kırşehir'e gelip oraya yerleşmiştir. 1261 yılında siyasi nedenlerle öldürülmüştür. (Erken, 2002:37-38).

Seyfeli (2005:805) 'nin belirttiği gibi otuziki esnafın piri kabul edilen Ahi Evren'in hayatı, tarihi kişiliği ile efsanevi kişiliği birbirine karıştırılarak halk arasında anlatılmaktadır.

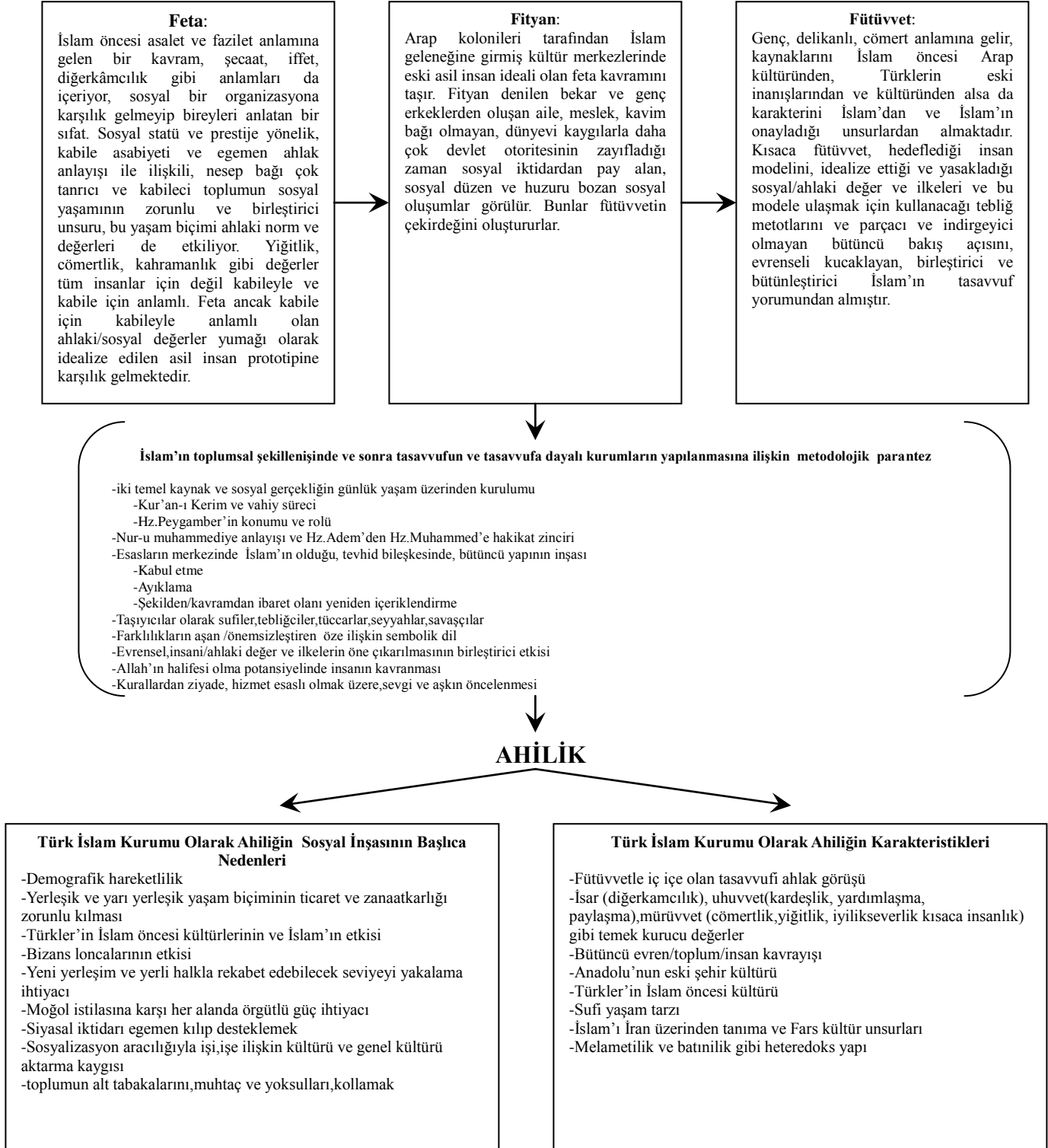
Burada yer vermediğimiz fakat kulaktan kulağa günümüze kadar uzanan menkıbelerden anlıyoruz ki Ahi Evren tasavvuf ve ahi ahlakıyla ahlaklanmış bir şahsiyettir ve insanların gözünde üstün faziletlerle sahiptir.

Aslan (2005:124)'a göre, Ahi Evren için yakıştırılan evren lakabının halk

düşüncesindeki anlamının, kelimenin mitolojik anlamı olduğundan kuşku duymamak gerekir. Evren veya ejder tıpkı aslan, kaplan gibi alplik özelliği olup aynı zamanda bilgeliğin de simgesidir. Ahi Evren'e ahilerin piri, ahilerin ulusu denmektedir ki evren kelimesinin mitolojik anlamı orta Asya kozmolojisinde feleğin çarkını döndürdüğüne inanılan, zaman tanrısının bir adıdır. Bu anlatım, daha önceki bölümde dile getirdiğimiz eski Türkler'in kültürlerinin ahiliğin oluşumundaki rolünü hatırladığımızda daha anlamlı hale gelecektir.

Ahiliğin çok çeşitli fonksiyonlarına geçmeden önce uzun dönemli tarih anlayışı içinde kurucu zihniyetin sürekliliği ve kırılmalarını da görebileceğimiz aşağıdaki kavram şeması ile ahiliğin kurulmasına bakalım.

KAVRAM ŞEMASI 11: UZUN DÖNEMLİ VE DİŞİPLİNLER ARASI BAKIŞ VE COĞRAFYA VE TARİHİ AŞAN ZİHNİYET SIÇRAMALARI IŞIĞINDA SOSYAL KURUMLAŞMANIN SEYRİ

2.3.5. Ahiliğin Anadolu Selçukluları Döneminde Üstlendiği Fonksiyonlar

Ahilik, Türk İslam medeniyetinin Anadolu Selçukluları döneminde, toplumda birçok ihtiyacı karşılayan bir sosyal kurumdur. Ahiler, sosyo-ekonomik, askeri ve siyasi, dini ve ahlaki, eğitim alanda birçok fonksiyon görmüş, Türk İslam yaşam tarzının kurulmasında önemli rol oynamışlardır. Unutmamalıyız ki ahilik bir organizasyondur ve ahi teşkilatları da organizasyonun işleyişine uygun hareket etmiştir.

Ahilik bir organizasyon olarak eleman, yapı, amaç ve hedef, fonksiyon ve denetim faktörlerine dikkat etmiştir. Aşağıda ahiliğin fonksiyonları açıklandığında fonksiyonların organizasyonun işleyişiyle uyumu anlaşılabilecektir. Bir organizasyonda başarının sağlanabilmesi için amaç ve hedeflerin elemanlarca bilinip içselleştirilmesi, bu doğrultuda yapının kurulması, fonksiyonların işletilmesi, düzenli aralıklarla kontrollerin yapılması gerekmektedir. Bu cümleyi ahilerin Anadolu Selçukluları döneminde üstlendiği fonksiyonların, kendilerini doğuran zihniyet dünyası ile o dönemin ihtiyaç ve beklentileri ile düşünmek gerektiğini ifade etmek için sarfettik. Zira sistemi işletecek ve üstlendiği fonksiyonları yerine getirecek bireyleri yetiştirmek, alt sistemlerin birbirleriyle ilişkilerini sağlayacak düzenlemelere gitmek ahilerin kaygılarından olmuştur.

Bu bölümde ahiliğin birbirleriyle ilişkileri içinde düşünmemiz gereken sosyo-ekonomik, askeri ve siyasi, dini ve ahlaki ve eğitimsel fonksiyonlarını dile getirmeye çalışacağız.

2.3.5.1. Sosyo-Ekonomik Fonksiyonlar

Ahiler, bir taraftan Anadolu'nun Türkleşip İslamlaşmasına hizmet ederken bunun kalıcı ve gerçekçi bir zeminde gerçekleşmesinin koşulunun topluma

sosyal ve ekonomik olarak kök salmak olduğunu ve bunun da bu topraklarda var olma ya da olmama anlamına geldiğini biliyorlardı. Başka bir ifadeyle ahilerin başarıları Anadolu'da yaşam sürmek ve bu topraklara yerleşmek, başarısızlıklarıysa Türk milletinin tarih sahnesinden silinmesiydi. Sonuçta ahilerin bir varolma savaşı olarak algıladıkları ve gereğini yaptıkları şey, Anadolu'da sosyo-ekonomik olarak kök salmaktır. Bu Anadolu'nun Türkler için sosyolojik olarak vatan olması sonucunu doğurmuştur.

Ahilik kurumu, kendine özgü bir zihniyetin ürünü olarak bu dünya ile öte dünyayı birleştirecek kavrayışa sahiptir. “Hiç ölmeyecek gibi dünya için yarın ölecekmiş gibi ahiret için” çalışmayı öğütlemektedir.

Melametiliğin ahiliğin oluşumundaki etkisi bölümünde de belirttiğimiz gibi ahi fütüvvetnamelerinden de çıkan insanların zühd hayatı ya da Hind dervişleri gibi yaşamasının doğru olmadığıdır. Ahi kavrayışında dünyayı terk edip öte dünya için çalışmak, kendini ibadete vermek ne derece yanlış ise sadece bu dünya için çalışmak, servet yığmak, mal ve servetten başka bir şey düşünmemek de o denli yanlıştır.

Doğal olarak bu anlayıştan homo ekonomikus da zühd yaşantısı güden insan tipi de çıkmamıştır. Zaten ahinin zihninde insanı uçlara, ifrat ve tefrite, zemin hazırlayan dünya ve ahiret şeklinde parçalı bir ayrım yoktur. Ahiye göre, dengeli bir şekilde ifrat ve tefrite kaçmadan Allah'ın rızasını ve toplumun yararını gözeterek yaptığımız her şey ibadet hükmündedir. İfrat ve tefrit arasında gidip gelen, sınırlı hayatını bir denge ve orta yol tutturamayarak harcayan insana bir ahi, iyi gözle bakmaz. Kısaca bir ahi için çok çalışıp çok dağıtmak, yardıma ihtiyacı olanların ihtiyaçlarının giderilmesine vesile olmak esastır. Bu bir hizmet ruhudur ki ahiler, başlangıçtan itibaren bu ruh ve heyecanla “toplumsal fayda” yı gözetecek işler yapmışlardır.

Günşen (1998:44)'e göre, 11. ve 13. yüzyıllarda Anadolu'yu vatan yapma mücadelesine girişmiş olan ahiler, ticaret ve sanatların Bizans'ın loncalarında yetişmiş Ermeni ve Rumlar'ın elinde olduğunu görmüşlerdi. Ahi Evren, dağınık, fakir, perişan durumdaki Anadolu Türklüğünü sanat ve ticarete yönlendirerek teşkilatlandırmış ve sonuçta rakipleriyle yarışabilecek ve sonra onlara üstün gelecek güce ulaşmalarını sağlamıştır.

Ahilik yabancıların, Ermeni ve Rumlar'ın, elinde olan esnafılık ve sanatkarlığı fütüvvet ahlakıyla harmanlayıp yoğurmuştur. Bu yoğurmadan her meslek nasibini almıştır. Kavram tablosu 5'de ahilikteki meslekler ve bu mesleklerin referans olarak aldıkları peygamberler ve ahlak kişileri yer almaktadır. (Ekinci, 2001:153-154). Meslekler ve meslek pirleri ilişkinin ele alınmasında nur-u muhammediye anlayışı ile soyo-ekonomik yaşam ve gereklerinin birleşmesine, meslekler aracılığıyla tüm peygamberler tarihinin kucaklanmasına ve peygamberlerin ve ahlak kişilerinin uhrevi özelliklerinden öte beşeri nitelikleriyle vaaz edilen değil yaşayan ve yaşatan din algısıyla meslek/iş/emek/çalışma üzerinden kavrandığına dikkat edilmelidir.

KAVRAM TABLOSU 5: AHİLİKTE MESLEKLER VE MESLEK PİRLERİ*

MESLEKLER	MESLEĞİN PİRİ
Tüccar	Hz. Muhammed
Seyyah	Hz. İsa
Çoban	Hz. Musa
Börekçi	Varaka
Hurdacı	Avn İbni İmkan
Dellal	Tayfuri Mekki
Dökmeci	Ubeydullah El Bahri
Sabuncu	Ahmed İbni Abdullah
Çiftçi	Hz. Adem

Hallaç	Hız. Şit
Marangoz	Hız. Nuh
Deveci	Hız. Salih
Sütçü	Hız. İbrahim
Dülger	Hız. İbrahim
Terzi	Hız. İdris
Yazıcı	Hız. İdris
Saatçi	Hız. Yusuf
Ekmekçi	Hız. Zülkif
Tarihçi	Hız. Lut
Bağcı	Hız. Üzeyir
Çulhacı	Hız. İlyas
Zırhçı	Hız. Davut
Balıkçı	Hız. Yunus
Berber	Selman-ı Farisi
Mimar	Muhammed İbni Ebubekir
Kasap	Ebul Muhcin
Bakkal	Adyy İbni Abdullah
Saka	Selmanı Kufi
Hamamcı	Mansur İbni Kazım Bağdadi
Debbağ	Ahi Evren
İğneci	Ebu'l Kazım Mübarek
Nalbant	Ebu Süleyman İbni Kazım
Kuyumcu	Nasır İbni Abdullah
Attar	Hüsam İbni Abdullahı Kufi
Saraç	Nasr İbni Haşimii Bağdadi
Çıkırıkçı	Abdullah Habibi Neccar
Taşçı	Kasım İbni Nasurullah
Okçu	Sad İbni Ebu Vakkas
Boyacı	Ömer İbni Abdullahı Sebbah
Bardakçı	Abdulfahhtar Medeni
Bahçıvan	Ebuzeyd Baba Beteni Hindi

*Bu kavram tablosu, (Ekinci 2001, 153-154)'den hareketle hazırlanmıştır.

Ahilik, özel mülkiyete ve sermayeye karşı çıkmamış, fakat sermayenin, özel mülkiyetin, belli ellerde toplanmasını istememiş ve toplumsal denge ve adaleti amaçlamıştır. Yine aşırı kazanç hoş karşılanmayıp esnaf ve sanatkar, kabul edilebilir, makul, kara yönlendirilmiştir. Ahilik aynı zamanda sermayenin nerelerde kullanılacağını toplumsal faydayı ölçüt olarak belirlemiştir. Madalyonun öbür tarafında emek vardır, ahi için insan emeğiyle kazanmalıdır, karşılıklı rıza esastır ve emek sömürsüne de asla izin verilemez.

Soykut (1971:96)'a göre, ahilikte o zamanın koşulları gözetilerek bir ölçü konulmuş ve o ölçünün üzerinde paranın saklanmaması istenmiştir. Bundan amaç, bir taraftan ahiye kanaatkar olmayı, haddini aşmamayı öğretmek diğer taraftan elindeki sermayenin üretici nitelikte yatırım alanında kullanılmasını sağlamak ve böylece ekonomik hayata canlılık katmaktır. Ahi, kazancının kendisi için harcadığından fazlasını derece derece yakınlarına sarf edecektir. Kazancını insanlık yararına seferber edecek ve sosyal yardım aracı olarak kullanacaktır. Gülvahapoğlu (1991, 103-104)'na göre, ahilik sermaye birikimini denetim altına alarak toplumsal çıkarı gözetmiş, vurgunculuğu ve karaborsacılığı önlemiştir. Sermayenin belli ve az sayıdaki ellerde yığılmasının önlenmesi ile zenginler ve fakirler arasında dengesizliğin oluşumu engellenmiştir.

Ekonomik olarak ahilerin üstlendiği fonksiyonlardan bir diğeri İnalçık (1999:193)'a göre, her sınıf mal üreticisinin sayısını ve üretimini şehrin nüfusuna göre ayarlanmasıdır. Böylelikle fazla ve eksik üretimin önüne geçilerek; üretici ve tüketici zor duruma düşmekten kurtarılacaktır.

Ceylan (2008:31-33)'a göre, ahilikte emeğine razı olma ve doğru olmak önemli ilkelerdendi. Her ahi teşkilatı, belirlendiği üzere belirli kalitede hammadde kullanacak, belirli üretim tekniklerini kullanacak ve malı belirli fiyata satacaktır. Müşteri velinimettir anlayışıyla hareket edecektir. Ahilerin meslek

prensiplerini müşteriye aldatmamak, malı överek yalan söylememek, hileli ölçüp tartmamak, müşteriye kızdırmamak, alışverişte iyi muamelede bulunmak şeklinde özetleyebiliriz. Ahilikte kalite denetimi ve standart üretim ilkesi, hem üreticinin hem tüketicilerin uzun vadeli çıkarlarının korunmasını sağlamıştır. Mal kalitesi ve standardı yanında fiyat standardının belirlenmesi de teşkilat açısından önemlidir. Ürünün fiyatlandırılması ince ince hesaplanır ve belirlenirdi. Bu durum, zenginlik fakirlik arasındaki sınıf çelişkisini önlemeye yönelik bir ahi önlemi olarak düşünülebilir.

Ahilik, ucuz hammadde yoluna gitmiştir. Ahi yöneticileri, hammaddeyi toplu olarak ucuza alarak günümüzdeki kooperatif mantığıyla esnaf ve sanatkarlara yine ucuz fiyata satmayı hedeflemiştir. Ahiliğin bu işlevi, haksız rekabeti önlemiş, üretici ve tüketici arasına aracılardan girmesine engel olmuştur. (Gökbel, 2007:160).

Akça (2003:60)'ya göre, ahi birliklerinde dahililer ve hariciler olmak üzere iki grup vardı. Dahililer, halihazırda çalışanlar, yamaklar, çıraklar, kalfalar ve ustalardan hariciler ise çalışmayacak duruma gelenlerden, güçsüz, sakat ve hastalardan oluşuyordu. Hariciler, "orta sandık" denilen bir tür sosyal yardım ve dayanışma sandığından, yardım görürlerdi.

Ahi birliklerinde her bir birliğin orta sandığı, esnaf vakfı, esnaf kesesi olmak üzere sandıkarı vardı Bunlar esnaftan toplanan aidatlardan, yamaklıktan çıraklığa, çıraklıktan kalfalığa, kalfalıktan ustalığa geçişte alınan harçlardan, mülk gelirlerinden, çeşitli nedenlerle, örneğin askere gidene harçlık vermek için, toplanan yardım ve bağışlardan oluşuyordu. Peki toplanan bu paralar nerelere harcanıyordu? İşini ve ticaretini genişletmek isteyen esnaf ve sanatkara, zayıf esnafa, vefat eden esnafın cenaze masraflarına, evlenecek olan fakir ve kimsesizlere, fakir olanların hastalık masraflarına kullanılıyordu. (Erken, 2002

:82). Geri kalan para esnafa ve sanatkara kredi olarak verilerek esnaf tefecilerin eline teslim edilmiyordu. (Ekinci, 2001:26-27).

Tabakoğlu (2007:412), için bizim medeniyetimizi Batı medeniyetinden ayırmak için ahiliğe bakmak yeterlidir. Batı medeniyetini yapan kapitalizmin kurucu unsuru burjuva iken bizde ahilik sömürgeci faaliyetlere ve sınıf mücadelelerine izin vermemiştir.

Ahiler, bir taraftan göçebe Türkmenler'in yerleşik hayata geçmesini ve şehirde ayakta kalmasına katkıda bulunmaktaydılar. Bu noktada, ahilerin hem mevcut şehirlerin gelişmesine sosyal kurumların açılmasını sağlayarak katkı verirken hem şehirlerin merkezileşmesine neden olduklarını görüyoruz. Aynı zamanda ahi teşkilatlarının yeni yerleşim yerlerinin kurulmasındaki faaliyetleri de hatırlanmalıdır. İşsizlere iş ve meslek edindirmedeki gayretler de ahilerin toplumda gördükleri sosyo-ekonomik fonksiyonlar arasındadır. (Ceylan, 2008:24-29).

2.3.5.2. Askeri ve Siyasi Fonksiyonlar

Ahilik, temelde sosyo-ekonomik kaygılarla oluşturulmuş sosyal bir kurum olup siyasi ya da askeri bir kurum değildir. Fakat ahiler içinde yaşadıkları toplumun bir parçası olduklarından, kendilerini topluma karşı sorumlu hissettiklerinden, askeri ve siyasi hayata ilişkin görevlerini kendilerine ihtiyaç duyulduğunda yerine getirmişlerdir.

Çeker (2008:53-58)' e göre, ahilerin devlet idaresinin kesintiye uğradığı, anarşinin olduğu dönemlerde şehirlerin yönetimini ellerine aldıkları, eski yönetimden yeni yönetime geçiş aşamasında şehrin sarsıntı geçirmemesine

çalıştıkları görülür. Yönetim teşkilatının gelişmediği o dönemlerde kasaba ve köylerde mahalli halk yönetimini temsil eden ahilerdi. Ahilerin askeri ve siyasi fonksiyonları arasında Moğollar'a karşı sivil bir direnişi örgütlemeleri sayılabilir. Anadolu Selçukluları zamanında Moğol istilasından sonra Kırşehir, Aksaray, Karaman ve Denizli'de hem Moğollar'a hem de Moğol yanlısı yönetime karşı direnişi ahilerin yönettiği görülmektedir. Başka bir nokta da ahilerin Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda Osman Bey'e verdikleri destekten dolayı oynadıkları roldür.

Bununla birlikte kız ve kadınlardan oluşan "bacıyan-ı rum" diye bilinen, kuruculuğunu Ahi Evren'in karısı, Kirmani'nin kızı, Fatma Bacı'nın yaptığı teşkilat, bir taraftan ekonomik ve eğitimsel faaliyetlerle ilgilenirken yeri geldiğinde, örneğin Moğol istilasında olduğu gibi, askeri ve siyasi güç de olabilmektedir. (Altınok, 2005: 67-69).

2.3.5.3.Dini ve Ahlaki Fonksiyonlar

Ahilik, göçebe Türkmenler'in yerleşik hayata geçerken şehirli bir kültüre ayak uydurmaları, ekonomik yaşantılarını ahlak üzere gerçekleştirmeleri, fonksiyonel anlamda bütünleşmiş, sağlıklı bir sosyal düzenin oluşumu için İslami, ahlaki/ sosyal değerler ve ilkeleri yaşama geçirme kaygısı gütmüştür. Bu kaygıdan hareketle, ahi liderleri tarafından birer ahlak okulu olarak nitelendirilebilecek ve ahlaki şahsiyet yetiştirmeyi amaçlayan ahi zaviyeleri kurulmuştur. Burada ahi fütüvvetnamelerinde yazan ve edep kuralları olarak adlandırılacak değer ve kurallar öğretilmiştir. Biz de çalışmamızın ek bölümüne bu değer ve ilkeleri yaşatan bir nasihat ve mektup örneğine yer verdik. Bu değer ve kurallar, bir hiyerarşi içermektedir. Öyle ki değerler hiyerarşisinde en çiğnenmemesi gereken yerde olan "hak değeri"nin

öğretilmesinden yine aynı hiyerarşi içinde zirve değerler olarak adlandırılabilen “letafet ve zerafet”e kadar tüm değerler anlatılmaya çalışılmıştır.

Ahi zaviyelerinde sadece teorik bilgi verilmemekte kavranması istenilen değer ve ilkeler, ahilerce diğerlerine ve genç ahilere gösterilip model alınmasına uğraş verilmektedir. Sonuçta her üyenin kapasitesi ölçüsünde ahiliği, iş yaşamı özel yaşam ayırımına gitmeksizin, yaşamın tüm alanlarına geçirmesi amaçlanmaktadır.

Sülemi (1977:8-94)’nin fütüvvet kitabında fütüvvet ahlakının gerekleri olarak şunlar dile getirilmiştir: Kötülüğe iyilik yapmak, başkalarının kusurunu aramamak, yemekte kusur bulmamak, güzel ahlak sahibi olmak, ülfet etmek, cömertlik sergilemek, başkalarını sevmek, yemekte edep göstermek, dostlarla iyi geçinmek, başkalarına yardımda bulunmak, kendinden önce başkalarını düşünmek, başkalarına saygı göstermek, şefkat etmek, Allah için sevmek, doğru sözlü olmak, dıştan önce içi düzeltmek, konukseverliğe dikkat etmek, sadaka vermek, dostların sevincine katılmak, yaptığı iyiliğe karşılık beklememek, tevbe etmek, Allah’ın dostlarını sevmek, kimsenin kusurunu yüzüne vurmamak, çalışmak, inancını düzeltmek, Allah’ın yasaklarına saygı göstermek, başkalarına iyi davranmak, Allah’a yönelmek, başkalarının kusuruyla uğraşmamak, Allah’a güvenmek, dostlara uymak, sevdiklerine aykırı davranmamak, nefsini hesaba çekmek, Allah’ı unutmamak, organları yaradılış gayesine göre kullanmak, halka iyi zan beslemek, dostlara öğüt vermek, büyüklerin sözlerini dinlemek, şefkatli olmak, nefse hakim olmak, Allah için eziyete katlanmak, kötülerle sohbetten kaçınmak, ilimde marifet aramak, tamahtan sakınmak, gelmeyenine ardına düşmemek, kulluk adabına sarılmak, fakirleri hizmetinde kullanmamak, dünya için dostları kırmamak, ikram sahibi olmak, halveti tercih etmek, ahlakta zerafeti gütmek, dostların sırlarını saklamak, kimseyi azarlamamak, hasetten kaçınmak,

malını dostlara harcamak, kendini beğenmekten sakınmak, nefsin arzusundan kaçınmak, ihvanı unutmamak, istenmeden iyilik etmek, kötülüğe karşı iyilik etmek, sevgiyi misliyle karşılamak, gazaptan sakınmak, içi dışı bir olmak, arkadaşlarının sözünü tutmak, iyiliği devam ettirmek, dostlarının dedikodu edilmesini dinlememek, yaptığı iyiliği söylememek, dostlarını istemeye mecbur etmemek, dostların şerefini kendi şerefine tercih etmek, komşuluk haklarına dikkat etmek, dostlara hıyanet etmemek, kötülüğü affetmek.

Fütüvvetnamelerde insan yaşantısı tümüyle 740 kurala bağlanmıştır, bu kurallardan ne kadarının da bilinmesi gerektiği de kaydedilmiştir. Buna göre, enbiya, evliya ve padişahların 740 edebi bilmeleri, ahiliğe katılmış olanların ise 124'ünü bilmesi gerekmektedir. (Çağatay, 1997:163). Buradan ahiliğin sosyal yaşamın tümünü kuşatan ahlak sistemi geliştirdiğini ve değerler üzerinden günlük yaşamı anlamlandırdığını anlamaktayız.

Çakmak (2005:251)'in dillendirdiğine göre ahinin üç şeye açık üç şeye de kapalı olması gerekir. Eli açık olmalı yani cömert olmalı, kapısı açık olmalı yani konuksever olmalı ve sofrası açık olmalı yani ikramı herkese açık olmalıdır. Gözü kapalı olmalı, yani kimseye kötü bakmamalı ve kimsenin ayıbını görmemeli, beli kapalı olmalı yani kimsenin ırzına, namusuna, haysiyet ve şerefine göz dikmemeli, dili kapalı olmalı yani kimseye kötü söz söylememelidir.

2.3.5.4.Eğitimde Üstlendiği Fonksiyonlar

Ahiliğin dini ve ahlaki fonksiyonları üzerinde dururken eğitime ilişkin fonksiyonlarına da değinilmişti. Bu başlık altında bu fonksiyonlara ek olarak söylenebilecekleri eklemek istiyoruz. Fakat hep hatırdta tutulması gereken ve bizim de yer yer dile getirmeye çalıştığımız şey, ahinin zihninin parçalı değil

bütüncü bir zihninin olduğudur. Yani ahi, hayatı, oluşturan parçaların önemini ve birbirleriyle olan bağlantılarını ihmal etmeksizin, bütün olarak görür.

Bu durum somut karşılığı örneğin mesleki sosyalizasyonda bulur. Mesleki eğitim içerisinde çıracına zamana dikkat etmesini isteyen usta, çıracının bu disiplini aldığı taktirde sözleştiği insanı bekletmeyeceğini, siparişini aldığı malı zamanında teslim edeceğini, borcunu söylediği zamanda vereceğini, gün içinde zamanı boşa harcamayıp değerlendirmeye çalışacağını ve bunların her birinin zincirleme bir biçimde birbirine bağlı olduğunu bilir.

Ekinci (1989:93)'ye göre, ahilere ait eğitim sisteminde insan, bir bütün olarak ele alınmış, ona yalnızca mesleki değil dini, ahlaki ve sosyal bilgiler birlikte verilmiştir. Böylelikle İş başında yapılanla iş dışında yapılan eğitimin bütünleşmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Ahi teşkilatlarında eğitim ömür boyu süren bir faaliyet olarak değerlendirilmiştir. Köylere kadar uzanan eğitim teşkilatı kurularak eğitimin yaygınlaştırılması amaçlanmıştır. Sistem ahilik ilkelerine uyan herkese açık tutulmuştur. Ahilikte derslerin yetkili kişiler tarafından verilmesi esas kılınmış ve bu eğitim herhangi bir karşılık beklenmeksizin ücretsiz olarak verilmiştir.

SONUÇ

İnsan, fiziksel, fiziksel ve biyolojik gerçekliğin bir parçasıdır. Fiziksel ve fiziksel biyolojik gerçekliğin özellik ve gereklerini üzerinde taşıyan insan, aynı zamanda sosyo-kültürel gerçekliğin bir parçası ve üreticisidir. İnsanı diğerlerinden de ayıran özellik ve nitelikleri beraberinde getiren bu durum, insanı ve parça bütün ilişkisi içinde dolayısıyla toplumu değişen ve değişmeyenlere taşımaktadır. İnsanın ve toplumun değişen ve değişmeyenleri, insanın bu üç gerçekliğin parçası olmasının kaçınılmaz sonucudur.

Sosyal bir varlık olan ve ancak diğerleriyle beraber olarak karşılanabilecek ihtiyaçlara sahip olarak insan, belli bir mekan ve zamanda sosyal ve toplumsal gerçekliği inşa etmek ister. Bu inşa süreci, ihtiyaçla başlamaktadır. Çok çeşitli ihtiyaçlarını giderebilmek için insan, çok çeşitli seçenekleri dener. Bu seçenekler arasından biri, fonksiyonelliği, anlam ve değer varlığı olan insanın anlam ve değerini gözetmesi sonucu öne çıkar. Öne çıkan ve artık kurumsallaşma noktasında kritik bir hal alan, operasyonel davranış olarak adlandırabileceğimiz davranış, toplumun her katman ve düzeyine yayılmış formal ve informal iktidar alanlarının filtresinden de geçerek tercih edilme ve kabul görme oranında tekrarlanır. Sayısız tekrarlardan sonra alışkanlık, sonra adet ve norma dönüşerek kristalize olup donar, başka bir ifadeyle, artık ihtiyacı gidermek üzere sayısız seçeneğin arasından aşama aşama ve parametreleri karşılayarak kendini gösteren davranış, yapılaşarak toplumsal bir kurum haline gelmiştir. Yani mikro düzeyden makro düzeye doğru sosyal olanı toplumsala, toplumsal olanı sosyale taşıyan ve günlük yaşam üzerinde seyir izleyen kurumsallaşma süreci, zaman ve mekanla kenetlenerek sosyal ve toplumsal gerçekliği inşa eder.

Kurumsallaşma süreç, özellik ve parametrelerinin belirlediği sosyalden

toplumsala, mikrodan makroya, bireyden topluma giden süreç ve yapı, aslında tek olan ama analiz amacıyla ayırdığımız maddi, bilişsel ve normatif boyutlarıyla üç boyutlu kültürün içeriğine içkindir ve onu inşa etmektedir. Hem yapılaşma hem süreç olarak kurumsallaşma, aynı zamanda kültürün inşasına tekabül etmektedir.

Kuramlaşma açısından sosyolojik olarak ifade bulan bu durum, topluma özgü nitelikler taşıdığı gibi evrensellik de göstermektedir. Nitekim, birey, toplum ve evren kavrayışlarının farklılığından, değerler hiyerarşilerinin göreceli ve bağlamsal yapısından ve birçok nedenden ötürü her toplumun ihtiyaçlarını gidermeye yönelik izlediği yol, gözettiği değer ve normlar aynı olmadığından kurumsallaşma farklı olmakta ve dolayısıyla sosyal ve toplumsal gerçeklik farklı inşa olunmaktadır.

Sosyal kuramımız ve metodolojik yaklaşımımızı sosyo-kültürel gerçekliğin zaman ve mekanla kenetlenmesi sonucu 13.yüzyılda Anadolu'da ahilik kurumu üzerinde uyarladık. Ahilik kurumu kurumsallaşma sürecinden geçerek Anadolu'yu yurt edinen Türkler tarafından ihtiyaçlarının gereği demografik malzemeyi kullanarak sosyo-ekonomik, siyasi koşulların üzerine oturarak Eski Türkler'in kültürel unsurlarını, Doğu Roma'nın loncalarını, İran ve Horasan'dan gelen heteredoks etkiyi İslam'la yoğurarak insan, toplum ve evren bütünlüğünü içinde barındıran bir zihniyeti üretmişlerdir.

Fetadan fütüvvete ve oradan ahiliğe bizi taşıyan zihniyetin modern bilimin düalist kavram ve algılarını birleyen, insanın faaliyet alanlarını evrensel ve insani değerler zemininde işleten ve ahlaki şahsiyet idealine yönelen yapısıyla önemli olduğu sonucuna vardık.

Bu zihniyet, fiziki ve sosyal gerçekliği bütüncü bakış açısıyla kabul edip

parçaları ilişkilendiren bir medeniyet kavrayışının habercisidir. Söz konusu kavrayış, aslında aynı şeyin modern ve postmodern ifadesi olan anlayışların ekonomik ve sosyo-politik tuzaklarından kurtulmak isteyen bir arayıştır. Arayışımız tarihte yer bulan ve fakat kendisinin değil kendisini de doğuran zihniyetin günümüze taşınma zorunluluğunun olduğunu gördüğümüz bir model olarak ahiliği öne çıkarmaktadır.

Her alanda bozulma ve çözülmenin üst seviyede olduğu zihinlerin sosyalizm kapitalizm, akıl gönül, madde mana, dünya ahiret, aktör yapı gibi sayısız düalist yapılara sıkıştığı zamanda kendimizden hareketle evrensele yönelmesi gereken yeni medeniyetin inşasında sosyolojiye düşen görev, gerçekliğin parça bütün arasındaki ahengini kurarak olması gereken değerler alanına insanlığı taşıyacak entelektüel malzemeyi hazırlamaktır. Çalışmayı yönlendiren temel problem budur.

Çalışmamızın varsayımlarını genel olarak kısaca değerlendirdiğimizde şunları söylemeliyiz:

İnsanın bireysel ve kollektif ihtiyaçlarının karşılanması nasıl bir kurumsallaşma sürecine karşılık gelmektedir. Kurumsallaşma süreci, mikrodan makroya yönelerek değerleri gözetici ve iktidar filtresinden geçici bir seyir izlemektedir. Fakat bu kurumsallaşma, üç boyutlu kültüre içkin olduğundan her toplumun neyi, nasıl ve hangi araçlarla kurumsallaştıracağı farklıdır.

Birey, toplum ve evren kavrayışlarından hareket eden kurumsallaşma, bazen coğrafya ve tarih ile sınırlanabilirken bazen coğrafya ve tarihi aşan zihniyet sıçramalarıyla gerçekleşmektedir. İnsanın fonksiyonlarına indirgenemeyen yapısı ve genel olarak anlam, özel olarak değer yönelimli oluşu, sosyal ve toplumsal kurumsallaşmayı ahlaki merkeze doğru çekmektedir. Fakat

bu aşamada kurumsallaşmanın iktidar filtresinden geçmesi, kurumsallaşmanın diğer kurum ve kurumsal ilişkilerden kopuk olmadığını göstermektedir.

Birey ve toplumun birini diğerine öncelemeden bakarak karşılıklı etkileşimle kendini inşa eden gerçekliği görüyoruz. Bu gerçekliğin kurumsallaşmada etki ve rollerinin bağlamsal ve görelî olduğu sonucunu anlamaktayız.

İslam'ın hedeflediği insan tipinin inşa edilmesinde önemli roller oynayan tasavvuf ve tasavvufla içi içe olan fütüvvet, sistematik bir ahlak görüşü oluşturmuştur. Evreni bir bütün olarak kavrayan ve sosyal yaşamı parçalamayan veya ilişkili alanlardan birine indirgemeyen ahlak görüşüyle fütüvvet, Anadolu topraklarında özgün şeklini almıştır. Ahlaki olanla iktisadi olanı bu bütüncü görüşüyle ahenkli bir şekilde ilişkilendiren ve siyaset, sanat, askeri alanlarla fonksiyonel, organik, semantik bağını kuran ahilik kurumu, bu haliyle salt bir esnaf teşkilatı olarak nitelendirilemez. Anadolu'nun eski şehir kültüründen de beslenen ahilik, bir yönüyle sufi karakter gösterirken diğer taraftan Türkler'in İslam öncesi kültürlerinin izlerini taşımaktadır.

Anadolu Selçukluları zamanında gelişen ve Anadolu'nun eski şehir kültüründen, fütüvvetçilikten, İslam'ın normatif yapısından olduğu kadar sufi yaşam tarzından, Türkler'in İslam öncesi kültürlerinden, İslam'ı İran üzerinden tanıdığından Fars kültür unsurlarından, melamilik, batınilik gibi heteredoks yapılardan beslenen ve bu yönüyle eklektik yapı arz eden ahiliğin ortaya çıkışını hazırlayan sosyo-ekonomik, siyasal ve askeri nedenler vardır.

Ahiler, sosyo-ekonomik, askeri ve siyasi, dini ve ahlaki, eğitim alanda birçok fonksiyon görmüş, Türk İslam yaşam tarzının kurulmasında önemli rol oynamışlardır. Unutmamalıyız ki ahilik bir organizasyondur ve organizasyonun

işleyişine uygun hareket etmiştir. Ahilik bir organizasyon olarak eleman, yapı, amaç ve hedef, fonksiyon ve denetim faktörlerine dikkat etmiştir. .Bir organizasyonda başarının sağlanabilmesi için amaç ve hedeflerin elemanlarca bilinip içselleştirilmesi, bu doğrultuda yapının kurulması, fonksiyonların işletilmesi, düzenli aralıklarla kontrollerin yapılması gerekmektedir. Bu cümleyi ahilerin Anadolu Selçukluları döneminde üstlendiği fonksiyonların, kendilerini doğuran zihniyet dünyası ile o dönemin ihtiyaç ve beklentileri ile düşünmek gerektiğini ifade etmek için sarfettik. Zira sistemi işletecek ve üstlendiği fonksiyonları yerine getirecek bireyleri yetiştirmek, alt sistemlerin birbirleriyle ilişkilerini sağlayacak düzenlemelere gitmek ahilerin kaygılarından olmuştur.

İnsanlık, insani ve evrensel değerlerden uzak zihniyetin neden olduğu dünya savaşları, bunalımlar, ölüm ve kayıplar, sömürgecilik ve bu bağlamda sıralayabileceğimiz birçok olayla nefes alamaz durumdadır. İnsanlık bu değişen ahlakın ötesinde değişmez, evrensel ve insani değerleri ve bu değerlerin hiyerarşisini bulmak/takip etmek/üretmek durumundadır ve bu durumu okuyabilenler ahlaki, sosyal, entelektüel ve vicdani bir arayış içindedir.

Bu bakımdan ahlaki modeli, yöneldiği değer idealleri, insanın bireysel ve kollektif ihtiyaçlarını giderme biçimi, insan, toplum ve evreni bütüncü kavrayışla; sosyo-ekonomik kurum olarak ahilikte, zihinlerimizi açıp ezberlerimizi bozacak, eksikliğini çektiğimiz paradigmal aşığı bulabileceğimiz birçok zenginleştirici unsurun olduğu sonucuna varılmıştır.

Yapılması gereken ahiliğin belli bir tarih ve coğrafyada o günün koşullarına uygun olarak görülen kendisini, ahilerin giysilerini, törenlerini bulunduğu yerden söküp bugüne taşımak değil ama yapı ve işleyişini oluşturan paradigma ile günümüzün paradigmasını aşılamdır, yoksa yapılan iş ya zaman, hız, mekan, mekan olmayan algılarının değiştiği 21.yüzyılda 13.-

14.yüzyıla gitmek ya da 13.-14. yüzyılda dama atılan pabuçtan bugün başımıza şapka yapmak olacaktır ki her ikisi de zaman üzerinde toplumun basit üretimi olacak ama iş olmayacaktır.

KAYNAKÇA

AKAL , Cemal. Bali. **Sivil Toplumun Tanrısı**, Afa Yayınları, İstanbul,1990

AKÇA, Gürsoy. Ahilik Geleneği ve Günümüzde Fethiye Esnafı, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2003

ALTINOK, Baki Yaşar. “Yeni Vesikalar Işığında Ahi Evran Veli ve Arkadaşlarının Sürgün ve Şehit Edilmesi”, **1.Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu**, I.Cilt. Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları, Kırşehir, 2005, ss. 63-77

ANADOL, Cemal. **Türk İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler**, Kültür Bakanlığı Halk Kültürü Araştırma Dairesi Yayınları,Ankara, 1991

AKARSU,Bedia. **Kişi Kavramı ve İnsan Olma Sorunu**, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1998

AKGÜN,Hüseyin. Sahabe Coğrafyası, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 1999

AKOĞLU, Muharrem. Cahiliyye Dönemi Arap Kültürü’nün Mezheplerin Doğuşuna Etkisi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1995

AKPINAR,Ali. “Fütüvvet Ruhunun Dini Temelleri”, **1.Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu**, I.Cilt. Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları, Kırşehir, 2005, ss. 43-61

AKSOY,Hüseyin. Hz.Peygamber'in Kur'an Dışında Hüküm Koyması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2002

ARKONAÇ,Sibel A. **Sosyal Psikoloji**, Alfa Basım Yayın, İstanbul, 1999

ARSLAN,Hüsamettin. "Bilim,Bilimsel Bilgi ve İktidar", **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, s.7.Yıl 2, 1999, ss. 55-79

ARSLANOĞLU, İbrahim. **Yazarı Belli Olmayan Bir Fütüvvetname**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997

ASLAN, Namık. "Don Değişirme Motifi ve Ahi Evran'ın Yılan Donuna Girmesi", **1.Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu**,I.Cilt.,Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları, Kırşehir, 2005, ss.119-127

ATEŞ,Süleyman. **İslam Tasavvufu**, İstanbul, 1992

AYAS,Mehmet Rami. **Türkiye'de İlk Tarikat Zümreleşmeleri Din Sosyolojisi Açısından Bir Araştırma**, İz Yayıncılık, İstanbul,2008

AYDIN, Mustafa. Doğuş Dönemlerinin Işığında İslam'ın Toplumsal Şekillenışı ve Değişme Dinamikleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1991

AYDIN, Mustafa. **Kurumlar Sosyolojisi**, Vadi Yayınları, Ankara, 2000

AYGENER, Savaş. "Sosyolojimiz", **Yeni Şafak_Gazetesi**, (5 Temmuz 1997) 10.

BARLAK,Yasemin. Kabilecilik Anlayışının Hz.Ali Dönemi Siyasi Gelişmelere Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2006

BAŞKAYA,Fikret. **Seçilmiş Yazılar 2 Şeylerin Gerçeğini Söyleyebilmek**, Maki Basın Yayın ,İstanbul, 2009

BAŞKAYA,Hatice. Kur'an'da Allah'ın Gazabına Uğramış İnsanlar ve Toplamlar, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 2007

BAYRAM,Mikail. "Türkiye Selçukluları Döneminde Bilimsel Ortam ve Ahiliğin Doğuşuna Etkisi", **Türkler**,7.,Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002

BEKİRYAZICI,Eyüp. Sahabe ve Tebliğ Faaliyetleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum,1995

BERGER, Peter, L. LUCKMANN, **Thomas. The Social Construction of Reality**, New York,Anchor Books, 1967

BHASKAR,Roy. **The Possibility of Naturalizm,A Philosphical Critique of the Contemporary Human Science**, London-New York Press, 1998

BİLGİN,Nuri, **Sosyal Psikolojiye Giriş**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No:48, İzmir, 1998

BİLGİSEVEN,Amiran,Kurtkan. **Sosyolojik Açıdan Tasavvuf ve Laiklik**, Fakülteler Matbaası, İstanbul,1975

BİLGİSEVEN,Amiran,Kurtkan. **Din Sosyolojisi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1985

BOLAT,Ali. **Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melametilik**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003

BOTTOMORE,Tom. **Toplumbilim**, Çev: Ünsal Oskay, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1984

BOTTOMORE, Tom. **Siyaset Sosyolojisi**, Çev:Erol Mutlu, Teori Yayınları, Ankara, 1987

BOTTOMORE,T.,NİSBET,R. **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, Yay.Haz:M.Tuncay ve A.Uğur, Verso Yayıncılık, İstanbul,1990

BOURDİEU,Pierre. "Sosyoloji Rahatsız Edici Bir Bilimdir.", **Sosyoloji ve Geleceği** Çev:M.Çağatay Özdemir, Eylül Yayınları, Ankara, 2002

BULAÇ, ALİ. **Tarih, Toplum ve Gelenek**, İz Yayıncılık, İstanbul,1996

CANBERK,İsmail. İbn Kesir'in Nüzul Sebeplerini Değerlendirmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 2007

CANGIZBAY, Kadir. **Sosyolojiler Değil Sosyoloji**, Öteki Yayınları, Ankara, 1996

CENGİL,Muammer. Kur'an-ı Kerim'deki Nefs Kavramına Psikolojik Açidan Bir Yaklaşım, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 1996

CEYLAN,Hilal. Ahilerin Türkiye Selçukluları ve Beylikler Dönemi Türk Devlet ve Toplum Hayatında Oynadıkları Roller, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008

CÜCELOĞLU,Doğan. **İnsan ve Davranışı Psikolojinin Temel Kavramları**, Remzi Kitabevi, İstanbul,1991

ÇAĞATAY,Neşet. “Fütüvvet Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi”,**A.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi** (AÜİFD), S.2-3,Yeni Matbaa, Ankara, 1952

ÇAĞATAY,Neşet. **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**,Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997

ÇAKMAK,Muharrem. “Ahiliğin Dini-Tasavvufi Temelleri”,**I.Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu**, I.Cilt.,Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları, Kırşehir, 2005, ss.249-260

ÇEKER,Semih. Anadolu Selçukluları Zamanında Gelişen Fütüvvet Teşkilatı ve Bu Teşkilatın Halkın Eğitimine Olan Katkıları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2008

ÇOLAK,Banu. Parçalanmış Gerçeklik ve Yeni Bir Bütün Oluşturma Eylemi Olarak Resim,Basılmamış Sanatta Yeterlilik Sanat Eseri Çalışması Raporu, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008

ÇUBUKÇU, Aydın. **Kültür ve Politika**, Evrensel Basım Yayın, İstanbul,1994

DÂVER, Bülent. **Siyasal Bilime Giriş**, A.ÜS.B.F. Yayınları, Ankara, 1968

DEMİR,Ahmet. Anadolu Selçukluları Döneminde Fütüvvet ve Ahilik, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale,1996

DEMİR,Galip. **Türk Kültürü Ahilik**, Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998

DEVELLİOĞLU,Ferit. **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006

DİKEÇLİGİL, BeylÜ. "Kültür Kavramının Analizi ve Sosyo Kültürel Gerçekliğin Yapısı Üzerine Bir İnceleme" **Dünyada ve Türkiye de Güncel Sosyolojik Gelişmeler. I.Ulusal Sosyoloji Kongresi** Kasım 1993, Sosyoloji Derneği Yayınları, Ankara, 1994, ss.37-47

DİKEÇLİGİL, BeylÜ. "Bir Analiz Modeli Denemesi :Sosyal Yapı ve Toplumsal Yapı" **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl 3, sayı 5, (Mayıs Haziran 1997), ss.647 – 666

DİKEÇLİGİL, BeylÜ. "Sosyolojide Metodolojik Farklılaşma ve Metotlar Arası İşbirliği",**III.Ulusal Sosyoloji Kongresi Dünyada ve Türkiye’de Farklılaşma Çatışma ve Bütünleşme-II**, Sosyoloji Derneği Yayınları, Ankara, 2002, ss.97-127

DİKEÇLİGİL,BeylÜ, Yeni Sosyoloji Açısından Ziya Gökalp’te Kültür Kavramının Analizi, **Türk Düşünce Geleneğinde Ziya Gökalp, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ve Hilmi Ziya Ülken Sempozyumu** içinde, (Editörler Nevin Güngör Ergan,Esra Burcu), Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2007, ss.31-42

DOĞAN,İsmail. **Sosyoloji:Kavramlar ve Sorunlar**, SistemYayıncılık, İstanbul, 2000

DÖNMEZER, Sulhi. **Sosyoloji** , Beta Basım Yayım, İstanbul,1990

DUMAN,Fatih. İslamiyet Öncesi Arap Folklorunun Kur'andaki Yeri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2006

EFE,Mehmet. Kur'an'da Ritüellerin Arka Planı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007

EKİNCİ,Yusuf. **Ahilik ve Meslek Eğitimi**, M.E.B.Yayınları, Ankara, 1989

EKİNCİ,Yusuf. **Ahilik**,_Talat Matbaası, İstanbul,2001

ER,Hasan. İlk Sufilerin Diğer Dinlere Bakışı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2005

ERGİL,Doğu. **Toplum ve İnsan**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1984

ERKEN,Veysi. **Bir Sivil Örgütlenme Modeli Ahilik**, Berikan Basım, Ankara, 2002

ERSOY, Ersan. Değer Farklılaşmalarının Sosyolojik Boyutu, Basılmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2006

ESGİN,Ali. **Anthony Giddens Sosyolojisi**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2005

FREEDMAN,J.L.SEARS,D.D.,CARLSMİTH,J.M. **Sosyal Psikoloji**, Çev:Ali Dönmez, İmge Kitabevi, Ankara, 2007

FREYER,Hans. **İçtimai Nazariyeler Tarihi**, Çev:Tahir Çağatay, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları,1977

FOUCAULT,Michel. **Özne ve İktidar**, Çev:İşık Erdüden ve Osman Akınbay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005a

FOUCAULT,Michel. **İktidarın Gözü**, Çev:İşık Erdüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005b

GİDDENS,Anthony. **Toplumun Kuruluşu**, Çev:Hüseyin Özel, Bilim-Sanat Yayınları, Ankara, 1999

GÖKBEL,Ahmet. "Ahiliğin Sosyo-Ekonomik İşlevleri", **II.Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu**,A.E.Ü., Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2007, ss.149-161

GÖLPINARLI,Abdulkaki. "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları", **İ.Ü.İktisat Fakültesi Mecmuası**(İÜİFM), XI,No:1-4, İstanbul, Ekim 1949-Temmuz 1950

GÜÇLÜ,Sevinç. "Toplumsal Kurumlar", **Kurumlara Sosyolojik Bakış**, Editör:Sevinç Güçlü, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2005

GÜLERMAN,Adnan ve TAŞTEKİL,Sevda **Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerine Etkileri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993

GÜLVAHAPOĞLU,Adil. **Sosyal Güvenlik Öncüsü Ahi Evran Veli ve Ahilik**, Memleket Yayınları, Ankara, 1991

GÜLLÜLÜ,Sabahattin. **Ahi Birlikleri**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1992

GÜNŞEN,Ahmet. “Anadolu’nun Türkleşmesi Sürecinde Ahilik TeşkilatınınYeri ve Önemi”, **Türk Yurdu**,18.S.126, Evren Yayıncılık, Ankara, 1998

GÜVENÇ,Bozkurt. **Kültürün ABC’si**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997

HAYES,Nicky. **Principles of Social Psychology**, Psychology Press, New York, 2005

HAZAR,Atilla. Ahilik Sisteminde Temel İşletmecilik Kuralları ve Günümüz Türk İşletmeciliğine Kazandırılması İle İlgili Bir Model Yaklaşımı, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara ,1990

İBN HALDUN, **Mukaddime**. (Çev:Zakir Kadiri Ugan), MEB Yayınları, İstanbul, 1989

İNALCIK,Halil. “Ahilik,Toplum, Devlet”, **Doğu Batı Makaleler II**, Doğu Batı Yayınları, Ankara,1999

İNAN,Abdulkadir. **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995

KAÇMAZ,Gökçe. Kaos Teorisi ve Sosyolojisi: Toplamların Denetlenmesinde Yeni Bir Adım, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2005

KAĞITÇIBAŞI,Çiğdem. **İnsan ve İnsanlar**, Evrim Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1988

KAL'A,Ahmet. "Fütüvvet ve Ahiğinin Doğuşu", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S.65, Pamuk Ofset, İstanbul, 1990, ss.

KAPANİ Münci. **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Kitabevi, Ankara ,1989

KARA,İsmail. **Dervişin Hayatı Sufinin Kelamı Hal Tercümeleri Tarikatlar İstilahlar**, Dergah Yayınları, İstanbul, 2005

KARADENİZ,Süha. Postmodernitenin İnsan Anlayışı: Eleştirel Bir Analiz, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007

KARAİSMAİLOĞLU,Fulya Özkaya. Sosyal Teoride İktidar Tartışmaları: Marx, Nietzsche, Weber, Foucault, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2006

KAYA,Turhan. "Erzincan'da Ahi Kültürü ve Esnaf Şairler",**1.Ahi Evran-I Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu**,II.Cilt.,Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları, Kırşehir, 2005, ss.587-614

KAYHAN,Ahmet Hacı. **İnsan ve İnsan-ı Kamil**, Der:Savaş Aygener, Öztepe Matbaacılık, Ankara., 2005

KAYHAN,Ahmet Hacı . **Ruh ve Beden**, İlya İzmir Yayınevi Matbaası, İzmir, 2006

KAYHAN,Ahmet Hacı. **Yavrum Ümit'e Öğütler**, Derleyen:Savaş Aygener, Efor Matbaacılık, Ankara, 2008

KEAT,Russel,URRY,John. **Bilim Olarak Sosyal Teori**, Çev:Nilgün Çelebi, İmge Kitabevi, Ankara,1994

KILIÇ,Hamza. **Melametın Temel İlkeleri ve Günümüzde Melamet**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2008

KILIÇ,Rüya. **Osmanlıdan Cumhuriyete Sufi Geleneğın Taşıyıcıları**, Dergah Yayınları, İstanbul, 2009

KIŞLALI,Ahmet Taner. **Siyaset Bilimi**, İmge Kitabevi,1993

KIZILÇELİK,Sezgin. **Sosyoloji Teorileri**, 2 cilt, Yunus Emre Yayınları, Konya, 1994

KIZILÇELİK,Sezgin. **Sosyolojinin Neliği**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2009

KÖKER, Levent. **İki Farklı Siyaset “Bilgi Teorisi,Siyaset Bilim İlişkileri Açısından”,Pozitif ve Eleştirel Teori**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1990

KÖKSAL,Mustafa. **Ahi Evran ve Ahilik**, Kırşehir Valiliği Yayınları, Kırşehir, 2005

KÖKSAL,Mustafa. **Ahilik Kültürünün Dünü ve Bugünü**, Melis Matbaacılık, Ankara, 2005

KÖSEMİHAL,Nurettin Şazi. **Sosyoloji Tarihi**, Remzi Kitabevi, Ankara,1999

KÜÇÜKDAĞ,Yusuf. “Osmanlı Döneminde Konya’da Ahilik ve Ahiler”,**II..Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, ss.

KÜRKÇÜOĞLU,,Erol. “Ortaçağ Erzurum’unda Ahilik Teşkilatı”, **1.Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu**, 1.Cilt.,Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları, Kırşehir, 2005, ss.663-671

LUKES,Steven. **Marksizm ve Ahlak**, Çev:Osman Akınbay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998

MALINOWSKI,,Bronislow. **İnsan ve Kültür**, (Çev:M.Fatih Gümüş), V Yayınları, Ankara, 1990

MAYNTZ,Renate. “Siyaset Bilimciler Sosyologların Önüne Geçti”, **Sosyoloji ve Geleceği** ,Çev:M.Çağatay Özdemir, Eylül Yayınları, Ankara, 2002

MENGÜŞOĞLU,Takiyettin. **Felsefeye Giriş**, Remzi Kitabevi, Ankara, 1993

MİLLS,C.Wright, **Toplumbilimsel Düşün**, Çev:Ünsal Oskay, Der Yayınevi, İstanbul, 2000

MORGAN,Clifford.T. **Psikolojiye Giriş**, Yayın Sorumlusu:Sibel Karakaş, Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayınları, Ankara, 1991

MUNTEANU,Luminita. “Ahilik Orta Çağ’da Sosyal Düzen ve Dünya Temsili”,**1.Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996,ss.91-95

MÜFTÜOĞLU,Tamer. “Ticaret Kültürü ve Girişimcilik Üzerindeki Etkileri”,**Esnaf Sanatkar ve Kültür**, Yay.Haz:Tamer Müftüoğlu, Türkiye Esnaf Sanatkarlar ve Küçük Sanayi Araştırma Enstitüsü, Ankara,1993, ss.13-21

NİCHOLSON,Reynold A. **Tasavvufun Menşei Problemi**, Çev:Abdullah Kartal, İz Yayıncılık, İstanbul, 2004

NURBAHŞ,Cevad. **Sufi Öğretisinde İnsan ve İnsan Psikolojisi**, Çev:Nezahat Holsan, Kurtuba Kitap, İstanbul, 2009

OCAK,Ahmet Yaşar. “Fütüvvet”,TDVİA, DİB Yayınları, C.XIII., İstanbul, 1996, ss.261-263

OCAK,Ahmet Yaşar. “Moğol Tahribatı Karşısında Ahilik Kültürü” **1.Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996, ss.123-128

OCAK, Ahmet Yaşar. “Halk Kültüründe Ahmed Yesevi:Hayatı,Şahsiyeti,Mesajı ve Etkileri”, **Türk Sufiliğine Bakışlar içinde**, İletişim Yayınları, İstanbul,1996

OZANKAYA,Özer **Toplumbilime Giriş**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:403, Ankara, 1977

ÖZGEN,Mehmet Kasım. **Farabi’de Mutluluk ve Ahlak İlişkisi**, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997

ÖZAKPINAR,Yılmaz. **Kültür ve Medeniyet Anlayışları ve Bir Medeniyet Teorisi**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul,1999

ÖZDEMİR, Ahmet. Kur'an'da İnsanlar Arası İlişkiler ve Sosyal Değerler, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2006

ÖZDEMİR, Halime. Kur'an-ı Kerim'e Göre Cahiliye İnsanı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006

ÖZKALP, Enver. **Sosyolojiye Giriş**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2001

ÖZÖN, M. Nihat. **Osmanlıca Türkçe Sözlük**, İstanbul, 1979

ÖZTÜRK, Nurettin. **Türk Edebiyatında İnsan**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001

PEHLİVANLI, Hamit. "Selçuklular ve Selçuklu Müesseseleri(1000-1300)", **Tarih El Kitabı Selçuklular'dan Bugüne**, Ed: Ahmet Nezihi Turan, Grafiker Yayınları, Ankara, 2004

POLOMA, M. Margaret. **Çağdaş Sosyoloji Kuramları**, Çev: Hayriye Erbaş, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993

POYRAZ, Orhan. "Ahi Örgütleri" **1. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996, ss.139-144

SARIKAYA, Mehmet Saffet. **13. ve 14. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dini İnanç Motifleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002

SARUP,Madan. **Post Yapısalcılık ve Post Modernizm**, Çev:Abdulkaki Güçlü, Bilim ve Sanat, 2004, Ankara

SCHLUTZ,Duane,P.,SCHLUTZ,Sydney,E. **Modern Psikoloji Tarihi**, Çev:Yasemin Aslay, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2001

SEYFELİ,Mahmut. “ Ahi Evran-ı Veli İle İlgili Kırşehir’de Anlatılan Efsane ve Menkıbeler”, **1.Ahi Evran-I Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu, II.Cilt.** Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları, Kırşehir, 2005, ss. 801-820

SÜLEMİ,E.Abdurrahman.M. **Tasavvufta Fütüvvet**, Çev:Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977

SOYKUT,Refik. **Orta Yol Ahilik**, Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu Yayınları, Ankara,1971

SWINGEWOOD,Alan. **Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi**, Çev:O.Akınhay, Bilim ve Sanat Yayınevi, Ankara,1998

ŞANĞBANŞUA,Sevinç. İlahi Dinlerin Hedeflediği İdeal İnsan, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2006

ŞENGÜL,Muhammet. Kur’an’ın Hedeflediği Müslüman Tipi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2006

TAESCHER,Franz. “İslam Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilatı)”, Çev:Fikrat Işıltan ,İÜİFM, Sermet Matbaası, 1955

TABAKOĞLU,Ahmet. “Ahiliğin Türk Esnaf Ahlakına Tesirleri”, **II.Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu**, A.E.Ü., Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları ,Ankara, 2007, ss.411-444

TAN, Mine. **Toplum Bilime Giriş Temel Kavramlar**, A.Ü. Eğitim Fak.Yayınları, Ankara, 1981

TAYLOR,S.E.,PEPLAU,L.A.,SEARS,D.D. **Sosyal Psikoloji**, Çev.Ali Dönmez, İmge Kitabevi, Ankara, 2007

TATAR,Taner. **Türk Fikir ve İman Zemininde Yeşeren Kurum Ahilik**, Malatya Belediyesi Kültür Yayınları, Malatya,Tarih yok

TAYLOR,Shelley,LETITI,Anne Peplau ve David O.Sears. **Sosyal Psikoloji**, Çev:Ali Dönmez, İmge Kitabevi, Ankara, 2007

TEZCAN,Mahmut, “Ahilik Çerçevesinde Oluşan Türk Kültürünün Temel Taşları”,**II.Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri**,Kültür Bakanlığı Yayınları, Kırşehir, 1996, ss.

TİMUR,Salih. Kur'an-ı Kerim'de Belirtilen İnanç Konusundaki Sapmalar, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2008

TOKALAK,İsmail. **Bizans-Osmanlı Sentezi Bizans Kültür ve Kurumlarının Osmanlı Üzerindeki Etkisi**, Güler Boy Yayıncılık, İstanbul, 2006

TURAN,Şerafettin. **Türk Kültür Tarihi**, Bilgi Yayınları, Ankara, 1990

TURHAN,Mümtaz. **Kültür Değişmeleri**, İlahiyat Fak.Yayınları No. 16, İstanbul, 1987

TÜRKMEN,Fikret ve TEMİZKAN, Mehmet. “Şamanizmden **Günümüze Temel Değerlerimiz ve Ahilik**”,I. **Ahi Evran-I Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu, II**, G.Ü.Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları, Kırşehir, 2005, ss.921-930

TÜRKOĞLU,Alaattin. Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz.Muhammed'e İtaat, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2007

WALLACE,R.A.,WOLF,A. **Çağdaş Sosyoloji Kuramları Klasik Geleneğin Geliştirilmesi**, Çev:Leyla Elburuz ve M.Rami AYAS, Punto Yayıncılık ,İzmir, 2004

WEBER, Max. **Sosyoloji Yazıları** ,Çev: Taha Parla, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1987

WEBER, Max. **Sosyolojinin Temel Kavramları**, Çev:Medeni Beyaztaş, Bakış Yayınları, İstanbul, 2007

www.ahiturk.com

www.facevideoizle.com

www.kultur.gov.tr

www.okulweb.gov.tr

www.turkiyegazetesi.com

YALKIN,Suat, “Esnaf Sanatkar Kesiminin Tarihinde Ahiliğin Önemi”,
”1.Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri, Kültür Bakanlığı
 Yayınları, Ankara, 1996, ss.177-181

VAROL,Bahaüddin. Hz.Peygamber Döneminde Siyasi,Sosyal ve Askeri
 Konumuyla Hz.Ali, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Seiçuk Üniversitesi, Sosyal
 Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007

YAVUZ,Hilmi, **Türkiye’nin Zihin Tarihi Türk Kültürü Üzerine Kuşatıcı Bir
 Söylev**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009

YİLDIZ,Harun. “Hacı Bektaş Vilayetnamesi’nde Ahi Evran”,**I. Ahi Evran-I Veli
 ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu, II.Cilt**, G.Ü.Ahilik Kültürünü Araştırma
 Merkezi Yayınları, Kırşehir, 2005, ss.1023-1042

YILMAZ,Adnan. “Düzensizliğin İçinde Dirlik ve Düzenlik Adamı Olarak Ahi Evren
 ve Ahilik”,**I. Ahi Evran-I Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu, II Cilt**,
 G.Ü.Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları, Kırşehir, 2005, ss.1043-1076

YILMAZ,Hakan. Michel Foucault’un Biyo-İktidar Kavramı Çerçevesinde Nazi
 Dönemi Propaganda Belgesellerinin Analizi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,
 Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 2007

ZEYDAN,Corci. **İslam Medeniyeti Tarihi**, Çev:Zeki Megamiz, Üçdal Neşriyat,
 İstanbul, 1974

EKLER

EK -1: AHİ EVREN'E VE AHİLİĞE NOSTALJİK BAKIŞLAR

Kırşehir’de bulunan Ahi Evren anıtı, www.okulweb.meb.gov.tr.den alınmıştır.

Ahi Evren Türbesi ve Camii'nin dıştan görünümü, www.kultur.gov.tr adresinden alınmıştır.

Ahi Evren Türbesi ve Camii'nin dıştan görünümü, www.kultur.gov.tr adresinden alınmıştır.

Osmanlı ahilerinin yukarıdaki fotoğrafları, www.turkiyegazetesi.com adresinden alınmıştır.

Yukarıdaki fotoğraf, www.ahiturk.com adresinden alınmıştır.

Yukarıdaki fotoğraf, www.facevideoizle.com adresinden alınmıştır.

EK-2: TASAVVUFUN VE AHİLİĞİN HEDEFLEDİĞİ AHLAKİ İNSAN MODELİNE ÖĞÜT FORMATINDA ULAŞMA ÇABASI OLARAK AHMET KAYHAN'IN (Kayhan, 2008: 3-59) ÖRNEK BİR METNİ: YAVRUM ÜMİT'E ÖĞÜTLER

YAVRUM ÜMİT'E ÖĞÜTLER

Allah bu âlemi Âdem için, Âdemi de kendi için yarattı, âlemde ne varsa Âdemin emrine verdi. Âdem, bu âlemin nihayetsiz sırlarına dalarak daima âciz ve hayrette kaldı. Allah'ın bu kudret ve azametini duyanlar şakir (şükredici) oldular. Rablerine âşık oldular. Duymayanlar da kâfir kalıp inkâr ettiler.

İşte Ümit, sen şakir bir babanın evladısın. Seni yaratan Hallak, seni kudret eliyle yaratarak, ruhlar âleminden bu icat âlemine (yaratılmışlar alemi) getirdi. Sen şimdi icat âleminde, şehadet âleminde (tanık olunan âlemde) bulunuyorsun. Bu âlem yıldızlarıyla, aylarıyla, güneşleriyle, sayısız nebat ve hayvan ve insanlarıyla, dopdolu bir âlemdir. Sen karanlık gecelerde gezerken, göğü kaplayan sayısız yıldızları, o parlayan ayı seyredersin. Onu yaratanın ne büyük bir Hâlik olduğunu anlarsın. Kalbinin Rabbine karşı huşû ve huzurla dolduğunu görürsün. Şu heybetli dağlar, şu uçsuz bucaksız denizler, lâtif bulutlar, böcekler, yere serilmiş yeşillikler; senin o güzel kalbinin derinliklerinde, kimbilir ne büyük heyecanlar uyandırır.

İşte ben de bu dünyaya geleli beri, bu sonsuzluklar içinde hayran ve hayretle gezmekteyim. Bu güzellikler, bu incelikler her an kalbimde nihayetsiz heyecanlar, Rabbime aşk ve muhabbet uyandırmaktadır. Bu tatlı heyecanı kalbimin derinliklerine bırakarak kendimi ıssız, sessiz yerlere atarım. Süfli(basit) düşünüşlerden uzak olan bu ulvi (yüce) dalışlarda insana ilk gelen hatıra nedir,

bilir misin? İşte seninle bu yüce düşünceye, düşüncenin doğurduğu suallere dalalım.

O güzel kalbinden fışkıran bir sual ile, “Babacığım, bu âlem nedir? Bu ay, güneş, bu yıldızlar nedir? Bu denizler, bu dağlar, bu çiçekler, bu böcekler, bu gündüz, bu gece nedir? Bu nihayetsiz oluşlar nedir? Ve ne içindir? Bunları yapan ve yaptıran kimdir?” dersin: Bu büyük âlem, bunun içindeki çokluk, seni ve beni yaratanın nihayetsiz bir lütfudur. Ve onun varlığının ve birliğinin şahitleridir. Bu kesrette bu vahdeti, bu çoklukta bu birliği bilip bulmak ve sevmek için birer değerdir. İnsan da bu değerlerin en mükemmeli ve en mükerremi (soylusu) olan bir yaratılıştır. İşte bu âlem, bu mükerrem âdeme bir dershanedir. İnsan ona ibretle baktığı nispette öğrenir, âlim ve arif olur. Ve dünyaya gelip gitmekteki Süphani amacı bilir ve bulur. Aksi takdirde, Âdem, bu âleme tutsak kalıp, Süphani gayeye karşı cahil, kör ve sağır olarak âleminden gider.

Ümit, Rabbin seni bu âleme bunu öğrenmen için gönderdi. Pek kısa ömründe, şu yüksek dimağına bunu öğrenmen için büyük yetenekler verdi. Seni her şeyden aziz ve mükerrem kıldı. Ve lütfuyla bütün âlemi bu Âdeme musahhar kılarak (onun emrine vererek), kendinin bilinmekliği yönünde ona büyük bir kabiliyet verdi. Yine lütfundan, resûller ve kitaplar gönderip bu gerçekleri insana bildirdi. Eğer o büyük Hakk'ın bu büyük lütufları olmasaydı, biz bu nihayetsizlikler içinde, bu sır ve hakikatleri nasıl bilir ve bulurduk? Sen bugün bile kitaba inanmayan, yalnız akla giden nice filozofların, bu çokluk içinde bunalıp, bu sır ve hakikatleri anlamayıp ellerinin boş kaldıklarını görürsün.

Allah, bize bütün gerçekleri bildiren Kur'an'ı gönderdi. Bu nihayetsiz sahalardaki oluşların sır ve hikmetlerini, bizim bu çokluktaki vazifemizi bize bildirdi. Ve en sevgili kulu ve resûlü Muhammed Aleyhisselâm'ı bize rehber, bizi de lütuf ve kereminden O'na ümmet kıldı. Bu suretle sen ve ben, sonsuz

lütüflara gark olduk. Lakin bunu bu kadar bilmek yeterli olmayıp, hayatta kaldıkça ilim ve irfanla bu bilgiyi daima arttırmak lâzımdır.

İlim, insanları halka ve Hakk'a sevdiren ve ihya eden bir hayat suyu olduğundan, insanın bundan kana kana içmesi gerekir. Aksi takdirde, ilimsiz insanın hayvandan farkı yoktur. İşte sana bu ilim ve hakikatleri öğretmek için bu öğütleri veriyorum. Bu nasihatler, sana bu âleme gelip gitmekteki hakikati anlatıcı birer derstir. Sen bunları bilip, onlarla amel ettikçe insan olursun, Allah indinde sevilen ve makbul olursun. Aksi takdirde nefsani hisler peşinde koşan bir zalim olursun.

İşte senin temiz kalbine insanlığı duyurucu bu ulvi hisleri, Kitab-ı Kerim'den alarak duyurmaya çalışacağım. Maksadım, senin bir okul olan şu çileli dünyanın neşe ve tantanasına aldanmayıp, kâmil insan olmandır. Ve bu âleme gelmekteki Sübhani amacı bilip, makbul ve mahbub (sevilen) olmandır.

1. Tevhid

Bütün peygamberler insanları tevhide davet eder. O halde, bunu anlamak, insanlığın ilk görevi olmalıdır. Tevhid nedir, bilir misin? Bu nihayetsiz âlemleri yaratanın birliğini bilip, yalnız O'na tapmaktır. Bütün peygamberler insanları o yola davet ettikleri halde, zaman ilerledikçe insanlar bu doğru yoldan sapıp, dalaletle (sapkınlığa) düşmüşlerdir. Bunlar, hep tevhid ilmini bilmemekten doğan sapkınlıklardır. Bağlı oldukları nebilerin yolunu harfiyyen gütmemekten çıkan acı neticelerdir.

İnsan kendi kendine kalınca, daima böyle yapar. Kendi aklına göre bir düşünce sahası açar. Rüya ve hülya âlemine dalar. Şeytan da bu âlemi kendisine hoş gösterir. Kendisi dalaletin derinliklerine dalar gider de, akıllıyım,

doğruyum zanneder. Ve kendisinin sapmış olduğunu fark edemez. Bütün tarih, açık ve acı olarak bunu göstermektedir.

Zaman oldu ki beşer; kendi eliyle yaptı ve yaptığı şeye de Yaratan diye taptı. Ve bazen hayalleriyle şekiller uydurarak, onlara da Halik diye taptı. Zaman oldu ki bu insanlık, sevdiklerinin resimlerini ve heykellerini yaparak, “Bunlar bize şefaath ve bizi himaye eder” diye, bunlara taptı. Zaman geldi ki beşer, “Allah bu âleme tasarruf eden yıldızları yarattı. Bunların değişmesiyle bu âlem değişir. Biz bunlara ibadet edelim de, onlar da Allah’a ibadet etsinler” diye, yıldızlara taptı.

İşte, bunlara benzer daha nice mezhep türedi. İnsanlık kendi akıl ve hayâl sahasına girip, bu kadar alçaldı. Hakikatten uzaklaştı, bunlara secde edip kurban kesti. Bunlar namına yemin etti. Ve bunları yaparken de kendi aklının doğruluğuna kendini inandırdı.

Cenab-ı Hak bundan dolayı, Bakara suresinin 165. ayetinde bunlardan bahisle şöyle buyurmuştur: “İnsanlardan bir kısmı, putlara ibadetle Cenab-ı Hakk’a ortak koştu. Ve Allah’a yaptıkları muhabbet ve yüceltme gibi, putlara öyle muhabbet edip yücelttiler. Halbuki Allah’a iman edenlerin Allah’a muhabbetleri, müşriklerin muhabbetlerinden çok devamlı ve sebatlıdır. Allah’a şirk koşanlar, nefslerine zulmedenler, kıyamet günü azap görecekları vakit bütün kuvvet ve kudretin Allah’a mahsus olduğunu ve Allah’ın azabının şiddetli olduğunu bilselerdi, elbette Allah’a ortak koşmazlardı.” İşte bunlar, kıyamet gününde en şiddetli azaba hak kazanmış kişilerdir.

Tarih sayfalarında birtakım insanlar görürsün ki, onlar da Allah’ı toptan inkâr ederler. Ve ebedi hüsrana dalıp giderler. İşte yavrum, zaman uzadıkça sapkınlıkta kalan insanları hakikat tarafına çevirmek için Allah, lütuf ve kereminden resûller gönderdi. Bütün resûller, insanları tevhide davet etmişlerdir.

Hakk'ın birliğini ve mabudun (yani tapılacak olanın) birliğini, bu insanlara beyan ettiler. Nitekim Cenab-ı Hak bu hususu, İbrahim suresinin 10. ayeti kerimesinde şöyle bildirmiştir: “Resûlleri, onlara hitaben: ‘Biz sizi tevhide davet ediyoruz. Yerlerin ve göklerin yaratıcısı olan Allah’ın birliğinden şüphe olur mu?’ dediler.” Bir başka ayeti kerimesinde, Cenab-ı Hak, akıl sahipleri için: “İbadete layık olan Allah’ınız, birdir. Ondan başka ibadete layık mabut yoktur. O, Rahman ve Rahim’dir” buyurmaktadır.

İşte Ümit, bunları bildiysen, bütün enbiyanın davet ettiği tevhidi anlamış olursun. Bir insan "Lâ ilâhe illallah" demekle, ibadete layık olmayan bütün ilâhları, mabutları bir tarafa atar. "Lâ ilâhe illallah" kelimesiyle, ibadete layık ortaksız ve benzeri olmayan, Bir Allah'ı tasdik ile, halis ve muhlis müslüman olup tevhid ehli olur. Hakk'ın birliğini kabul edip de, mabudun birliğini kabul etmeyen, birçok şeye ibadet eden, tevhid ehli olmayıp müşrik (ortak koştan) olur. "Lâ ilâhe illallah" dese de, tevhidi dilde kalır, hali o olmaz. Ve şirkten kurtulamaz.

Tevhid, Allah'a itikat ve ibadet meselesidir. İtikat meselesi, İhlas suresinde beyan edilmiştir. Müşrikler Resûlullah'a gelip, "Senin ilâhın altından mı, gümüşten mi, nasıldır, kaçtır? Bize tarif et," dediklerinde, Cenab-ı Hak bu İhlas suresini gönderir. Ve Resûlüne hitaben: "Habibim, de ki: Allah birdir. Her şey ona muhtaçtır. Doğmadı ve doğurmadı. O'nun eşi benzeri yoktur" der. Bu sure, Allah'ı anlamakta sapkınlığa düşen insanlara hatalarını anlatan bir sure olmakla Kur'an'ın özünü, dinin esasını bildirmektedir. Ve bütün peygamberlerin davet ettiği Tevhid akidesini de bütün yönleriyle beyan ettiğinden, bu sureye Tevhid Suresi veya esas sure denmiştir. Bu sure hristiyanların, müşriklerin birçok mabutlarını reddeder ve Hakk'ın yaratığa benzetilemeyeceğini açıkça beyan eder. Böylelikle İhlas Suresi, tevhidin ilmini (teorisini, kuramını) beyan eden bir suredir. Öte yandan, ancak bir mabuda ibadetten bahsetmekle, ameli (uygulamalı, pratik) tevhidi bildirir. Demek ki İhlas Suresi, ilmi (teorik) ve ameli

(pratik) bir tevhid bütünüdür.

Şu halde tevhid, yaratanın bir olduğunu, her şeyin ona muhtaç olduğunu, doğmadığını ve doğurmadığını, eşi ve benzeri olmadığını beyan etmekten ibaret değildir. Bir de ameli tevhidi nazara alarak, ancak ibadete layık bir ilâh olduğunu söylemek ve bilmek lâzımdır. Tevhid, imandan sonra amelinesasıdır. İbadet olmadıkça, tevhid tamam olmuş olmaz.

İhlas-ı Şerif'teki "Ahad" kelimesi, bize çok manalar ifade eder. Ancak Allah'a has olan niteliklerdendir. Yani İhlas Suresi, Allah'ın birliğine has bir birliğini beyan eder. Bu birlik, hiçbir mahlukun birliğine benzemez. Bu halde biz "Allahu Ahad", yani "Allah birdir" demekle, "zâtında, sıfatlarında, fiillerinde birdir" demiş oluyoruz. "Zâtında birdir" şu demektir: Allah, yaratıklarda olduğu gibi birçok şeylerden veya başka bir şeyden bir parça değildir. Bu birlik, mahluktakine benzemeyen ve kendisine has olan bir birliktir. "Allah sıfatında birdir" demek, eşi benzeri yoktur demektir. Yani Allah yarattığı mahluktan hiçbirisine benzemez ve hiçbir mahluk da Hakk'a benzetilemez. "Allah ef'alinde (fiillerinde) birdir" demek, yaptığı işlerde ortağı yoktur demektir. Çünkü ortaklık, âcizlere mahsustur. Allah ise her şeye kadirdir. İşte "'Allah birdir" deyince, Allah'ın zâtında, sıfatında, ef'alinde birliğini hatırlamak ve ona kulluk ederken de, birliğini bilmek lâzımdır. Aksi halde bundan evvelki insanların daldıkları sapıklığa dalar, ebedi hüsrana yuvarlanırsın. Onun için, Resûlullah, "Lâ ilâhe illallah deyin ki kurtuluşa eresiniz" demiştir. Onun için İslam'ın birinci şartı da Lâ ilâhe illallah oldu. Onun için bu kelimeye, Kelime-i Tevhid, Kelime-i İhlas denildi. Onun için de sana birinci sohbeti teşkil etti. Bunları daha iyi anlamak için de, Tevhid Kitabını, din rehberini iyi okumak sana farz oldu. Zira iyi bilmek, yolda iyi yürümek için şarttır.

2. Ahlâk

Ümit,

Ahlâk; insanlığın erişeceği bir hedef, bir gayedir. Bu gayeye vasıl olamayanlar için, insaniyeti ve İslamiyet'i anlamak yoktur. İnsan, güzel huylu olduğu ölçüde İslamiyet'i ve dolayısıyla insaniyeti duyabilir. Allah ve resûllerine iman eden bir kalbin yapacağı ilk iş, ahlâkını düzeltmekten ibarettir.

Bir insanın ahlâkı kötü ise, dünyalar dolusu ilim ve ibadeti olsa da faydası yoktur. Allah ve Resûlünün indinde daima reddolunmuştur. Kur'an-ı Kerim bize baştan başa ahlâktan bahseder. Resûlullah da "İslâm, güzel ahlâktır." buyurmuştur. Şüphe yok ki bir kul, ibadeti az olsa bile, güzel ahlâk sayesinde cennet derecelerinin en büyüklerine ve menzillerinin en yükseğine nail olur. Kötü ahlâk sebebiyle de, abidler (kullar) zümresinden iken, cehennem en aşağı derecelerini boylar. Resûlullah, "İçinizde, en çok sevdiğim ve kıyamet gününde bana en yakın olanlarınız, ahlâkı en güzel olanlarıdır. Ben ahlâkı tamamlamak için gönderildim." buyuruyor. Bu sözleri biraz düşünürsen, ahlâkın İslamiyet'te temel olduğunu anlarsın. Temelsiz bina olmadığı gibi, ahlâksız İslamiyet de olmaz. Namaz kılıp, oruç tutup da ahlâksızlık yapan bir adam, İslamiyet'i anlayamamış demektir. İşte İslamiyet, ahlâk ilkeleri üzerine dayalı bir dindir.

1. Bu düsturlardan biri, belki birincisi, vazifeni Allah'ın rızasını bulmak için yapmandır. Bu düstur, her şeyin üstünde, seni arştan arşa yükselten ve kemalata (olgunluğa) ulaştıracak bir ilkedir.

Sakın hayatta gayen, dünya saadetine veya ahiret derecelerine kavuşmak veya cehennem korkusu olmasın. Ancak Allah'ın rızasını bulmak kastiyle hareket et. Böyle yaparsan, İslamiyet'in sana anlatmak istediği en büyük

düsturunu tutmuş ve kemalatın en yükseğine erişmiş olursun. Zira Allah'ın rızasını bulmak, insan için en son merhaledir. Bu kazanç, her şeyin üstünde bir kazançtır. Allah'ın rızası, her şeyden büyüktür. “Fevzül azim,” yani Kur'an'da sözü edilen büyük kurtuluş da (Maide 119) işte odur. Demek ki, insanın bu saadete bu dünyada erişmesi lâzımdır. Zira bu dünya, bir eğitim dünyasıdır. Bu yolda gidenler, büyük saadeti buldu demektir. “Acaba insan Allah'ın rızasını nasıl bulur ve Rabbinin kendisinden razı olduğunu bilir mi?” diyeceksin. Bunu senin gibi bir talebe de, hocasına: “Ya üstad, Allah'ın kulundan razı olduğunu kul bilir mi?” diye sormuştu. Hocası:

– Allah'ın rızası gizlidir. Kul, Hakk'ın kendisinden razı olduğunu bilmez, deyince talebe, kulun, Hakk'ın razılığını bildiğini iddia etti. Üstadı nasıl bildiğini sorunca, talebesi,

– Kul, Hakk'ından razı ise Hakk'ı da kulundan razıdır deyip; “Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön.” (Fecr 28) ayeti kerimesini okudu, üstadı da talebeyi tebrik ve tasdik etti. İşte Ümit, kul, Hakk'ından gelen her şeye razı olursa, Allah da o kulundan razı olur. Resûlullah da bu gibi kimselere dua ederek; “Allah rahmet etsin o kimselere ki nefsinin bildi, dilini korudu, Allah'ın nimetlerine şükür edip, ilâhi kazaya (Allah'ın takdirine) razı oldu.” buyurdu. İşte böylece, kazaya razı olan büyük oldu. Bundandır ki Beyazıd-ı Bestami'ye “Hak'tan razı kimdir?” dediler. Beyazıd;

– Cenab-ı Hak cehennemi sağında kılsa, soluna dönmeyen kimsedir, demiştir.

Rabia Adeviye de:

– Kul Rabbinden ne zaman razı olur? dediklerinde;

– Nimet sırasında mutlu olduğu gibi musibet zamanında da razı olarak aynı hâli devam ettirince, demiştir.

İşte bu şekilde, Kul Hakk'ından razı olursa, Hak da ondan razı olur. Düsturu rıza olanın, ameli de salih olur. Yalnız bu fikri taşıyan, bu suretle amel edenler, Allah'ın velileridir. Onlar, Rab'lerinin rızasını bulup, “büyük kurtuluş”a

erişmişlerdir.

2. Ümit, senin kemalata (olgunluğa) erişmen için takip edeceğin ilkelerinden birisi de niyetindir. Niyetin yüksek ise, yüksek bir insansın. O halde, insan niyetinden ibarettir. Niyetin Allah ise, Allah ehlindensin. Bu nedenle, ehlullahın pak olan ibadeti az olsa da Allah indinde makbuldür. Derecesi de her derecenin üstündedir. Bundandır ki, Resûlullah, Yemen'e gitmekte olan Muaz bin Cebel Hazretlerine: "Ya Muaz, dinini halis kıl. Az da olsa sana yetişir, kifayet eder." buyurmuşlardır.

Ümit, Resûlullah'ın bu büyük kelamı, senin ruhunda ne büyük intibalar uyandırdı. Sen o tesiri çoğalt. Görürsün ki halis amelin, madenler içinde saf altına benzer. Çok amele bedel olur. O halde, senin amelin, niyetinden ibarettir. Bundan dolayı Resûlullah: "Niyetin ne ise, eline geçecek de odur. Bir kimsenin hicret ederken niyeti, Allah ve Resûlullah'a değil de, eline geçecek bir dünyalık veya nikâh edeceği bir kadına yönelik ise, hicreti de hicret sebebi olan şeye varır." buyurmuşlardır.

İşte sen amelini ihlas üzerine yap ve sonra Resûlullah'ın: "Ey insanlar, amellerinizi Allah için, halisane yapınız. Çünkü Allah kendisi için halisane yapılan amellerden başkasını kabul etmez." hadisini unutma. Niyetin halis olup o işi yapmaya kadir olmasan da Rabbin sana onu yapmışçasına sevap ihsan eder. Bundandır ki Resûlullah: "Müminin niyeti, amelinden hayırlıdır." buyurmuştur.

İşte bu yüzden amelin az olsa da, niyetini yükselt ve ulvileştir. Seni yükseltir de yine Allah seni o niyetin ile sevaplandırır. Nitekim sana anlatacağım şu yüce manzara, hakikati ne güzel anlatır: Resûlullah'ın bazı ashabı, meşhur Tebük muharebesine bazı mazeretler dolayısıyla iştirak edememişlerdi. Resûlullah bunlar hakkında:

– Medine'de bir cemaat kaldı ki, onlar bizimle yol yürüyemediler, küfür ehlini

kızdıracak bir yere de gitmediler. Lakin biz ne gibi sıkıntıya uğradıysak, onlar da o hususta bize ortak oldular, bizim gibi sevap kazandılar, buyurdu. Ashab,

– Ya Resûlullah, bu nasıl olur? deyince, Resûlullah da;

– Onların niyetlerini nazara alarak, onları kader hapsedti. Fakat güzel niyetlerinde bize katıldılar, buyurdu. Ümit, bu ulvi tablo sende kim bilir ne güzel hisler uyandırır. İşte kâmil müminin ameliyle yetişemediği yere niyetiyle yetişmesi, ahlâkın en büyük esasını teşkil eder. Bu ancak, iyi bir müslümanın kalbinde yaşatacağı niyetlerinin meyvesidir.

3. Ahlâkın üçüncü bir düsturu da, kendin için arzu ettiğini başkaları için de arzu etmen, kendin için arzu etmediğin şeyi başkaları için de arzu etmemendir. Bu düşünüş ve amel, seni ahlâkın yükseklerine çıkarmaya kâfidir. İnsan toplum hayatında yaşadıkça saflığını kaybeder, fena fikirler kendisini istila eder. İnsan bu fenâ fikirleri kalbine koydukça, ahlâkı bozulur. Allah indinde reddolunup, cehennemlik olur. İnsanı alçaltan ahlâkın anası yedi olup, insane bunlardan kurtulduğu ölçüde ahlâklı olur.

1. Birincisi Allah'ın emrini bilip tatbik etmemek, kendi akıl ve hevesine dalmaktır ki, şeytan amelini daima iyi göstererek insanı helake sürükler. Bir insan iki dünya saadetini bulmak için hevayı hevesi bırakıp, aydınlık bir düsturla hareket etmelidir.

2. Fenâ ahlâkın ikincisi, öfkedir. Sinesinde öfke yaşadıkça, insan rahat olamaz. Er geç bir bomba tesiriyle her şeyi yıkar. Bundan dolayıdır ki, “öfkesini yenen, nefsinı yener” demişlerdir. Resûlullah da: “Asıl pehlivanlık başkalarının sırtını yere getirmek değil, öfkeli zamanında nefsinı zaptederek yenmektir.” buyurmuşlardır. Bazı evliya da “Öfkenin başı çılgınlık, sonu pişmanlıktır.” demişlerdir. Öfkeyi sükunetle tedavi edip, rahatta kal. İnsan bu dünyada kaldıkça, insanı gazaplandırıcı şeylerden imtihan olur. Erlerden olup, bu

imtihanda mağlup olmayasın. Her şey bir öfkeyle mahvolup gider. O zaman da yumuşaklığını (hilmini) koruyabilirsen, kendini selamete kavuşmuşlardan sayabilirsin. Yumuşak huy (hilm), cennet ehlinin âdetlerinden olup, insanı saadete ulaştırır. Hilmiyyet, insanda öfke görünmeye başladığında nefsinin zaptetmektir ki, Allah böyle halimleri (hilm sahiplerini) çok sever.

İnsan bu zamanda dilini tutarsa, en büyük insandır. Buna evliyalara dil orucu derler. Onlar fena söz söylememeye ahdetmişlerdir. Resûlullah da: “Yemek ve içmekten kesilmek oruç değildir. Oruç, ancak kötü sözlerden, fena şeylerden uzaklaşmaktır. Şayet birisi sana fena bir sözle saldıracak olursa, sen de fenalıkla karşılık verme. Derhal kendi kendini ihtar et. Ben oruçluyum, ben oruçluyum, de.” buyurmuşlardır.

Ümit, bu sözleri baba nasihati olarak tutarsan, dünya ve ahirette mesut kalırsın. Görüyorsun ki Resûlullah, ümmetini ne kadar düşünmüş ve bizim fenalıklardan kurtulmamızı ne kadar arzu etmişlerdir. Bunları öğrenmek, amel etmek, her hususta rehber olmak, Resûlullah Efendimizi memnun eden ahlâklardandır.

3. İnsanları felakete götüren ahlâklardan birisi de şehvettir.Denilebilir ki şehvet, insanları her türlü fenaliğe sürükleyici bir cismani heyecandır. Bu meşru olmadıkça, saadete erilemez.

Tarihin her sahifesinde şehvete kurban olmuş nice insanlar görülür ki, bunlar gayri meşru ilişkilerden doğar. Hayatında temiz yaşamak isteyen her insan, bütün bu olaylara ibret nazarıyla bakıp, muhakkak meşru tarafa meyletmelidir. Aksi takdirde her insanın ebedi hüsrana dalıp gitmesi mukadderdir, kaçınılmazdır. Bunun devası, aile yuvası kurmak, dini bağlarla birbirine bağlanmaktır.

4. Kötü ahlâkların birisi de; hırdır. Başkalarının malında gözü kalmak, onun saadetini arzu etmemek, en kötü bir ahlâktır. Bu ahlâk insanda yaşadıkça, insan adeta yırtıcı bir hayvan olur. Görüyorsun ki, bu âdet insanı az bir zamanda hayvanlaştırır. Bunun devasına koşmak senin için en büyük bir vazife olmalıdır.

5. Fena huyların birisi de cimriliktir. Cimri, mal toplamaya hırslıdır; kimseye vermeyi istemez. Cimri ile güzel huylu, gece ile gündüzün bir arada birleşmediği gibi birleşemez. Cimri olan, muhakkak kötü huyludur. Hem Hakk'ın, hem halkın indinde nefret kazanır. Bunu âdet edinen, muhakkak kötü insandır.

Ümit, bundan daima uzak olmanı ve dost uğruna canını vermeni nasihat ederim. Buna karşılık cömertlikte de denizler gibi olmanı tavsiye ederim. Lâkin muhtaç olana vermek, Nahl:90 nazm-ı celilince ilk adımda yakınlarına ihsan etmek, israf etmemek gerekir.

6. Fena ahlâkların birisi de, ucub, yani kendini beğenmektir. Herkesi hakir, âciz, ahmak görerek kendini kadir ve akıllı görüp beğenmek; malını seven, evladına tutkun olan kimseyi beğenmemektir ki, ahlâkların en fenasından sayılır. Bu hâl, insanın âleme yüzeysel bir nazarla, basit bir görüşle bakmasından ileri gelir.

7. Ümit, bir de kibir vardır ki, fena ahlâkların en büyüğüdür. Cimriliğin ötesinde, kendindeki kuvvet ve kudrete, mal ve varlığa mağrur olmaktır. Kibir, insanları soğutan fena bir haslettir. Her kibir eden kimse kınanmıştır. Cehennem ehlidir. Bundandır ki, Resûlullah: “Kalbinde zerre kadar kibir bulunan, cennete dahil olamaz.” buyurmuşlardır.

İşte bu yedi kötü ahlâk, insandan giderse, derhal güzel ahlâklar bunun

yerine kaim olur; insan işte o zaman, İnsan-ı Kâmil olur.

Heva yerine, Allah'ın emirlerine uymak;

Öfke yerine, yumuşaklık;

Şehvet yerine, aşk ve muhabbet;

Hırs yerine, imrenme;

Cimrilik yerine, cömertlik;

Ucub yerine, nefsini kınama;

Kibir yerine, tevazu egemen olur.

İnsan nefsi, bu çirkin huylarından kurtularak güzel huylarla huylanırsa, kâmillerden olup ebedi mutluluğu bulur. İnsan işte o zaman insan olup, İslamiyet'i anlar. Rıza alâmeti olan tebessüm, yüzünde dalgalanır. Zira kazaya rıza alâmeti olan tebessüm, imandan sonra, bir ikinci ilâhi armağandır. Nitekim, Resûlullah: "Güleryüzlülük, imandan sonra Allahu Teâlâ'nın bir ilâhi armağandır." buyurmuşlardır. İnsan Yaratan'ına muhabbetinden dolayı mahlukuna muhabbet edip, her şeyi hoş görür, herkese ikram ve selam eder. Velhasıl cümle güzel ahlâkların kaynağı olur, güller kadar güzel ve sevimli olur. İşte bu güzel insanlar, pek ender olup, milyonlarca insane içinde ancak bir veya birkaç tane olabilir. Gönül ister ki, bu seçkin zâtlardan birisi de sen olasın.

Ümit, şu beş ahlâkla devam etmen de senin nimetini tamamlayan, seni kemalata ulaştıran araçlardandır.

1. Şefkatte güneş gibi ol,
2. Ayıp örtmekte gece gibi ol,
3. Hayat bahşetmekte su gibi ol,
4. Tevazuda toprak gibi ol,
5. Hilmde ölü gibi ol.

Yaradılmışa Yaratan'dan ötürü güneş gibi merhamet etmek, karanlıkların

kusurları örttüğü gibi ayıpları örtmek, sular gibi geçtiği yerlere hayat bahşetmek, her hâl ve kârda toprak gibi mütevazı olmak, öfkenin şiddetli zamanında ölü gibi halim (tepkisiz) durmak, ahlâkın en yüksek vasıflarındandır. İşte bu kuralları bilmek, gereğince amel etmek, insanlığın vasıl olacağı en yüksek mertebededir. İnsan İslâmiyeti ve insanlığı bu kurallara sahip çıktığı ölçüde anlayabilir.

3. İlim

Ümit, ilim hakikati anlatan, insanlara insanlığı tattıran bir hidayet ışığıdır. İnsan ancak bununla cehalet karanlıklarını yırtar, hakikatlere erişebilir. Aksi takdirde bu âleme kör gibi gelir, gider. İlim bu körlüğü açan, bu âleme gelip gitmekteki sır ve hakikatleri öğreten bir nurdur. Bunun önemi nedeniyledir ki Cenab-ı Hak, Habibi olan Peygamberimize indirdiği ilk Kur'an ayetinde şöyle buyurmuştur: "Oku, bütün eşyayı yaratan Rabbinin ismiyle oku." (Alâk:1). İşte Ümit, okumak, öğrenmek, İslâmiyet'in bize telkin ettiği ilk sözdür. İslâmiyet, cehaleti kabul etmez.

Beşikten mezara kadar okumak, öğrenmek lâzımdır. Okumayı bırakan, dalalete sapar. Her türlü hayvani hisler kendini sarar. Onun için okumak, daima okumak lâzımdır. Bedenin gıdası, yemek içmektir. Aklın gıdası ise, ilim ve hikmettir. İlimsiz aklın kıymeti yoktur. Bil ki ilimsiz akıl, insanı şerre alet eder. İnsanlık için tehlikeli şahıslar doğurur. İlim, akıli bileyen, hayrı ve şerri (iyiliği ve kötülüğü) gösteren bir nurdur. Her türlü dünya ve ahiret olgunluğuna ilimle varılır. Bunun içindir ki Cenab-ı Hak Kur'an'da: "Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" (Zümer:9) buyurmuştur.

Ümit, bu ayeti kerimeyi tefekkür etmek sana hakikati anlatmak için kâfidir. Gece ile gündüzün bir olmadığı gibi, bilenle bilmeyen de bir olmaz. İlim, her şeyin üstünde bir nimettir. Bu nimet kalktığı zaman her şey helake (yok oluşa)

gider. Onun için Resûlullah'ımız, "İlim öğreniniz. Çünkü onu elde eden, hakkı batıldan (doğruyu yanlıştan) ayırabilir. İlim, cennet yolunu aydınlatır. İlim insana çöllerde yoldaş, yalnızlıkta arkadaş, kimsesizlikte candan dost olur." buyurmuştur. Bu büyük sözleri düşünürsek, ilmin, kadri ve kıymetini anlayıp ona hevesli olmalısın. Bunun için Resûlullah bir hadiste, "Yarabbi, beni ilim ile zengin et ve hilm ile süsle. Takva ile mükerrem ve afiyetle mücehhez kıl." buyurmuşlardır. Bu bizim için bir derstir. Hz. Lokman oğluna: "Yavrum, alimlerle oturanların sözlerini dinle. Cenabı Hak, yeryüzünü yağmurla ihya ettiği gibi ölü kalpleri de ilimle canlandırır." buyurmuştur. Resûlullah'ımız da: "Allah ilminden bir kelime dinlenmesi, bir sene ibadetten hayırlıdır. İlim talep etmek her mümine farzdır. Ya alim ol, ya öğrenci ol veya ilme muhabbet et. Dördüncü bir şey olmayasın ki, helak olursun." "Allah için ilim talep edenlerin rızıklarını Cenab-ı Hak, beklenmeyen yerlerden verir. İlim yolunu tutan her mümine Cenab-ı Hak, cennet yolunu açar. Beşikten mezara kadar ilim talep ediniz. İlim Çin'de de olsa talep ediniz." buyurmuşlardır.

Ümit, görüyorsun ki, Resûlullah ümmetini daima ilme davet etmiş ve ilmi övmüştür. İlim rütbesi, bütün rütbelerinin en âlâsıdır. Sen daima bu üstün rütbeye talip ol, kendini daima ilimle ihya et. Böyle yapmazsan muhakkak helak olursun. Resûlullah'ımızın, "İlme hayat verenler hiçbir zaman ölmezler." kelamını düşün. Bütün bunları birçok defa oku, düşün ve sakın ilimden gafil olma. Onu nerede bulursan al. Zira Resûlullah: "Hikmet müminin yitiğidir, onu nerede bulursa alır." buyurmuştur. Sen onu kâfirin lisanında da bulursan al. İlmi tahsil için zahmetlere katlan ve yorulmadan çalış. Zira, bu mukaddes makama çıkmak için ter dökmek, uykusuz kalmak, can vermek de vardır. Hiçbir şey seni yolundan alıkoymasın. Tek sen bir kelime ilim öğren. İşte bu seni ihya eder. İşte bu seni Allah'a dost eder. Lâkin bu ilmi gösteriş için öğrenme. Dünyayı kazanmak için de satma. Bunları yaparsan daima helake gidersin. Resûlullahımız, "İlmi övmek için öğrenen kimseyi Cenab-ı Hak cehenneme

atar.” buyurmuşlardır.

Ümit, sen ilmi Allah’ın rızasını bulmak, bu suretle amel etmek ve öğrenmek için öğren. Böyle yaparsan muhakkak Allah indinde azizlersensin. Aksi takdirde ilmin, kıyamet günü şikayetçi ve yük olur, Allah indinde zelillerden olursun.

Alimlere hürmet et, onlara ikram et. Zira onlar Allah’ın indinde çok muhterem zâtlardır. Bunlara hürmet ve ikram eden, şüphesiz Allah’ın Resûlüne hürmet ve ikram etmiş olur. Resûlullah Efendimizin, “Alimlere hürmet eden, bana hürmet etmiş olur.” kelamını iyi düşün. Seni ilimle ihya edenin hakkının, ana-baba hakkından fazla olduğunu unutma. Sakın öylelerinin yüzüne sert ve öfkeli bakma. Sakın onlara laubali sözler söyleme; onlara karşı daima edepli, hürmetli dur. Hayatında ve ölümünde onları hayırla an ve onları namaz ve dualarında unutma. “Bana ilâhi ilmi öğreten bir zâttır” diyerek, onların yüzüne şefkat ve muhabbetle bak. Böyle bakarsan, bu bakışın bile senin için bir ibadettir. Nitekim Resûlullah Efendimiz de bir hadisinde: “Bildiğini uygulayan alimin yüzüne bakmak, ibadet yerine geçer.” buyurmuştu. Bu sözlerim ilmiyle amel eden kimseler içindir. Bunlar peygamberlerin varisleridir. Bunlar, yeryüzünde parlayan yıldızlardır. Onların yolunu takip etmek, seni saadete eriştirir. Onları daima yüceltmek lâzımdır. Resûlullah Efendimiz de: “Ümmetimin alimlerini yüceltiniz, onlara saygı gösteriniz. Zira onlar, yeryüzünün yıldızları gibidirler. Amel sahibi alimin abid (ibadet eden) üzerine iyiliği, benim ümmetim üzerine iyiliğim gibidir.” buyurmuştur. Bunları işittikten sonra artık kendine çeki-düzen verip gücünün yettiği kadar çalış, boş vakitlerini ilme hasret.

“İlmi tahsil için nasıl hazırlanayım ve ne okuyayım” dersin, ilimden evvel helal lokma yemeni, haramdan kaçmanı, sabra alışmanı tavsiye ederim. İlim bir ilâhi ışıktır ki, haramla yoğrulmuş sinelere nüfuz etmez, arsız, edepsiz kimselere yâr olmaz. O halde sen ilim istiyorsan, ciddi bir gayret göster ve bildiğin ile amel

et. Bildiğini uygulayan bir alim görürsen, onu kendine nimet bil. Bunu kaybedersen helak olursun. Onun kitabını bulursan, onu kalbine nakşet, işle. Onların sözleri seni ihya eder.

İlimler genelde iki çeşittir. Biri yüceliklere, öbürü dünyaya ait ilimlerdir. Yüceliklere ait ilimler seni ihya eder. Bunları öğrenmek, senin için farzdır. Resûlullah Efendimiz de bu gibi ilimleri kastederek, “Erkek ve kadın bütün müslümanların ilim talep etmeleri farzdır.” buyurmuştur. İşte bu, birinci sınıf ilimler olup, akide ve inançlara, ahirete, namaza, oruca, zekata, hacca, alışverişe ait amelleri öğrenmek, her müminin üzerine farzdır. Bunları öğrenmek istemeyenler muhakkak helak olur; Allah indinde sorumludurlar. Bunları öğrenip evlat ve soyumuza öğretmek, hepimizin üzerine farzdır. Bir de dünyaya ait ilimler vardır ki, dünyada yaşadıkça gerek birey, gerekse toplum hayatının idaresi için lüzumlu bilgilerdir. Bunları öğrenmek de zorunludur. Bunlar daima zaman içinde geliştiğinden, bu ilerlemeleri takip etmek de lâzımdır. Onun için Hz. Ali: “Evladınızı bulduğunuz zamana göre değil, bulunacakları zamanın ihtiyaçlarına göre yetiştiriniz.” buyurmuştur.

İşte Ümit, dünyada daima hayatın içinde bir bilgi öğrenmeye çalış. Bu iki bilgi birbirini tamamlarsa, sen kâmil bir insan olursun. Hayatın mutlu geçer. Dünya ve ahirette yüzü aklardan olursun. İşte o zaman, babanın bu kederli yüzü güler ve ruhu şad olur.

4. Sağlık ve Boş Vakit

Dünya ve ahirette başarının sırrı, sağlığını korumak, boş vaktini ilim ve irfana hasretmektir. Sağlık ve boş vaktinin kıymetini bilen, bildiği ölçüde başarı kazanır. Bu iki nimet Allah’ın öyle büyük nimetleridir ki, her sahada hayati bir önem taşırlar. Bütün nimetleri tamamlayıcı özelliktedirler. Bugün bütün Avrupa ve

Amerika âlemi, sağlık ve boş vakitlerine özen göstererek her sahada başarılar kazanmışlardır. Halbuki Resûlullah Efendimiz, 1400 sene evvel bu hakikati bildirmiş ise de, biz bundan daima gafil kalmışızdır. Resûlullah Efendimiz: “İki nimet vardır ki, o iki nimetten birçok kimseler şaşkındırlar. Biri sıhhat, biri de boş vakit nimetidir.” buyurmuşlardır. Allahu Teâlâ’nın insanlara bahşettiği boş vakit nimetinden, birçok insanlar gafilirdirler. Onlar bu büyük nimeti, daima boş şeylerle geçirip kendilerini aldatırlar. Aziz ömrü havaya verip, dünya ve ahirette hüsrana düşerler.

İşte Ümit, hayatında bu fırsatları ganimet bilip en kazançlı yerlere sarf etmesi, insan için lâzım ve zaruridir. Onun için erenler: “Saatini kazanan, gününü kazanır, gününü kazanan, ömrünü kazanır.” demişlerdir. Bütün uygarlık âleminin kazancı bu suretle olmuş, tersine bireysel ve toplumsal felaketler de bu düsturu tutmamakla olmuştur.

Sıhhat ve beden ilmini öğrenmek, bu nimetin ilk gereğidir. Onun için İmam-ı Gazali: “Öğrenilecek iki ilim vardır; birisi bedene ait ilim, birisi de dine ait ilimdir.” demiştir. Bedene ait ilimlerin birincisi, beslenme ilmini bilmektir. Resûlullah Efendimiz bu yemek ilminden bahisle, “Mide hastalık evidir, perhiz her devanın başıdır.” buyurmuşlardır. Mideyi doldurmak, marifet değildir. Sağlığa yararlı besinleri, iştahı ölçüsünde yemek marifettir. Hakiki insanlar, iştaha galip gelmedikçe yemezler; pek susamadıkça içmezler, tam doymadan yemekten kalkarlar. Dünyanın dağdağasından hüsrana kapılmazlar. Daima Allah’a tefvizi umûr edip (işlerini Allah’a havale edip) kalben rahat olurlar.

Bil ki, bu dünyada çok elem ve keder göreceksin. Bu hâl, herkes için kaçınılmaz bir imtihandır. Lakin sen Resûlullah’ımızın yolunu tutarak, Allah’a tevekkül et. Halkın dedikodularına önem verme. Bunlar seni aldatıcı hallerdir. Sen daima ümide sarıl, neşeli ol. Hakkı Yaratan’a ısmarlayıp, hak ile olup rahatta

kal. Bir de temiz havalarda gezmeni, seherlerde kalkmanı nasihat ederim. Bu hareketin, senin hem ruhen, hem de bedenlen yükselmeni sağlar. Geniş mavi denizlerde, yüksek dağlarda gezmek, tefekküre dalmak, insana hayatının güzel saatlerini yaşatır. Ruh ve beden hayatının üzerinde arkadaşların, en büyük etkiyi bırakırlar. Bunlara çok dikkat et. Bugün dost, yarın düşman olma ihtimali ile konuş. Sırrın senin sinende gizli kalsa, senin için daha iyi olur. Lâkin bütün arkadaşlarına iyilik et. Münâfık (ikiyüzlü) insanlara çok yaklaşma, senin için tehlike arz ederler. Birisi bir zâta:

- Ya Üstad, insanlarla nasıl konuşayım? dediğinde, o zât:
- Evladım, sen hiç dikenli tarlada çıplak ayakla yürüdün mü? dedi. O da:
- Evet, deyince o zât:
- Nasıl yürüdün?
- Sakına sakına yürüdüm, cevabını verince, o zât o kimseye nasihat edip:
- Yavrum, sen de halk ile konuşurken sakına sakına konuş, buyurmuşlardır.

Bu hikâyeyi kulağına küpe et. Dilini tutan, selamette kalır. Resûlullah Efendimizin “Söylersen hayır söyle, söylemezsen sükut eyle” sözüne dikkat et.

Bir de görüştüğün zâtla itidal üzere muhabbet et, ona her sırrını ve işini açma. Olur ki bir gün bir sebepten dolayı bozuşup, dost iken sana düşman olur. Bozuştüğün adama da fazla düşmanlık etme. Zira bir vakit olur ki o adam sana dost olur. Sonra o kimsenin yüzüne baktıkça mahçup olursun. Velhasıl her şeyde itidalden ayrılmamak, selamet ve saadetin gereğidir. Bu hadis-i şerifleri iyi tetkik et. Aksine gidip kendini belaya salmayasın. Beden sağlığını, ruh sağlığını bozmayasın. Bunların hepsi seni saadete götürecek etkenlerdir.

Bir de, çalışmak, yatmak, yemek ve istirahat zamanlarını tayin edip, vaktini boş yere sarf etmemeni öğütlerim. Resûlullah Efendimizin hayatı, daima düzenli geçmiş, ibadet yapmak, çalışmak ve istirahat zamanlarını tanzim etmişlerdi. Başarının bir sırrı da buradadır. Bugün Batı âlemi bu sırra binaendir ki

bunu ilke edinmiş, çalışma vakitlerini düzenlemiştir.

İşte Ümit, bunları bildikten sonra uygulamak, insanı kemalata (olgunluğa) ulaştırıcı bir yol ve başarı için bir anahtardır. Sen anahtarı daima elinde bulundur ve bu yolda yürü. Böyle yaparsan, her türlü mutluluğa kavuşup bahtiyarlardan olursun.

5. Aile Reisine Düşen Görev

Aile hayatı topluluk hayatının en küçük birimi olduğundan, onun temiz ve sağlam olması lâzımdır. Aile hayatı ne kadar ahlâken temiz, ilim ve irfanca yüksek olursa, topluluk hayatı da o kadar sağlam olur. Bunun için her aile reisi, bu küçük topluluğun hoca ve hâkimidir. Onları her türlü ilimle donatmak, aralarındaki anlaşmazlıkları halledip çözmekle yükümlüdür. Her yavru, ana baba için Allah'ın bir emaneti, bir vediatullah'tır. Bu emanete hıyanet eden herkes, Allah indinde sorumludur.

İşte Ümit, her babanın evladına iyi bir isim takması, ona dinini öğretmesi ve dünyasına ait güzel yerleri göstermesi dinen üzerine bir borçtur. Cenab-ı Hak, Kitab-ı Kerim'inde aile reisine lâzım olan şeyleri bildirmek için: “Habibim, ehline namazı emret. Sen de namazda devam et.” (Taha:132) buyurur.

Ümit, bu ayeti kerimeyi seninle düşünürsek, aile yuvasındakilere namazı emretmek, her müslüman aileye borçtur. Bundandır ki, Resûlullah bu ayeti kerimenin inmesinden sonra damadı Hz. Ali'nin evine her sabah namazı uğrar, onlara: “Esselâtû hayrun minen nevm” diye seslenip, namaza davet ederdi. Namaz, bütün ibadetleri toplayan ve insanları her türlü fenalıktan alıkoyan bir ibadettir. İnsan kâmil huzur ile namazı kılsa, ruhen çok yüksek bir zât olur ve bütün güzel ahlâklar kendisinde görülür. Ama bunun dışında, kötü huylu bazı

insanların namaz kıldıklarını, fakat nefslerini ıslah etmediklerini söyleyecek olursan, bunlar ilimsiz, sırf taklitçi insanlar olup, ibadete has bir bilgi bilmediklerinden dolayı, hareket eden fakat yürümeyen insanlara benzerler. Yoksa, bir insan Allah'ın sevgi ve muhabbeti ile namaza durur, O'na makbul olmak isterse, artık kötü huylarını "Allahu Ekber"le arkasına atar. Namaz sonunda hemen kötü huylardan kurtulmuş olur. İşte, huzurlu namaz insanı çok yükseltir. Yaratanına, mahlukuna karşı sevimli bir makama koyar. Bundandır ki bu dinin direği namazdır. Nitekim Resûlullah: "Namaz dinin direğidir, her kim namazı kıldı ise dinini yaptı. Her kim namazı kılmazsa dinini yıktı." buyurmuşlardır.

Her şeyin bir temeli, her binanın bir direği olduğu gibi, bu dinin direği de namazdır. Onun için bu ayeti kerime gereğince her müslüman, namazı emirle yükümlüdür. Bu ne kadar sağlam olursa, o bina da o kadar sağlam olur. O küçük toplulukta hukuki münasebetler adil bir şekilde cereyan eder, her türlü saadet kendini gösterir. Bundandır ki, aile reisi, aile fertlerinin her türlü hareketinden sorumlu bir çoban gibidir.

Nitekim Resûlullah da şöyle buyurmuştur: "Sizden her biriniz üstlendiği vazife itibariyle çobansınız. Hükümdar, hükmü altında olanlara çobandır. Millette adalet dağıtıp dağıtmadığından sorumludur. Kişi ehli ve ailesine çobandır, onlardan mesuldür. Kadın, kocasının evine çobandır, onun içinde ne varsa, ondan sorumludur. Hizmetçi efendisinin malı üzerine sorumludur, malın korunmasından mesuldür. Farkında ve haberli olunuz ki, her biriniz bir çobansınız. Üstlendiğiniz vazifelerden sorumlusunuz."

Bu hadisi iyi düşünürsen, herkes himayesi altındakilerden mesuldür. Onlara Hakk'ın emrini bildirmekle yükümlüdür. Hakk'ın emrini kabul eden aile, ne güzel ailedir, ne bahtiyar bir yuvadır. İşte Ümit, benim emelim ve arzum da

budur. Hepinizi bu yolda görmekle yüzüm güler, kalbime nur dolar.

İnsanın hayatında rızık için telaş etmeyerek, rızık talebinde bulunması daha iyidir. Cenab-ı Hak bunu beyan kastıyla şöyle buyurmuştur: “Sen rızık iste, biz seni rızıklandırırız. Güzel akibet takva ehli içindir.” (Taha:132).

Ümit, hakiki rezzak Allah’tır. Rızkın sağlanacağından ümitvar olarak namaz ve ibadetlere devam etmemiz lâzımdır. Lakin Cenab-ı Hak: “İnsan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur.” (Necm:39) buyuruyor. Rızık için, esbabına tevessül etmemiz (kazanma yollarına başvurmamız) lâzımdır. Zira ilâhi sünnet böyledir. Ekmezsen biçemezsin. Cenab-ı Hak her şeye bir sebep kılmıştır. İşte her baba da evladına rızık için bir kazanç kapısı açar. Bu hususta, rızık veren de odur. Biz her umudumuzu, her şeyimizi Allah’tan isteriz. Allah’ı unutup da mahlukundan isteyen, müşrik olur. Kul, bir vesiledir. Rızık veren Allah’tır. Çalışmak bir vesiledir. Resûlullah Efendimiz de: “Rızık kapıları kapalıdır, çalışma ve gayret onun anahtarıdır.” buyurmuşlardır.

Ümit, aile reisi seni dine davet ettiği gibi, dünya işlerinde de çalışma ve gayrete davet eder. Rızık kapılarını açıcı bir sanat anahtarını eline verir. Bunu yapamazsa, aile reisi sorumludur. İşte, dünya ve ahiretin iyiliklerine ulaştırıcı rehberlik, aile reisine düşen vazifelerdendir. Güzel akibetler, böyle Allah’tan korkan, namaz, oruç gibi farzları tutan, ahireti için dünyasını, dünyası için ahiretini terk etmeyen Allah erleri içindir.

Bunlar her halükârda, hiçbir alışverişte Allah’ın zikrinden gafil olmazlar. İşte bunlar, takva ehlinin reisleri olup, saadet bunlar içindir. Resûlullah bu gibi reisler hakkında: “Cenab-ı Hak şu babaya merhamet buyursun ki, hayır işleri için yardımda bulunur.” diye dua etmişlerdir. Ve evladı terbiye hususunda da: “Evladınızı, Resûlullah’a ve resûllere ve resûllerin de ehli beytine karşı

muhabbet gibi üç hasletle terbiye ediniz.” buyurmuşlardır.

İşte Ümit, baba aile fertlerinden sorumlu bir çoban gibidir ki onları iyi yollara teşvik etmekle yükümlüdür. Böyle baba, ne güzel bir baba, bunları tutan da ne güzel bir evlattır, bu güzel bağlarla bağlanan yuva, ne mutlu bir yuvadır.

6. Ana-Baba Hakkı

Her insanın Hakk’a ve halka ait vazifeleri vardır. Hakk’a ait hakka, Allah hukuku denildiği gibi, halka ait hakka da kul hukuku denilip, bunun başında ana-baba hakları gelir. Allah hukuku Allah’a ortak koşmayarak, yani birliğini tasdik ile ibadet ve itaat etmektir. Kul hukuku da başta ana-babaya itaat edip hizmet etmek, akrabayı unutmuyarak, onları ziyaret edip onlara ihsan etmek; dullara, yetimlere, fakirlere, komşuya, yolcuya, emrin altında bulunanlara güler yüzle muamele edip, onlara her türlü iyilikte bulunmak, onlarla selamlaşmak, hasta olursa ziyaretine gitmek, cenazesinde hazır bulunmak, davet ederse davetine icabet etmek, nasihat talep ederse nasihat etmek, aksırırsa ”Allah sana merhamet etsin” ya da ”çok yaşa” demek, kulun kul üzerindeki hakkıdır.

Ümit, Resûlullah Efendimiz bundan dolayı der ki: “Allah Resûlüne inanan komşusuna iyilik yapsın, Allah’a ve kıyamet gününe inanan misafirine ikram etsin. Allah’a ve kıyamet gününe inanan, ya hayır söylesin, ya sussun. Cebrail bana indikçe, komşu hakkını gözetmeyi vasiyet ederdi. Cebrail buna o kadar önem verdi ki, yakın bir vakitte komşular birbirine varis bile olacak zannettim.”

Bu hadisleri iyi tetkik edersen, kulun kul üzerinde hakkı pek büyüktür. Bilhassa ana, baba, akraba ve komşu hakları bunların başında gelir. Bu haklara riayet, Allah Resûlüne inanan her müslümana farzdır. Aksi takdirde Allah indinde reddedilirsin. İslamiyeti ve insanlığı duyup bilemezsen, hiçbir amelin Allah

katında makbul olmaz. Bunların başında ana-baba hakları gelir; ana-babaya asi olan kulun ibadetini, şükrünü Allah kabul etmez.

Ümit, Kitabı Kerim’de üç ayet vardır ki, üçü birbirinden ayrılmayan iki hükmü toplar. Birisi: “Namaz kılın, zekatınızı verin.” (Bakara:43) ayeti kerimesidir. Büyükler derler ki, bir kimse namazını kılıp da zekatını vermezse, Cenab-ı Hak onun namazını kabul etmez. Birisi, “Allah Resûlüne itaat edin.” (Nisa:59) ayeti kerimesidir. Bir kimse Allah’ını bilip, itaat edip de Resûlüne itaat etmezse, Allah onun itaatini kabul etmez. Biri de Lokman:13 ayeti kerimesidir. Cenab-ı Hak: “Ey insan, sen, bana ve ana-babana şükret.” buyuruyor. Bir kimse, Allah’a şükredip de ana-babasına şükretmezse, Allah’a şükretmemiş olur. Bu son ayeti kerimede Cenab-ı Hak buyuruyor ki: “Biz insana, ana-babasına iyilik etmesini tavsiye ettik. Zira annesi insanı zaaf üzerine zaafı karnında götürdü. İki sene sütünü emzirdi ve iki sene sonra süttten ayırdı. Binaenaleyh ana-babasına hizmet etmesini vasiyet ettik. Ve dedik ki:

– Ey insan, sen bana ve ana-babana şükret. Ahirette, ancak benim huzuruma geleceksin. Huzurumdan başka varılacak yer yoktur. O zaman bana, ana ve babana şükredip etmediğini soracağım.”

Ümit, bu ayeti kerimeyi iyi düşünürsen her hakikati anlamış olursun. Ana-baba hakkının ne büyük olduğunu takdir edersin. Annenin hakkı babadan fazla olmakla Cenabı Hak anne hakkında: “Annesi insanı, zaaf üzerine zaafı karnında götürdü,” buyuruyor. İnsan ana karnında iken ne zorluklara, ağırlara tahammül etti. O yavru ana karnında büyüdükçe anasının zaaf üzerine zaafı arttı. Bu sıkıntı, bu zayıflık, doğuncaya kadar gün geçtikçe arttı. Validesi çocuk doğurduktan sonra da uykularını bölerek her türlü ihtimamla o çocuğun terbiyesine devam etti. Ona iki sene süt emzirdi ve sonra yine şefkat kanatlarını gererek onu her türlü kötülükten, fenalıktan sakladı. Ergenlik zamanına kadar her saat o yavru için titredi.

Ümit, buluğdan sonra insana Cenab-ı Hak hitap edip: “Biz insana ana ve babasına hizmet etmesini vasiyet ettik. Ve ey insan, sen bana, ana-babana şükret.” buyurmuşlardır. Evvela, insanı yaratan ve onu her türlü nimetlerine gark eden Allah’a şükret. Sonra da senin üzerine gece-gündüz titreyen, besleyip büyüten, her türlü mihnet ve zorluklarına tahammül eden ana-babanın hizmetlerine şükret. Eğer bu büyük hizmetleri bilmezsen, yarın ilâhi huzura geldiğinde, Rabbine ve ana-babana şükredip etmediğini soracağım, demektir.

Ümit, bu sözleri iyi düşünmeni, tekrar tekrar düşünmeni dilerim. Ana-babasını bilmeyen ve ona isyan eden, İslamiyeti ve insan olmayı anlamamış demektir. Sen bu hukuka riayet ettiğin ölçüde, İslamiyeti anlamış ve inşallah makbul ve sevilmiş olursun. Ana-babaya itaat, en üstün ibadettir. İnsan bu sayede çok mükerrem bir kul olur. Nitekim bir sahabe:

- Ya Resûlullah, salih amellerin içinde en üstünü hangisidir? dediğinde, Resûlullah:
- Farz olan namazı vaktinde eda etmektir, buyurdu. O sahabe yine,
- Ondan sonra hangisi efdaldır? dediğinde, Resûlullah:
- Ana ve babana itaat ve iyilik etmektir, buyurdu. Yine o sahabe:
- Ya Resûlullah, ondan sonra hangi amel üstündür, deyince, Resûlullah: “Allah için cihat etmektir, buyurmuştur.

Ümit, bu hadisi incelersen, anaya babaya itaatin, Allah yolunda cihattan efdal olduğunu anlarsın. Cenab-ı Hak bizden evvel gelen ümmetlerden de ana ve babaya itaat hakkında ahd almıştı. Bu yemin, bu meselelerin azametini göstermektedir. Cenab-ı Hak, Bakara:82 ayetinde: “Habibim, yâdet o zamanı ki, biz seni İsrailoğullarından, Allah’tan gayriye ibadet etmemek ve ana-babaya ihsan ve itaat etmek konusunda söz aldık.” buyurmuştur. Bunlar hep meselenin önem derecesini göstermeye yeter. Ananın emek ve hizmeti babadan fazla

olduğu için, ana hakkı babadan fazladır. Bundandır ki, Resûlullah'a bir zât geldi:

– Ya Resûlullah, benim sahip çıkma ve himayeme en layık olan kimdir?

dediğinde, Resûlullah:

– Anandır, buyurdu. O zât:

– Sonra kimdir? deyince, Resûlullah:

– Yine anandır, buyurdu. O kimse:

– Sonra kimdir? deyince, Resûlullah,

– Yine anandır, buyurdu. O kimse:

– Sonra kimdir? deyince, Resûlullah,

– Babandır, diye buyurdu. Bu hadisi şerifte ananın tekrarlanması, ananın evlat üstündeki hakkını gösterir. Ve onu himaye ve ona hürmetin daha fazla olmasına işarettir. Bununla beraber, baba hakkı da büyüktür. İşte müslümanlıkta evvela ana, sonra baba, sonra akraba ve komşu vs.ye hürmet ve ihsan etmek, üzerimize bir borçtur. Nitekim Resûlullah Efendimiz, bir hadisi şerifinde şöyle buyurmuştur: “Cenab-ı Hak bize evvela analarımıza hürmet, ihsan ve itaat etmemizi tavsiye ediyor. Sonra babalarımıza hürmet ve itaat edip uymamızı tavsiye buyuruyor. Sonra en yakın akrabanızdan tutunuz da, en uzak akrabanıza kadar hürmet, hizmet ve ikram etmenizi tavsiye ediyor.” Bunları düşündükten sonra, “ben anama-babama karşı nasıl hareket edeceğim?” dersin, Cenabı Hak, “Sen onlarla asla sert konuşma, yüzünü yüzlerine karşı ekşiterek ‘öf sen de’ gibi çirkin sözlerle kalplerini kırma.” (İsra:23) buyuruyor. Ana-babaya karşı gelip de bu velinimetlere karşı “öf” demene bile Allah razı olmuyor. Nerede kaldı ki, onlara bağırmaya, yüz çevirmeye razı olsun.

Ana ve babasını razı eden, Allah'ı razı eder. Bak yavrum, Cenab-ı Hak: “Onlar sana bir şey teklif ederse sakın ağır görüp de reddetme ve onlara güzel söyle, tatlı sözlerle iltifat et (Yani: ”Anacığım, sözleriniz, can, baş üstüne, siz merak etmeyin” diyerek onları hoşlandır). Onlara şefkat ve merhamet kanatlarını ger, öyle hareket et ve onlar hakkında rica edip; ‘Yarabbi, sen onlara merhamet

et' de" (İsra:24) buyurmuştur.

İşte, Ümit, ana-baba hakkı bu kadar büyük olmakla, onların işlerini görürken "öf" bile demek, seni Allah'a karşı asi kılar. Onlara karşı daima güler yüzlü, tatlı sözlü hareket etmek, hep şefkat ve merhamet göstermek, onlar için Rabbine dua etmek, ölmüşse daima rahmetle anmak, onlar gelince ayağa kalkmak ve onları beslemek senin üzerine olan borçlardandır. Bir gün Resûlullah'ın huzuruna bir genç geldi, babasından şikayet ederek dedi ki:

– Ya Resûlullah, benim babam malımı alıp istediği gibi sarf ediyor, emir buyurun da benim malıma tecavüz etmesin. Resûlullah da bu gencin babasını davet ettirdi. Babası Resûlullah'ın huzuruna geldi. Ağlayarak dedi ki:

– Ya Resûlullah, bir zamanlar yavrum zayıftı, ben güçlü idim, o fakirdi, ben zengin idim. Ben hiçbir yiyeceğimi ondan kıskanmazdım. Şimdi ben ihtiyar düştüm. O, zengin oldu. Şimdi yavrum beni malından men ediyor, dedi ve ağladı. Bu ihtiyarın sözüne Resûlullah da, orada bulunup işitenlerin hepsi de ağladılar. O gence hitaben: "Sen de, o senin malın da babanıdır, buyurdu. Cennet, anaların ayakları altındadır. Yani Allah ve Resûlne itaat edip analarını razı kılanlar, cennete girerler. Ana-babanın duaları, perdeleri yırtar. Cenab-ı Hak o duayı Kabul eder. Cenab-ı Hak o dua bereketiyle o kulu aziz ve mükerrem kılar.

Yavrum, salih olman için Cenab-ı Hakk'a dua ederim. Sen de bu sözleri işitip Allah ve Resûlüne itaatle anana ve bana mûtf ol. Böyle yaparsan, her türlü saadete kavuşuruz. Denizde bir damla hükmünde olan bu sözleri hayatında rehber tut. Bunlar senin selamete ermen için bir ışıktır. Mutluluk bu yoldan gidenlere, felaket de bu yolu terk edenleredir.

7. Cenabı Hakk'ın Üç Önemli Emri, Üç Önemli Yasağı

Bütün ahlâk güzelliğlerinin ve bütün ahlâk rezilliklerinin anası olan üç mühim meseleye dikkatini çekerim. Onları iyi bilmek ve onlarla amel etmek, seni ihya edecek, kemalata (olgunluğa) yükseltecektir.

Cenab-ı Hak Kitabı Kerim'inde buyurmuştur ki: “Allah, adaleti, ihsanı (iyilik etmeyi), akrabadan muhtaçlara vermeyi emreder. Fuhşu, münker'i ve bağy'i yasaklar. Emir ve yasak ile size öğüt verir. Ta ki siz, bundaki faydaları ve zararları düşünüp de nasihat alasınız” (Nahl:90). Bu ayeti kerime, topladığı gerçekler itibariyle pek büyük bir öğüt ve bir mucizedir. Bundan dolayı büyükler, bu ayeti kerimeye Kur'an'ın Kutbu da derler. Bütün dünya bu ayeti kerime ile hareket edecek olursa, bütün ahlâksızlıklar, cinayetler ortadan kalkar. Buna binaendir ki Resûlullah, bu ayeti kerimeyi cuma hutbelerine tahsis buyurmuşlardır. Tâ ki müminler bu ayeti kerimeyi düşünüp de uyansınlar. Fakat ne yazık ki biz, bunun hakikatinden daima gafil kalmışızdır. İşte Ümit, seninle bu ayeti kerimenin hakikatine dalacağız.

Ümit, Cenab-ı Hak bu ayeti kerimede üç şey emreder ki, bu üç şey övülmüş ahlâkların hepsinin anasıdır. İnsan bu emirleri tutmakla bütün güzel ahlâkları kendisinde toplar. Cenab-ı Hak bu ayeti kerimede üç şeyi de yasaklar ki, toplumlar bununla hareket etseler her türlü gelişme kendisini gösterir. İşte, bu ayet, insanlık için hayati bir ilke mahiyetindedir. Bütün dünya konuları tetkik edilse, esas itibariyle bu üç esasta toplandığı görülür. Cenab-ı Hak ilk defa adaleti emreder. Zira her şeyin temeli adalettir, hiçbir şey adaletsiz payidar olamaz. Adalet, ruha mahsus bir hal olup, her şeyi hak sahibine vermektir. Bu, toplum hayatında bir meseledir. Herkesin davranışlarında adalete uyması, bütün toplumu ihya eder. Adaletten sapmak gerek bireysel gerek toplumsal sahada insanlığı ızdıraba sevk eder. Adalet, ifrat ve tefritten (yani aşırılıklardan) uzak

olmak, itidal ve istikamet üzere yaşamaktır. İmam-ı Gazali'ye göre adalet, vacip olan işi eda etmekle sağlanır. İhsan, insanların istifade edeceği bir işi, vacip olmadığı halde yapmaktır. Cenab-ı Hak bu ayette bize, herkese iyilik yapmamızı emreder. İhsanın İslamiyette büyük bir kıymeti vardır, Allah böyle ihsan sahiplerini sever. Bundandır ki, ecdadımız imarethaneler, kütüphaneler, medreseler, çeşmeler, köprüler yaptırarak bu emre uymuşlardır. İhsan İslam'da, adaletin üstünde bir haslettir. Adalet, beşeri ahlâkın birinci basamağıdır. İhsan, insanların gönül rızası ile yaptıkları iyiliklerdir.

Cenab-ı Hak bilhassa akrabaya yardım ve ihsanı emrediyor. Kan yakınlığı dolayısıyla bağlılıklara yardım, elbette daha evlâdır. Nitekim Resûlullah: “Yoksullara verilen, sadakadır. Soy ve akrabaya verilen sadaka, iki sadakadır. Bu sadakanın sevabı kat kattır.” buyurmuşlardır. Görüyorsun ki, iyilik etmekte bir üslup vardır. Kur'an, iyilikleri emirde iyiliğin ilk mertebesinden başlayarak, derece derece son mertebesine kadar göstermektedir. Cenab-ı Hak emrettiği üç iyiliğe karşılık, üç kötülüğü de yasaklar. Birisi fuhuş olup, şehvetini gayrimeşru surette teskin etmektir. Fuhuş cemiyet hayatında en iğrenç bir ahlâksızlıktır. Allah böyle ahlâksızlığı men etmiştir. Bir de münker'i yasaklamıştır. Münker, insanda bulunan öfke gücünün tesiri ile husule gelir. Şer'an haram olan her şey, münkerdir. İnsan öfke kuvveti tesiri ile Hakk'ın emrini aşarak harama dalar. Şunların her biri münkerdir; yalan söylemek, dedikodu etmek, kıskançlık. Bir de bağı vardır ki, bu da insanda bulunan vehim gücünün tesiri ile husule gelir, insanı kibir, gurur ve tahakküme sevk eder. Bütün toplum bu bağıyden etkilenir, kötülüğün en fenası da budur. Cenab-ı Hak fenalıkları beyan ederken, iyilikleri beyan edişinde olduğu gibi, fenalıkların ilk mertebesinden başlayarak derece derece fenalığın son mertebesine kadar göstermektedir. Ve bize fenalığın ilk mertebesinden son mertebesine kadar hepsini yasaklamaktadır.

İşte Ümit, Cenab-ı Hak bizi iyiliğin ilk mertebesinden sonuna kadar

yapmamızı, fenalığın da ilk mertebesinden son mertebesine yapmamamızı emrediyor. Bunları tutup bu yasaklardan kaçmak, seni arştan arşa yükseltir. Amel edenlere ne mutlu, gafil olanlara ne yazık!

8. Nefsine Hâkim Ol, Kendini Bil

Ümit, nefsine hâkim olan, kendini bilir, bu dünyaya gelip gitmekteki Sübhani maksadı anlayıp Rabbini bilenlerden olur. Dünyanın en güzel kâmil kimseleri, nefsine hâkim kimselerdir. Nefs; insanda bulunan, insana kötü şeyler emreden bir duygudur. Bu duygu her insanda çeşitli tarzda tecelli eder. Mücadele ile ölmez, ancak hapsolür. İnsanlıkla yaşar, onunla ölür. Bununla mücadele seni kâmil kılar. Yani demek isterim ki, mücadele bir bileği taşıdır ki, ilk işin olayın zuhurunda kendini koruyup safiyetini bozmamandır. Safiyetini, neşeni kaybetmek, nefsine yenildiğinin işaretidir. Daima saflığını koru, neşeli dur ki, bu senin için bir saadet kapısıdır. Bu kapıyı kapatma. Sabret, zafer senindir. Musa (A.S.) da halkın dedikodularından Rabbine şikayet edip “Yarabbi, bu halk bende olmayan şeylerle dedikodu ediyorlar, beni bu halkın dedikodusundan kurtar.” dediğinde, Cenab-ı Hak; “Ya Musa, bu halkı ben yarattığım halde bende olmayan sıfatlarla dedikodu ederler de, ben yine sabrederim, sen de sabret” buyurmuşlardır.

Hasan Basri Hz. de “Biz tecrübe ettik, bizden öncekiler de tecrübe etti. Sabırdan faydalı bir şey bulamadık. Bütün işlerimizi düzeltmede sabır ile tedbir deva olur.” buyurmuştur. Sabrı herkes bir türlü anlamış ve amel etmişse de, sana iki kelimeyle ifade edeceğim. Sabır diye, nefsi hapsedmeye derler. Yani; insanın bir gaye ve emele kavuşabilmek için, nefsanî heyecanlarını hapsedip, o uğurda her türlü zahmete katlanması demektir. Hayat sonsuz bir mücadeledir. Bu mücadelede daima soğukkanlı olmak, nefsi hapsederek sebat etmek lâzımdır. İşte böyle soğukkanlı mücahitler, daima muzafferdir. İşte kemalat da

(olgunluklar) insanda bu mücadele ölçüsünde hasıl olur. İnsanı süfliye götürücü fena hislerle mücadele, muharebenin en büyüğüdür. Nitekim Resûlullah Efendimiz, bir savaştan dönerken: “Biz küçük cihattan büyük cihata dönüyoruz.” dediklerinde,

Ashab:

– Ya Resûlullah, büyük cihat nedir? diye sorunca, Resûlullah:

– Nefsle mücahededir, buyurmuşlardır. Görüyorsun ki, Resûlullah kâfirlerle savaşmayı küçük muharebe, nefis ile savaşmayı ise büyük muharebe addetmişlerdir. Bu savaşta galip gelen muhakkak büyük adam olur, cennet ona özlem duyar. Cenab-ı Hak Kitabı Kerim’inde, bunlar hakkında “Rabbinin makamından korkup nefsini hevaya uymaktan men edenin mekânı ve makamı cennettir.” buyurmuştur. Bu ayeti kerime sana her şeyi anlatır. Sen hayatında Rabbinden korkup, nefsine tabi olmazsan, senin için korku, hüzn yoktur. Sen evliya olmak istersen, nefsini yenersen, senin meskenin ve mekânın cennettir. Bütün evliyaların uydukları ilke, nefsini yenmektir. Resûlullah Efendimiz de: “İlimlerin başı, nefsini bilmektir.” diğer bir hadiste ise “Nefsini bilen, Rabbini bilir” buyurmuşlardır. Sen bunları işittikten sonra: “Ben nefsi nasıl bileceğim?” diyebilirsin. Yavrum; nefsini bilmek hususunda bütün alimler, evliyalar savaşmıştır. Cümlesi ayrı ayrı yollar tutmuşlardır. Gaye bir olmakla beraber, bu yolları saymak mümkün değildir. Lâkin bunları ruhani yollar ve cismani yollar olarak ayırmak mümkündür. Cismani yollar çok oruç tutmak, gece-gündüz ibadet etmek, nefsin arzularını yedirmeyip, hatta söyletmeyip onu zora alıştırmaktır. Ruhani yollar da yalnız Hakk’a bağlılık olup, halka meyl etmemektir.

Yavrum, ben Hak uğrunda her yola girmiş bir baba sıfatıyla derim ki, sen bu iki yolun ortasını bul. Resûlullah Efendimizin ahlâk kitabını oku, ona göre hareket et. İşte âlemlere mürşit olan o büyük Resûlullah’ın hayatı, herkesi ihya eder. Sen büyük Resûlullah’ı çok sev. Ben seni bu sevginin miktarınca severim. Sana yükselmen için değerli bir olay anlatacağım. Bu vakayı kalbine nakşedip

onunla amel edersen, muhakkak sen de Allah'ın sevgili kulu olursun. Vaktiyle, daha küçük yaşında iken Hak âşıklarından olan bir Süheyl vardır. Bu Süheyl, amcasının gece ibadetlerini görünce, o da uyumamaya ve sıhhatten düşmeye başlamıştı. Amcası bir gün ona dedi ki: "Süheyl, sen uykun geldi mi yat. Ye, iç, lâkin her zaman kalbinden: Allah beni görüyor, ahvalimi biliyor, her ne yaparsam Allah'ın huzurunda yapıyorum, de ve bütün muameleni de ona göre yap," dedi. Küçük Süheyl, bu sayede büyüklerden oldu. Bugün de bu zât, evliya arasında Süheyl İbn Abdullah Tüsteri namıyla bilinir. Ümit, buna Allah ehli, huzuru daim, salatı daim derler ki, onlar kalpleri daima hakla olan insan-ı kâmillerdir. Bu gibi şartları evliyalar: "Gözleri binekte gönülleri sevgilide;" "Kulakları sedada, gönülleri Hüda'da;" "Bedeni halkta, gönülleri Hak'ta" olmak şeklinde anlatmışlardır. Bu zâtlar gönülde Hak'la olup, halktan firar etmişlerdir. Halkın dedikodusunu gönüllerine sokmamışlardır. "Elleri işte, gönülleri oynaşta;" "Ayakları gitmede, gönülleri zikretmede;" "Bedenleri postta, gönülleri dostta"dır. Daima gönüllerinin saflığını korumuşlar ve sonsuz mutluluğa ermişlerdir. Bu hâl, Resûlullah'ın sünneti olduğundan, her kim bunu icra ederse nefesine hâkim olup cennete ve cemale kavuşur. Nitekim Resûlullah, pek sevdiği Enes'e hitaben: Ya Enes, ömründen bir gün, bir gece kaldığını bilsen, eğer kalbinde çok yaşamak arzusu, çoluk çocuğa, dünyaya ait düşünce olmazsa bu fiile devam et, bu hâller benim sünnetimdir. Bir kimse sünnetimi ihya ederse beni ihya etmiş olur ve benimle cennettedir, buyurmuştur. Bu büyük sözü daima hatırında tutmanı tavsiye ederim. Zira bu söz senin hayatını ihya eder. Kalbin dünya ve içindekilerin kin ve hilesinden uzak olduğu takdirde, nerede bulunursan bulun, rahatta kalırsın. Aksi takdirde evham ve hayâl seni kaplar, bedbahtlardan olursun.

Bazı insanlar vardır ki, lüzumlu-lüzumsuz işleri düşünce düşünce kendilerini hastalandırırlar. Vehim ve hayâle kapılırlar. Bu en bezdirici nefساني bir hastalık olup, insanı ruhen ve cismen öldürür. Sen bu duygulardan uzak kalmadıkça,

daima hastasın. Bunun devası, yalnız Hakk'ı vekil bilip, geçmişten ders alıp, işini düzeltmeye çalışmaktır. İşte bu seni ihya edip nefsine hâkim kılar, kendini bildirir.

İşte Ümit, sevilmiyor isen nefsini ıslaha çalış. Asıl marifet nefsine hâkim olup, her duruma tahammül etmektir. İşte hakiki mürşitler de bunu başaranlardır. Onlar bu dünyanın kargaşa ve kavgasında bulunmazlar. Bu yüzden bir zât: “Sen öyle bir deniz ol ki, bulanmayasın,” buyurmuştur. Yani nefsin, nihayetsiz bir denizdir. Cenab-ı Hak Kitabı Kerim’inde: “Habibim, sen Allah de, yani şevk ve mutluluğun Hak ile olsun. Sonra inanmayanları, daldıkları hâle bırak.” (Enam:92) buyurmuştur.

İşte evladım, sen hayatında Hak ile ol, halkı Yaratan'ına bırak. Halktan gelecek eziyet ve cefadan da bunalma. Böyle yaparsan nefsin senin esirin olur, dünya ve ahirette mesut olanlardan olursun.

9. Karar - Çalışma - Sebat

Dünya ve ahiret başarılarından birisi de karar, çalışma ve sebatır. Bu üç şey birbirini tamamlar, ikmal eder. Kararsız ve korkak insan, dümensiz gemi gibidir. Onun için hiçbir sahada ilerleyiş olmaz. Kararsızlık, korkaklıktan doğar; bu ise yenilginin başlangıcıdır. Zafer, kararlar başlar. Kararsız, korkak insan, daima herkesin gerisinde kalır. Hayatında her şeyden evvel düşün, kesin karar ver, sonra çalış. Bu ilke bugün fen dünyasının tatbik ettiği düsturdur. En kötüsü, karar vermekten korkmaktır. Bu hâl bütün ömrü bile tehlikeye götürür. Karar için de günlerce düşünmek, insanı aynı kararsızlığa sürükler. Karar vermek için evvela iyi düşünmek, sonra hemen “evet” deyip işe başlamak daha iyidir. Din ve dünya işlerinde nice insanlar görürsün ki, bunlar kararsızlık yüzünden daima şaşkın, mağlup, bedbaht kalmışlardır. Kesin karar seni ihya eder. Lakin

vesveseli, korkak arkadaşlar seni yolundan alıkoymak isterlerse, sen onlardan uzaklaş. Hayatında mert yürekli, kararı kati insanları dost tut. Onlar, ergeç muvaffak olacak zâtlardır. Resûlullah bu hususta bize ne güzel bir rehberdir. Onu, tuttuğu kararından kim döndürebilirdi? İşte gerçek insanlar, daima bu yolu tutmuşlardır. Zayıf karar da daima bozulmaya mahkumdur. Karar, inanışın meyvesidir. Sen inandığın kadar, kararın da kati olur. Karardan sonra çalışmak şevki, seni ihya eder. İslamiyet, tembelliği kabul etmez. Allah gayretli ve girişken, çalışkan kulunu sever. İnsanın kazancı, bilgisi ve çalışması kadardır. Cenab-ı Hak, Kitabı Kerim’inde: “İnsan için çalıştığından başkası yoktur.” (Necm:29) buyurmuştur.

Ne ekersen, onu biçersen, ekmez isen biçemezsin. Arpa ekip buğday biçemezsin. Çalışmana, bilgine ve gösterdiğin özene göre mahsul alırsın. Resûlullah: “Rızık kapıları kapalıdır, çaba ve gayret onun anahtarıdır.” buyurmuştur ki, bu sana her şeyi anlatmaya yeter. Allah her şeyi bir sebebe bağladığı gibi, rızık gelişi de sebebe bağlamıştır. Tevekkül de çalışma ve gayretten sonradır. İnsan önce eker, sonra neticesi hakkında Allah’a tevekkül eder. İşte hakiki bir müslüman, daima maddi ve manevi sahalarda çalışıp çabalayacaktır. Allah, böyle çalışkanları sever. Nitekim Resûlullah: “Kâsibler, Allah’ın dostlarıdır.” buyurmuştur. Buradaki kâsibin manası, Allah’ın rızasını bulmak için maddi ve manevi sahalarda çalışanlar olup, bunlar, çok muhterem zâtlardır.

O halde Ümit, seni verdiği kararda çok çalışkan görmek de benim dileğimdir. Resûlullah, bizzat ev işlerinde olsun, dışarıdaki işlerinde olsun çalışmayı severlerdi. Her şeyin başı okumak, ortası çalışmak, sonu sevaptır. O halde sen, bunu son nefesine kadar tatbik et. Bu senin için ne güzel bir ibret dersidir. Ümit, insan yalnız kendisi için yaşamaz, başkaları için de yaşar. O halde insan, her sahada ölünceye kadar arkadakilere iyi bir yâdigâr bırakmalıdır. Bak,

sana bu hususta güzel bir vaka anlatacağım. Harunür Reşid bir gün elinde fidan dikmekte olan bir ihtiyara rastlar. Ona: “Babacığım, sen çok ihtiyar olmuşsun, şu dikeceğin fidanın ürün verdiğini asla göremeyeceksin, bu kadar terleyip kendine zahmet verme.” der. İhtiyar, Harunür Reşid’e hitaben: “Ey Padişah, bizden evvelkiler ağaç diktiler, biz onlardan yedik, şimdi biz de ağaç dikmeliyiz ki, bizim diktiklerimizin meyvesini bizden sonrakiler yesin.” der. Harun Reşid bu sözlerden çok memnun kaldığından, bir avuç altın verir. İhtiyar der ki: “Padişahım, gördün mü, diktiğim fidanın meyvesini daha şimdiden aldım.” hakiki insanlar, işte böyle çalışırlar. İlim sahasında bizden evvelkilerin meyvesinden biz yedik. Biz de zamana göre bizden sonrakilere iyi yollar göstermeliyiz. Bu hâli ticaret, endüstri dünyalarına teşmil edersen, hep bu koca varlıklar, bu fikrin ürünüdür. Öğrenmek de kolay, çalışmak da kolay. Lâkin asıl olan, sonunu getirmektir. Bunun için de daima, sebat lâzımdır. Bu, en müşkül bir hâldir. Bütün güçlükler seni sarsa, hayatından ümitsiz kalsan bile, nurlu yollarda her şeye rağmen sebat et. Sebat, başarıya yol açar; güçlükleri yenen yegâne ilkedir. Bu düsturları tutan, tuttuğu kadar yükselir. Onun için büyükler, “sebat eden, zafere erer” demişlerdir.

Sebat eden ürünü alır, tehlikeyi önler. Toprağa atılan bir tohum bile, toprakta durmadıkça bitmez. O tohumun yerini değiştirmek senin başarısızlığına yol açar. Bir şeyde başarılı olmak istersen, sebat et. Hayatın en şiddetli dağlarına karşı, dağlar gibi sebat et. Sebat et ki muvaffak olasın.

İşte Ümit, karar, çalışma ve sebatın oldukça, Allah’ın izniyle ne tarafa yönelsen muzaffersin. Bütün büyükler böyle yaptı ve böyle muzaffer oldu.

10. Nasihat Al, Nasihat Ver

Nasihat, gönülleri ihya eder. Yağmurların kuru yerlere hayat verdiği gibi, nasihatler de ölü kalplere hayat verir. Hakiki nasihat, insana hayat suyudur. Onu

içen ebediyen ölmez. Din de büyük bir nasihattir. Dinleyen, inanan, amel eden şifa bulur. Nitekim Resûlullah: “Din nasihattir, din nasihattir, din nasihattir.” buyurmuştur. Nasihatten amaç, insanlara feyz vermek, din ve dünyası için hayırlı olan yolları söylemektir. Nasihat, dinleyenlerin kalplerini yumuşatan, onları yola getiren öğütlerdir. İnsan bu güzel öğütleri dinledikçe fikirlerini değiştirir ve kendisinde başka bir letafet (incelik) duyar. İşte böyle bir insanı bulmak, onun hayat bahşedici sözlerini dinlemek, seni ihya eder. Bundan dolayıdır ki, böyle öğütçüleri bulmak, dünya hazinelerini bulmaktan daha hayırlıdır. Güneşin karşısında karın eridiği gibi, bütün fena huyların, gam ve elemin, onların yanında erir. Onlar söze başladıkça, yağmurun kuru yeri ihya ettiği gibi gönlü ihya eder. Bu zâtların huzurlarında bir saat nasihat dinlemek, binlerce kitap okumak, binlerce tecrübe görmekten daha hayırlıdır. Lakin, bu ender bulunan zâtlar evvela kendilerine vaaz etmiş, kendilerini ihya etmiş zâtlardır. Bu ihya, ancak kendi nefesine vaaz ile mümkündür. Bundandır ki Resûlullah: “Evvela nefesine vaaz et, sonra halka vaaz et.” buyurmuşlardır. Cenab-ı Hak Kitabı Kerim’inde, vaaz edip de amel etmeyenleri azarlayıp: “Amel etmediğinizi niçin söylüyorsunuz?” demiştir. Görüyorsun ki, nasihat için önce bilmek, sonra gereğince amel etmek lâzımdır. Bundan dolayıdır ki, alim olup da amel olmayanın (bildiğiyle hareket etmeyenin) ne halk, ne de Hak indinde değeri yoktur. Nasihatı dinlenecek alim, ancak peygamberlerin varisleri olan alimlerdir. Bunlar, Allah’tan korkan ve sözlerini Allah Resûlü’nün sözlerine dayandıran zâtlardır. Cenab-ı Hak Kitabı Kerim’inde de bunlar hakkında: “Alimler, ancak Allah’tan korkanlardır.” buyurmuştur. İnsan Rabbini bildiği, kelamına inandığı kadar ondan korkar. O halde alim olmayanlar, Allah’tan korkmayanlardır. İşte Ümit, kendisinden nasihat alacağın alim, Allah’tan korkandır. Aksi taktirde hayrından çok şerri dokunur. Sözüne tabi olacağın zât, amel eden alimlerdenidir. Resûlünün, dolayısıyla Rabbi’nin emriyle amel yöneticidir. Bunların sözlerini tutmak, peygamber varislerinin sözünü tutmak gibidir. Cenab-ı Hak Kitabı Kerim’inde: “Allah ve Resûlüne itaat edin, ulül emr’e (yani buyruk sahiplerine)

itaat edin.” buyurmuştur. İşte ilim ve hakikatleri, nasihatları bu gibi kimselerin ağızlarından dinlemek gerekir. Zira bunlar: “Alimler, peygamberlerin varisleridir.” hadisi şerifi gereğince peygamber mirasçılarıdır. Ve dünyanın saadeti bu gibi insanların varlığı ile. Nitekim Resûlullah da bir hadisi şerifinde: “Dünya, emirlerin adaleti, alimlerin ilmi, zenginlerin ihsanı, fakirlerin duası ile ayakta durur.” buyurmuşlardır. Nasihat veren, Resûlullah’ın ahlâkı ile ahlâklanıp her türlü fenalıklardan, şahsi düşüncelerden uzak olarak, daima toplumun faydasını (hedefini) düşünür. Ve güzel konuşmaya bilhassa dikkat eder. İnsanların kalplerini kırarak, nefretlerini doğuracak kaba saba söz söylemekten çekinir. Daima dostça ve yumuşaklıkla nasihat lâzımdır. Bundandır ki Halife Me’mûn, kendisine şiddetle nasihat eden bir zâta:

– Yahu, tatlılık ve yumuşaklıkla nasihat et. Cenab-ı Hak senden hayırlı bir zâtı benden şerli bir kimseye (Musa’yı Firavun’a) gönderdiği vakit, o zâta, gönderildiği kimseye tatlılık ve yumuşaklıkla hareket etmesini emretmiştir, der.

Ümit, görüyorsun ki, nasihat edenin gayet hoş ve latif sözlerle, tatlılık ve yumuşaklıkla öğüt vermesi lâzımdır. Bir de cemaatin kötü ahlâklarını düzeltme yolunda söz söylerken, onlara “siz, şöylesiniz!” diye hitap etmek doğru olmayıp, “böyleyiz” demek daha iyidir.

Ümit, bunlar, nefsini benimsemiş halkı öfkelenndirmemek için güzel konuşmalardır. Nasihat vermekte göz önüne alınacak noktalardan birisi de, halkın ihtiyacını anlayarak, yarasına göre deva vermektir. Akılları derecesinde söz söylemektir. Resûlullah Efendimiz, insanlara akılları derecesinde konuşmamızı emretmiştir. Ruhlu sözlerle hakikati anlatmak, şirin temsillerle aydınlatmak, mütevazı ve neşeli olmak, nasihat edene lâzım olan niteliklerdendir. Ne kadar bilsen de, sevilenleri dinlemekten ve onlarla ilgilenmekten çekinme. Muhatpla alâkadar olmak, muhabbet bağlarının sağlamlaşmasına yol açar. Tersine onları dinlememek, ilgilenmemek, en kötü

ahlâklardan olup, amil bir nasihatçiye yakışmayan, kendisinden soğutan, öldüren hallerdendir. Bundandır ki, İmamı Âzam'a:

- Büyük ilmi nasıl öğrendin? dediklerinde,
- Küçüğe küçük demedim, büyüğe büyük demedim, herkesi dinledim, buyurmuşlardır. Bu söz, sana hakikati öğretici bir ilke olmalıdır. Sevilecek ve dinlenecek sözler, din ve dünyaya ait, insanları ferahlatıcı sözlerdir. Zaman olur ki, kırılan bir kalbi neşelendirmek, o kalbi canlandırmak gibidir. İşte bu neşe vermek bile, nasihatten devşirilen bir devadır. Söz de devadır. Bu deva, hasta gönüllere şifa verir. Zaman olur ki, söylersen şifa bulursun. Bu suretle nasihat almak ve vermek sana şifa olur. Bundandır ki Cenab-ı Hak, Kitabı Kerim'inde nasihatı büyük bir nimet olarak bildirdi. Bu nimetten faydalanan ihya olur. İhya olmak, ihya etmek istersen, beşikten mezara kadar nasihat al, nasihat ver. Böyle yapmağın, Allah'ın sevgili kulu olmana yol açar. Bu yolu tutanlar, mutluluğu bulanlardır.

11. İdare

Ümit, hayatta iyi yaşamanın sırrı, idareyi bilmektir. İdare, yani tutumluluk, iktisadın belkemiğidir. Gerek fert, gerek toplum hayatında en önemli rol oynayan bir ilkedir. Bu düstura uyan fertler ve toplumlar yükselmiş, buna riayet etmeyenler de yok oluşa gitmişlerdir.

Yaşadığın müddetçe idareye uyman, seni halk ve Hak indinde aziz kılar. Aksi takdirde daima alçak bir mevkide kalırsın. Bundandır ki Cenab-ı Hak, Kitabı Kerim'inde: “Yiyiniz, içiniz, israf etmeyiniz.” buyurmuştur. İnsanlara bütün felaketler, israftan gelir. Her saadet de ılımlı olmaktan doğar. Bundandır ki, Resûlullah her hususta itidalden ayrılmamanızı emreder. Yemek, içmek, yatmak, kalkmak, gezmek, iş tutmak, sarf etmek, söylemek, sükut etmek gibi her işinde ılımlılığı koruyan, muhakkak kâmil ve bahtiyardır. Onun reisliği gerçek bir reislik

olup, ev halkı ve toplum halkı ondan yararlanır. O kimse malını olduğu gibi, sözünü, muhabbetini de idare ederek her türlü saadete erer. İki âlemde saadet, idare ilmini bilmekle başlar. İnsanları aklıyla, malıyla, muhabbetiyle, derecesiyle idare, yerine göre yüze gülme, övülmüş ahlâk güzelliklerindendir. Bundandır ki, bir zât: “İki âlemin rahatı, iki kelimenin içindedir. Biri, dostlarıyla muamelede lütufla hareket, biri de düşmanlarıyla muamelede yüze gülmektir.” buyurmuştur. Yüze gülme, düşmanların yüzüne lütufla gülmektir, onları hallerine göre idare etmektir. Servet hususunda idareye gelince: Bu, geçinmenin belkemiğidir. Bundandır ki kazancının tamamını sarf eden helakte, bir kısmını biriktiren de saadettendir. Çünkü dünyada insan yaşadıkça, akıl ve hayâle gelmeyen ihtiyaçlar karşısında kalır. İşte o zaman, evvelce yaptığı idaresizliğin cezasını görür. Bütün uygarlık bu düsturla hareket etmiş, kazancının bir kısmını ihtiyat olarak bırakmıştır. Ondandır ki, yalnız kazanmayı bilmek yeterli değildir, onu harcamada idare lâzımdır. Resûlullah buna dayanarak “İktisat eden, fakrû zaruret görmez.” (Yani tutumlu olan, yokluk çekmez) buyurmuştur. Bu hadisi şerifi iyi tetkik edersen, seni hayatında ihya edecek bir ilke olduğunu görürsün. Yine Resûlullah, “Para harcamak, iktisat ve geçimin yarısıdır.” buyurmuştur. İşte bu hadis sana her şeyi anlatır. İnsan, her alanda idare ile yükümlüdür. En büyükten en küçüklere kadar bütün insanlar, birbirleriyle idare halindedirler. Bunları iyi bilmek, iyi yol almaya vesiledir. Dünyada en geçimsiz ve huysuzlar, bundan gafil kalanlardır. Bunu hayat tecrübeleri sana öğretirken sen herkesi mümkün olduğu kadar memnun etmeye gayret et. Sözün bunda rolü büyüktür. Doğru sözlü ve doğru özlü ol, yapamayacağına söz verme, idare et, yüze gülüver. Böyle yaparsan gam ve keder görmezsin, herkes seni sever. Hayatın hoş geçer. Aksi halde idaresizlik, seni her sahada helak eder. İyi düşünürken, her yerde idareyi görür ve takdir edersin, şoför, kaptan, kumandan, vali, müdür, baba, ana, evlat, herkes idare ile yükümlüdür. O halde dostlara güzel muamele edip, düşmana nezaketle davranmak, itidali korumak, seni hakiki kâmil kılar. İyi yaşamanın ve saadetin temeli de budur.

12. Düşmanına İkrâm Et

Ümit, hayatta rahat yaşamının sırlarından biri de; düşmanlara ikram etmek, siyasetten de uzak kalmaktır. Düşmanını bilmek, ona karşı tetikte durmakla beraber, ikramla elde etmek, onu kalben esir etmek demektir. Bil ki, bu vasıta ile de o kimsenin ıslahı mümkün olur. Zira her şahsın ıslahı, şahıstan şahısa, zamandan zamana değişir. Bundandır ki düşmanı sevmek, onun ıslahı demektir. Bundandır ki, erenlere söz atan ve soğuk davrananlara, onlar armağan ve hediyelerle karşılık vermişlerdir.

Hasan Basri; kendisine ve iftirada bulunan bir şahsı işittiğinde, ona bir sofraya yemek göndermiştir. Bundan hayrete düşen dostlarına: “Kardeşlerim, o dedikodu ve iftira etmekle bütün sevabı bize gönderdi. Biz de ona bir sofraya yemek gönderdik. Onu slah ederse, aramızdaki muhabbet güçlenir. Hem nefsimizi yenmiş, hem de onu ıslah etmiş oluruz.” buyurmuştur. Bu olaydan görüldüğü gibi, Allah’ın dostları düşmanlarının kalbini kırmayarak, onları ıslaha çalışırlar. Bunlar ne güzel, ne kâmil insanlardır. Bunları sevmemek elden gelmez. Onlar yaratılışa, yaratanın muhabbetinden ötürü bakarlar ve muhabbet ederler. Ve yegâne duyguları iyilik etmek, ıslah etmektir. Bundandır ki, insanların en mükemmeli olan Resûlullah da, düşmanları hakkında beddua edilmesi arzu edildiği zaman “Ben bozmaya değil, düzeltmeye geldim.” buyurmuşlardır.

İşte Ümit, büyükler daima bu yoldan gidip, herkesi mazur görüp, en haşin düşmanları bile lütfkâr hareketleriyle düzeltmeye çalışmışlardır. Ama sen diyeceksin ki: “Fılan dindarı gördüm ki aile efradıyla, çarşı halkı ile daima kavga eder. Onları adam yerine koymaz, dünyada adam kalmadı der.” Yavrum, insan ilim ile ihya olur. İlim ve irfan gözüyle hayata bakmayan, hayatı cehaletin kara gözlüğü ile görmeye başlar. Dünyayı derin bir karanlıkta görüp bunalır. Herkese

sataşıp geçimsizlik yapar. Hatta o kimse bu yolda Allah dostlarını görse bile bilemez. Onları kendi kafasına göre eleştirip kalplerini kırar. Evladım, işte bunlar nefsini düzeltmemiş, bilgisi ve ibadetiyle gururlanan kimselerdir ki, hakikatte reddolunduklarını bilmezler. Bunlardan uzak durmak, uzaktan ikram ve iltifat etmek daha iyidir. Zira bunlar ibadet yolunda kibirli insanlardır. Halbuki, Allah kibirli insanları sevmez. Beyazıd Veli otuz sene, gece gündüz ibadetle meşgul oldu. Kendisine ilham olundu ki: “Halkın hazinesi ibadetle doludur. Maksadın kavuşmaksa, tevazu göster, nefsini alçalt, amel et.” denildi. Bundandır ki Allah dostları, nefislerini alçaltırlar: Kimseye karşı kibirlenmezler. Düşmanlarının bile kalplerini kırmazlar. Nitekim bir arif şöyle buyurmuştur: “Allah yolunun erleri, düşmanlarının bile gönüllerini kırmamıştır. Sana bu makam nasıl olur ki sen dostunla bile cenk ve savaşta bulunuyorsun?” Görüyorsun ki irfan ehlinin yolu, bir başkadır. O halde sen, geniş düşünerek hareket et. Dost tutarken Allah ve Resûlünü sevenleri, sevgileri nispetinde sev. Şahsi düşmanların varsa onları affedip, ikram et. Bununla birlikte, zaman gelir, kâfirlerle cihat da farz olur. Nitekim Cenab-ı Hak: “Ey Nebi, kâfir ve münâfıklarla cihat et, onlara sert muamelede bulun. Onların yeri cehennemdir.” (Tahrim:9) buyurmuştur. Lisanen, kalben ve hâlen Hak yoluna davet için son şart, cihattır. Zaman olur ki, onlara sert davranmak, daha iyi sonuç verir. Çünkü zaman olur ki, sertlik devanın ta kendisidir. Yumuşak ve tatlılığın yapamadığını sertlik yapar. İnsanda bu iki hasletin bulunması, insanı kâmil kılar. Hep cemal (yumuşaklık) ile olmaz; hep celal (sertlik) ile de olmaz. Kemal (olgunluk), celal ve cemalin yerinde ve gerektiği ölçüde kullanılmasıdır.

EK-3: AHİ FÜTÜVVETNAMELERİNE REFERANS OLARAK HZ.ALİ’NİN MİSİR VALİSİNE YAZDIĞI BİR MEKTUP

Hz.Ali’nin Mısır’a vali olarak tayin ettiği Malik bin Eşter’e yazdığı ve bir çok ahi fütüvvetnamesine ilham kaynağı ve referans olan aşağıdaki mektup,o zamanın bu zamanın ve bütün zamanların sonuna kadar bütün insanlığın anayasası mahiyetinde (Kayhan 2006:407) olup evrensel değer ve ilkeleri içeren sosyo-ekonomik,siyasi,hukuki kurumlarıyla dengeli bir topluma yönelik sosyal bütünleşmeyi hedefleyen ve bu bütünleşmenin ancak kişisel gelişim kaygısı ve çabası güden,ahlaki şahsiyet olma idealine yönelmiş bireylerce gerçekleştirileceğini anlatan ahi fütüvvetnameleri ile son derece uyum içerisinde olduğundan çalışmamız için önem arz etmektedir.

Metnin orijinalitesine dokunulmadan Kayhan’ın Ruh ve Beden kitabının 407 ila 420 sayfaları arasından alıntılanmıştır.

HZ.ALİ’NİN MİSİR VALİSİNE YAZDIĞI BİR MEKTUP

1. Görevin Esası

Vergisini toplamak, düşmanları ile savaş yapmak, halkına barış ve huzur, ülkeye kalkınma sağlamak için Mâlik bin Hâris el Eşter’i Mısır’a vali olarak atadığı zaman Allah’ın kulu, müminlerin emiri Hz. Ali’nin ona emri şudur:

O’na Allah’tan ittikayı, Allah’a itaat yolunu seçmesini, Kitabı’nda emrettiği farzlarla sünnetlere uymasını emreder. O farz ve sünnetler ki, onlara uyulmadıkça hiç kimse saadet yüzü göremez ve onları benimseyen de asla hüsrana uğramaz. Bir de ona eliyle, diliyle ve kalbi ile Cenab-ı Hakk’a hizmette bulunmasını emreder. Çünkü Allahu Zülcelâl Hazretleri kendisine hizmet edene

yardıma, kendisini ağırlayanı da izzetlendirmeye kefil olduğunu buyurmaktadır. Sonra ona, şehvetlere saldırdıkça nefsini kırmasını, serkeşlik ettikçe de dizginlerini çekmesini emreder. Zira nefs alabildiğine fenalığı emreder, meğer ki Cenab-ı Hak o kişiyi merhametiyle korumuş olsun.

2. En Kıymetli Azığın

Şimdi bilmiş ol, ey Mâlik, ben seni öyle memleketlere gönderiyorum ki senden evvel birçok hükümetler oralarda adalet sürdürdü ve zulmetti. Sen vaktiyle nasıl evvelki valilerin icraatını gözden geçirdiyse, halk da şimdi senin icraatını öyle gözetecek. O zaman senin onlar hakkında söylediklerini, halk da şimdi senin hakkında söyleyecek. Kimlerin salih olup olmadığı, ancak, Allah'ın kendi kullarının dilinden söylediği sözlerle anlaşılır. Onun için biriktireceğin en güzel azık, iyiliğe yönelik işlerin olsun. Heveslerine hakim bulun. Sana helâl olmayan şeylerde nefsine karşı sıkı dur. Zira gerek hoşlandığı, gerek istemediği şeylerde nefse karşı sıkı durmak, onun hakkında adaletin ta kendisidir.

3. Halka Sevgi ve Merhamet Besle

Halk için kalbinde sevgi ve merhamet duyguları ile lütuf meyilleri besle. Sakın biçarelerin başına, kendilerini yutmayı ganimet bilen yırtıcı bir canavar kesilme! Çünkü bunlar iki sınıftır; ya dinde bir kardeşin, ya yaratılıştaki bir eşin. Evet, bunların kabahatleri bulunabilir; kendilerine birtakım kusurlar da arız olabilir. Hata ile, yahut kasıtlı olarak işledikleri kabahatleri olsa da, ellerinden tutup doğru yola getirmek pek mümkündür. Nasıl Allah'ın kendin için affını ve hoşgörüsünü istersen, onlara da affını ve hoşgörünü bol bol ver. Çünkü sen onların üstünde bulunuyorsun; valilik yetkilerini sana veren ise senin üstünde bulunuyor. Allah ise valiliği sana verenin de üstündedir ve kullarının bütün işlerini hakkıyla görmeni istiyor, seni onlarla imtihan ediyor. Sakın Allah ile harbe girip

de kendini O'nun gazabına siper etme! Çünkü ne intikamına dayanacak kudretin var, ne de O'nun af ve merhametinden müstağnisin.

4. Alçak Gönüllü ve Ölçülü Ol

Sakın affettiğinden dolayı asla pişman olma; sakın hiçbir cezalandırman için de katiyyen sevinme. Sakınmak imkânını buldukça hiçbir badireye atılma. Bir de sakın “Ben tam bir kudret sahibiyim, emrederim, itaat ederler” deme. Çünkü böyle bir davranış, kalbin fesadı, dinin zayıflaması ve felakete yaklaşma ile sonuçlanır. Şayet elindeki kudret sana bir büyüklük ve tahakküm hissi verirse, hemen üstündeki Melekut'un büyüklüğüne şöyle bir bak. Kainatı sevk ve idare eden o muazzam ve muhteşem ilâhi gücü ve senin kendi nefsine bile güç yetiremeyeceğin şeylerde, Allah'ın nasıl bir mutlak kudret sahibi olduğunu düşün. İşte bu düşünceler, senin o yükseklerde gezen bakışlarını yere indirir; şiddetini giderir, seni bırakıp giden aklını başına getirir. Sakın Allah ile büyüklük yarışına kalkışma, sakın büyüklük (*azamet*) ve zorlayıcılığında (*ceberut*) O'na benzemeye özenme. Çünkü Fâtır-ı Zülcelâl Hazretleri her zorbayı zelil, her büyükleneni de hakir eder bırakır.

5. Adaletten Ayrılma

Kendin hakkında, sana yakınlığı olanlar hakkında, tebaan arasında kendilerine meyil beslediklerin hakkında; Allah'a ve Allah'ın kullarına karşı adaletten katiyyen ayrılma. Şayet böyle yapmazsan zulmetmiş olursun. Halbuki Allah'ın kullarına zulmedene karşı bu mazlumların davacısı, bizzat Hz. Allah'ın kendisidir. Allah da birinin hasmı oldu mu, artık o kimsenin tutunabileceği bütün deliller bâtıldır. Ve ölünceye, yahut tövbe edinceye kadar onunla harb içinde bulunur. Dünyada zulüm kadar, Allah'ın lütuflarını izale edecek ve kahrını

hızlandıracak bir şey olamaz. Zira Cenab-ı Hak zulüm altında inleyenlerin beddualarını işitir; zalimleri ise gözetleyip durur.

6. Toplumu Esas Al

İşlerinin içinde öylesini ihtiyar etmelisin ki, hak hususunda en ortası, adalet itibariyle en yaygını olsun, sonra halkın çoğunluğunun rızasını da en çok sağlasın. Zira toplumun hoşnutsuzluğu karşısında, şahısların rızası hükümsüz kalır; şahısların kırgınlıkları ise toplumun rızası içinde kaynayıp gider.

Sonra vali için, kodaman takımı kadar iyi günlerde yükü ağır basan, kara günlerde yararı az dokunan, adaletten hoşlanmaz, istemekten usanmaz, verilince şükür bilmez, verilmezse değme gadirle savulmaz, felakete sabırsız bir topluluk da yoktur. Halbuki İslam'ın esasını meydana getiren Müslümanların kıymet ölçüsü, toplumun çoğunluğu olduğu gibi, dinin ve devletin kuvveti de, toplumda düşmana karşı savaşılabilecek da ancak toplumun çoğunluğudur. Onun için samimiyetin ve meylin daima topluma dönük bulunmalı, ve onların refahına dikkat etmelisin.

7. Halkın Ayıplarını Araştırma

Halkın arasında yanına hiç yaklaştırmayacağın, kendisinden en çok nefret edeceğin kimseler ise, halkın ayıplarını en ziyade araştıranlar olmalıdır. Zira insanların öyle ayıpları vardır ki, bunların örtülmesi görevi, herkesten önce valiye düşer. Binaenaleyh bu ayıpların sana gizli kalanlarını sakın eşeleme. Senin vazifen, bilgine ulaşanları düzeltmekten ibarettir. Bilmediklerine gelince, onlar hakkındaki hükmü Allah verir. Evet, sen halkının ayıbını gücün yettiği kadar ört ki, Allah da senin, halkından gizli kalmasını istediğin şeylerini örtsün.

8. Yanına Yaklaştırmayacakların

İnsanlar hakkındaki bütün kin düğümlerini çöz; seni intikama doğru sürükleyecek iplerin hepsini kes. Sence açıklık kazanmayan şeylerin tümü hakkında anlamamış görün, şunu bunu gammazlayanın sözüne sakın çarçabuk inanma. Çünkü gammaz ne kadar saf görünürse görünsün, yine hilekardır. Sakın, ne seni yokluk ihtimaliyle korkutarak ikram etmekten geri çevirecek cimriyi, ne zor ve ağır işlere karşı azmini gevşetecek korkağı, ne de zulme saparak sana ihtirası iyi gösterecek hırslıyı danışma meclisine sokma. Çünkü cimrilik, korkaklık ve hırs öylesine ayrı ayrı tabiatlardır ki ancak, Allahu Zülcelâl hakkında beslenen sui-zan bunların hepsini bir araya getirir. Sana müşavir olacakların en kötüsü, senden evvel şerli kimselerle işbirliği yapmış ve onların suçlarına ortak olmuş kimselerdir. Böyleleri katiyyen senin mahremi olmamalı. Çünkü bunlar, canilerin yardımcıları ve zalimlerin dostlarıdır.

9. Kendine Müşavir Edineceklerin

Ne hacet; hiçbir zalime zulmünde, hiçbir günahkâra cürmünde yardım etmeyen kimseler arasında bunların yerini tutacak öylelerini bulabilirsin ki bunlar, ötekilerin görüş ve tedbirlerine tamamiyle sahip, buna mukabil onların günah ve suçlarından kesin olarak temizdirler. İşte senin için böylelerinin yükü en hafif, yardımı en çok, sana şefkati herkesinkinden fazla, senden başkasına muhabbetleri ise o nisbette azdır. Böyle kimseleri hem özel, hem de genel toplantılarında kendine yakın edin. Sonra, bu şahıslar içinden en ziyade onu beğenmelisin ki; sana acı gerçekleri herkesten ziyade o söylesin ve şayet Allah'ın, sevdiği kullarının yapmasına razı olmadığı bir harekette bulunmak istersen, sana yağcılığa kalkışıp teşvik etmesin.

Bir de sadık ve kanaatkar adamları kendine sırdaş edin. Eğer bunlar seni alkışlamazlar ve yapmadığın birtakım işleri sana isnad ile keyfini getirmezlerse,

bunu da anlayışla karşıla. Zira alkışa ve yersiz övgüye müsamaha etmek, insanı büyüklenmeye sevk eder ve kibire yaklaştırır. Sakın insanların iyisi ile kötüsü, senin yanında bir olmasın. Zira onları böylece eşit görmek, bir taraftan iyileri iyilikten soğuturken, kötülerin de fenalığa olan meylinde onlara cesaret verir.

10. İyi Niyeti Yaygınlaştır

Bilmiş ol ki, vali ile halk arasında karşılıklı güven ve iyi niyeti davet eden şey, valinin kendilerine hizmette bulunması, yüklerini hafifletmesi ve adaletle hükmetmesidir. O halde insanların arasında iyi niyetin gelişmesini sağla. Zira seni zorluk ve sıkıntılardan ancak onların iyi niyeti kurtaracaktır. Onlara yaptığın bu iyiliklerin mükafatını, sana karşı duyacakları güven ile görürsün. Onlara kötü muamele etmenin karşılığı ise, sana duyacakları düşmanlıktır.

11. Güzel Adetleri Devam Ettir

Bu ümmetin ileri gelenleri tarafından işlenerek, herkesin benimsediği ve halkın iyi bir şekilde tatbik ettiği güzel bir âdeti, sakın kaldırayım deme. Bu güzel âdetlerin faydasını giderecek yeni bir şey oluşturmaya da asla kalkışma. Çünkü mükafat o iyi âdeti koyan kimsenin, vebal ise onu kaldırdığından dolayı senin olur.

12. Daima Danışarak İş Yap

Memleketin yararına olan tedbirleri tesbit etmek ve senden evvel insanlara huzur, güven, doğruluk ve iyilik sağlayagelmiş şeyleri devam ettirmek hususunda, alimler ve arifler ile sürekli olarak görüş ve danış.

13. Toplumdaki Kesimler

İyi bil ki, toplumda çeşitli kesimler vardır. Bunlardan herbirinin sağlık ve iyiliği diğerlerinin sağlık ve iyiliğine bağlı olup, bunlardan hiçbiri diğerinden

müstağni olamaz. Bu kesimlerden biri Allah yolunda askerlik edenler, diğeri kamu görevlileri, bir başkası adaleti dağıtmayla görevli hakimler, biri vergileri yumuşaklık ve insafla toplayacak tahsildarlar, bir başkası da cizye ve vergi ödeyen ehl-i zimmetle müslümanlar, bir kısmı ticaret ve zenaat erbabı, bir diğeri de fakirlik ve ihtiyaç içindeki yoksullardır. Cenab-ı Hak bunlardan herbirinin hak, vazife ve yükümlülüklerini bildirmiştir. Bunların hepsi ya Allah'ın Kitabı'yla, ya da muhterem Peygamberimiz Sallallahu Aleyhi Vesellem Efendimiz'in sünnetiyle belirlenmiş ve daima yürürlükte olan mahfuz bir kanun halinde bizlere tevdi buyurulmuştur.

Askerler, Allah'ın izniyle halkın kaleleri, valilerin şerefi, dinin izzeti, asayişin vasıtalarıdır. Devlet ancak bunların sayesinde ayakta durabilir. Buna mukabil, devletin desteği olmadıkça da asker ayakta duramaz. Askerlerimizin düşman karşısında başarılı olmalarının sebebi, kendi yolunda savaştıkları için Allah'ın onlara verdiği güç ve üstünlüktür. Fakat onların karşılamak zorunda oldukları maddi ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaçlarını gidermek için de, devlet vergilerinden olan gelire dayanmaya mecburdurlar. Askerler ile vergiyi ödeyen sivil halkın her ikisinin de birbirlerinin işbirliğine ihtiyaçları vardır.

Hakimler adaleti dağıtırlar, memurlar ise kamu hizmetlerini ifa eder ve vergileri toplarlar. Bunların yanında devlet gelirlerine katkıda bulunan ticaret ve zanaat erbabının vücudu şarttır. Zira gelirlerinin kaynaklarını, ticarethaneleri ve başkalarının meydana getiremeyeceği sanat eserleri ile, ancak bunlar temin edecektir. En sonda fakir ve ihtiyaç sahibi kimselerin teşkil ettiği yoksul kesim geliyor ki, bunların ayakta tutulması bütün diğer kesimlerin üzerinde bir yükümlülüktür.

Bu kesimlerin herbirinin, Allah'dan kısmeti ve hâceti miktarınca vali üzerinde hakkı vardır. Vali, Allah'ın kendisini görevlendirdiği bu yükümlülüğün altından, ancak bizzat ve azami ihtimamla ve Allah'tan yardım ve destek dileği

ile birlikte, hafif-ağır bütün işlerde nefsini, doğruluğa, sabıra ve tahammüle alıştırmakla kalkabilir.

14. Askerler

Askerlerin başına öyle birini geçir ki, Allah'a, Resulüne ve devlet başkanına karşı sence hepsinden daha bağlı ve sadık, kalbi hepsinden temiz ve aklı başında olmak itibariyle, hepsinden üstün bulunsun. Kızgınlık anında ağır davransın; özürleri sükun ile dinlesin; zayıflara acısın; kuvvetlilerden uzak dursun; öyle öfke ile kalkıp çaresizlikle oturan takımından olmasın.

Şerefli bir geçmiş, güzel bir itibar ve iyi hallere sahip ailelerin mensupları ile, devamlı ve yakın bir şekilde ilgilen. Şecaat sahibi ve yüksek meziyet sahibi kimselere iltifat et. Çünkü bunlar, iyilikleri kendilerinde toplayan fazilet ve kerem sahibi bir toplulukturlar. Kendilerini desteklemek için verdiği şey çok bile olsa, nazarında asla büyümesin. Sana karşı gösterdikleri minnet ifadeleri az bile olsa, bu da gözüne katiyyen hakir görünmesin.

Böylece hareket etmen, onların sana karşı sadakat ve ihlâslarını, keza hüsnü zanda bulunmalarını mûcib olur. Bir de onlara ait işlerin büyüğünü görüyorum diye küçüğünü takipden geri durma. Zira ufak bir lütfundan yararlanabilecekleri yerler olduğu gibi, büyük lütfundan müstağni kalmayacakları yerler de olur.

Ordunun başındakiler arasında sence en değerli o kimseler olmalı ki, askere iyilikte bulunsun. Ayrıca, hem onları hem de geride kalan ailelerini sıkıntıya düşürmeyecek şekilde, kendi varlıklarından fedakarlıkta bulunsun. Öyle ki bu sayede düşmana karşı savaşırken, hepsinin düşüncesi bu görevde birleşbilsin. Valiler için ülkede adaletin ayakta durmasından, bir de halkın dinine karşı sevgi göstermesinden daha büyük bir saadet ve huzur vesilesi yoktur. Zira yürekler salim olmadıkça, sevgi gösteremez. Sonra askerin senin hakkındaki

samimiyet ve bağlılığı, ancak kumandanlarından memnun olmalarıyla ve kumandanlarını aşağı görüp bir an evvel başlarından çekilmelerini istememeleriyle mümkündür. Sen, kendilerine ümit sahası aç, övgüye lâyık olanları sena etmekte ve büyük olaylarda bulunmuş olanların başardıkları iyi işleri anarak anlatmakta kusur etme. Zira bunların kahramanlıklarını sık sık anman, inşaallah şecaat erbabı insanları coşturur, (*düşmanla*) savaşmak istemeyenleri de gayrete getirir. Sonra, bunlardan herbirinin fedakarlığını iyice tanı. Hem sakın birinin hizmetini, başkasının hizmetiyle bir arada zikretme. Kimseye gösterdiği şecaatla nisbet kabul etmeyecek, değersiz bir mükafat verme. Bir de, mevkinin küçüklüğü, bir adamın kıymet ve yararlılığını küçültmene asla sebep olmasın.

Sonra altından kalkamadığın hadiseleri, kestirip atamadığın işleri Allah’a ve Resulüne gönder. Zira, Cenab-ı Hak doğru yola gitmesini dilediği bir topluma, “Ey iman edenler, Allah’a itaat edin. Peygamber’e ve içinizden olan ulül emre (*emir ve kumanda sahiplerine*) itaat edin. Şayet bir şeyde anlaşılamazsanız, onu Allah’a ve Peygamber’e gönderin,” buyuruyor. Allah’a havale edin demek, kitabındaki hükümlere sarılmak demektir. Resul’e göndermek demek, onun toplayıp birleştiren ve tefrikaya meydan vermeyen sünnetine uymak demektir.

15. Adliye ve Hakimler

Halk arasında, hüküm vermek için öyle bir kimse seç ki, sence onların en değerlisi bulunsun, işten sıkılmasın; görüşmeye gelenlerden sinirlenerek inada kalkışmasın, hatasında ısrar etmesin; hakkı gördüğü an (*doğruyu gördüğü anda*) döneceği yerde dili tutulup kalmasın; hiçbir zaman tamah ettiği bir menfaatin kaybolacağı gibi bir endişeye düşmesin; meseleyi özüne kadar anlamadıkça, hemen hâsıl ettiği kanaati kâfi görmesin. Şüphelerde en çok durur; delillere en ziyade sarılır; hasmın müracaatından en az usanır; övülme ile şımarmaz; heyecanla eğilip, bükülmez olsun. Aslında böyle kimseler de pek nadirdir.

Sonra bu zevatın vereceği hükümleri sık sık tahkik et ve kendilerine zaruretlerini giderecek, halktan ihtiyaçlarını kesecek kadar ikramda bulun. Hem, onlara senin yanında öyle bir mevki ver ki, sana yakın olanlardan hiçbirisi, o mevkiye göz dikemesin ve o zevat başkalarının sana gelip de, kendilerine karşı hainlik edemeyeceklerinden emin olsunlar. Bu hususta gayet dikkatli bulunmalısın. Çünkü bu din, kötü adamların elinde esir oldu, onun namına istenilen yapılıyor ve onunla dünya elde edilmeye uğraşıyor.

16. Diğer Görevliler

Tayin edeceğin diğer memurlar konusunda da dikkatli ol, çünkü en çok menfaat düşkünü kimseler, şahsi çıkarları için bu görevlere haristirler. Sakın şahsi yakınlık veya tesir altında kalarak hiçbir kimseye vazife tevdi etme. Çünkü bencillik ve tarafgirlik, zulüm ve hiyanete götüren iki sebeptir.

Bu işler için, iyi halleri ile bilinen ailelerden gelen, iyi yetişmiş, tecrübeli, hâyâ sahibi, İslam'a hizmeti geçmiş kimseleri araştı. Zira ahlâkı en dürüst; namus ve şerefi en sağlam olanlar, tamahın cazibesine en az kapılır ve işlerin varacağı neticeleri en isabetli şekilde götürürler.

Bunların geçimlerini de geniş bir surette temin et. Çünkü bu tutumun, kendilerini iyiliğe sevk etme hususunda kuvvetli bir destek olacağı gibi, elleri altındaki şeylere tenezzül etmekten de o sayede uzak kalırlar.

Ayrıca, şayet emirlerine karşı gelir veyahut emaneti sakatlarırsa, bu, senin onlara karşı kullanacağın bir delil olur.

17. Denetime Önem Ver

Sonra bunların icraatını da takip et, arkaları sıra vefa sahibi ve doğruluktan ayrılmayan gözcüler gönder. Zira onların işleri nasıl gördüklerini

böylece gizlice öğrenmen, onların emaneti muhafazalarına ve halka güzel bir şekilde muamelelerine sebep olur.

Yardımcılarına karşı da ihtiyatlı bulun. Şayet içlerinden biri elini hıyanete uzatır ve gözcülerinin vereceği haberler de onun bu hıyanetini doğrularsa, şehadetin bu kadarını kâfi görerek, onun hak ettiği cezayı bedeni üzerinde uygularsın. Bu hıyaneti ile topladığı malı elinden alır, kendisini de zillet mevkiine diker; alnına hıyanet damgasını vurur, boynuna suçluluk halkasını geçirirsin.

18. Vergi Yönetimi ve Kalkınma

Sonra vergi tarh ve tahsil işinin idaresinde de büyük itina göster ve takip et. Çünkü verginin düzeltilmesi suretiyle vergi yükümlülerinin sağlıklı ve iyi bir duruma kavuşturulmaları, diğerlerinin de sağlıklı ve iyi bir duruma kavuşturulması demektir. Zira diğerlerinin iyiliği, ancak bunların iyi olmalarına bağlıdır.

Çünkü halkın hepsi vergi gelirlerine, dolayısıyla vergi ödeyenlerin mevcudiyetine muhtaçtır. Bu bakımdan memleketin imarına sarf edeceğin emek, vergi toplamaya harcayacağın himmet ve gayretten fazla olmalı. Zira ödeme gücü ancak ülkenin kalkınması ile elde edilebilir. Kalkınmasız vergi toplamak isteyen kimse, ülkeyi harabeye çevirir. Halkı helâk eder, defteri de pek kısa zaman içinde dürülüp kapanır.

19. Zor Durumdakilere Yardım Et

Şayet yüklerinin ağırlığından, yahut bir afetten, yahut yağmurların, suların kıtlığından, veya toprakların su altında kalmasından, yahut kuraklık istilasından şikayette bulunurlarsa, tesirini umduğun bütün vasıtalarla müracaatla dertlerini hafifletmeye çalış. Bu hususta hiçbir fedakarlık, katiyyen sana ağır gelmesin. Zira bu, öyle bir yatırımdır ki; ülkeni imar, vilayetini güzelleştirmeye sarf için o

yatırdığın sermayeyi, onlar bir gün sana fazlası ile iade edeceklerdir. Üstelik bu sebeple onların övgülerini kazanacak, haklarında gösterdiğin adaletinden dolayı iftihar edebileceksin. Hem sen bu sermayeyi, fazlası ile iade edeceklerine güvenerek veriyordun. Zira kendilerini hoşlukla refaha kavuşturduğun için vermiş olduklarının misillerini biriktireceklerine; adalet ve hoşlukla muamelen sebebiyle de senden emin bulunduklarına güvenin vardı. Evet, günün birinde yardımlarına dayanacağın bir hadise zuhur eder, bakarsın ki gönül hoşluğu ile bütün yükü üzerlerine almışlar, taşıyorlar.

20. Kalkınmayı Esas Al

Kalkınmış ülkeler yük taşımaya dayanıklıdır. Yüklediğin kadarını götürebilir. Memleketin harab olması ise, halkının sefaletе düşmesindendir. Ahaliyi sefil eden sebep de ancak, valilerin servet toplamaya düşkünlükleri, mevkilerinde uzun müddet kalmayacaklarını zannetmeleri, bir de geçmiş ibretlerden yeteri kadar ibret alamamalarıdır.

21. Özel Görevliler

Sonra (*diğer*) memurlarının haline de iyice dikkat et. İşlerine en iyilerini getir, hususiyle tertibatını, sırlarını tevdi edeceğin, yazılarını yazdıracağın adamları öyle seç ki soyu temiz, ahlâkı düzgün olsun. Gördüğü itibarla şımarıp başkalarının yanında sana karşı gelmeye cüret edenlerden olmasın. Görevlilerinin sana yazdıklarını getirip göstermekte, senin tarafından verilecek cevapları, dosdoğru yazarak göndermekte ve senin hesabına alıp senin hesabına vereceği şeylerde, gafleti sebebiyle kusur etmesin. Senin lehine bulduğu bir akdi (*muameleleri*) sağlam tutsun, aleyhinde bulunduğunu da çözmek hususunda zaaf göstermesin. Kendisine yüklenen görevler dolayısıyla nasıl bir mevkide olduğundan, asla habersiz bulunmasın. Zira kendi kıymetini bilmeyen, başkasının değerini hiç bilmez.

Sonra bu memurların seçiminde sadece görünüşlerini inceleyişin, bir de iyiye yoruşun yeterli olmamalı. Çünkü insanlar, daima masum tavırlar takınarak ve gayretkeşlik ederek, görünüşlere göre hüküm veren valilerin gözüne girebilirler. Halbuki böyle bir yaklaşımın esasında ihlâs namına hiç bir şey yoktur. Onun için senden evvelki değerli valilere hizmet etmiş kimseleri araştırarak, halk arasında çok iyi bir nam bırakmış, güvenilirlikleri en ziyade tanınmış olanlarını seç. Böyle bir hareket, senin Allah'a ve kendisinden bu valilik görevini aldığın kimseye karşı ihlâsını gösterir. Bir de işleri taksim ederek bir kısmın başına bu memurlardan birini geçir ki, iş büyük olursa altında ezilmesin; çok olursa toplamasını bilemeyip de dağıtmasın. Şayet memurların hatasını görür de aldırılmazsan, kendin utanacak ve ayıplanacak bir duruma düşersin.

22. Ticaret ve Sanayi

Sonra, ticaret ve zanaatla uğraşanlar vardır ki bunların bir kısmı, oturduğu yerde çalışır, bir kısmı şuraya buraya mal götürür; bir kısmı da elinin emeği ile geçinir. Bunların hepsine iyi muamele et ve başkalarınca da öylece muamele edilmeleri için öğütlerde bulun. Çünkü bunlar memleket için hayırlı hizmetlerin sebepleri ve faydalanma vesileleridirler. Onlar hayır ve yararı, ülkenin toprağındaki, denizindeki, ovalarındaki, dağlarındaki uzak ve yakın yerlerden getiriyorlar. Bunlar, memleket için barış ve güven adamlarıdır.

Ne kargaşa çıkarmalarından korkulur, ne de fesatlarından endişe edilir. Kendilerinin, gerek senin yanındaki, gerekse ülkenin diğer taraflarındaki işlerini takip et. Bununla beraber şurasını da iyi bil ki, bunların çoğunda aşırı bir tamahkarlık ve çirkin bir hırs ile birlikte, zaruri ihtiyaç maddelerinde stokçuluk, alım satımda da hilekarlık olabilir. Bu ise halk için zarar, valiler içinse ayıptır.

23. İhtikâra Mani Ol

Bundan dolayı stokçuluğa mani ol. Çünkü Peygamber Aleyhissalatu Vesselam Efendimiz, ihtikârı men buyurdular. Alım, satım doğru tartılarla olmalı ve alanı da, satanı da ezmeyecek, mutedil fiyatlar çerçevesinde yapılmalıdır. Herhangi bir kimse senin yasağından sonra stokçuluğa yanaşırsa, ifrata varmamak şartıyla, onu hemen cezalandır.

24. Fakirler ve Yoksullar

Hele alt kesimdeki, her türlü çareden mahrum fakirler ve çaresizlerle felaketzedeler, kötürümler hakkında Allah'dan korkmalı, hem de çok korkmalısın. Bu kesimde halini söyleyen de var, söyleyemeyen de. Allah'ın bunlara ait olmak üzere, korunması için seni görevlendirdiği hakkı çok iyi koru. Oradakilere Beytül mâlinden (*hazinenden*) bir hisse, başka yerlerde bulunanlara da her memleketin fakir müslümanlara mahsus gelirinden birer hisse ayır. Çünkü en uzaktakilerin de, en yakındakiler gibi hakları mevcuttur. Cümlesinin hakkını gözetmek ise, sana emanet edilen bir vazifedir.

25. Hiçbir İşi İhmal Etme

Sakin azamet (*büyüklik*), seni onlarla uğraşmaktan alıkoymasın. Zira işlerin mühim olanlarını iyi gördüğün için ehemmiyetsizini yüzüstü bırakırsan, mazur görülemezsin. Bu sebepten, kendilerini düşünmekten geri durma ve zavallılara ekşi çehre gösterme. Yine bunlardan olup da aşağı görülme veya başka kimselerin onları hesaba almamaları yüzünden, işleri sana kadar gelemeyenleri araştır. Sırf bunlar için Allah'tan korkan, alçak gönüllü ve emin bir adam tahsis et ki arada vasıta olsun ve onların işini sana bildirsın. Hasılı öyle çalış ki, Allah'ın huzuruna çıktığın zaman, "Gücümün yettiğini sarfettim," diyebilesin. Halkın bu kesimi adalet ve yardıma, başkalarından ziyade muhtaçtır: Onun için herbirinin hakkını vermeye son derece itina et.

26. Yetim ve Yaşlılar

Sonra yetimlerin ve yaşlı bulunduğu halde, hiç bir çaresi olmayan kimselerin geçimini de üzerine al. Vakıa bu işler valiye ağır gelir, lakin şunu unutma ki ne kadar hak varsa, hepsi de ağırdır. Bunu Allah yalnız o kimselere kolaylaştırır ki, halden ziyade akıbeti (*işin sonunu*) düşünerek, nefsinin dayanıklılığa alıştırmak ve kendi hakkında Allah'ın vaadinin doğruluğundan emin bulunur.

27. Dilek ve İhtiyaç Sahipleri

İhtiyaç sahipleri için sırf kendileriyle meşgul olacağın bir zaman ve mekân ayır ve hepsiyle beraber otur da, seni yaratan Allah'ın rızasını celbedecek bir tevazu göster. Sonra askerini, yardımcılarını, muhafızlarını, zabıta memurlarını yanlarında bulundurma ki, söylemek isteyen çekinmeden derdini dökülsün. Ben Peygamber Sallallahu Aleyhi Vesellem'den bir kaç yerde işittim, şöyle buyurmuştu: "İçindeki zayıfın hakkı, serbestçe kuvvetlisinden alınamayan bir millet, hiç bir zaman kuvvetlenemez." Bir de bunların münasebet almayan sözlerini yahut da dertlerini anlatabilmedeki acizliklerini hoşgör, kendilerine karşı hırçınlık etme, büyüklük gösterme. Bu yüzden Cenab-ı Hak sana Rahmet kanatlarını açar; taatına mukabil sana sevabını ihsan eder. Hem verdiğini güler yüzle, gönül hoşluğuyla ver, vermediğin takdirde kabul olunabilecek özürler dile.

Sonra senin işlerinin içinde öyleleri vardır ki, onları bizzat senin ifa etmen gerekir. Mesela memurların yetersizlik gösterince, taşradaki görevlilere cevabı sen vereceksin. Halkın ihtiyaçları artık senin yardımcılarının altından kalkamayacağı dereceyi buldu mu, bunun icabına yine sen bakacaksın. Bir de her günün işini o gün gör, çünkü diğer günlerin kendisine mahsus işi vardır.

28. Allah’a Karşı Kulluk Vazifelerini İhmal Etme

Her ne kadar, niyet halis olmak ve halkın selametine hizmet etmek şartıyla bu çalışmalarının hepsi Allah içinse de, sen yine vakitlerinin en hayırlısını, Allah ile arandaki durumlar için nefsine hasret. Allah rızası için eda edeceğin taatın en başlıcası da, Zat-ı İlâhi’ye has olan farzları yerine getirmekten ibaret olsun. Gecende ve gündüzünde bedeninden Allah’a ait bulunan kulluk hissesini ayır ve seni Cenab-ı Hakk’ın yüce huzuruna yaklaştıran bu taatı, vücuduna her neye mal olursa olsun, eksiksiz ve gediksiz eda et. Şayet namazında halka imam olmuşsan sakın ne bıktıracak kadar uzun, ne de bir hayra yaramayacak kadar kısa kıldırma. Çünkü halkın içinde öyleleri vardır ki, hastalık sahibidirler; öyleleri de vardır ki iş sahibidir.

Peygamber Sallallahu Aleyhi Vesellem beni Yemen’e gönderirken, “Onlara namazı nasıl kıldırayım?” demiştim. “En zayıflarının namazı gibi kıldır,” ve ayrıca, “Müminlere karşı çok merhametli ol,” buyurmuşlardı.

29. Halktan Uzak ve Saklı Kalma

Buraya kadar söylediklerime ilaveten, bir hususu da asla unutma: Sakın halkından uzun müddet uzak veya saklı durma. Çünkü valinin halktan saklanması, halkta yanlış kanaatler uyandırma yanında, valinin işlerine vukufunu da azaltır. Valilerin perde arkasında oturmaları, perdenin dışında dönen işlere muttali olmalarına mani olur. Bunun sonucunda onların gözünde hadiselerin büyüğü küçülür, küçüğü de büyür. Güzeli çirkin, çirkin de güzel olur; hak ile bâtıl karışır. Vali de en nihayet beşerdir. Halkın kendi nazarından gizli kalan işlerini nereden bilecek? Halkın üzerinde nişaneler yok ki ona bakarak doğruları, yalanın her türlüünden ayırmak mümkün olabilsin.

Şimdi sen mutlaka, şu ikiden birisin: Eğer hak yolunda çalışan, gönlü gani bir adamsan... Bu takdirde vacib olan her hakkı ödemekten, yahut kerimane bir

harekette bulunmaktan çekinip sakınmanın ne anlamı var? Eğer böyle değil de cimriliğe müptela bir adamsan... Zaten bu durumda halk senin ihlâsından ümit kestikleri gibi, istemekten de o kadar çabuk vazgeçecekler ki, o zaman senin ortada görünmemen neye yarar? Her halükarda, halktan uzak kalmak hoş bir şey değildir. Özellikle, eğer senin görevin halkın ihtiyaçlarını ve dileklerini göz önüne almak ise, halk tarafından sana arzedilecek ve çoğu ya bir zalimden şikayet, ya bir muamelede adalet talebi gibi dileklerin, seni asla ürkütmemesi gerekir.

30. Yakınlarına Dikkat Et

Sonra valinin etrafında, seçkin kimseleri ile kendisine pek yakın olanları vardır ki, bazen bunların iltimasları, haksızlıkları ve muamelelerinde insafsızlıkları görülebilir. Sen, bunların zararını, bu gibi hallerin sebeplerini ortadan kaldırmak suretiyle gidermelisin. Etrafındakilerden, ileri gelenlerinden ve akrabandan hiç birine katıyyen toprak (devlet elindeki bütün imkânlardan yararlanma hakkı) verme, ve bunlardan hiçbiri senden cesaret alıp da, müşterek su yahut müşterek diğer bir iş tutarak, etrafındakilere zarar verecek ve zahmeti başkalarına yükletecek surette zahire biriktirmeye katıyyen tamah edemesinler. Çünkü bunun kârı, senin değildir. Fakat onların zararı ise dünyada ve ahirette sana döner. Sonra, senin yakının olsun veya olmasın, herkesi hakkı kabul etmeye zorla. Eğer has adamların ve yakınlarından biri yasaları çiğnemiş ise, senin için ne kadar güç olursa olsun, cezasını eksiksiz icra et. Bu hususta sabır, sebat ve dikkat göster ve davranışın sonunu gözet. Çünkü bunun sonu hayırdır.

Şayet halkta senin zulmettiğin zannı hâsıl olmuşsa, kendilerine özrünü bildirerek hakkındaki zanlarını değiştir. Çünkü böyle yapmakla, önce kendi nefsinin kırıncı, sonra idaren altındaki halka tatlılıkla muamele etmiş, ayrıca kendini mazur göstermiş olursun. Üstelik onları hak üzerinde daim kılmaktan ibaret bulunan ana maksadına da, bu sayede ulaşmış bulunursun.

31. Barış ve güvenlik

Düşmanın tarafından sana teklif olunan sulh (*barış*), rızayı ilâhiye muvafık ise, katiyyen reddetme. Zira barışta askerine istirahat, sana endişeden rahat, ülken için de selamet vardır. Lakin barıştan sonra, düşmanından sakın ve hem de çok sakın. Öyle ya, belki düşmanın seni gafil avlamak için sana yaklaşmak istemiştir. O sebepten ihtiyata sarıl, bu hususta asla hüsnü zanna kapılma.

32. Anlaşmalara Riayet Et

Şayet düşmanla aranızda bir sözleşme akd etti isen, yahut ona karşı bir taahhüdün varsa, yapılan sözleşmeye riayette bulun, ahdini yerine getir. Verdiğin sözü muhafaza için, icab ederse hayatını bile feda et. Çünkü, arzularının birbirinden farklı, düşüncelerinin ayrı olmasına rağmen, insanların ilâhi farzlar arasında, ahidlere vefa (*tam yerine getirilmesi*) kadar üzerinde birleştikleri bir şey yoktur. Hatta müşrikler de hıyanetin vahim neticelerini gördükleri için, müslümanlara karşı ahde vefaya dikkat ediyorlar. Binaenaleyh sakın verdiğin sözden dönme; sakın ahdine hıyanet etme; sakın düşmanını aldatma. Zarar ve mahrumiyete mahkum, akılsız ve cahillerden başkası Allah'a karşı gelmek cüretini gösteremez. Allah Teala, ezelî rahmeti icabı, O'nun için yapılan sözleşmeyi kulları için, şefkati sayesinde barınacakları emin bir sığınak; bu emin sahada asude kalacakları, huzur içinde ihtiyaçlarını karşılayarak onun civarına koşacakları, emin ve manevi bir makam kılmıştır. Onun için bunda bozgunculuk etmek, hıyanette bulunmak yahut aldatmak olamaz. Bir de birtakım yorumlara müsait olacak akidlerde bulunma. Akdedip belgelendirdiğin bir sözleşmeyi bozmak için de, sakın sözlerin gizli mânâlarından yararlanmaya kalkışma. Allah'ın ahdi icabı girmiş olduğun bir işin darlığı, haksız yere onu genişletmene katiyyen sebep olmasın. Zira genişleyeceğini ve sonunun iyi olacağını umduğun bir darlığa tahammül etmen, senin için elbette günahından çekindiğin, dünya ve

ahirette ilâhi cezadan kurtuluş imkânı olmadığını bildiğin bir hıyanetten daha ehvendir.

33. Kan Dökmekten Kaçın

Sonra, kandan ve onu haksız yere dökmekten son derece sakın. Çünkü haksız yere kan dökmek gibi felaket getiren; bunun kadar mesuliyeti büyük, bunun kadar nimetin zevalini, devletin mahv olmasını hak eden bir şey yoktur. Allah Teala, kıyamet günü kulları arasında hükmünü verirken, ilk olarak döktükleri kanlardan başlayacaktır. Sakın haram bir kanı dökerek saltanatını kuvvetlendirmek sevdasına kapılma. Zira bu hareket onu zaafa düşürecek, daha doğrusu zevale erdirerek başka ellere geçirecek sebeplerdendir. Hele taammüden ika edeceğin bir katil için, ne Allah'ın katında ve ne de benim indimde hiç bir özrün olamaz. Çünkü bu takdirde bedenen hak ettiğin cezanın (kısas) icra edilmesi lâzımdır. Şayet bir kazaya uğrarsan... Tedib ederken, kırbacın yahut elin aşırılığa giderse -zira zaman olur ki yumruk, yahut biraz fazlası ölüme yol açar- sakın sahip olduğun nüfuza güvenerek, ölenin velîlerine haklarını vermeyeyim demeye kalkışma..

34. Kaçınacağın Hususlar

Bir de, sakın kendini beğenme. Sakın nefsinin sana hoş gelen cihetlerine güvenme. Sakın yüzüne karşı övülmeyi isteme. Zira, iyilerin ne kadar iyiliği varsa, hepsini mahv etmek için şeytanın elindeki fırsatların en sağlamı budur... Sonra sakın halkına yaptığın iyilikleri, onların başına kakma; yahut yaptığın işleri mübalağalı gösterme; yahut kendilerine verdiğin sözden dönme. Çünkü başa kakma, iyiliği bitirir; mübalağa hakikati söndürür; sözden dönme ise Allah Teala'nın da, halkın da nefretini celb eder. Cenab-ı Hak Kur'an-ı Kerim'de, "Böylece, sizin yapmadığınızı söylemeniz Allah indinde ne kadar menfur bir harekettir," buyuruyor. Sakın açıklık kazanmayan işlerde inat etme. Sakın,

açıklık kazandığı zamanda da gevşeklik gösterme. Sonra işlerin herbirini yerli yerine koy, işlerinin herbirini zamanında yap. Herkesin üzerinde birlik halinde olduğu noktalarda kendini kayırmaktan çekin. Görevlendirdiğin kimselerin açığa çıkmış kötülüklerine karşı, senden beklenen hareketten habersizmiş gibi davranma. Aksi takdirde, başkasının yerine sen cezaya maruz kalırsın. Az zaman sonra işlerin üzerindeki perdeler, gözlerin önünde açılır ve mazlumun hakkı, senden alınır.

35. Dikkat Edeceğin Diğer Hususlar

Hiddetine, gazabına (*öfkene*), eline ve diline hakim ol. Bunların hepsinden korunabilmek için de badirelerden geri durup şiddetini tehir et ki, öfken geçsin de iradene sahip olabilesin. Şunu da iyi bil ki; birgün seni yaratana döneceğini, O'na hesap vereceğini, çok açık ve iyi bir şekilde hatırlatmadıkça, nefsine hakim olmak imkânını katiyyen bulamazsın.

Şimdi senin üzerine gerekli olan, senden evvelkilerin sana ulaşan adil hükmünü, yahut isabetli olan tutumlarını, yahut Peygamber Sallallahu Aleyhi Vesellem Efendimiz'den gelmiş bir haberi, yahut Kitabullah'daki bir farzı hatırd tutarak, bu gibi meselelerde bizden gördüğün hareket tarzına uyabilmen ve şu emirnamemde bildirdiğim ve ileride nefsinin arzularına kapılmanı mazur göstermemekliğin için elimde sana karşı sağlam bir hüccet bildiğim hükümleri tatbika çalışmandır.

36. En Son Dilek ve Dua

Artık Cenab-ı Hakk'ın geniş rahmetinden ve bütün istekleri kuşatmış olan azamet ve kudretinden dilerim ki, rızayı ilâhisi vechiyle kulları arasında güzel bir övgü ve ülkeler içerisinde en iyi eserler kurabilmek için, gücümüzün yettiği kadar çalışmaya seni de, beni de muvaffak kılsın. Hakkımızdaki nimetini tamamlasın ve bize olan ikramlarını kat kat artırıp sana da, bana da saadette ve şehadette

can vermeyi muvaffak ve kolay eylesin. Bizim dua ve niyazımız Allah'adır. Salat ü selam, Allah'ın Resulüne ve onun iyi ve tertemiz Âl'i üzerine olsun.

EK-4: GÜNÜMÜZ İNSANLIĞI İÇİN GELİŞTİRİLMİŞ BİR FÜTÜVVETNAME ÖRNEĞİ YA DA BİR AHLAK REHBERİ DENEMESİ

Ahi fütüvvetnameleri, ahlaki değer ve ilkeleri yaşama geçirmek için hazırlanmış ahlak reçeteleri olarak okunabilir. Tarih ve mekanın kenetlenmesinin somut bir örneği olarak 11.yüzyıldan itibaren Anadolu coğrafyasında oluşmaya başlayan ahilik, Türk İslam medeniyetinin habercisi şeklinde düşünülme isabetli olur.

Toplumlar, insani, evrensel ve insanın insani özüne bağlılık anlamında değişmez değer ve ilkeleri hayata geçirip, bunların kurumsallaşmasını sağlayarak insanlığa katkıda bulunur ve medeniyet aşamasına yaklaşırlar. Tüm toplumlar rengi, dini, mezhebi, inancı, inanmayışı, dünya görüşü, ideolojisi ve kısacası doğarken ne ile gelmiyorsa, işte bunları, ayırıcı unsurlar olarak görmemenin yollarını aramalıdır.

İnsanlık, insanlık ütopyasının peşine düşmelidir. Başka bir ifadeyle bu, insanlığın insanı insanlıktan çıkaran her ne ise; onların manifestosunun yapılması gerektiğinin ifadesidir. İnsanlık ütopyası ile insanlık dışının manifestosu aynı insani çabanın ürünüdür. Aslında insanlığın sadece insan olanlar tarafından görülebilen gizli tarihi de böyle söylemiyor mu?

İnsan, ahlaki yaşamı seçebilecek tek varlıktır ve bu insan sosyal varlıktır. İnsan bir taraftan ahlaklı oluşunun gereğini yaparken diğer taraftan da sosyal bir varlık olarak yaşamını sürdürür. İnsanın sosyallığıyle ahlakiliği birbirinden ayrılamaz. Her sosyal davranış, aynı zamanda ahlaki bir davranıştır. Her ikisi de farkındalığı olan, özgür dolayısıyla sorumlu, akıllı, irade sahibi bir varlığın tercihleri doğrultusunda biçimlenen özneliliğiyle üretir. Bizleri diğerlerinden ayıran bu farklılık, insanın dil, sanat, kültür, edebiyat, müzik

kısacası sosyo-kültürel dünyanın üreticisi yani sosyal dünyanın öznesi yapar.

İnsan hem iyiyi, doğru ve güzeli seçebilir hem de kötüyü, yanlış ve çirkini seçebilir. Bu durum insanın potansiyeli içindedir. Aslında biz insanlar yaşam içinde sürekli bir tercih noktasındayızdır, kimi zaman ahlaki olanı kimi zaman ahlak dışı olanı seçeriz. Dolayısıyla insan, ahlakın tek üretici, yaşatanı yani tüketici ve üretilip yaşatılan ahlaki değiştirip dönüştüren ve ahlakın yeniden üretici oluşuyla düşünülmelidir.

İnsan, değerler ve ilkelerin ve dolayısıyla sosyo-kültürel dünyanın hem üretici hem tüketici ve üretilip yaşatılan ahlaki ve değerleri değiştirip dönüştüren ve ahlakın yeniden üretici olarak barış, cömertlik, sadakat, merhamet gibi onaylanan/istenen ahlaki değerlere yöneldiği gibi gurur, hırs, kıskançlık, öfke gibi onaylanmayan/istenmeyen değerlere yönelip tercih yaparak ahlaki özne haline gelir .Ahlaki özne, bu haliyle hem ahlaki üretici hem yaşatan hem de eylemlerinin ahlaki sorumluluğunu taşıyan konumdur.

Aslında değerler açısından gelişme demek öfke, dedikodu, bölücülük, kıskançlık gibi onaylanmayan değerleri terk edip bunların yerine şefkat, doğruluk, cömertlik, sabır gibi onaylanan değerleri tercih etmek demektir. Başka bir ifadeyle, bir giysiyi çıkarıp başka bir giysiyi giymektir. Bu giysi değişikliğini de yapmadan insan ne kendi gerçekliğini bilip tanıyıp yaşayabilecek ne de kozmostaki gerçek yerini bulabilecektir .İnsanlığa rahatlık ,huzur ve neşe kaynağı olan, güzel ahlak adına ne varsa hepsi yeni giysimizde simgeleşen esaslardır. İnsanın böyle bir dönüşüm yapması, içindeki kötü sesi her şeye rağmen susturması, iyi ve kötü arasında kaldığında söz konusu olan gerilim alanından iyiyi, doğruyu ve güzeli iradesiyle bilinçli bir şekilde seçmesi, söylerken ne de kolay!

Kolay olsun temennisinde bulunalım bizde.

Ulaşmak istediğimiz ahlaki ve evrensel insani değerlerle bulunduğumuz yer arasında mesafenin bulunması gayet doğaldır. İnsan, değişme ve gelişmeye açıktır. Bu açıklık, insanı diğer canlılardan ayırmış ve ahlakın tek muhatabı yapmıştır. Zaten amacımız da bu mesafeyi olabildiğince kapatmaya çalışmaktır. Bu mesafe, yaş ,deneyim, içinde bulunduğumuz sosyal çevre, iyi, doğru ve güzeli öğütleyen rol modellerin benimsenmesi, olgun insan olma istek ve gayretimiz... sayesinde kapatılabilecektir. Böylece olmak istediğimiz ve olduğumuz ayrımı da ortadan kalkıp tek bir oluş söz konusu olabilecektir.

Temelde insan ve dolayısıyla aile, grup gibi sosyal birliktelikler ve nihayet toplum, evrensel ahlaki değerleri yaşamına alır ve yaşarsa geçici olan bu dünyayı ve var olduğuna inanıyorsa kalıcı olan öte dünyayı rahat ve huzurlu yaşar. Kavgasız, üretken, paylaşımcı, dengeli, sorunların en küçük düzeye indiği bir yaşam, tüm insanlığın hem arzuladığı bir hedeftir hem insanların en doğal hakları arasındadır.

Maddenin, paranın, şan ve şöhretin, öncelikli ve önde olma sevdasının, sosyal statü göstergelerinin, aymazlığın, en az emekle en çok kazanma tutkusunun, sömürgeci tavırların, ben merkezci bir yaşamın sonuçlarını son yüzyılda ve tarih boyunca acı örneklerini tüm insanlık yaşamıştır .İnsan unutkan olduğundan bu acıların izleri kaybolmaya yüz tutmuştur. Ancak bireyler ve toplumlar, evrensel ahlaki değerleri görmez, yaşamaz ise bu acılar tekrar dirilecektir, dirilmektedir. O halde ahlaki değerlerin yaşanmasının bireysel tercihlerin ürünü olduğunu söyledikten sonra bu tercihlerin bireyleri aşan sonuçları olduğunu da eklemeliyiz.

Modern toplumun vaad ettiğinin aksine insanı toplumsal bir nesne

konumuna indirgediği ve insanı adeta sosyal olarak inşa edilen bir maket haline getirdiği görülmüştür. Bugün insanın ahlakiliğine ve ahlaki özne olarak ortaya çıkmasına her zamankinden daha fazla ihtiyacımız var. Kollektivitelerin altında ezilen ve/veya atomize edilip yalnızlaştırılıp her türlü sosyal yakınlık ve bağlılıktan uzaklaştırılan insan kendisini aramaktadır. Modern toplumun çelişki ve açmazları söz konusu arayışı kamçulamaktadır. Nadiren de olsa doğru karşılıklar bulan bu arayış metalaştırılıp pazarın içine çekilmektedir. Yapılması gereken öncelikle insanın bilinç ve farkındalık düzeyini artırmasıdır. Ancak farkındalığı artan insan özneliğini keşfedip kendisine ve çevresine ahlak gözlüğüyle bakabilecektir.

Değerlere teorik açıdan bakılabileceği gibi pratik yaşam içinde de bakılabilir. Burada yapılmak istenen değerlerin pratik yönüne dikkat çekmek ve günlük yaşam ve ilişkilerde değerleri okumaktır, daha doğrusu kendimizi okumaktır. Böylelikle ahlaki değer ve ilkeleri bilmekle bu değer ve ilkeleri yaşamak yani olmak arasındaki farkı da görmek istedik. Günümüzde dünya insanların problemi bilgi değil bilgilerin yaşama aktarılıp aktarılmaması, aktarılıyorsa neden ve ne için aktarıldığıdır.

Değerler alanı özellikle insanlar arası ilişkilerle yani sosyal etlikeşim seviyelerinde kendini gösterir. Fakat değerler alanını sadece insanlar arası ilişkilerden ibaret görmek yeterli değildir. Daha geniş bir bakış açısıyla ahlak alanını insanın başlatmış olduğu ilişkilerle beraber düşünmek daha yerinde olur. Bu durum, insanın bitki ve hayvanla ve diğer varlıklarla kurduğu ilişkileri, hem bu ilişkileri başlatanının insan olmasıyla hem ilişkinin dolaylı olarak hedefinin yine insan olmasıyla açıklanabilir. Örneğin akarsuyun kirletilmesi veya kullanılmayan alanların ağaçlandırılması olaylarına karışan insan, ahlaki değerlendirmenin dışında bırakılamaz. Ahlaki alanın aşkın yönünü vurgulayan bu bakış, bizlere insanların birbirlerini fiziksel olarak görüp duymadıkları yerde

de ahlakiliğin varlığını anlatır. Çalışmamız ahlak alanının aşkın yönünü vurgulayan böyle bir kabulü de içerdiğinden insanın başlatıcısı olduğu ve diğer varlıklarla ilişkisi üzerinden insana dolaylı yönelen önermeleri de barındırmaktadır.

Bu test, sizin kendinizi ahlaki değer ve ilkeler üzerinden tanımanıza yardımcı olabilecek bir etkinliktir. Evrensel insani ve ahlaki değerlerin yaşanması açısından hangi düzeydeyiz? Başka bir ifadeyle, felakete mi huzura mı yakınız? Kendimizi dolayısıyla toplumumuzu doğru hedefe taşımak için bir dizi ahlaki ölçütü saptadık ve bunları yaşamımızda hangi ölçüde var olduğuna yönelik sınıflandırma yaptık.

Test dört bölümden oluşmaktadır ve her bir bölüm 50 insani ve insanlar arası ilişkilere yönelen ahlaki yargıyı içermektedir. Her yargı ise en az bir ahlaki değer ve ilkeyi içermektedir. Bölüm içinde ve bölümler arasında aranan değerleri sağlıklı bir şekilde saptayabilmek için denetleyici yargılara yer verilmiştir.

Aranan değerler, yatay ve dikey değerler olarak sınıflandırmaya tabi tutulmuş, değerlerin yaşama geçirilirliliği ve zorluk dereceleri insanın doğası ve sosyal ilişkiler ağındaki pozisyonu dikkate alınarak önermeleştirilmiştir. Değer sistemlerinin insan davranışlarına ve sosyal organizasyon düzeylerine olan etkisi hesaplandığından önermeler, kimi yerde kalbi değerleri kimi yerde somut eylem değerlerini kimi yerdeyse amaç ve motivasyon değerlerini arayan nitelikte kurulmuştur.

Her insan, gerçeklik algısı ve zihinsel algı diye ikili algı çeşidine sahiptir. Gerçeklik algısı yapıp etmelerimizden, somut,gözlemlenebilir davranışlarımızdan oluşurken, zihinsel algılarımız ilgi, zevk ve beğenilerimizden beslenen, olmak

istediğimizden, ideallerimizden oluşmaktadır. Çoğu zaman olmak istediğimizle olduğumuz arasında uyumsuzluklar olur. Testten sağlıklı olarak yararlanabilmek için gerçeklik algınızdan yani yaşama geçirdiğiniz somut davranışlardan hareket etmelisiniz. Yaşama geçirmek istediğiniz, arzuladığınız, ulaşmak istediğiniz şeylerin de elbette önemi ve değeri vardır. Fakat elinizdeki test, davranışlar üzerinden kendimize ayna tutmak istemektedir. Test sizde kalacak ve testten sizden başka kimse haberdar olmayacağından lütfen dürüstlük ilkesine dikkat ediniz ve kendinizi değerlendiriniz.

İnsan gelişmeye açık hatta bu potansiyeli nedeniyle de ahlakın ve sosyalitenin tek muhatabı olan bir varlıktır. Dolayısıyla süreç içinde değer ve ilkelerle yakınlığımızda değişme ve gelişmelerin olması doğaldır. Size önerimiz testi anlamlı aralıklarla uygulamanızdır. Hem böylece yaşadığınız hayatı ve zamanı değerler üzerinden de okumanız mümkün olabilecektir.

Ahi fütüvvetnameleri, ahlaki değer ve ilkeleri yaşama geçirmek için hazırlanmış ahlak reçeteleri olarak okunabilir demiştik. Fakat bu reçeteleri arkeolojik bir mantıkla tarihte yaşamış ama artık yaşamayan mitolojik kahramanları anlatan metinler olarak okumamak gerekiyor. Ahi fütüvvetnamelerinden yola çıkarak günümüze taşıdığımız değer ve ilkeleri içeren ve değerlerin hiyerarşisini gözetten bu hazırladığımız ve 21.yüzyılın ahlak kahramanlarının yetişmesinde katkısının olmasını dilediğimiz metin, bugünün Yunuslar'ını, Sokratesler'ini, Gandhiler'ini ve tabii ki Ahi Evrenler'ini aramaktadır.

BÖLÜM 1	Her zaman	Sıklıkla	Ara sıra	Hiçbi Zaman
1-İş ve sorumluluklarımın gereğini vaktinde yaparım	0	0	0	0
2-Uzak veya yakın birinin hatırı için yanlışla doğru demem her koşulda doğruyu söylerim	0	0	0	0
3-Herkese hakkını vermeye çalışırım.	0	0	0	0
4-Büyük küçük, yoksul zengin ayrımı yapmadan herkese saygılı davranırım.	0	0	0	0
5-Mazeret, bahane geliştirmeden sorumluluklarımı zamanında yerine getirmeye çalışırım.	0	0	0	0
6-Sorumluluğunu taşıdığım insanlara adil davranırım.	0	0	0	0
7-Övgü ve beğenilerimi yerinde ve hak edenlere layık olanlara yaparım.	0	0	0	0
8-Kimseye emeğinin altında ücret teklif etmem, kendimse dürüst ve meşru yollardan kazancımı temin ederim.	0	0	0	0
9-Yalancı tanıklık yapmam.	0	0	0	0
10-Bir şey tartacaksam özensiz ve yanlış değil ciddiyetle ve doğru tartarım.	0	0	0	0
11-Hiç kimsenin malında gözüm yoktur, hırs ve kıskançlığın hem kendim hem çevrem için zararlı olduğunu bilir,herkesin varlıklı, mutlu ve huzurlu olmasını samimiyetle dilerim.	0	0	0	0
12-Dedikodu yapmam, yapılan dedikoduyu dinlemem, önlemeye çalışırım, önleyemezsem ortamı terk ederim.	0	0	0	0
13-İftira etmem, yapılmış bir iftira varsa düzeltmeye çalışırım.	0	0	0	0
14-Rüşvet almam ve vermem, rüşvet ile mücadele edip bu kötü davranışı önlemeye çalışırım.	0	0	0	0
15-İyiye kötüden, doğruyu yanlıştan ayırıp iyiye ve doğruyu tercih ederim.	0	0	0	0

16-Anne babama karşı sevgi ve saygı duyguları besler, onları kırmamaya özen gösteririm.	0	0	0	0
17-Emanet aldığım bir şeyi kendime ait gibi korur, zamanında geri veririm.	0	0	0	0
18-Hayvanlara eziyet etmem, onlara merhamet duygusuyla yaklaşırım.	0	0	0	0
19-Söz verdiğimde sözümü yerine getiririm.	0	0	0	0
20-Yerine getireceğim şeyleri vaad ederim.	0	0	0	0
21-Hatalarım karşımdakini etkilemişse hatamı kabul eder ve karşımdakinden özür dilerim.	0	0	0	0
22-Kimseyle alay etmeden ve onlara kötü lakap takmadan konuşurum.	0	0	0	0
23-İnsanları elinde olmayan şeylerden sorumlu tutup suçlamam, aksine elinde olanları nasıl kullandığına, değerlendirdiğine dikkat ederim.	0	0	0	0
24-Başkalarının acı, keder, hastalık, ölüm durumlarını hisseder, durumlarının geçmesi için yardımcı olur, iyi niyetlerle teselli, başsağlığı, şifa dileklerinde bulunurum.	0	0	0	0
25-Kimseye kırılmalarına ve mahçup düşmelerine neden olabilecek kırıcı şakalar yapmayı uygun bulmam, bu davranışta bulunanları kibarca uyarırım.	0	0	0	0
26-Borç aldığım bir şeyi zamanında veririm.	0	0	0	0
27-Bayramlarda büyük küçük demeksizin arkadaş, dost, komşu ve akrabalarımı ziyaret ederim, ziyaret edemezsem telefonla ararım.	0	0	0	0
28-Yemeğin ve emeğin önüme gelinceye kadar geçtiği işlemleri ve buna katkısı olan insanları düşünüp şükrederim.	0	0	0	0
29-Görüşme için saat veriysem o saate uyarım.	0	0	0	0
30-Okul, kütüphane, toplu taşıma aracı gibi toplu alanlarda başkalarını rahatsız etmekten çekinirim.	0	0	0	0
31-Olanakları yeteneksiz, yetersiz, hak etmeyen insanlara değil yetenekli, yeterli ve hak ettiğini düşündüğüm insanlar için seferber ederim.	0	0	0	0

32-Sadece insanların değil bitki ve hayvanların da hakları olduğundan tüm canlılara şefkat ve merhametle yaklaşırım.	0	0	0	0
33-Aksıran birisi olduğunda ona 'Ömrün bereketlensin', 'Çok yaşa' gibi güzel dilek ve dualarda bulunurum.	0	0	0	0
34-İlişkilerimde adalete, hak ve hukuka üstün önem veririm.	0	0	0	0
35-Başkasına içtenlik ve yumuşaklıkla öğütlediğim şeyleri öncelikle kendim yaşama geçiririm.	0	0	0	0
36-İnsanları rengine, ırkına, mezhebine, sosyal konumuna, siyasal görüşüne göre ayırmam, eşitlik ilkesine inanırım.	0	0	0	0
37-Kadınları önde olan toplumların gelişmiş toplumlar olduğunu bildiğimden kadın hak ve özgürlüklerine özellikle dikkat ederim, kadına yönelik her türlü ayrımcılığa yüksek sesle karşı çıkarım.	0	0	0	0
38-Yardım için yoksullara verdiğim eşyaların kendimin de kullanabileceği hatta kullanmaktan hoşnut olacağım özellikte olmasına özen gösteririm.	0	0	0	0
39-Güven duyularak söylenen bir sırrı saklamasını bilirim.	0	0	0	0
40-Su, toprak, hava, ağaç gibi canlıların bana hizmet halinde olduğunu bildiğimden bunların değerini bilir, saygı gösterir, bunları kirletmemeye çalışırım.	0	0	0	0
41-Sağlıklı yaşayarak kimseye fiziksel, psikolojik ve sosyal yük olmamaya çalışırım.	0	0	0	0
42-İnancımın gereği olan tüm hal ve davranışları yerine getiririm.	0	0	0	0
43-İnsanlar iyiyi ve güzeli istiyorlar fakat yaşama geçirme noktasında sorunlar var. Ben hem iyiyi ve güzeli istiyorum hem de iyi ve güzeli yaşama geçirmek çabasıındayım.	0	0	0	0
44-Herkesin yaşama, mülk edinme, düşündüğünü ifade etme, inancını yaşama hakkının olduğunu bilir, görüşlerimi oluşturur ve ilişkilerimi kurarken	0	0	0	0

bu unsurları aklımdan çıkarmadan davranırım.				
45- Gökyüzüne, denize, insana... kısaca kainata bakar, bu olağanüstü sistemi yaratanın olup olmadığını düşünürüm.	0	0	0	0
46-İçinde yaşadığımız sistemi ve diğer sistemleri düşünüp bunların niçin yaratıldığını anlamaya çalışırım.	0	0	0	0
47-Yaşamını yitiren bir insanın arkasında kalanlar için bıraktığı mirası hak geçirmeden veririm.	0	0	0	0
48-İnsanların namusunun dokunulmaz olduğunu kabul eder,ilişkilerimi saygı kurallarına göre kurarım.	0	0	0	0
49-Erkeklerin kadınlar kadınların erkekler üzerinde hakları olduğundan aile ilişkilerimde hakları gözetici davranırım.	0	0	0	0
50-İyi ahlakla çıkarlarım arasında kaldığımda ahlakı tercih ederim.	0	0	0	0

Her Zaman Diye Cevapladığınız Soru Sayısını Bulup & 4 ile Çarpalım=
Genellikle Diye Cevapladığınız Soru Sayısını Bulup & 3 ile Çarpalım=
Ara Sıra Diye Cevapladığınız Soru Sayısını Bulup & 2 ile Çarpalım=
Hiçbir Zaman Diye Cevapladığınız Soru Sayısını Bulup & 1 ile Çarpalım=

Şimdi Bulduğumuz Dört Puanı Toplayalım =

Sıra Geldi Toplam Puanınızı 4 ile ÇarpmayaToplam Puan & 4=

Elde Ettiğiniz Bölüm 1'in Puanıdır. İleride Bölüm 1 Puanınızı Diğer
Bölüm Puanlarıyla Toplayacağız.Kolaylık Olsun Diye Aşağıdaki Kutucuğa
Puanınızı Yazın Lütfen.

BÖLÜM 1 PUANI=

BÖLÜM 2	Her zaman	Sıklıkla	Ara sıra	Hiçbi Zaman
1-İnsanların ayıp ve kusurlarını açığa vurmam, elimden geldiği kadar örtmeye çalışırım.	0	0	0	0
2-Birisini teselliye ihtiyacı varken gördüğümde onu teselli ederim.	0	0	0	0
3-Haklı veya haksız herhangi birine kin duymam,bağışlayıcı olmayı seçerim.	0	0	0	0
4-Ahlakça üstün nitelikte olan herkesi sevmeye çalışırım.	0	0	0	0
5-Birinden kötülük veya zarar gördüğümde hemen karşılık vermem veya misilleme yapmak için fırsat kollamam, affedici olurum.	0	0	0	0
6-Anlayış beklemek yerine anlayış göstermeye çalışırım.	0	0	0	0
7-Kendimi diğer insanlardan üstün görüp diğerlerini küçümsemem, kendimi kayırmacı tutumu kabul etmem, herkesin aynı tavırla değerlendirilmesini sağlarım.	0	0	0	0
8-Sorunları barışçıl yollarla çözmek isterim.	0	0	0	0
9-Devamlı olarak kendimi geliştirmeye çalışırım, her gün bir önceki günden daha gelişmiş olmayı hedeflerim.	0	0	0	0
10-Gelip geçici heveslerin peşine düşerek kendimi oyalayıp parama ve vaktime yazık etmem, kendime ve çevreme yarar sağlayacak işler seçerim.	0	0	0	0
11-Cimri,korkak,kıskanç ve kindar insanların yanlarında olamamaya çalışırım.	0	0	0	0
12-Sıkıntı ve sorunları olanlara bunları aşmaları için yardımcı olurum.	0	0	0	0
13-Herkese karşı ılımlı, karşımdakini anlamaya çalışıcı davranırım.	0	0	0	0
14-Varılmak istenen hedefe ulaşmak için esnek davranmayı gerektiren durumlarda dengeli bir tavırla orta noktayı bulmaya çalışırım.	0	0	0	0

15-Akraba, yoksul ve yolda kalmışlara yardım ederim.	0	0	0	0
16-Yolda birisi yol sorduğunda veya bir yerin tarifini istediğinde içtenlikle yardımcı olurum.	0	0	0	0
17-İnsanlar arasında iyiniyet ve güvenin yaygınlaşmasına hizmet ederim.	0	0	0	0
18-Yaptığım işin kalıcı ve yararlı olmasına gayret ederim.	0	0	0	0
19-İnsanları iyi, yararlı işlere yönlendiririm.	0	0	0	0
20-Bir işi bitirince vakit kaybetmeden başka bir işe başlarım.	0	0	0	0
21-Tuvaletten çıktıktan sonra ellerimi yıkarım.	0	0	0	0
22-Düşünmeden konuşmam, konuştuğumda az öz konuşurum.	0	0	0	0
23-Kavga, tartışma çıkarmam, olası kavga ve tartışmaları önlemeye çalışırım, çıkan kavga ve tartışmaların büyümesini önlerim.	0	0	0	0
24-Bilgi ve deneyimlerimi artırmaya çalışırım ve bunlardan insanları yararlandırıyorum.	0	0	0	0
25-Kin gütmem, bağışlayıcı olmayı tercih ederim.	0	0	0	0
26-Söyleyeceklerimi düşünüp tartarak gönül kırmadan güzellikle söylerim.	0	0	0	0
27-İhtiyacımın olmadığı bir şeyi tüketmem, tükettiğim şeylerden ise tasarruf yaparım.	0	0	0	0
28-Bana ve çevreye zarar vermediği sürece kimsenin özel yaşamına müdahale etmem, kendisi için zararlı bir iş yapıyorsa yardımcı olmak için çeşitli çareler bulur ve uygularım.	0	0	0	0
29-Kızgın ve sinirli olduğumda elime ve dilime hakim olurum.	0	0	0	0
30-Yanlışımı gördüğümde hemen yanlışımdan vazgeçerim.	0	0	0	0
31-İnsanları fiziksel görünüşlerine, sosyal konumlarına veya sözlerine göre değil davranışlarına göre değerlendiririm.	0	0	0	0
32-Fal, büyü, tarot gibi asılsız şeylerin vaktimi ve paramı sömüreceğini bilir, bunlardan uzak dururum.	0	0	0	0

33- Eşyalarımı zarar vermeden kullanırım.	☐	☐	☐	☐
34-Ortam doğru ise davet edildiğim yere gitmeye çalışırım.	☐	☐	☐	☐
35-Öncelikle etrafıca düşünür, düşündüklerimi benden daha bilgili ve deneyimli insanlarla paylaşır,sonra kesin karar verir sonra da hedefime varmak için elimden geleni zorlayarak yapmaya çalışırım.	☐	☐	☐	☐
36-Hayatta insanların çalışmasına, gayretine ve işini yaparken gösterdiği özene göre ürün alacağını bilir ve her anımı değerlendiririm.	☐	☐	☐	☐
37-Çocuklar yarının genci, gençler öbür günün yetişkinleri, yetişkinler daha sonraki günün yaşlıları olacağından hepsine gereken önem ve değeri veririm.	☐	☐	☐	☐
38-Beden sağlığım gereği sofradan doymadan kalkarım.	☐	☐	☐	☐
39-İki durum arasında kaldığımda eğer kötü değilse mutlaka kolay olanı seçerim.	☐	☐	☐	☐
40-Ailemin bütçesine son derece saygılı olurum, ailemin karşılayamayacağı isteklerimden vazgeçer, gereksiz harcama yapmamaya özen gösteririm.	☐	☐	☐	☐
41-Tasarruf yapmaya özen gösterir, tasarruflarımı doğru değerlendirmeye çalışırım.	☐	☐	☐	☐
42-Beni ahlaki olgunluğa taşıyacak veya üstün ahlakı yaşayabileceğim olumlu etkinliklere katılırım.	☐	☐	☐	☐
43-Doğru yaşayan üstün ahlaklı insanlara ve arkadaşlara ihtiyaç duyarım.	☐	☐	☐	☐
44-Anne babamın, öğretmenimin, doktorumun kısaca deneyimli insanların tavsiyelerine uyarım.	☐	☐	☐	☐
45-İnsanlarla beraber iken onları rahatsız etmemeye çalışırım.	☐	☐	☐	☐
46-Toplumsal ortak görüş ve davranışlarına saygı gösterir, uyum sağlarım.	☐	☐	☐	☐
47-Acıktığımda, susadığımda eğer bunların gereğini yapacak ortam yoksa açlık ve susuzluğumu erteleyebilirim.	☐	☐	☐	☐

48-İyi ve ahlaklı yaşam, gerçekleşmesi olanaksız olmayan, herkesin seçebileceği bir yaşamdır.	☐	☐	☐	☐
49-Doğru veya yanlış, birinin aleyhinde konuşmam, konuşanları uyarırım.	☐	☐	☐	☐
50-Yerde para, cüzdan,eşya... bulursam bunları almam,yoluma devam ederim.	☐	☐	☐	☐

Her Zaman Diye Cevapladığınız Soru Sayısını Bulup **& 4 ile Çarpalım=**
Genellikle Diye Cevapladığınız Soru Sayısını Bulup **& 3 ile Çarpalım=**
Ara Sıra Diye Cevapladığınız Soru Sayısını Bulup **& 2 ile Çarpalım=**
Hiçbir Zaman Diye Cevapladığınız Soru Sayısını Bulup **& 1 ile Çarpalım=**

Şimdi Bulduğumuz Dört Puanı Toplayalım =

Sıra Geldi Toplam Puanınızı 3 ile ÇarpmayaToplam Puan & 3=

Elde Ettiğiniz **Bölüm 2'in Puanıdır. İleride Bölüm 2 Puanınızı Diğer**
Bölüm Puanlarıyla Toplayacağız. Kolaylık Olsun Diye Aşağıdaki Kutucuğa
Puanınızı Yazın Lütfen.

BÖLÜM 2 PUANI=

BÖLÜM 3	Her zaman	Sıklıkla	Ara sıra	Hiçbi Zaman
1-Arkadaş, dost ve tanıdıklarımı başka arkadaş, dost ve tanıdıklarımla tanıştıırım.	0	0	0	0
2-Evime, işyerime... gelen misafiriime içtenlikle ikramda bulunurum.	0	0	0	0
3-Misafirliğe gittiğimde ev sahibinin düzenine saygı duyar, işine karışmam, ev sahibine uyarım.	0	0	0	0
4-Şikayet etmem, koşullarım ne olursa olsun halimden memnun olmaya gayret ederim.	0	0	0	0
5-Yaptığım iyilikleri başa kakmam, kendi iyiliklerimi unuturum, başkalarının bana yaptığı iyilikleri ise zihnimde canlı tutarım.	0	0	0	0
6-İçimden gelmeden ,yaptığım işe inanmadan, üşene üşene iş yapmam. İşlerimi içtenlikle, inanarak ve şevkle yaparım.	0	0	0	0
7-Olaylara, insanlara, gerçekleşme olanağı olan durumlara olumlu yaklaşırım.	0	0	0	0
8-Bende olup da başkalarında olmayan şeylerle övünmem, onların da bu olanaklara sahip olmasını dilerim.	0	0	0	0
9-Kimseye darılmamaya gayret ederim, darıldığımda ise hemen barışma koşulları ararım.	0	0	0	0
10-Haklı olsam bile sesimi yükseltmem, söyleyeceklerimi sakın bir ses tonuyla dile getiririm.	0	0	0	0
11-İnsanlarla yargılayıcı, sorgulayıcı şekilde değil onları anlamaya çalışarak iletişim kurarım.	0	0	0	0
12-Çevremde olan biten kötü ve yanlış işleri dillendirmem aksine yaygınlaşmasını önlemeye çabalarım.	0	0	0	0
13-İnsanların ayıp ve kusurlarını açığa vurmak yerine olumlu bir şekilde örtmeye çalışırım.	0	0	0	0

14-Bana olumsuz gibi gelen bir gelişmeyle karşılaştığımda hemen tepki vermem, sabretmeyi seçerim.	0	0	0	0
15-Herhangi bir nedenle insanları incitmem ve onlardan incinmeden ilişkilerimi aynı şekilde sürdürürüm.	0	0	0	0
16- Kimseye yük olmak istemem, hizmet edilmesini beklemeksizin yapabileceğim her işi kendim yaparım.	0	0	0	0
17-Karşı karşıya kaldığımız durumu,koşulu,olayı... zora sokmak yerine kolaylaştırıp çözüme kavuşturacak çözümler ararım.	0	0	0	0
18-Tabağıma yiyebileceğim kadar yemek alırım ve tabağımı artık bırakmaksızın temizlerim.	0	0	0	0
19-Fiziksel ve zihinsel özörlülere acımam merhamet ederim, acıdığımı düşündüren davranışlarda bulunmam, onlara öncelik tanır, yardım ederim.	0	0	0	0
20-İnsanlara huzursuzluk, umutsuzluk, korku verebilecek olay ,düşünce ve deneyimleri aktarmamaya özen gösteririm.	0	0	0	0
21-İnsanları yüzlerine karşı övmeyip olmadıkları ortamda takdir edici duygu ve düşüncelerimi ifade ederim.	0	0	0	0
22-Zamanımı bir işle meşgul olarak değerlendiririm.	0	0	0	0
23-Karşımdakinin akıl ve bilgi seviyesini gözeterek anlayabileceği şekilde konuşurum.	0	0	0	0
24-Çevremi temiz tutup güzelleştirmeye çalışırım.	0	0	0	0
25-İyi bir davranışta bulunduğumda tebrik ve övgü beklemem söz konusu davranışı zaten sergilenmesi gereken bir davranış olarak kabul ederim.	0	0	0	0
26-Sigara, içki, kumar, uyuşturucu, şans oyunları gibi kötü alışkanlıklar edinmem,bu kötü alışkanlıklarla mücadele ederim.	0	0	0	0
27-Gösteriş yapmam, içimin ve dışımın bir olmasına özen göster,gösteriş ve övgü bekleyen davranışları terk ederim.	0	0	0	0

28-Sabırın zorluğunun farkındayım fakat meyvesinin tatlı olduğunu bildiğimden sabrı tercih ederim.	0	0	0	0
29-Karar vermeden önce etrafıca düşünürüm fakat karar verdikten sonra beni hedefimden saptıracak kuşkucu, korkak insanlarla beraber olmaktan kaçınırım.	0	0	0	0
30-Gayretli, girişken, çalışkan insanların başarılı olmasını istediğimden bu özelliklere sahip insanları sever ve ödüllendiririm.	0	0	0	0
31-Diğerleriyle barışmak için öncelikle insanın kendisiyle ve hayatıyla barışması gerektiğini düşündüğümden kendimle fiziksel ve ruhsal açıdan barışık bir yaşam sürerim.	0	0	0	0
32-Yalnız seilmeyi değil sevenlerden olmayı arzular, beni seven sevmeyen herkesi severim.	0	0	0	0
33-İnsanlık bilim ve teknolojiyi kullanan ahlak sahibi insanlarla yükseleceğinden hem bilimle hem ahlakla donanmaya çalışırım.	0	0	0	0
34-En büyük mucize insan, en büyük keramet çalışmak olduğundan kimseden karşılık beklemezsin insan için çalışırım.	0	0	0	0
35-Kan bağımsun ya da olmasın tüm çocuklara sevgi ve şefkatle davranır, başlarını okşar,hatırlarını sorarım.	0	0	0	0
36-Farklılıklarına karşın tüm insanları kardeş bilir, yardımlarına koşar, sevinçleriyle sevinir, acılarını ise paylaşırım.	0	0	0	0
37-Kendim için istediğim şeyleri tüm insanlık için de isterim.	0	0	0	0
38- Bir haber okuduğumda, duyduğumda veya seyrettiğimde bu haberlerin doğruluğunu araştırırım.	0	0	0	0
39-İnsanları ve olayları değerlendirirken olumsuz anlamda önyargılı olmayıp güzel düşünmeye çalışır, insanları önyargısız bir şekilde güzel düşünmeye çağırırım.	0	0	0	0
40-Doğru karar verebilmek için çok bilgili de olsam yine de danışarak hareket ederim.	0	0	0	0

41-Yaşama geçirmediğim bilgileri başkalarına söylemem ancak yaşadığım, hal şekline getirdiğim bilgilerimi onların da yaşama aktaracaklarına inanarak paylaşıyorum.	0	0	0	0
42-İyi ve güzel davranışları gördüğümde almaya ve yaşamaya çalışır, örnek aldığım insanla karşılaşırsam 'Senin şu huyunu çok beğendim, kendime örnek aldım, ben de sergilemeye çalışıyorum' diye dile getiririm.	0	0	0	0
43-İnsanların kusurlarını gidermelerini için insanlara samimi ve yumuşak yaklaşır, bu kusurlarından kurtulmaları için onları kınamak ve yargılamaksızın yardımcı olurum.	0	0	0	0
44-Yaşadığım evde aileme her konuda yardımcı olurum.	0	0	0	0
45-Danışarak yaptığım programıma uyarım.	0	0	0	0
46-Bende ahlaki eksikliğe yol açacak olumsuz etkinliklere katılmam ve bunlarla kendim, çevrem ve insanlık için mücadele ederim.	0	0	0	0
47-Kabul, inanç ve öğrendiklerime aykırı olsa da yeni görüşleri önyargısız olarak incelerim.	0	0	0	0
48-İtfaiye, ambulans gibi araçlara trafikte yol veririm.	0	0	0	0
49-Kendimi diğerlerinden üstün görüp kibirlenmek yerine alçakgönüllü olmayı tercih ederim.	0	0	0	0
50-Bir şey anlatırken örnekle, öyküyle anlatmaya gayret ederim.	0	0	0	0

Her Zaman Diye Cevapladığınız Soru Sayısını Bulup & 4 ile Çarpalım=
Genellikle Diye Cevapladığınız Soru Sayısını Bulup & 3 ile Çarpalım=
Ara Sıra Diye Cevapladığınız Soru Sayısını Bulup & 2 ile Çarpalım=
Hiçbir Zaman Diye Cevapladığınız Soru Sayısını Bulup & 1 ile Çarpalım=

Şimdi Bulduğumuz Dört Puanı Toplayalım =

Sıra Geldi Toplam Puanınızı 2 ile ÇarpmayaToplam Puan & 2=

Elde Ettiğiniz Bölüm 3'in Puanıdır. İleride Bölüm 3 Puanınızı Diğer Bölüm Puanlarıyla Toplayacağız.Kolaylık Olsun Diye Aşağıdaki Kutucuğa Puanınızı Yazın Lütfen.

BÖLÜM 3 PUANI=

BÖLÜM 4	Her zaman	Sıklıkla	Ara sıra	Hiçbi Zaman
1- İçimden gelsin veya gelmesin, hoşlandığım hoşlanmadığım herkesin yüzüne gülümserim.	☐	☐	☐	☐
2-El, yüz, tırnak gibi bedensel temizliğime dikkat ederim.	☐	☐	☐	☐
3-İşyerimde, evde veya başka bir yerde lavaboyu, tuvaleti kirli bırakmam, kirli bulursam temizlerim.	☐	☐	☐	☐
4-Yemek seçmem, yemek öncesi ve sonrasında ellerimi yıkar, yemekten sonra emeği geçenlere teşekkür ederim.	☐	☐	☐	☐
5- Sahip olduğum maddi ve manevi olanakların bir kısmını ihtiyacı olanlarla severek paylaşıyorum.	☐	☐	☐	☐
6-İyi ve güzel bir davranışla karşılaştığımda teşekkür ederim.	☐	☐	☐	☐
7-Yaşlı, hamile veya ihtiyacı olduğunu fark ettiğim insanlara yer verir, onlara öncelik tanırım.	☐	☐	☐	☐
8-İşlerimi yapmış olmak için değil başkalarına örnek olacakcasına iyi ve sağlam yapmaya çalışırım.	☐	☐	☐	☐
9-Elektrik, su, kağıt gibi kaynakları ihtiyacım dışında gereksizce kullanmam, kullananlara örnek olmaya çalışırım, bu durumda da onlara ulaşamazsam kibarca, gönül kırmadan uyarırım.	☐	☐	☐	☐
10-Başkalarını kusur ve açıklarını aramam, her konuda kusuru önce kendimde ararım.	☐	☐	☐	☐
11-Yüksek sesle konuşup etrafımdakilerin huzurunu kaçırmaktan kaçınırım.	☐	☐	☐	☐
12-Tanıyayım ya da tanımayayım karşılaştığım, göz göze geldiğim herkese merhaba, günaydın, selam, kolay gelsin gibi sözlerle seslenirim.	☐	☐	☐	☐
13-İnsanları değil davranışları eleştiririm dolayısıyla eleştirilerimi isim vermeksizin kötü huy ve davranışı hedefleyerek yaparım.	☐	☐	☐	☐

14-Ağaçlandırma etkinliklerini gelecek kuşaklara bırakacağımız bir miras ve belki de gelecek kuşakların bizler üzerindeki hakkı olarak düşündüğümden ağaç dikme etkinliğine katılırım.	0	0	0	0
15-Beslenmeme özen gösterir, doğru, dengeli ve aşırıya kaçmaksızın beslenirim.	0	0	0	0
16-Birisini telefonla aradığımda ya da ziyarete gittiğimde zili uzun uzun çalmam, biraz bekledikten sonra ikinci ve üçüncü defa çalarım.	0	0	0	0
17-Yere çöp atmam, yerdeki çöpü alıp çöp kutusuna atarım.	0	0	0	0
18-Geri dönüşümü mümkün olan kağıt, pil gibi malzemelerin tekrar değerlendirilmesinin yollarını ararım.	0	0	0	0
19-Alışveriş yaparken ürünlerin geri dönüşümünü de gözeterek satın alırım.	0	0	0	0
20-Ya olduğum gibi görünür ya da görüldüğüm gibi olurum.	0	0	0	0
21-İlk önce kendimi değil karşımdakini düşünürüm.	0	0	0	0
22-Sanatın herhangi bir dalıyla ilgilenir, sanatın bizleri zenginleştireceğini düşünürüm.	0	0	0	0
23-Kütüphane, okul, hastane gibi insanlığa hizmet edecek eserlerin yapımına katkıda bulunur, çevremi sosyal yardımlaşma konusunda yönlendirir, yüreklendiririm.	0	0	0	0
24-Gerçek temizliğin kötü huyları terk edip iyi huyları almak olduğunu bildiğimden tercih noktasında iyi değerleri seçmek için kendimle savaşıyorum.	0	0	0	0
25-O an için olumluluk veya olumsuzluklarına takılmaksızın karşılaştığım olay ve insanların bana bir şey öğretip kazandıracaklarını düşünür, bunları kişisel gelişimim için fırsat bilirim.	0	0	0	0
26-Misafirliğe gittiğimde ev sahibinin izniyle yardımcı olmak isterim.	0	0	0	0
27-Kış günlerinde yiyecek bulmakta zorlanan hayvanlara yiyecek vermek, ağaçlık alanlara yuva bırakmak gibi hayvanların hayatını kolaylaştıracak davranışlarda bulunurum.	0	0	0	0

28-Yaşlı, güçsüz bir insan gördüğümde,yük taşıyorsa yardımcı olurum.	0	0	0	0
29-Ambulans gördüğümde içindekine şifa, itfaiye gördüğümde zor durumda olana yardım, okul gördüğümde öğrencilere zihin açıklığı dilerim.	0	0	0	0
30-Yiyip içerken çevremdekilerin alım gücünü hesaplar onları imrendirecek durumlardan kaçınırım.	0	0	0	0
31-Sofrada önce misafirin, büyüklerin yemeğe başlamalarına özen gösteririm.	0	0	0	0
32-Sohbette konuşanın sözünü kesmemeye dikkat eder, bu sohbetten iyi,güzel ve doğru neler alıp yaşama geçirebilirim diye cankulağıyla dinlerim.	0	0	0	0
33-Ahlaken olgun davranış ve insanların sadece geçmişte yaşamış olmadıklarını günümüzde de varlıklarını sürdürdüklerini düşünür, onları bulmaya çalışır, çevreme alıcı şekilde, uyanık zihinle, bakarım.	0	0	0	0
34-Allah'ın adını çıkarlarım için ağızıma almam, dilimi yemine alıştırmam.	0	0	0	0
35-.Dost, arkadaş ve akrabalarımı hem özel günlerde hem de diğer günlerde arayıp hatırlarını sorarım.	0	0	0	0
36-Öğrendiklerimin bilgi olarak kalmayıp yaşama geçmelerine çalışırım.	0	0	0	0
37-Sofrada ağızımda lokma varken konuşup karşımdakini tiksindirici davranışlardan kaçınırım.	0	0	0	0
38-Kötü ve alçak bir olayla karşılaştığımda önlemeye çalışırım, önleyemezsem hiç olmazsa içimden bu durumu kınarım.	0	0	0	0
39-İnsana hizmet eden canlı, eşya... her şeyi önemser ve bunları daha yakından tanımak için gayret ederim.	0	0	0	0
40-Doğru ve güzel olan tüm düşünce ve davranışların yaygınlaşması için basın yayın, televizyon gibi iletişim araçlarını kullanarak çaba gösteririm.	0	0	0	0
41-Problem olarak gördüğüm bir şey çıktığında şikayetlenmek, sızlanmak yerine gereğini yaparım.	0	0	0	0

42-Sıcakta soğuktakileri, evde evsizleri, barışta savaşanları, tokken açları düşünür ve bunlardan sorumluluk çıkarır,gereğini yapmaya çalışırım, yapabileceğim bir şey yoksa acı, yoksulluk, yoksunluk durumlarını anlamaya çalışır, onlar için iyi dilek ve duada bulunurum.	0	0	0	0
43-Güzel söz, iş, tutum ve davranışları bulunduğum ortamlarda dile getiririm, dile getirmek için fırsat kollar, bahaneler üretirim.	0	0	0	0
44-Kendimden yaş ve deneyimce büyük olan yaşayan veya tarihe mal olmuş öğütçülerin öğütlerini dinler, gereğini yaparım.	0	0	0	0
45-Dişimi her yemekten sonra fırçalarım.	0	0	0	0
46-Hiçbir zaman akıl, bilgi ve deneyimi yeterli görmem, bunları geliştirmek için kitap, gazete, film, internet gibi araçlarını kullanırım.	0	0	0	0
47-Ahlaki değerlerimi çoğaltmak ve yaşamak için ortamın doğmasını beklemem, aktif olarak sürekli arayış içinde olurum.	0	0	0	0
48-Raftan, vestiyerden,dolaptan alıp kullandığım bir şeyi ertelemeyen yerine koyar,dağınık şeyleri yerlerine yerleştiririm.	0	0	0	0
49-Eş, dost ve arkadaşlarımdan dargınlık, kırgınlıklarından rahatsız olduğumdan aralarını düzeltmek için ortamlar hazırlarım.	0	0	0	0
50-Özel günleri beklemeksizin hediyeleşmeye gayret ederim.	0	0	0	0

Her Zaman Diye Cevapladığınız Soru Sayısını Bulup & 4 ile Çarpalım=

Genellikle Diye Cevapladığınız Soru Sayısını Bulup & 3 ile Çarpalım=

Ara Sıra Diye Cevapladığınız Soru Sayısını Bulup & 2 ile Çarpalım=

Hiçbir Zaman Diye Cevapladığınız Soru Sayısını Bulup & 1 ile Çarpalım=

Şimdi Bulduğumuz Dört Puanı Toplayalım =

Sıra Geldi Toplam Puanınızı 1 ile ÇarpmayaToplam Puan &1=

Elde Ettiğiniz

Bölüm 4'ün Puanıdır. Kolaylık Olsun Diye Aşağıdaki

Kutucuğa Puanınızı Yazın Lütfen.

BÖLÜM 4 PUANI=

DEĞERLENDİRME AŞAMASI

Şimdi elde ettiğiniz dört bölüm puanını toplayalım.

Bölüm 1 puanı=

Bölüm 2 puanı=

Bölüm 3 puanı=

Bölüm 4 puanı=

Toplam Puan = Bulduğunuz bu toplam puan değerlendirme puanınızdır. Artık değerlendirme aşamasına geldik. Lütfen puanınıza karşılık gelen bölümü dikkatle okuyup üzerinde düşününüz. Dileriz bu etkinlik, bulunduğunuz yerle ulaşmayı istediğiniz olgun, ideal ahlak kişisi arasındaki mesafeyi sağlıklı olarak saptamış ve sizi ahlaki değer ve yaşama yönlendirmiş olsun.

Puanınız 0-500 arasında ise:

Puanınız 500-1000 arasında ise:

Puanınız 1000-1500 arasında ise:

Puanınız 1500-2000 arasında ise:

ÖZET

AYGENER,Savaş. Kurumsal Bir Değer Olarak Ahiliğin Sosyo-Kültürel Gerçeklik Alanında Kurumsallaşması ve Üç Boyutlu Kültürünün İnşası, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010

Bu çalışmanın konusunu, sosyal bir varlık olan ve sosyo-kültürel gerçeklik alanının öznesi olma potansiyelini taşıyan insanın bireysel ve kolektif ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurumsallaşma sürecini izleyerek sosyal kurumları inşa etmesi oluşturmaktadır. Bu konu bağlamında sosyo-kültürel gerçekliğin 13.yüzyılda ve Anadolu'da somutlaşmasının bir örneği olarak ahilik hakkında sistematik bilgiye ulaşmak amaçlanmıştır.

Fiziksel dünyanın bir üyesi olarak bedensel ihtiyaçları gereği nesne olan insan, ihtiyaçlarını aşma olasılığı, akıl ve irade sahibi olarak değer ve anlama yönelerek özne olur ve tarihsel ve sosyolojik anlamda özne olmanın potansiyelini taşır. Bu haliyle insan,anlam ve değer alanının bir üyesi ve sosyo-kültürel gerçekliğin öznesidir. Onu öyle yapan toplumsalın yeniden üretimini sağlayacak, değişen, dinamik yapısıdır.İnsan bireysel ve kolektif ihtiyaçlarını karşılamak üzere, sayısız seçenekliliğin etkisi altındadır ve bu kurumsallaşma sürecinin kaotik, rizomik ve derinlikli bir yatay ve/veya dikey hareketi izlemesi anlamına gelir. Toplumsalın yeniden üretimini sağlama potansiyeline sahip, seçenekler arasında tercih edilirliliği üst düzeyde olan, fonksiyonellik ve ahlakilik ölçütlerine göre çalışan operasyonel kritik davranış, diğer insanlar ve sosyal birliklerce desteklenerek sosyal kurum halini alır. Bu sosyal kurum, sosyo-kültürel yapının bir parçası olarak diğer sosyal kurumlarla ve bütünle semantik, organik, sibernetik, fonksiyonel ilişkiye girerek parça bütün ilişkisini örnekler.

Sosyo-kültürel gerçekliğin zaman ve mekanla kenetlenmesi sonucu 13.yüzyılda Anadolu'da ahilik kurumu oluşmuştur. Ahilik kurumu kurumsallaşma sürecinden geçerek Anadolu'yu yurt edinen Türkler tarafından ihtiyaçlarının gereği demografik malzemeyi kullanarak sosyo-ekonomik, siyasi koşulların üzerine oturarak Eski Türkler'in kültürel unsurlarını, Doğu Roma'nın loncalarını, İran ve Horasan'dan gelen heteredoks etkiyi

İslam'la yoğurarak insan, toplum ve evren bütünlüğünü içinde barındıran bir zihniyeti üretmişlerdir. Fetadan fütüvvete ve oradan ahiliğe bizi taşıyan zihniyet, modern bilimin düalist kavram ve algılarını birleyen, insanın faaliyet alanlarını evrensel ve insani değerler zemininde işleten ve ahlaki şahsiyet idealine yönelen yapısıyla özellikle bizim ve günümüz için önem arz etmektedir. Bu zihniyet ,fiziki ve sosyal gerçekliği bütüncü bakış açısıyla kabul edip parçaları ilişkilendiren bir medeniyet kavrayışının habercisidir. Söz konusu kavrayış,aslında aynı şeyin modern ve postmodern ifadesi olan anlayışların ekonomik ve sosyo-politik tuzaklarından kurtulmak isteyen bir arayıştır. Arayışımız tarihte yer bulan ve fakat kendisinin değil kendisini de doğuran zihniyetin günümüze taşınma zorunluluğunun olduğunu gördüğümüz bir model olarak ahiliği buldu.

Her alanda bozulma ve çözülmenin üst seviyede olduğu zihinlerin, sosyalizm kapitalizm, akıl gönül, madde mana, dünya ahiret, aktör yapı gibi sayısız düalist yapılara sıkıştığı zamanda kendimizden hareketle evrensele yönelmesi gereken yeni medeniyetin inşasında sosyolojiye düşen görev, gerçekliğin parça bütün arasındaki ahengini kurarak olması gereken değerler alanına insanlığı taşıyacak entelektüel malzemeyi hazırlamaktır. Çalışmayı yönlendiren temel problem budur.

Çalışmamızda bütüncü yaklaşımla dile getirilen zihniyetin rehberliğinde sosyo-kültürel gerçeklik inşası olarak ahiliği aldık. Bu ele alış etik, sosyal psikolojik, sosyolojik, teolojik olmak üzere disiplinler arası çalışmayı gerektirdi. Ahlaki modeli, yöneldiği değer idealleri, insanın bireysel ve kollektif ihtiyaçlarını giderme biçimi, insan, toplum ve evreni bütüncü kavrayışla; sosyo-ekonomik kurum olarak ahilikte, zihinlerimizi açıp ezberlerimizi bozacak, eksikliğini çektiğimiz paradigmaları aşmayı bulabileceğimiz birçok zenginleştirici unsurun olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Sözcükler

- 1.Sosyo-kültürel gerçeklik
- 2.Kurumsallaşma ve kurumsallaşma süreci
- 3.Değer ve değerler hiyerarşisi
- 4.Ahilik
- 5.Bütüncü paradigma

ABSTRACT

AYGENER, Savaş. , Institutionalization of Akhism as an Institutional Value in the Field of Socio-Cultural Reality and Construction of Three-Dimensional Culture, Postgraduate Thesis, Ankara, 2010

This study covers construction of social institutions by the human who is a social being and has the potential of being the subject of socio-cultural reality domain in terms of institutionalization to meet individual and collective needs. In this context, this study aims to reach systematic knowledge about Akhism which is the exemplar of embodiment of socio-cultural reality in 13th century Anatolia.

Human, who is an object as a result of the bodily needs in a physical world becomes a subject and has the potential to be subject in historical and sociological sense leaning towards value and meaning maintaining the possibility of transcending needs, reason and will. In this state, human is a member of meaning and value domain and a subject of the socio-cultural reality. The reason for this is the changing and dynamic structure of human that enables the reproduction of the societal. Human is under the stimulus of countless choices to meet individual and collective needs which means that institutionalization process is pursuing vertical or/and horizontal movement that is chaotic, rhizomic and profound. Operational critical behavior having the potential of reproduction of societal, most preferable among the choices, working accordingly to the moral criteria and functionality takes the form of social institution with the support of social unions. This social institution, as a part of socio-cultural reality, samples part-whole relation establishing semantic, organic, cybernetic and functional interaction with other social institutions and the whole. Akhism institution came in to being in 13th century Anatolia after the combination of socio-cultural reality with time and space. Akhism institution is established by the Turks that passed through institutionalization process while settling in Anatolia. These people produced a mentality that comprises integrity of human, society and universe as a response to their needs by using the demographic material, utilizing the socio-economic, political situation and melting cultural components of Ancient Turks, guilds of Eastern Roman Empire and heterodox

impact of Iran and Khorassan in the pot of Islam. The mentality that conveyed us from *feta* (generous) to *fütüvvet* (generosity) and from that point to Akhism is important especially to us and to present day with regards to its form that unites dualist concepts and perceptions of modern science, operates scope of human on the basis of universal and human values, leans toward the ideal of moral figure. This mentality is the signal of a civilization conception that relates the parts by accepting the social reality with a holistic perspective. In fact, this conception aims to free the concepts that are modern and postmodern expression of the same thing from the grasp of socio-political collusions. Our search found Akhism as a model that we do not only have to transfer itself to present day but also the mentality behind it.

At an age, in which the corruption and disintegration is on the highest level, in which the mind is bombarded with dualist structures such as socialism-capitalism, mind-heart, substance-meaning, world-hereafter, actor-structure, the role of sociology in constructing new civilization that needs to move from overselves to universal is to prepare intellectual material that will carry humanity to the desired scope of values to establish part-whole harmony of the truth. This is the base of the study.

In this study, we took Akhism as a socio-cultural reality construction under the guidance of the mentality illustrated with holistic approach. This discussion entails multi-disciplined approach in terms of psychology, sociology and theology.

In this study, we came to the conclusion that, Akhism as a socio-economic institution with its moral model and value ideals, with its way of meeting the individual and collective needs of human and with its holistic conception of human, society and universe is capable of opening minds and it has desired paradigmatic inoculation having several enriching components.

Keys Words

1. Socio-Cultural Reality
2. Institutionalization and Institutionalization Process
3. Value and Hierarchy of Values
4. Akhism
5. Holistic Paradigm